

DIE FUNKSIELINGEMAAT IN AFRIKAANS: 'N LINGOLOGIESE
BENADERING

deur Frans Jacob Labuschagne, M.A.

Proefskrif voorgelê ter voldoening aan die
vereistes vir die graad Doctor Litterarum
aan die Potchefstroomse Universiteit vir C.H.O.

Promotor : Prof. dr. Hertzog Venter, D.Litt.

Potchefstroom
1969

Aan die vrou wat my tot hulp beskik is.

V O O R W O O R D

Dit sal my vergun word om hier saaklik rekenskap te gee van wat my gelei en gedwing het tot die taalinterpretasie wat ek in hierdie studie probeer ontvou, toepas en toets aan Afrikaanse taalmateriaal en taalfeite.

In die vroeg-twintiger jare reeds het die oortuiging hom onweerstaanbaar by my gevestig dat ons die sterk vereenvoudigde, hiperanalitiese Afrikaans nie kon onderwys volgens die grammatiese stelsel van 'n nog betreklik sterk sintetiese taal soos Nederlands nie, omdat die "grammatika" in wese die vernederlandste vorm van die logies-kategorieëse Latynse grammatika is. Ons het nog maar begin om Afrikaans as moedertaal in ons skole te onderwys en die resultate was ontmoedigend, futiel. Ek het toe reeds probeer om 'n soort funksionele benadering in toepassing te bring. Dit was nie 'n oorboordgooi van alle "grammatika" asof dit uit die bose was nie, ook nie die verbanning van grammatika as 'n erkenning van die magteloosheid om daar iets mee te bereik nie, dit was 'n strewe om die grammatika anders te sien, anders te interpreteer en anders toe te pas. Die skraal resultate was tog bemoedigend.

Hierdeur aangemoedig het ek op die middelbare skool waar ek verantwoordelik was vir Engels tot in die matriekklas en vir Afrikaans in 'n vorm III-(standaard 8-)klas, die 'funksionele taalonderwys' verder probeer ontwikkel en toepas - teen die amptelike, departementele voorgeskrewe grammatikasillabus in - en, met die meer gevorderde leerlinge, was die resultate 'n openbaring. En toe ek, so goed soos dit destyds in die laat twintiger en begin dertiger jare kon, die funksionele taalleer gaan toepas het by die interpretasie en waardering van die leeswerk en letterkundige werk, was die resultate onmiskenbaar: liefde vir die taal en liefde vir die geestesprodukte in daardie taal. En die liefde het die belangstelling geprikkel en gerig.

Dit het by my die onvermitiesbare - fanatieke sou nader aan die waarheid wees - oortuiging gewek dat daar iets verkeerd was met die tradisionele grammatika en met die gangbare tradisionele taalinterpretasie. Maar wat is dan die regte, die ware, die wesentlike, die taallike? Dit was my teregende probleem. Om die regte te vind so ver dit moontlik was, het 'n uitdaging geword.

Toe dit so beskik is dat ek in 1931 aan die P.U.K. as dosent in Nederlands-Afrikaanse "taalkunde" benoem is, het dit my die geleentheid gebied om op akademiese vlak te probeer om die oplossing te vind vir die treiterende probleem: Wat is taal en hoe ontstaan dit? Ek het in die loop van jare alle teorieë wat ek moontlik kon bekom in bestaande literatuur vanaf die Griekse physis en thesis teorieë, deur die Middeleeuse spekulasies heen, deur die rasionalisties-spekulatiewe en filosofiese beskouinge van die Renaissance en Rasionalisme, oor die agtiende eeu heen, die negentiende-eeuse poginge van byvoorbeeld Von Humboldt en Grimm tot meer moderne beskouinge toe, soos bv. die van Jespersen (Language: its Nature, Development and Origin, 1925), K. Bühler (Sprachtheorie, 1934), G.A. De Laguna (Speech, its Nature and Development, 1927), A.H. Gardiner (Speech and Language, 1932), Langeveld (Taal en Denken, 1934), Reichling (Het

of Language, 1949), Gertrud Pötsch (Grundfragen der Sprachtheorie, 1955), A.S. Diamond (The History and Origin of Language, 1959), e.s.m. deursoek, maar nêrens was daar 'n taalwetenskaplik aanvaarbare verklaring te vind nie. Daarom was die enigste uitweg om self te probeer om 'n plousibele verklaring te vind vir die oorsprong en wese van taal om die eenvoudige rede al dat die spraakverskynsel nie taal is nie, d.w.s. dat taal gemaak en gevorm word voor dit deur middel van die spraakorgane hoorbaar waarnembaar verskyn of in skriftelike vorm sigbaar, afleesbaar, interpreteerbaar en verklankbaar gestel word. Wat die Taalkunde, die Filologie, bestudeer as sy objek, is die skriftelike vorm van die taal as gebruiksmiddel tussen skrywer en leser; wat die Linguïstiek as sy objek bestudeer, is die spraak, die verskyning van taal as gebruiksmiddel tussen spreker en hoorder.

In 1938 het ek in my inaugurele rede: Grammatika, Taalwetenskap en Taalonderwys (KOERS V.6) die ontstaan en ontwikkeling van die "grammatika" geskets, die oordrag daarvan op Nederlands en later op Afrikaans nagegaan, enkele destyds gebruiklike "grammatikas" krities bespreek en die noodsaaklikheid van 'n vernuwing van ons taalbeskouing, taalinterpretasie en taalonderwys daarvolgens aldus beklemtoon:

"En wat Afrikaans betref: dit laat hom eenvoudig nie begryp deur die funksionele logies-kategorieëse grammatika nie en laat hom nie daardeur onderwys nie. 'n Nuwe taalleer, gefundeer op suiwer taalkundige (lees: taalwetenskaplike) grondslae, bepaal deur 'n wetenskaplike interpretasie van taal in sy menslike verband (lees: verbondenheid) en funksie, moet daargestel word. En dis hierdie stadium wat die wetenskap nou (d.i. 1938) bereik het: 'n "Grundlagenkrisis" en 'n "Aufbaukrisis"."

En toe verder: "Die Nederlands-Afrikaanse Taalwetenskap staan mede in die krisis van die algemene wetenskap: die bepaling van die wese van taal in die lig van die nuwe beskouing en in sy volle verband as puur-menslike verskynsel - en die fundering van 'n nuwe taalleer wat bevrugterend sal inwerk op wetenskap sowel as onderwys."

"En Afrikaans, die mees gedeflekteerde, hiperranalitiese taal van die Indo-Europese stam, leen hom besonder vir die taak. Om hieraan mee te werk tot heil van ons volk en tot eer van Hom wat die mens die wonderlike taalvermoë gegee het - ag (ek my) lewenstaak."

In 1957 het ek die resultate van my gesoek na 'n oplossing van die probleem in 'n referaat op die jaarvergadering van die Fakulteit vir Taal, Lettere en Kuns van die S.A. Akademie, na my beperkte vermoë probeer saamvat en 'n verklaring probeer gee van die oorsprong en wese van taal onder die titel: Die Oorsprong en Wese van Taal, funksioneel gesien, gepubliseer in die Tydskrif vir Wetenskap en Kuns, XVII.2 (Oktober 1957), amptelike orgaan van die Akademie. Ofskoon daar baie dinge in die referaat is wat ek vandag nog kan handhaaf en waarvan ek in die onderhawige studie gebruikmaak, is daar tog baie dinge wat ek nie meer kan en wil handhaaf nie, omdat sedertdien nuwe wetenskaplike feite oor die psigosomatiese wese van die taalmaker aan die lig gekom het. So wil ek graag erken dat ek in die referaat probeer het om die oorsprong of ontstaan van taal te verklaar (gerugsteun deur 'n tekening) uit die funksie van die spraakmotoriese breinsentra. Vandag is dit duidelik dat so 'n interpretasie wetenskaplik onaanvaarbaar is. In die plek

probleme oor wat alleen die Neurologie kan help opklaar.

Die Taalbeskouing wat ek probeer toepas het, het ek gekarakteriseer as die funksionele taalleer. Die terminologie was nog in 'n tentatiewe stadium - dit moes uiteraard nog 'n eksperiment wees. Sedertdien het daar meer helderheid gekom, met die gevolg dat ek by die toepassing van my huidige insigte heelwat korreksies en verbeterde interpretasies in die referaat moet aanbring. Ek mag seker hoop dat hierdie studie die dwalings, foute en vergissings van die "onrype jare" sal ondervang. Ofskoon ek my vir sommige van my interpretasies van 1957 effens moet skaam, is my troos die wete van elkeen wat ernstig probeer om "wetenskaplik" te wees: mens kan net sien so ver as die liggie van jou klein lampie in die donkerte van jou groot onwetendheid skyn. Miskien sal ek my, as dit my beskore is, oor enkele jare weer moet skaam oor interpretasies wat ek in hierdie studie as waarhede aanvaar en poneer. Gelukkig dat daar op taalwetenskaplike gebied ontwikkeling is.

Miskien is Matthew Arnold se Scholar-Gipsy op my toepaslik: ek het oor die jare net "one aim, one business, one desire" gehad. Ek moes ook wag "for the spark from heaven to fall". Wat my akademiese lowenstaak geword het, het ek deur hierdie resultaat van my volgehoue studie gedeeltelik probeer volbring. En Hy wat alles so beskik het en my daartoe gelei en daarin gehelp het, ken alleen die dankbaarheid van my hart vir die voorreg om dit te mag doen.

Die studie is dus eintlik nie onderneem vir die doeleindes van 'n akademiese proefskrif nie - dis 'n poging tot voltooiing van 'n lowenstaak. Die proefskrif is net 'n aansporings- indien nie 'n persoonlike dwangmiddel nie.

Ek moet my aan die hoflike gebruik hou om dank te betuig. Ek is in werklikheid aan so baie mense so baie dank verskuldig. Tog sonder ek enkeles uit. Allereers: my onkwalifiseerbare dank aan my vrou - daarom is dit die volledigste en suiwerste.

Dan: aan U, professor Venter, onder wie se promotorskap ek die studie mog voltooi: die opregte dank wat ek aan U verskuldig is. Ek begryp dat dit vir U, as oud-student van my in die taalwetenskap, nie 'n maklike taak was nie. U weet beter as enig iemand anders dat die soekpaadjies om tot 'n lingologiese taalbeskouing en taalinterpretasie te kom nie alleen opdraande slingerpaadjies was nie, maar ook eensame dwaalpaadjies - mens het niemand wat jou leiding kon gee en hulp kon bied, daarop ontmoet nie. Daarom word u belangstelling des te meer waardeer - dit bly steeds vir my 'n aanmoediging; u aanvaarding, begrip en beoefening van die lingologiese taalbeskouing ^(was vir) my ^{in onderskryping} om die taak wat ek onderneem het, te voltooi. U korrektiewe leiding en u wenke was my tot groot wins. U simpatieke en tegemoetkomende houding t.o.v. interpretasies waarmee U nie kon saamstem nie en waarin U my toegelaat het om my interpretasie en my beskouing op my verantwoordelikheid te handhaaf, word opreg waardeer. So waardeer ek ook u vriendskap.

Laastens: aan my oud-studente: dankie vir die afdwinging van 'n bindende belofte dat ek die lingologiese taalbeskouing en taalinterpretasie in 'n bekombare vorm beskikbaar sal stel. Ek mag net hoop dat U nie teleurgestel

I N H O U D

VOORWOORD

I - III

<u>Hoofstuk : Paragraaf</u>	<u>Bladsy</u>
I. TER INLEIDING	I - 12
1. Afbakening van die studieterrrein	I - 4
2. Die problematiek van die oorsprong en wese van taal	4 - 8
3. Teorieë oor die oorsprong van taal	8 - 12
II. DIE "WOORD" (LINGEMAAT) EN TAAL	13 - 49
1. Prinsipiële fundering van die probleem: Wat is Taal?	13 - 14
2. "Woord"oorsprong of "woord"ontstaan	14 - 16
3. Metodologiese fundering	16 - 17
4. Die psigosomatiese gestruktureerdheid van die taalmaker	17 - 19
5. Die proses van "woord"making of lingemaatskepping:	
(a) logosering; (b) fonemisering	19 - 26
6. Nadere omskrywing van die terminologie	26 - 30
7. Verhouding : primêre taal : sekondêre spraak	30 - 31
8. Lingemaat- en taalstruktuur	31 - 40
9. Die lingologiese of funksionele struktuurpatroon ge-	
toets aan en toegelig uit (a) Latyn; (b) Bantoetaal	40 - 44
10. Sintaktiese, d.i. sintagmatiese toepassing	45 - 49
II. Lingemaatonderskeiding en lingemaatindeling	49
III. DIE FUNKSIELINGEMAAT IN AFRIKAANS: 'N LINGOLOGIESE	
BENADERING	50 - 71
1. Die wese van die funksielingemaat	50 - 51
1.1. Die verskeidenheid van saaklingemate	50
1.2. Die saak en sy funksie	50 - 51
1.3. Die saakgebondenheid en saakbepaaldheid	51
2. Soortonderskeiding van funksielingemate	51 - 59
2.1. Bestaansfunksies	51 - 52
2.2. Logaal-selfgenoegsame funksies	52 - 53
2.3. Funksies uit relasiesituasies	55 - 59
2.4. Ontstaans=synsfunksies	59 - 67
2.5. Potensialiteitsfunksies	67 - 68
3. Die funksiesintagmaat	68 - 71
4. Samevatting	71
IV. DIE LINGALE GEBONDENHEDE EN BETROKKENHEDE VAN DIE FUNKSIELINGEMAAT	
1. Wesensaardlike gebondenheid	72
1.1. Saakgebondenheid of funktorale gebondenheid	72
1.2. Logaliteitsgebondenheid	72

V

2. Soortlike logaliteitsverskeidenheid en =gerigtheid	73 - 74
2.1. Saakbepaaldheid van die funksielogaliteit	73
2.2. Meervlakkige potensialiteit van die funksielogaliteit	74
2.3. Verbondenheid of verbindbaarheid van die funksie= lingemaat	74
3. Wesensaardlik-soortlike logaliteitsgebondenheid en ge= rigtheid van die funksielingemate	75 - 81
3.1. Wesensaardlik-soortlike onderskeibaarheid en indeel= baarheid van die funksielingemate	75
3.2. Aktionsartgebondenheid : basiese beginsel	76
3.3. Verskeidenheid van funksies/funksielingemate	76
3.4. Aktionsart as linguistiese term	77
3.5. (a) Streitberg; (b) Brugmann; (c) Kieckers; (d) Van Hamel; (e) Wolfgang Krause; (f) Boer; (g) Vendryes; (h) Afrikaanse linguiste	77 - 81
4. Lingologies-prinsipiële onderskeiding: Aktionsart : Aspek : Tempus	81 - 84
4.1. Aktionsart : lingologiese afbakening	81
4.2. Momentgebondenheid van funksielogaliteit	82
4.3. Duurgebondenheid van funksielogaliteit: aspektiese verloopstadia	82
4.4. Aspek : lingologiese afbakening	83
4.5. Tempus : lingologiese afbakening	84
5. Toepassing op taalmateriaal	84 - 88
5.1. Indo-Europees ; Oergermaans	84
5.2. "Indikatiewe" kontinuïteit	85
5.3. Die perfektiewe aspek	85
6. Aktionsartonderskeiding t.o.v. die funksielingemaat in Afrikaans	88 - 108
6.1. Bestaansfunksies / bestaansfunksielingemate	88
6.2. Ontstaansfunksies	89
6.3. Tydruimtelike gebondenheid en gerigtheid van die funksielogaliteit	90
6.4. Duurgebondenheid van die funksielogaliteit	91
6.5. Enkelpolige logaliteitsgebondenheid en gerigtheid	92
6.6. Meerpolige logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid	93
6.7. Resultatiewe logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid	95
6.8. Veroorsakende of kousatiewe logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid	96
6.9. Effektiewe logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid	97
6.10. Verbesonderende logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid	99

VI

6.II. Intensiverende logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid	I00
6.I2. Faktitiewe logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid	I0I
6.I3. Inleidend-voorbereidende logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid	I02
6.I4. Tydruimtelik herhalend-duratiwe logaliteitsgebonden= heid en =gerigtheid	I04
6.I5. Tydruimtelik onderbroke herhalend-duratiwe logali= teitsgebondenheid en =gerigtheid	I05
6.I6. Lokaal-ruimtelike logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid	I06
6.I7. Kinetiewe logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid	I07
6.I8. Potensialiteitsgebondenheid en =gerigtheid van die funksielogaliteit	I07
6.I9. Prospektiewe logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid	I08
7. Persoons- en getalsgebondenheid van die funksie= lingemaat	I08 - II2
7.I. Persoonsonderskeiding	I08
7.2. Getalsonderskeiding	I09
7.3. Sintemiese persoons- en getalslingering	I09
7.4. Defunkwording van die sinteme	II0
7.5. Funksieloosheid van reliktiese sinteme	III
7.6. Tweetalligheidsvorme	II2
7.7. Samevatting	II2

V

ASPEK EN TEMPUS

I. Aspek en aspeksggebondenheid en =gerigtheid van die funksie/funksielingemaat	II4 - I24
I.I. Aspek onderskei van Aktionsart	II4
I.2. Die wesensaard van aspek	II4
I.3. Aspek nie tempus nie	II6
I.4. Onderskeiding van die aspekte	II7 - I24
I.5. Samevatting	I24
2 Tempus en tempusgebondenheid	I26 - I36
2.I. Verwarring : aspek en tempus	I26
2.2. Noodsaaklikheid van onderskeiding : aspek en tempus	I26
2.3. Aspekte wesentlik tydmatic geleed	I27
2.4. Tempus en tempuslingering	I28
2.5. Tempuslingering in Latyn	I28
2.6. Tempusonderskeiding morfematis of sintagmatis gelingeer	I30
2.7. Samevatting	I3I -I32

VII

2.8. Toepassing	I33
2.9. Tempusl ing ering in Afrikaans	I35

VI MODALITEIT EN DIE SOGENAAMDE WORM : AKTIEF EN PASSIEF

I. Modaliteitsgebondenheid en =gerigtheid van die funksielingemaat	I37 - I41
1.1. Situasiegebondenheid van die funksionele saak	I37
1.2. Die aard en bepaaldheid van die situasie	I37
2. Soortlike onderskeiding van die situasiegebondenheid of modaliteitsgebondenheid van die funksie/funksielingemaat	I41
2.1. Realitief en irrealitief	I41
2.2. Modaliteit onderskei van aktionsart, aspek en tempus	I41
2.3. Wesensaard van die realitief	I41
2.4. Funksionele struktuurmiddele vir die irrealitief	I42
2.5. Funksioneel-morfologiese toeligting uit Latyn	I42
2.6. Modaliteitslingemate of modale lingemate	I44
3. Die gebiedende modaliteitsituasie	I44 - I47
3.1. Wesensaard van die imperatiewe modaliteitsituasie	I44
3.2. Toeligting uit Latyn en Goties	I46
3.3. Wesensaard van modaliteit	I47
3.4. Situasiegebondenheid en =bepaaldheid van die modaliteit	I47
4. Die vraagsituasie	I48 - I53
4.1. Nie as modaliteit onderskei nie	I48
4.2. Lingologies beoordeel	I49
4.3. Rogatiewe modaliteit	I49
5. Die onbepaalde infinitiewe gebondenheid en betrokkenheid van die funksie/funksielingemaat	I53 - I56
5.1. Die infinitiewe modaliteit	I53
5.2. Noodsaaklikheid van 'n lingologiese beoordeling	I53
5.3. Die lingale wesensaard van die infinitief	I53
5.4. Funksioneel-morfologiese struktuurontleding	I54
5.5. Die lingale funksies van die infinitief-morfeme/morfemate	I55
5.6. Aspektiese funksies van die infinitief	I56
5.7. Funksionele ontleding van lingeringstipes	I57
5.8. Lingale funksies van die infinitief	I64
6. Die sogenaamde vormgebondenheid en =gerigtheid van die funksie/funksielingemaat	I66 - I73
6.1. "Grammatiese" onderskeiding	I66
6.2. Linguistiese interpretasies	I67 - I73

VIII

6.2.1. Brugmann	I67
6.2.2. Jespersen	I68
6.2.3. Vendryes	I7I
6.2.4. Meyer de Villiers	I7I
6.3. Verwarring van "passief" met aktionsart	I73 - I85
6.3.I Die funksie van <u>=r/-ur-</u> morfeme	I73
6.3.2. Die funksie van die morfemiese <u>-r/-ur</u> in die latynse sintagmeestelsel	I74
6.3.3. Die funksie van die <u>-a/-au-</u> morfeme in Goties	I76
6.3.4. Die aktionsartig eksistiewe en inseptiewe funksie morfemate <u>is/wees</u> en <u>word</u>	I77
6.3.5. Aktionsartige funksie van Gotiese premorfeem <u>ga-</u>	I78
6.3.6. Die funksies van die premorfeem <u>ga-</u> in Goties	I78
6.3.7. Die aktionsartige funksie van die premorfeem <u>ga-</u> en die aspektiewe funksie van die postmorfeme <u>-ns</u> en <u>-ps</u>	I8I
6.3.8. Die ontwikkeling van <u>ga-</u> as aspektiewe middel	I82
6.3.9. Die aktionsartig inseptiewe funksie van <u>word</u> as <u>funksiemorfemaat</u>	I83
6.3.I0. Aktionsartig inseptiewe funksie van die Gotiese inmorfeem <u>-n-</u> en die latynse inmorfeem <u>-s-</u>	I84
6.3.II. Konklusie	I85

DIE FUNKSIELINGEMAAT IN AFRIKAANS:
'N LINGOLOGIESE BENADERING

In die begin was die Logos, en die Logos was by God,
en die Logos was God.
Hy was in die begin by God.
Alle dinge het deur Hom ontstaan, en sonder Hom het nie
een ding ontstaan wat ontstaan het nie.

Joh. I : 1 - 3.

~~~~~

Ook op het terrein der wetenskap (ook die Taalwetenskap)
is de verhoogde Christus souverein. De christelike wetenskap
zoekt Zijn glorie. Zij is een taak, die God aan Zijn mensheid
in het verbond gegeven heeft, opdat Hij daardoor gediend worde
en Zijn Rijk kome.

J.M. Spier.

~~~~~

Saaier, saai! Dis God's gebod,
al verdroë vrug en blare,
al verslaan die hael die are.

Jan Celliers.

~~~~~

HOOFSTUK I

Ter Inleiding.I. Afbakening van die studieterrein

I.I. Die vorm waarin die objek en die doelstelling van hierdie studie geformuleer is, naamlik:

DIE FUNKSIELINGEMAAT IN AFRIKAANS: 'N LINGOLOGIESE BENADERING, impliseer dat dit nie 'n studie is op die gebied van die tradisionele grammatika nie, ook nie 'n studie vanuit een of ander gesigspunt of rigting van die gangbare Linguistiek of volgens die beginsels daarvan nie. Dit maak dit noodsaaklik om die terrein waarop die studie beweeg te onderskei en af te baken van bestaande en erkende terreine waarop beoefenaars en ondersoekers van die verskynsels taal, die woord, spraak, grammatika of aanverwante verskynsels of dissiplines hulle beweeg en wetenskaplik toewy, ook noodsaaklik om die objek so noukeurig moontlik te bepaal en te omskryf en om die benaderingsgerigtheid te motiveer en te ekspliseer.

Immers: die fundamentele vereiste vir enige dissipline wat pretendeer om wetenskaplik te wees, hoe relatief wetenskaplikheid ook al mag wees, is dat die beoefenaar so noukeurig moontlik moet weet waarmoe hy te doen het, wat dit presies is wat hy ondersoek en wetenskaplik wil verklaar, m.a.w., as sy na fewe ervaring en waarneming hom voldoende onderskeidend voor sy objek plaas, bv. plant, dier, materie, natuur (fisiese verskynsels), taal, is dit sy wetenskaplike taak om metodies navorsend, ontledend, integrerend deur en verby die na fewe ervaring en wete te dring tot ontsluiting en blootlegging van alle elemente, kenmerke en kragte wat die wese en aard van sy objek konstitueer - hy moet deurdring, so ver hy kan kom, tot die oorsprong, die oerbegin van sy objek. Dit is die fundamentele probleem van elke wetenskap. Die beoefenaar moet immer streef na die volledigste wetenskaplike kennis: alleen ontwyfbare, finale antwoorde op die vrae: Wat presies is my objek? Waaruit bestaan dit? Waar kom dit vandaan? Hoe het dit in aansyn gekom? Hoe bestaan dit voort? Waartoe dien dit? Wat is sy plek in die kosmiese ordening? e.s.m. kan hom voldoening gee. Toegepas op die "taal"-wetenskap is dit dus die taak, die prerogatief van die beoefenaar om die immer treiterende probleem van die oorsprong en wese van sy objek self na te vors en op te klaar, om die omvang, die terrein en inhoud van sy dissipline en die metode van beoefening daarvolgens self te bepaal en te omlyn. Uitgaande van die na fewe ervaring en waarneming dat taal alleen by die menslike wese voorkom, dat hy dit daaglik nog self maak en verander, word die beoefenaar met die wetenskaplike probleme gekonfronteer: Waarom en waarkragtens is taal dan 'n alleen-menslike verskynsel? En omdat die mens sy taal self maak en nêrens elders vandaan kry nie: Hoe, waaruit, waarvan, waarom en deur watter spesifiek menslike eienskappe, wesensvermoëns en wesenskragte en waarvoor maak die mens dan die spesifiek menslike taal? Die oplossing van die probleme kan die beoefenaar alleen wetenskaplik

van ander wetenskappe wat met die mens as psigosomatiese wese te doen het, soos die fisiologie, die anatomie, die neurologie, die psigologie en selfs die sosiologie, moet inroep. So alleen kan die oorsprong en wese van taal wetenskaplik verklaar en die plek, die doel en die waarde daarvan in die kosmiese ordening vasgestel en omlyn word. Maar dit bring ook mee dat so alleen 'n wetenskaplike insig in die materiaal waaruit die taal gestruktureer word, verkry kan word en dat die taalwetenskap sy metode volgens die wesens aard van sy objek moet bepaal en daarvoor sy eie, spesifiek taalse terminologie moet skep. Dit alles beoog ek beskeidelik tentatief met hierdie studie.

I.2. Die lingologiese terminologie. Die terme funksielingemaat en lingologies is vir die gangbare grammatika, taalkunde, linguistiek, taalwetenskap of lievers spraakwetenskap betreklik vreemd, indien nie heeltemal ongewoon, nuut en vreemd nie - soos baie ander terme met hulle denotasies en konnotasies in die studie sal wees. Die skepping en toepassing van die terme is 'n onvermygbare, onontwykbare noodwendigheid van die beskouing omtrent die oorsprong, ontstaan, making, wese en aard van die verskynsel "taal" soos in die studie uiteengesit sal word. Aanvanklik moet en sal nog van bepaalde tradisionele "spraakwetenskaplike" terme, soos "woord" byvoorbeeld, gebruik gemaak word, maar namate die grondbeginsels waarop die studie gefundeer is, ontwikkel, verduidelik en toegepas word, sal nuwe, "lingologiese", d.i. TAAL-wetenskaplike terme geskep en gebruik word. Die lingologiese terme behoort tot die besondere wetenskap van die TAAL wat ek tipeer en karakteriseer as die Lingologie. Daarom is hulle nie bedoel om die gebruiklike grammatiese, spraak-kunstige, filologiese of linguistiese terme of stelsel van terme te vervang nie, want die Lingologie beweeg hom nie op die terrein van die spraak, die motoriese reproduksie van die taal nie. Waar van die gangbare grammatiese en linguistiese terminologie gebruik gemaak kon word, is dit gedoen - selfs op gevaar af dat die logaliteit (tradisioneel die "betekenis") gewysig is. Maar waar die tradisionele terme logaal (d.w.s. wat tradisioneel die "betekenisinhoud" of die "be-teken-is-valensie" betref) of funksioneel nie bruikbaar of toepasbaar is nie, omdat hulle eie is aan 'n disparate beskouing en interpretasie van "taal" of die "woord" of aan 'n ander verwante wetenskap, of waar die gebruiklike terminologie nie in nuwe behoeftes vir die lingering (d.w.s. vergestaltung in taalvorm) van nuwe interpretasies kon voorsien nie, is nuwe terme geskep en in die logale of funksionele gerigtheid daarvan toegepas en aan die taalfeite getoets. So, byvoorbeeld, kan ek die tradisionele grammatiese en linguistiese terme beteken en betekenis nie gebruik nie, omdat die "woord" vir die lingologiese interpretasie geen "teken" is vir iets nie of wat heenwys na iets nie, ook nie 'n simbool in klank vir iets nie, maar iets is in sy eie aard, in sy eie bestaansreg. Net so kan ek ook nie die term woord wat die uitgespreekte en gehoorde en ook die geskrewe reproduksie is van die oorspronklike taalelement wat op die besondere taalse wyse inwendig ontstaan en gemaak word, nie gebruik nie. Hulle is disparate verskyningsvorme van dieselfde

form wat wel kan, maar nie hoof verspraaklik te word nie, die geskrewe "woord" is 'n kunsmatige, simboliese invensie. Noodwendig moes ek dus die respektiewe terme logeer, logaliteit en lingemaat skep as taalterme, lingologiese terme in onderskeiding van en teenoor die spraakterme, grammatiese en linguistiese terme "beteken", "betekenis" en "woord". Ook ander terme wat ter plaatse verduidelik sal word, moes geskep word.

I.3. Aanvaarbaarheid van die lingologiese beskouing. Die wetenskaplike aanvaarbaarheid en bruikbaarheid van die lingologiese taalbeskouing en taalinterpretasie, van die metode van analise en interpretasie, van die geskiktheid en doeltreffendheid van die terminologie kan alleen beoordeel word deur toepassing op en toetsing aan die wese en aard van die objek "taal" self en aan die taalfeite, hetsy morfologiese, hetsy logale of funksionele. Geen gangbare beskouing, teorie, filosofiese of spekulatiewe hipotese mag 'n objektiewe beoordeling blokkeer net omdat dit tradisioneel gevestig is en deur eminentes linguiste sonder beswaar gehandhaaf word of omdat dit bruikbaar is nie. Die taalbeskouing wat hier ontwikkel word, pretendeer om gefundeer te wees op feitelike waarhede: waarhede t.a.v. die menslike gees wat algemeen op empiriese gronde aanvaar word, dus wetenskaplik nie ontken of misken kan word nie, waarhede t.a.v. die neurosomatiese mensbestaan wat deur die fisiologie, die anatomie, die neurologie aan die lig gebring is. Mog die interpretasie van die tot op die moment beskikbare feite en die integrasie daarvan tot 'n eenheidsiensing waaruit die oorsprong en ontstaan van taal verklaar word en verstaanbaar is, verkeerd wees of vatbaar vir 'n ander interpretasie - die moontlikheid is weens ons menslike feilbaarheid, weens die beperktheid van ons wetenskap en kennis omtrent baie verborgenhede nie uitgesluit nie: ons sien hier veral deur 'n spieël in 'n raaisel, maar met dankbaarheid vir die spieël - of wetenskaplik, d.w.s. taalwetenskaplik nie spraakwetenskaplik nie, onaanvaarbaar, sal niemand die regte en ware, selfs maar 'n betere, meer verwelkom as ek self nie. Die taalbeskouing wat hier ontwikkel en ontvou word, die lingologiese naamlik, en die toepassing daarvan op taalfeite en taalverskynsels is ten opsigte van die tradisionele Linguistiek miskien selfs rewolusionêr, dikwels ikonoklasties. Die rewolusionêre is egter nie noodwendig en altyd die aweregse nie - dit is dikwels, baie dikwels, die suiwerende, die verhelderende, die hervormende, die baanbrekende tot nuwe vergesigte en tot 'n nuwe orde. Miskien is 'n skokkende rewolusie juis nodig om die tradisiegebonde linguistiese volgelinge en linguistiese naperers van linguistiese ikone, veral, maar nie uitsluitlik nie, van Amerikaanse maaksel, uit te skok uit die aanbidding van linguistiese goue kalwers of dagns of babels. Want is die amptelike Linguistiek of Spraakwetenskap met sy diverse en botsende strominge, teorieë, spekulasies en praktyke nie werklik 'n beeld van 'n Babelse spraakverwarring nie? Daar ontbreek nog 'n wetenskaplike norm.

I.4. Afbakening van studieterrrein. Die terrein waarop hierdie studie beweeg, is nie die van die tradisionele grammatika van logies-kategorieë oor-

kundige nie, en ewe min is dit die terrein van die amptelike Linguistiek in enige van sy vergange of huidige vorms of rigtings, wat die taal in sy verspraaklikte verskyningsvorm of as sosiale gebruiksmiddel, kontakmiddel of kommunikasiemiddel as studieobjek betrek, sonder inagnome en wetenskaplike verantwoording daarvan dat die taal sui generis gemaak word en bestaan voor dit uitgespreek, verspraaklik en gehoor word of ooit uitgespreek, verspraaklik of gehoor hoef te word. Die studie beweeg hom op die terrein van die taal as 'n individueel-menslike verskynsel, 'n verskynsel van eie maaksel - 'n maaksel, weliswaar, wat gemaak is om verspraaklik te kan word, selfs primêr vir 'n verskeidenheid van doeleindes verspraaklik moet word, maar wat in en deur sy makingsproses reeds funksies verrig, doeleindes dien wat vir sy making en sy bestaan wesenlik noodwendiger is as om verspraaklik te word, noodwendiger as om as uitdrukkingsmiddel, as omgangs- of verkeersmiddel te dien waarby altyd 'n spreker en hoorder betrokke moet wees, of dat 'n sosiale situasie moet bestaan om taal te vermoontlik. Hierdie studieterrein baken ek af en begrens ek as die van die Lingologie - die wetenskap van die verskynsel "taal", net soos byvoorbeeld die Botanie die wetenskap van die verskynsel "plant" is of die Soölogie die wetenskap van die verskynsel "dier" of die Fisika van die verskynsels wat tot die fisiese behoort.

Die Lingologie stel hom dus in die eerste plek tot taak - 'n wetenskaplik onontwykbare taak - om 'n antwoord te soek en te vind op die eeue-oue, tergende, uitdagende vrae: Wat is Taal? Wat is die "woord"? Waar en hoe is die oorsprong daarvan? Wat is daarvolgens sy wese en aard?

2. Die problematiek van die oorsprong en wese van taal

2.1. Die vraag na die oorsprong, die ontstaan, die wese en aard van taal is so oud soos taalwaarneming en taalstudie self. Die blote kennis van 'n taal of tale, die vermoë om 'n taal te gebruik, spraaklik of skriftelik, die waarneming, ontleding, beskrywing en aanleer van bestaande tale volgens hulle grammatiese reëls bevredig die mens, veral die wetenskaplike soeker, nie; hy wil weet waar en hoe die taal ontstaan, hoe dit gemaak word; hy wil die skeppingsgrond en begin daarvan, die archê geneseos, weet, watter kragte en vermoëns by die ontstaan en making daarvan werksaam is. Deur die eeue heen is daar talle ernstige pogings aangewend om die oorsprongsprobleem op te los, maar uit die aard van die probleem self het dit by spekulatiewe hipoteses of filosofies beredeneerde teorieë gebly. Dit lê in die wese, aard, eiensortelikheid, spraaklike verskyningsvorm en verspreidheid van taal as 'n algemene en enkel-menslike, dinamies-historiese verskynsel, as individuele dinkmiddel, as spraakmiddel, as sosiale gebruiksmiddel, kommunikasiemiddel, kontakmiddel, as 'n wetmatige verskynsel, as iets wat uit telbare, geordende en rangskikbare eenhede, wat veral sigbaar telbaar en ontloedbaar is, bestaan, e.s.m., dat 'n groot verskeidenheid beroepspersone en vakwetenskaplikes soos filosowe, logici, teoloë, psigoloë, pedagoë, pedoloë, sosioloë, antropoloë, etnoloë, argeoloë en selfs soöloë en bioloë voor probleme wat die taal toevallig,

bleem van die taaloorsprong en taalonststaan te verklaar – iets wat die grammatikus, die filoloog of die linguïst dan nie by magte sou wees om te doen nie. Deur die geskiedenis van die denkrigtings, –strominge en wetenskaplike dissiplines heen vind ons talle verklarings, hipoteses, teorieë, soms die mees fantastiese en mees uiteenlopende, oor die oorsprong, wese en aard van die verskynsel wat as taal ervaar, gebruik en onderskei word, van Adam se naamgewing af oor die Griekse phusis en thesisteorieë heen tot die huidige toe. Dermate het die hipoteses en teorieë, allerlei beskouings, rigtings en praktyke vermonigvuldig dat vir die moderne taalwetenskaplike die probleem om vir homself die wetenskaplik mees bevredigende uit die menigte te kies groter en moeiliker is as die probleem van die oorsprong en wese van die taal self. As gevolg van die mislukte en futiele pogings om die oorsprongsprobleem op te klaar is selfs die sienswyse gehuldig dat die probleem onoplosbaar is, of ook dat dit nie die taak van die taalwetenskaplike is om dit op te los nie. Die vraag is: wie se taak en reg is dit dan om dit op te los?

In hierdie verband verwys ek na wat byvoorbeeld Jespersen en Kieckers se bevindings is. In Language: its Nature, Development and Origin (Allen & Unwin, London, 1921) verklaar Jespersen op bl. 96: "To these matter-of-fact linguists all speculations as to the ultimate origin of language were futile and nebulous, a verdict which might be in no small degree justified by much of what had been written on the subject by quasi-philosophers and quasi-linguists. The aversion to these questions was shown as early as 1866, when La Société de Linguistique was founded in Paris. Section 2 of the statutes of the Society expressly states that "La Société n'admet aucune communication concernant, soit l'origine du langage, soit la création d'une langue universelle" – both of them questions which, as they can be treated in a scientific spirit, should not be left exclusively to dilettanti" Kieckers (Sprachstämme der Erde, Carl Winter, Heidelberg, 1931) stel dieselfde aangeleentheid soos volg (bl. 1): "Die Frage nach dem Ursprung der Sprache hat verschiedene Theorien in der älteren Sprachwissenschaft hervorgerufen, die mit allgemeinen philosophischen oder psychologischen Spekulation an das Problem herantraten, die konkreten sprachlichen Tatsachen aber meistens spärlich und nebenbei zur Lösung herangezogen. Keine derselben ist, soviel Einzelheiten durch sie auch aufgeklärt sind, imstande gewesen, bis zum Ursprung der Sprache selbst vorzudringen. So sind denn gerade exaktere Sprachforscher zu der Ansicht gelangt, dass die Lösung dieser Frage überhaupt nicht in das Gebiet der Sprachwissenschaft gehört" ^u

2.2. Herkoms van logies-kategorieëse grammatika. Taalstudie het, sover dit die Westerse beskawing en kultuur betref, sy oorsprong by die Grieke so vroeg as sewe-ees eeu v.C. Die studie staan van die aanvang af in die skaduwee van die mite, onder beheer van spekulasie en van die filosofie. Ook hier was die oorsprong en die wesens aard van die taal die kernprobleem. Ons kan maar net verwys na die phusis en thesisteorieë en na Plato se Kratulos. ^u

oorgedra is op Latyn o.a. deur Aelius Donatus in sy Ars Grammatika en 'n eeu later deur Priscianus in sy breedopgesette werk oor die Latynse grammatika. Ek verwys hier na my inougurale rede, gepubliseer in Koers V.6 (Junie 1938), waarin ek die ontwikkeling van die Grieks-Latynse grammatika en die oordrag daarvan op die Wes-Europese volkstale nagaan, veral die oordrag op Nederlands en later hieruit op Afrikaans. Dit is hierdie grammatika wat so raak en kernagtig deur Ferdinand de Saussure in sy posthume werk: Cours de Linguistique Générale, aldus getipeer word (Ek haal aan uit die Duitse vertaling van Herman Lommel, Berlin und Leipzig, 1931, bl. 1): "Anfänglich trieb man etwas das man "Grammatik" nannte. Dieses Studium, das die Griechen eröffnet und hauptsächlich die Franzosen fortgesetzt haben, ist auf die Logik begründet; es entbehrt jedes wissenschaftlichen Gesichtspunktes und beschäftigt sich nicht mit der Sprache selbst; es geht einzig darauf aus, Regeln zu geben zur Unterscheidung richtiger und unrichtiger Formen; ist eine normative Disziplin, weit entfernt von reiner Beobachtung, und ihr Gesichtspunkt ist notwendigerweise eng." Hierdie grammatika en logies-grammatiese taalbeskouing is skering en inslag in ons taalwetenskap, en die grammatiese grondbegrippe, grondbeginsels en terminologie bepaal en beheers vandag nog basies ons taalpraktyk, taalwetenskap en taalonderwys ondanks alle pogings tot vernuwing. Dit is nog 'n reële en aktuele fase van ons taalstudie en taalinterpretasie, ons werk nog met sy begrippestelsel; sy onderskeidingsnorme en -kategorieë is nog ons onderskeidingsnorme en -onderskeidingskategorieë, sy terminologie nog ons terminologie - al "entbehrt es jedes wissenschaftlichen Gesichtspunktes."

2.3. Opkoms van die histories-vergelykende taalkunde en die ontwikkeling daarvan. Eers by die oorgang van die agtiende eeu - die periode van die rasionalistiese taalbeskouing en taalreglementering van die Franse Grammaire raisonnée et générale en van die Filologie en die romantisisme ook ten opsigte van die taal - tot die negentiende eeu het taalstudie gevorder tot die status van 'n "wetenskap": die studie van die taal om homself deur die toepassing van die vergelykende en die historiese beginsels. Maar hierdie histories-komparatiewe taalkunde, wat die hele negentiende en die begindekades van die twintigste eeu beheers en oorheers het, was in werklikheid slegs 'n metode vir die beoefening van 'n pseudowetenskap wat op taalgegewens en taalverskynsels betrek was soos hulle in skriftelike vorm waarneembaar, analyseerbaar en rekonstrueerbaar was. Dit het juis ontstaan uit die ontdekking van grammatiese ooreenkomste tussen Sanskrit, Latyn, Grieks en Oud-Germaans deur die beoefening van die Filologie. Deur die ontdekking van taalverwantskap en die vergelyking van relevante historiese taalgegewens kon deur rekonstruksie die oervorme van die stamverwante Westerse tale gerekonstrueer word en daaruit weer die oermoedertaal, Indo-Europees. Hierdeur kon, maar slegs gedeeltelik, die tergende vraag na die filogenetiese oorsprong en herkoms van die een groep tale beantwoord word. Maar die probleem van die ontogenetiese oorsprong het onopgelos gebly. Die poginge van byvoorbeeld Von Humboldt, Grimm en andere het nie geslaag nie, hoe waardevol en insiggewend ook al. Die nuwe wetenskap

rekonstrueer is, in terme van die materiaal waaruit die onderdele vervaardig is en in terme van die onderdele as elemente waaruit die ploë saamgestel is, tesame met allerlei irrelevante bymengsels, sonder om ooit presies te weet wat 'n ploeg is en waarvoor dit primêr presies bedoel is en juis dâarom en dâarvoor, uit juis dië materiaal, en die onderdele juis in dië vorm, elk juis vir sy doel, gestruktureer is. So het die pseudo-wetenskap deur 'n nuwe metode, die histories-komparatiewe, 'n saak bestudeer en ontleed en probeer verklaar waaroor geen duidelikheid en geen sekerheid bestaan het wat dit wesentlik is, ~~waar~~ ^{nêr} waar dit vandaan kom, waarom en hoe dit ontstaan het en waarvoor dit bestaan. Diegene wat hulle prakties en teoreties op wetenskaplike taalstudie en taalinterpretasie toegelê het, het hulle stemme gevoeg by en laat harmonieer met die gemengde koor van teologiese, filosofiese en metafisiese hipotetici en teoretici uit die verlede. Want ook hulle wat linguïste wou wees, by wie ons die "Neu-Grammatiker" en latere ondersoekers insluit, het inderdaad deur hulle metode en in die praktyk hulle taalstudie geïnkorporeer by, verweef met die tradisionele stelsel van die logies-kategorieëse grammatika met sy begrippestelsel en sy terminologie à la Aristoteles. Wat 'n suiwer Linguistiek moes word, het 'n pseudowetenskap gebly, ondanks die nuwe en waardevolle natuurwetenskaplike inslag van Fisiologie en Psigologie, ondanks die "Neubesinnung auf das Wesen der Sprache" wat die Neu-Grammatiker van Steinthal af tot De Saussure toe bygedra het. Immers: dis die lot - mens kan amper sê die noodlot - gewees van die taalbetragting, =besinning en =studie waaruit die Westerse wetenskap ontwikkel het en selfs sy huidige vorm, inhoud en metode aan dank of wyt, dat dit deur spekulasie en filosofie ontstaan en gegroei het en so van die begin af daardeur oorheers is. Sover die geskiedenis ons in die verlede terugvoer, is dit bepalend en beheersend die Filosofie en verwante dissiplines van watter soort, rigting of skool ook al, wat hom die probleem van die oorsprong en wese van taal toegeëien het. Dit het inderdaad dermate die hele vraagstuk gemonopoliseer dat vandag nog ons taalbeskouing en taalbeoefening deur filosofiese interpretasies en begrippe wat voortbou op grondslae deur die Filosofie gelê en geformuleer, oorheers word. Ook in ons land wil die Filosowe die probleem vir die onvermoënde Linguïste oplos. Maar meer nog: wat vandag, op hierdie stadium van die twintigste eeu, deurgaans vir Taalwetenskap of Linguistiek, is 'n mengsel van allerlei filosofiese en kwasifilosofiese spekulasies of benaderings en taalmateriaal, =gegewens en =verskynsels. Suiwer lingologies gesien, is die Filosofie en filosofiese spekulasie regstreeks en onregstreeks die oorsaak gewees dat Linguïste oor taal praat en skryf, taal bestudeer en hulle so genaamd wetenskaplik op die navorsing en deurvorsing daarvan toelê, sonder om presies te weet wat die objek van hulle wetenskap in sy wese is.

Ook die nuwe rigtings, soos die veelgeroemde en bedweeptes Strukturalisme, wat voer vanaf De Saussure met sy dichotomiese "signifiant - signifié"-leer oor die fonologiese skool van Trubetzkoy, oor Hjelmslev met sy Glossematiek, na Bloomfield - De Groot - Harris, bevredig nie en kan nie bevredig nie, omdat ook dit per slot van rekening 'n metode of metodes is om met taalmateriaal en taal=

studie nog meer "verlogikaliseer", "vermatematiek" en "verstatistiek", soos Harris c.s. dit doen - die taalstruktuur word materiaal vir die Logika, die Matematika en die Statistiek. Die metode het moeiliker geword en duisterder as die objek van die Linguistiek self! Ewe min het die stilistiese rigtings - nóg die estetiese à la Kramer en andere, nóg die sintakties-stilistiese à la Overdiep-Van Es, nóg die linguisties-stilistiese à la Hellinga-bevrediging gebring. Die linguistiese kernprobleme: Wat is taal in sy wese, waar en hoe ontstaan dit, waartoe dien dit? bly linguisties onbeantwoord - nog vir die Linguistiek 'n uiters aktuele probleem. Dis die Linguis se reg en sy taak om die oorsprong van sy objek te vind en die wese daarvan te omskryf - om daarvoor die metode te vind en die beheersende beginsel wat sy studie en sy inter=pretasie na die wese en aard van sy objek sal rig. Tot dusver het geen Linguis dit nog kon doen nie, omdat dit vanuit die tradisioneel-grammatiese benaderingswyse eenvoudig nie moontlik is nie. 'n Radikaal verskillende benaderingsbeginsel en =wyse is nodig - en dit wil die lingologiese, die taalwetenskaplike. Daarom eis die Lingoloog vir hom die reg op om vir sy wetenskap, net soos enige ander wetenskaplike dit vir sy vak doen, te soek na 'n wetenskaplik aanneemlike verklaring van die oorsprong en wese van sy objek. Die Lingoloog wil vry kom van die voorskrif en oorheersing van illinguistiese - en dikwels illogiese - prinsipes soos uit die Filosofie, die Behaviorisme, die Psigologie en die Sosiologie op sy terrein oorgedra - ook deur Linguiste. Die Linguistiek is nog nooit 'n suiwer taalwetenskap, outonoom, soewerein op eie gebied, in eie kring gewees nie in sy huidige vorm is dit die repositoire van allerlei beskouings en praktyke van byna elke soort geleerde of vakkundige. Die Lingologie wil vry wees, soewerein wees op die taalterrein, in sy eie taalkring. Dit wil 'n taalse verklaring van die oorsprong en wesens aard van sy objek gee. Om dit te vermoontlik en te bewerkstellig moet dit in 'n ander gedaante verskyn, vry en los van die tradisionele grammatika en die spraakwetenskaplike Linguistiek.

3. Teorieë oor die oorsprong en wese van taal

3.1. Objektief gesien bestaan daar slegs vier kosmies-feitelike moontlikhede waaruit die oorsprong van die taal en daaruit die wese daarvan vasgestel kan word, en al vier is afsonderlik of vermengd oor en oor vanuit verskillende gesigspunte geëksploiteer, en die teorieë bevat al die moontlike uitkomst, suiwer of in vermengde vorm.

(a) Die eerste moontlikheid is die volgende:

Taal kan uit die bo= en buitemenslike geesteswêreld, d.i. van God of die denkbeeldige, mitologiese godewêreld vandaan kom: klaar gemaak in die mens se mond gelê, aan hom geopenbaar; of: die mens kan deur goddelike inwerking so bewerktuig gewees het om 'n taal te maak soos feitlik aan hom gedikteer of inggee is. Teorieë wat van hierdie oorsprongs=moontlikheid uitgaan, hierop steun of hiervan gebruik maak in een of ander vorm, wil ons saamgroeper en karakteriseer as die teogenetiese. In geen

daar wel oor taal gegee word in Gen. 2:19,20. 'n Teogenetiese oplossing bly suiwer spekulasie: dit is nie bewysbaar uit die taal self nie, en dit plaas die probleem en sy oplossing buite die Linguistiek: in die Teologie, in die spekulatiewe Filosofie, in die Paradys of op Parnassus of Olympus. Ons moet aanvaar dat die taal 'n tydruimtelike, geestelik-stoflike maaksel is en wel 'n maaksel van die enigste kenbare wese wat taal besit, naamlik die mens, en gevolglik is dit wesentlik alleen geneties verklaarbaar.

(b) Die tweede is: taal kan die mens toestraal of ingegee word uit die natuurlike wesendheid van die synsdinge of synsverskynsels wat die mens ervaar en belewe, d.w.s. die synsdinge of verskynsels vertolk hulle wesendheid self aan die mens in klank of uitstralinge wat deur die mens intuïtief of rasioneel opgevang en gefinterpreteer word. Soos die mens dus 'n ding "se naam gee, so sal sy naam wees" omdat die naam dan feitlik die ding self in sy wese is! Adam sou dit voor die sondeval kon doen, nie daarna nie.

Dus sou die taal uit en deur die natuur self ontstaan en daaruit sy vorm: die mens is alleen intuïtief ontvangend, rasioneel interpreterend en sosiaal-gebruikend werksaam. Die mens straal of verklank sy eie rasionele wesendheid ook natuurmatig uit.

Hierdie teorieë, in watter vorm ook al, wil ons karakteriseer as die fusiogenetiese. Dis 'n beskouingswyse, 'n verklaringshipotese wat wortel in 'n soort natuurmistiek, 'n vorm van primitiewe natuurbelewing, van magie, wat ook in die mythos vorm neem. So iets is deur die Griekse filosowe gerasio=neer in die phusisteorie, suiwer spekulatief en soms fantasties-filosofies. Deur Aristoteles veral is dit "gelogikaliseer" en het, wel gewysig en aangepas in die thesisteorie, sy finale toepassing gekry in die logiese ontleding van die taalverskynsel self, gesien as 'n natuurwesentlike, rasioneel-logiese stelsel waarvan die sin as rasionele eenheid, as logiese denkeenhed die primêre taaleenheid is. Die "woord" is hiervolgens geen outonome taaleenheid nie, dit is 'n logiese abstraktuur as element van die sin, wat in die sin deur sy sinsverband en sy woordsoortlike funksie "betekenis" kry. Uit hierdie vorm van fusiogenetiese teorie het ons huidige, tog nog trouelik beoefende en met toegewydheid beskermde, logies-kategorieëse, klassisistiese grammatika en taalinterpretasie, waarna ons reeds verwys het, ontstaan.

Die verskillende nabootsteorieë is in wese maar net gewysigde vorme van die fusiogenetiese moontlikheid. In watter vorm ook al .... geeneen van hulle is wetenskaplik aanvaarbaar nie. Daarom ook al nie die tradisionele logies-kategorieëse grammatika en taalbeskouing nie, wat allerweë erken word as uitgedien, omdat dit feitlik deur en deur illinguisties gefundeer is, 'n illinguistiese terminologie het en werk met 'n illinguistiese want filosofies-logiese begrippestelsel. Nog meer is dit onaanvaarbaar vanuit lingologiese prinsipes gesien.

(c) Die derde moontlikheid is: die oorsprong van taal kan uit die dierewê=

tiwe ontstaan en voorkoms van dierskreeu, =geluide en =kranke. Daarom karakteriseer ek die teorieë as die soögenetiese. Hulle wissel vanaf die wat by die dier ook "taal", dieretaal, omgangstekens, heenwysingstekens, kommunikasietekens, simbole aantref, al is die dierverskynsels ook maar die begin, die voorstadium van wat by die mens eers taal word, tot die wat by die mens die suiverste vorm van die volgroeiende simboolstelsel in "woorde" sien. Hieronder ressorteer die ewolusionistiese, die sosiologistiese, die kommunikatiewistiese, die "woordteken"- en "woordsimbool"-, d.i. die strukturalistiese teorieë, of in geheel of gedeeltelik. Die voorstanders van hierdie beskouing moet dus 'n "voortaallike" ontwikkelingstrap aanneem, en, getrou aan die ewolusieteorie, dus ook 'n "voormens", as 't ware 'n "nadier" - 'n homo alalus, "der sprachlose Urmensch", wat dan die kameraad en gesel van 'n animal loquens moet gewees het. Dus: animal loquens "gewon" homo alalus, homo alalus "gewon" homo sapiens en homo sapiens "gewon" primitiewe, stamelende en gebarende homo loquens. Taal het dus 'n dierlike herkoms, en wat ons vandag nog by diere aantref, die erfnis van die voorhistoriese, van die oerdier, kan, moet wees en is vir die Linguistiek nog navorsingsmateriaal om die probleem van die taaloorprong en taalwese te verklaar - sonder inagnam van die onveranderlike en instinktiwe aard van die dierskreeu, terwyl dit die mees opvallende wesenskenmerk van die taal is dat dit voortdurend verander en ontwikkel. Watter vorm die soögenetiese teorieë ook mag aanneem, hulle bied vir die Linguistiek 'n steriele fiksie - alles berus op spekulasie, ydele gefilosofeer, aprioristiese skepping of hipotetiese stelling van nie-bestaanbare of nie-bewysbare dinge. Die bestaan van 'n spraak- of taallose, menssoortige oerwese is nie bewysbaar nie, omdat dit, selfs in 'n blote spekulatiewe denkstelsel, nie voorstelbaar, nie verbeeldbaar en nie bestaanbaar is nie. Daar is nie 'n verskynsel denkbaar of selfs fantaseerbaar tussen die dierskreeu en die menslike klankwoord of taal nie. Selfs hier is daar 'n onoorbrugbare kloof tussen mens en dier, tussen die mees gedifferensieerde skreeu of geluid van die gedreeseerdste, makgemaakte Amerikaanse antropoïede sjimpansee en die mees primitiewe vorm van mensetaal soos van die Boesman of Sentraal-Afrikaanse Pigmee: nie slegs 'n kloof tussen vorm en vorm nie, maar 'n kloof tussen ontstaan en ontstaan, tussen wese en wese, tussen funksie en funksie. Enige vorm van taalteorie wat uitgaan van, steun op, aansluit by of selfs 'n verwante analogiese parallel vind met die dier, dierskreeu, diergeluid, dierhandeling of =gedraging moet in hierdie kloof tussen mens en dier, tussen taalmens en taallose dier, tussen mensetaal en dierskreeu te pletter stort. Die soögenetiese teorieë steun op "phantasievolle Erfindungen", denkbeeldighede wat buite die gebied van die taal en van die Linguistiek lê. Geeneen van hulle is lingologies selfs oorweegbaar nie.

- (d) Eindelik is daar nog die vierde, enigste oorblywende, oorsprongsmoontlikheid - die by die mens self en by die mens alleen, die wat taal dus, suiver objektief gesien, as 'n puur-menslike verskynsel en as enig-menslike skepping of maaksel moet aanvaar en dan ook aanvaar of beweer te aanvaar. Dit is die antropogenetiese teorieë wat bedoel of voorgee om dit te wees, nie

sig of 'n saaklike kritiek te gee. Ons kan hoogstens 'n aantal van die belangrikstes noem en verwys na die literatuur daarvoor in gesaghebbende kritieke in monografieë, in handboeke, in tydskrifartikels en ander publikasies. Baie van die voorgewende antropogenetiese teorieë is al onaanvaarbaar omdat hulle wortel in, steun op of aansluiting vind by òf die teogenetiese (bv. al sou die mens self sy taal maak, God aan hom 'n spesiale taalvermoë, naas en soos ander vermoëns, gegee het) òf die fusiogenetiese (bv. die verskillende nabootsteorieë, in 'n mate die lal-teorie wat uitloop in die kindertaalteorie), òf die soögenetiese, soos die teorie van die prioriteit van sang of ritmiese klankuitings by dans of werk, ens. (vgl. byvoorbeeld die marxisties-geïnspireerde teorie van Gertrud Pötsch: Grundfragen der Sprachtheorie, Halle, 1955) - teorieë wat teruggaan, soos o.a. by Darwin, Spencer en selfs by Jespersen, tot die sang van voëls. Selfs die teken- en simboolteorieë dat klanke geleidelik so ontwikkel het dat hulle as tekens heenwys na dinge of om as simbole vir dinge gebruik te word: ook dit gaan terug tot of wortel in een of ander vorm van ewolusionisties-soögenetiese teorie. Ook skreeue of klanke by diere het heenwysings-, aanwysings-, waarskuwingsfunksie, mededierlike kontakwaarde. Ook die gebareteorieë (vgl. o.a. Johannesson: Origin of Language, Reykjavik, 1949) wat eintlik in die instinktiewe wortel, het 'n soögenetiese grondslag. Enkele ander teorieë is meer antropogeneties gefundeer: taal is uitingvorm van die menslike rede, die ratio, die verstand, bv. die Griekse thesisteorie, of dit is uiting- en openbaringsmiddel van psigiese vermoëns, gevoelens, verbeelding ens. (vgl. Bühler se Darstellungstheorie in sy Sprachtheorie, Jena, 1934). Dit bring ons by die moderne, die mees gangbare teorieë wat gekom het uit die Psi-gologie (vgl. Révész: Ursprung und Vorgeschichte der Sprache, Bern, 1946) uit die Sosiologie, die Antropologie en, onder invloed hiervan, uit die Linguistiek self.

3.2. Saamvattend kan ons uit die teorieë die volgende beklemtoon:

(i) Die teorieë gaan deurgaans uit van die verspraaklikte, hoorbare en gehoorde vorm van taal en aanvaar dit as middel of as simbool; dit is 'n uitingmiddel van gevoelens, gedagtes, ideë, begeertes, wense, strewinge; dis mededelingsmiddel; dis omgangs- of sosiale verkeersmiddel, kommunikasiemiddel; dis kontakmiddel vir die mens met sy omwêreld; of dis 'n stelsel van verkeerstekens; of dis 'n stelsel van klank- en woordsimbole waardeur of waarmee die spreker die hoorder heenwys na iets. Die hoorder is 'n sine qua non vir taal om te bestaan. Dis hierdie teken-simboolinterpretasie, wat sy wortels selfs in die Griekse physis-symbola-interpretasie het, wat vanaf De Saussure se signifiant-signifiéteorie uitgeloop het op die Strukturalisme en die Glossematiek. Die studieobjek word die teken of simbool self.

(ii) Taal word gesien as 'n sosiale verskynsel - dit sou nie kan ontstaan sonder 'n gemeenskap ter voldoening aan die behoeftes aan 'n omgangs- of verkeersmiddel, 'n sosiale ordeningsmiddel nie. Dit bring

(iii) Sommige van die teorieë ontken die bestaan van taal by die dier - taal is 'n "purely human phenomenon", soos Sapir dit beklemtoon -, maar hulle bly in gebreke om te verklaar hoe en waarom die taal dan juis by die mens en net by die mens ontstaan en wat dit dan wesenlik is.

Maar nou moet daarop gewys word dat wat hierdie teoretici by die taal as wesenskenmerke vasstel - bv. die sosiale aspek, d.i. die aspek van die token- of simboolwaarde, dat dit omgangs- en verkeersmiddel is, ens. - ook van die instinktiewe, oorerflike, onveranderlike diergeluid en dierskreeu kenmerke en funksies is, wesenskenmerke en wesensfunksies. Dus om dit kortliks te stel: geen van die teorieë wat as 'n antropogenetiese teorie sou wil of sou kon deur- gaan, is aanvaarbaar nie, selfs nie so 'n psigologies gefundeerde soos die van Révész, die Amsterdamse psigoloog, naamlik die kontakteorie, nie. Taal is nie in die eerste plek na sy oorsprong, na sy wese en sy funksie 'n sosiale verskynsel nie, is nie taal om 'n kontakmiddel te wees nie of omdat dit 'n verkeersmiddel is nie. Dat dit kontakmiddel, verkeersmiddel is, is konsekwensies van sy wesenssaard. Dit is reeds taal, puur en simpel, voor dit kontak- of kommunikasiemiddel is en sonder om dit selfs te wees, nie eers wanneer en soos dit daarvoor funksioneer nie. Die oorsprong en wese van taal moet buite die gemeenskap, buite die omgang, buite die kommunikasie gesoek word, net soos buite die dier - en dit is: in die wese van die antropos, die mens, en daarin en daaruit alleen.

Vir die vinding en verklaring van die oorsprong en wese van taal, vir die verklaring van sy ontstaansproses en van sy bestaan en sy funksies is die bepaling van die wese van die mens self as taalwese 'n sine qua non: geen taal sonder die mens alleen nie: die taal is uit die mens, om die mens deur die mens, vir die mens .... omdat hy mens is. Dus is die grondprobleem van die Lingologie: Hoe en wat is die mens as taalmens, as taalwese - nie spekulatief, teoreties gesien nie, maar steunend op empiriese, sintuiglik waarneembare gegewens en feite. Hieruit alleen is dan die oorsprong en wesenssaard van taal, van die verspraaklikte "woord" verklaarbaar.

En dit wil ek in die volgende hoofstuk probeer doen.

~~~~~

~~~~~

~~~~~

HOOFSTUK II

DIE "WOORD" (LINGEMAAT) EN TAIL1. Prinsipiële fundering van die probleem: Wat is die "woord"?

1.1. Die primêre, fundamentele probleem van die funksionele, lingologiese taalbeskouing is: Wat is die "woord"? - 'n uiters naïewe vraag, want elke normale mens, selfs kinders op vroeë leeftyd, maak, gebruik en onderskei woorde, weet naïef deur die daelikse ervaring dat woorde bestaan en wat 'n woord is.

En tog, vir die Taalwetenskap is en bly dit na 25,26 eeue se ernstige en toegewyde besinning vandag nog 'n aktuele probleem, ondanks talryke pogings tot wetenskaplike omskrywings en definisies wat in die kern nie veel meer is nie as alledaagse, naïewe, voorwetenskaplike kennis of vrugtelose spekulasie omhul met 'n kleed van wetenskaplike vertoon en skyn. Geen enkele van die talle linguistiese verklarings is aanvaarbaar nie.

1.2. Vendryes het, in sy hoedanigheid as President van die VIe Internasionale Linguistiekongres te Parys (volgens 'n artikel van Knud Togeby:

"Qu'est-ce qu'un mot?" in Recherches structurales, dl. V, 1949, bl. 97 van die Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague), in sy opsomming van die resultate van die kongres in sy sluitingsrede die "krisis van die moderne Linguistiek" blootgelê deur sy betekenisvolle verklaring dat "die Linguiste selfs nog nie eenstemmig is oor wát 'n woord, die woord as fundamentele element van die objek van hulle wetenskap is nie" (Ek vertaal en onderstreep). En dit beteken: selfs nog nie eenstemmig oor wát die wese en aard van hulle objek self is nie. Wat in 1949, anderhalwe dekade na die verskyning van Reichling se Het Woord, waar was, is vandag nog waar: die eenstemmigheid (selfs die suiwer, blote wete) oor wat presies of eintlik die objek in sy wese en aard is en wat presies met die studie beoog word, ontbreek nog. In eenvoudige, verstaanbare woorde beteken dit dus dat die Linguistiek hom besig hou met die studie van 'n objek en sy materiaal, so veelsydig as skaars 'n ander, sonder om te weet wát dit eintlik is wat dit pretendeer om wetenskaplik te bestudeer en te verklaar. Daar is geen ander wetenskap waarvan dit t.a.v. sy objek in dié sin en in dié mate gesê kan word nie. Ons moet vandag nog Vendryes se oordeel onderstrepPEND onderskryf en ook dit wat Togeby beklemtoon en byvoeg: "Inderdaad, die "woord" is beslis die linguistiese term wat die onderwerp was en nog is van die mees uiteenlopende interpretasies. Die definisies daarvan is verkry uit dissiplines die mees verwyderd van die Linguistiek. Soms is die "woord" gedefinieer volgens sy inhoud, soms volgens sy vorm (expression) en meesal volgens albei deur dit te beskou as teken, as simbool" Ons kan aanvul: soms as iets wat wel bestaan maar darem ook weer nie as sodanig outonoom bestaan nie; soms deels volgens wat dit is plus deels wat dit nie is nie - ja, en wat nie al nie! Linguiste, Protolinguiste, Metalinguiste, Psigolinguiste en Pseudolinguiste, Filosowe en Lekelinguiste

1.3. Op die mees verskillende en mees uiteenlopende woord- en taalkonsepsies word 'n sogenaamde taalwetenskap gebou waartoe almal nagg bydra, vanaf die man op straat wat skaars 'n taal kan praat en tog deur die amptelike Linguistiek as normgewer erken word, tot die vermaardste beroepslinguist toe! Die offisiële Linguistiek staan in sy huidige vorm, sowel t.a.v. sy materiaal en die benadering daarvan as van die uiteenlopende metodes van benadering en beoefening, nog in die periode van die "taalalchemie" en is in wese 'n pseudowetenskap, 'n hibridiese wetenskap, 'n mengelmoes van allerlei il-linguistiese stromings, denkrigtings, interpretasies en praktyke saam met die werklik waardevolle, linguistiese, wetenskaplik egte en bruikbare. In hierdie verband verwys ek net na die versameling studies, deur Sol Saporta - Jarvis R. Bastian geredigeer in: Psycholinguistics. A Book of Readings, New York, 1961. Slegs die dwaas sal hierdie laasgenoemde aspek ontken - maar hy sal die dwaas se maat wees wat nie wil erken nie dat die goeie vertroebel en oordek word deur die oorvloed van illinguistiese bymengsels, alledaagse, irrelevant natiwiteite en spekulasies, wat in die Linguistiek 'n boklywende neerslag gevind het. As dit maar net op enige wyse, volgens enige metode vir enige doel met taalmateriaal te doen het, dan paradeer dit in 'n netjiese harkynstenu as taalwetenskap. Getoets aan taalwetenskaplikheid en taalwetenskaplike metode het die Linguistiek 'n beskamende agterstand.

Om ons beeld van die blindes en die olifant verder te voer: Miskien kan die Lingologie nog 'n oop plekkie of aanhangsel aan die ontsaglike kolos van die legendariese oerdier vind waar dit hom kan betas - hopelik dit nie in blindheid of stiksienigheid heeltemal mis tas nie.

2. "Woord"-oorsprong of "woord"-ontstaan

2.1. Van oortye af is taalgebruikers, taalwaarnemers, taalondersoekers gekonfronteer met die probleem van die oorsprong en wese van die "woord" of die taal, en hulle het die opklaring daarvan met mening aangedurf, sonder finale of enige aanvaarbare resultaat: nie t.o.v. die ontogenetiese, feitelike oorsprong nie en ook nie t.o.v. die filogenetiese, historiese nie. Die oorsaak hiervoor lê nie in die onvermoë of onwetenskaplikheid van denkers en ondersoekers nie (ten minste nie altyd nie!) maar in die wesensard, die verskyning en die bestaan van die objek, taal, self. Die historiese, filogenetiese oorsprong lê in die onbereikbare vergangenheid van die oortye, die idillies aanloklike, grasige weivelde van die fantasie en spekulatiewe hipotese wat "nichts ist als eine phantasievolle Erfindung des Evolucionismus, die für die exakte Forschung für immer abgetan ist" (Kieckers, Ernst: Die Sprachstämme der Erde, Heidelberg, 1931, bl. 1). Die ontogenetiese, wesentlike oorsprong en ontstaan by die indiwidu lê in die innerlike verborgenheid van die maker self: skynbaar ook onbereikbaar, behalwe vir die grootliks fustiele metafisiese of filosofiese spekulasie - buite die terrein van die Linguistiek - ondanks die volgehoue aanwending van bewysmateriaal vir bewysvoering. Intens ongelukkig het die Linguistiek hom - liewers het die Linguiste

amateurs van allerlei slag en beroep gaan verslaaf. Die gevolg was, soos Kieckers dit stel: "Exaktere Sprachforscher sind gerade zu der Ansicht gelangt, dass die Lösung dieser Frage überhaupt nicht in das gebiet der Sprachwissenschaft gehört." Vandag verkeer die Linguistiek met al sy strominge en spekulatief-teoretiese benaderings soos die bedweept Sinchronisme, die, veral Amerikaanse, uitwasse van die Strukturalisme, die Glossematiek, die Sosiaal-teoretisisme, die Scientisisme, die Spreker-hoorderpragmatisme en wat nie al nie, nog in die verslaafdheid.

2.2. Daar is net een taal-wetenskaplike, d.i. lingologiese moontlikheid om die probleem van die "woord"- of lingemaatoorsprong en daarmee die taal-oorsprong en taalwese te agterhaal en dit is die aanvaarding van die onvormybare, onweerlegbare, onloënbare, taalrelevante uitgangspunt, naamlik dat die oorsprong en daarmee die wesenswaard van die taal, die "woord", alleen te vind is in en te verklaar is uit die wese van die mens as psigosomatiese taalwese. Die enigste taalbeskouing en taalinterpretasie wat wetenskaplike geldigheid kan besit, is die wat gefundeer is in die suiwer antropogenetiese beskouing van die psigosomatiese wesenswaard van die mens, en dit is:

(i) dat die mens as personistiese, psigosomatiese eenheidswese die enigste selfkenbare, selfkennende wese in die ganse kosmos is by wie die verskynsel taal, waarvan die "woord" die primêre, fundamentele element is, aangetref word, want hy alleen beskik oor wesenlik-inherente, nie verworwe of uit omgangsnood selfgewilde, selfontwikkelde taalmakingsvermoë en hy alleen is wesenswaardlik, voorbeskiktelik, volkomelik toegerus met die somaties-neuronaal-serebrale en geestelike apparatuur - spesifiek vir die funksie van taalmaking: tot hierdie taalmakingsapparatuur behoort nie die motoriese spraakapparatuur van vokalisasie en artikulasieorgane nie: tong, lippe, stembande, volum, neus en selfs die motoriese breinsentra vir spraak kan alles verwyder of bolemmer word, dan kan die mens nóg taal maak, nóg taal aanleer en nóg taal besit en gebruik vir ander as spraakdoeleindes, kommunikasiedoeleindes. Die spraakorgane het wesenlik geen direkte, aktiewe aandeel in die skepping of making van die klankmaterieel waaruit die taal, die "woord" gestruktureer of gelingeer word nie - hulle is reproduksieorgane, artikulasieorgane; hulle werksaamheid, hulle stande en funksies word wilsmatig via die motoriese spraaksentra deur die taalmaker gerig en beheers om die foneme in vasgestelde volgorde, ooreenkomstig die gemaakte lingemaat, te reproduseer, d.w.s. om die verlangde, gewilde en geskikte resonansstand te vorm en die bewegings uit te voer om dié lugtrillings te veroorsaak, teweeg te bring wat die foniese ekwivalent sal wees van die betrokke foneem, foneenkompleks of lingemaat;

(ii) omdat taal so wesenlik uit en deur die mens, so wesenswaardlik in en met die volle mens verweef is, maak hy dit daagliks nog aanvullend op dieselfde wyse, vir dieselfde doeleindes as wat hy dit in die oerbegin gemaak het; daarom is die Taal, die "Woord", die Lingemaat, in wese 'n

wesentlik voorbeskikte, enigsmoontlike vorm daarvan om vir hom 'n instrument, 'n werktuig te wees vir die hele kompleks van doeleindes waartoe en funksies wat dit voorbeskik is om te dien;

(iii) die instrumentele Taal word, soos enige ander werktuig, in sy mate= riaal, in sy onderdele en hulle struktuur, in sy samestel of montuur, in sy vorm bepaal en gerig en beheers deur die funksies wat dit moet verrig tot realisering van die doeleindes in die totale verskeidenheid daarvan; desweens is die "Woord", die Lingemaat, die Taal uniek in sy oorsprong, wyse van making en strukturering, in sy materiaal en in die funksionele wetmatigheid wat dit alles beheers; hierdie wesentlike, eiesoortige wetmatigheid maak dit moontlik om die "woorde", die taalgegewens, taalverskynsels, taalfeite wetenskaplik te ondersoek en te verklaar: dit maak die "woord", die lingemaat, die taal per se 'n wetenskapsobjek.

Dit dan is finaliter die wetenskaplike prinsipies van waaruit die Lingologie sy objek en al sy probleme moet en wil benader.

3. Metodologiese fundering

3.1. Die onontwykbare feit dat die Lingoloog as mens sy wetenskapsobjek in die voorbeskikte, wetmatige bepaaldheid en beheerstheid daarvan self maak, maak dit des te gebiedender en onontwykbaarder om juis die waarom, die waarvoor of waartoe, die waaruit of waarvan en die hoe te verklaar, net soos byvoorbeeld vir die Fisikus, die Chemikus of die Botanikus om dit te doen t.o.v. hulle objekte, wat hulle nie self gemaak het nie en wat sonder hulle toedoen en buite hulle om ontstaan het en bestaan.

3.2. Hierdie laasgenoemde feit bring 'n fundamenteel-prinsipiële, radikale verskil in metode van wetenskaplike benadering van die uiterste belangrikheid mee: die Lingoloog het te doen met 'n wesensvoorbeskikte, selfgemaakte objek, in voortdurende makings- en hermakingsproses wat binne-in hom deur sy eie vermoëns, na sy eie behoeftes, plaasvind - die Naturalistiese objek bestaan sonder sy toedoen, onafhanklik van hom, ondanks hom, buite hom. Die Lingoloog moet dus, om dit só te stel, sy subjeksoobjek, die "Woord", die Taal, intraal-objektief benader, die Natuurwetenskaplike sy objeksoobjek ekstraal-objektief. Die taak van die Lingoloog behoort dus veel makliker te wees as die van die Fisikus, die Chemikus of die Botanikus. En tog staan die Lingoloog nog veel verder van die oplossing van sy probleem.

3.3. Uit voorgaande volg die onverbiddelelike slotsom dat, hoe skynbaar onmoontlik ook al, hoe seer ons die probleem ook al ontwyk, ontvlug of in die uiterste gevalle loën of as spekulاسie afwysend brandmerk, die Lingoloog teregend gekonfronteer bly met die logiese, irrefutabele feit dat dit sy primêre, fundamentele taak en sy onvervreembare alleenreg is om die oorsprong en wese en funksie van taal as enkel-menslike kreësie te soek en te agterhaal, en dat hy dit alles nêrens elders en in absolute sin op geen ander wyse kan agterhaal nie as in en uit die volle wesensgestruktureerdheid van die

daar waar die „verdeling des mergs en der ziele" is. En hoe kom die Lingoloog daar met 'n weegskaal en reageerbuis, 'n skalpel en forseps, 'n mikroskoop of „X" en violetstrale" of 'n siklotron? En tog moet die Lingoloog nie vreesbe= vange en bevooroordeelde of weens sekere predileksies of tradisiegebondenheid terugdeins om die „taalatoom te splits" nie: as hy dit kán splits, sal die geweldige krag daarvan onthul word - groter as selfs die van Van Wyk Louw se Beiteltjie.

3.4. Tot enkele dekades gelede was dit nog onmoontlik om die taak op die ver= eiste wyse te volvoer, behalwe teoreties of hipoteties en ... spekulatief-filosofies. Daar was nie die gegewens nie, nie die noodsaaklike, blootgelegde en geverifieerde feite nie, nie die insig nie. Maar met en se= dert die Eerste en Tweede Wêreldoorloë het die ontdekkings en bevindings van die Chirurgie, die Neurofisiologie, die Anatomie, die Neurologie en die ont= wikkeling en verfyning van die Elektrotegniek en Radiotegniek dit moontlik ge= maak, sodat reeds vandag al daar geen verskoning meer is vir die Lingoloog om dit nie ten minste na die beste van sy vermoëns en insigte te probeer doen nie, in die wete dat die wetenskaplike geldigheid van die verklaring van die ontstaan, die wese, die struktuur van die „Woord" en van die Taal en van die funksie van elke struktuurelement en van die geheel getoets en geverifieer moet word aan die taal self, soos dit in sy mensgebondenheid en mensveranker= heid as mensgemaakte instrument tydruimtelik gebonde verskyn het en gebruik word. Die taal self is die toetssteen of die kupel van enige hipotese of ver= klaring.

4. Die psigosomatiese gestruktureerdheid van die taalmaker

4.1. Die Psigologie as wetenskap van die psige, die gees, aanvaar op empirie= se en deduktiewe gronde die bestaan van die Ego deur die Ego-bewustheid, die Ek-bewustheid. Die Ego is te sien as die lewenskiem, die lewens= saad waarmee die gees in die menslike somatiese bestaan kom. Hoe, sou geen mens kan weet nie. Op Sy, vir ons verborge, skeppingswyse plant God dit uit in ons vitaal-somatiese lewenssaad. Dit is hiervan en hierdeur dat die mens homself bewus word, en hierkragtens is die mens 'n selfkenbare en selfkennende wese, teleologies gerig op 'n bestemdheid buite sy tydruimtelik-gebonde self, bo sy eksistensiële bestaan. Uit hierdie also bestemde Ek-gees groei en ontplooi die personistiese mens deur die werksaamheid van die emosie, die ratio en die volisie, ineen= en deureenvloeiend met mekaar, elemente, diens= middels, vermoëns van die Ek-gees deur die bewussynswerksaamheid. Immers, die drie geestesvermoëns is nie selfkreërend, uit niks ontstaande nie, en nie selfgenoegsaam op hulself gesentreer nie. Hulle is ook nie vitaal-somatiese, vitaal-instinktiwe of neuroserebrale kreëerings nie. Die senuwees-in-funksie is nie die emosie nie, nóg is emosie die produk van senuwerksaamheid. Die ratio of intellek is nie die brein-in-funksie nie, nóg die produk daarvan. So is volisie nie die „verlangens en begeertes" van ons hart of die drange van die instinkte nie. Hulle is wesenshooftakke, dinamiese diensmiddels, ont=

werktuie emosioneer, wat laat emosioneer om die ontwil van wie en vir wie daar geëmosioneer word. Dis die Ek-gees wat deur die daarvoor gestruktureerde en daartoe beskikte breinsentra rasioneer, laat rasioneer om die ontwil van wie en vir wie gerasioneer word. Dis die Ek-gees wat volisioneer deur die daarvoor gestruktureerde en daartoe beskikte vitaal-somatiese, serebrale apparaatuur, wat laat volisioneer om die ontwil van wie en vir wie daar gevolisioneer word. Die personistiese gees funksioneer emosionierend-waarderend, rasionierend-begrypend, -onderkennend en -wetend en volisionierend-skeppend en -herskeppend in die organiese liggaam deur die daartoe voorbeskikte apparatuur: die brein en senustelsel. Geen ander voorstelbare moontlikheid nie. Taal is alleen verklaarbaar in terme van die personistiese gees en sy interpreterende inwerking op en integrerende verwerking van die sintuiglik-serebraal aangevoerde ervaringsmateriaal deur bewerktuiging van die instrumenteel wat daarvoor gestruktureer en beskik is. "Die Sprache ist die wunderbarste Schöpfung des menschlichen Geistes" - so begin die psigoloog Révész sy werk oor die oorsprong van taal. Taal is nie die maaksel van ons motoriese serebrale spraaksentra of motories beheerde spraakorgane nie, dis nie die maaksel van 'n enkele geestesvermoë, die denke, die ratio nie; dis allermins 'n sosiale produk of sosiale skepping. Kragtens en magtens sy personistiese wesendheid en sy sensories-sintuiglik-serebrale toegerustheid en voorbeskiktheid besit die mens taalvermoë, is hy 'n taalwese, beskik hy oor 'n selfgemaakte taal. Taalmaking is 'n bestaansnoodwendigheid, 'n wesensnoodwendigheid en wesensbeskiktheid van die mens omdat hy mens is - dit is nie 'n verworwe vermoë of aangekweekte kundigheid of vaardigheid nie, nie 'n nuttigheidsinvensie, 'n meganisties-utilistiese middel om in 'n sosiale nood te voorsien nie. Soos Kieckers dit stel: "Die Sprache ist ohne den Menschen nicht denkbar, der Mensch nicht ohne Sprache."

4.2. Tussen die twee heterogene wesenselemente: beheersende, inwerkende en verwerkende gees en instrumentele liggaam, moet daar êrens 'n skakelpunt, 'n "sinaps" wees, of die gees moet êrens in die breinstruktuur sy besondere konsentrasiepunt of setel hê waar en van waaruit dit werkzaam is en sy gemelde funksies deur middel van sy besondere apparatuur op sy besondere wyse verrig. Die enigste toegangskanale van die ingeslote gees tot sy ervaarbare, waarneembare, beleefbare, waardeerbare, begrypbare, kenbare, weetbare en bestreefbare omwêreld is die daartoe voorbeskikte en daarvoor gestruktureerde sintuie met die korrelate breinstrukturele sentra, m.a.w. elke sintuig in sy onherleibare, onvervangbare, heterogeensoortlike wesensaard en funksie, met sy sentra en neuronale geleidingskanale, is die fundamentele, outomaties-sensoriese, organiese, afferente ervarings- en belewingsapparatuur, die toevoer-, seleksie- en rangskikkingsinstrumenteel van sy spesifieke, erwaarde en beleefde materiaal uit die kosmiese gegewenhede. Ook geen ander voorstelbare moontlikheid nie.

4.3. As nou in aanmerking geneem word dat normaliter verskillende sintuie - soms almal - meewerkend betrokke is by die ervaring en belewing van die

die twee breinhemisfere, 'n dubbele stroom komplekse, heterogene, tot mekaar onherleibare, onvermengbare en onverbindbare impulse die brein êrens in verskillende, verspreide, sensoriese sentra bereik. Hierdie sintuiglik-heterogene ervarenis en belewenisse is almal bydraend tot begryping en onderkenning van die ervaarde en beleefde geheelobjek. Dáárom moet hulle gekoördineer, gefintegreer, gesintetiseer word tot 'n belewingseenheid. Daar moet in die breinstruktuur 'n konvergasi~~e~~sentrum in 'n onderdeel wees wat spesiaal die funksie het om die heterogene sintuiggegewens uit die onderskeie sentra te integreer, tot begrepe kenniseenheid, tot weeteenheid te sintetiseer, of daar moet 'n sentrum wees wáár die korrelasie, integrasie en sintese moet plaasvind of moontlik gemaak word. Hipoteties kan dit, op grond van die sintuigbreinstruktuur en die funksies daarvan, nie anders wees nie.

4.4. Die probleem is nou: Is daar in werklikheid so 'n gespesialiseerde sentrum, en, indien wel, wát is die sentrum of breinapparaat, of: wáár is die plek in die brein waar die integrasie en sintese plaasvind en deur wát presies en hóé geskied die omskeppende sintese van heterogene sintuiglike belewenisse tot 'n homogene geestelike entiteit - en wát is dan hierdie nuwe entiteit?

Die antwoord op hierdie vrae alleen kan ons die proses van taalmaking, van woordskepping ontsluit, kan ons die oorsprong, wese, struktuur en funksie van Taal, van die Woord onthul.

5. Die proses van woordmaking of lingemaatskepping: a) logosering;
b) fonemisering.

a) Logosering

5.1. Vergen my, omdat dit van so kardinale belang is ter opklaring van die komplekse probleem wat alleen deur die Neurofisiologie, die Neuroanatomie en die Chirurgie gedoen kan word, om aan te haal uit die insiggewende werk van Penfield en Roberts: Speech and Brain Mechanisms (Princeton University Press, 1959), waaraan ek baie erkentlikheid verskuldig is vir die onthulling van werklikhede en moontlikhede wat ek vroeër, voor kennismaking met die werk, slegs teoreties of hipoteties kon stel of vermoed. My vroeëre interpretasie in Tydskrif vir Wetenskap en Kuns moet ek in die lig hiervan in baie opsigte korrigeer.

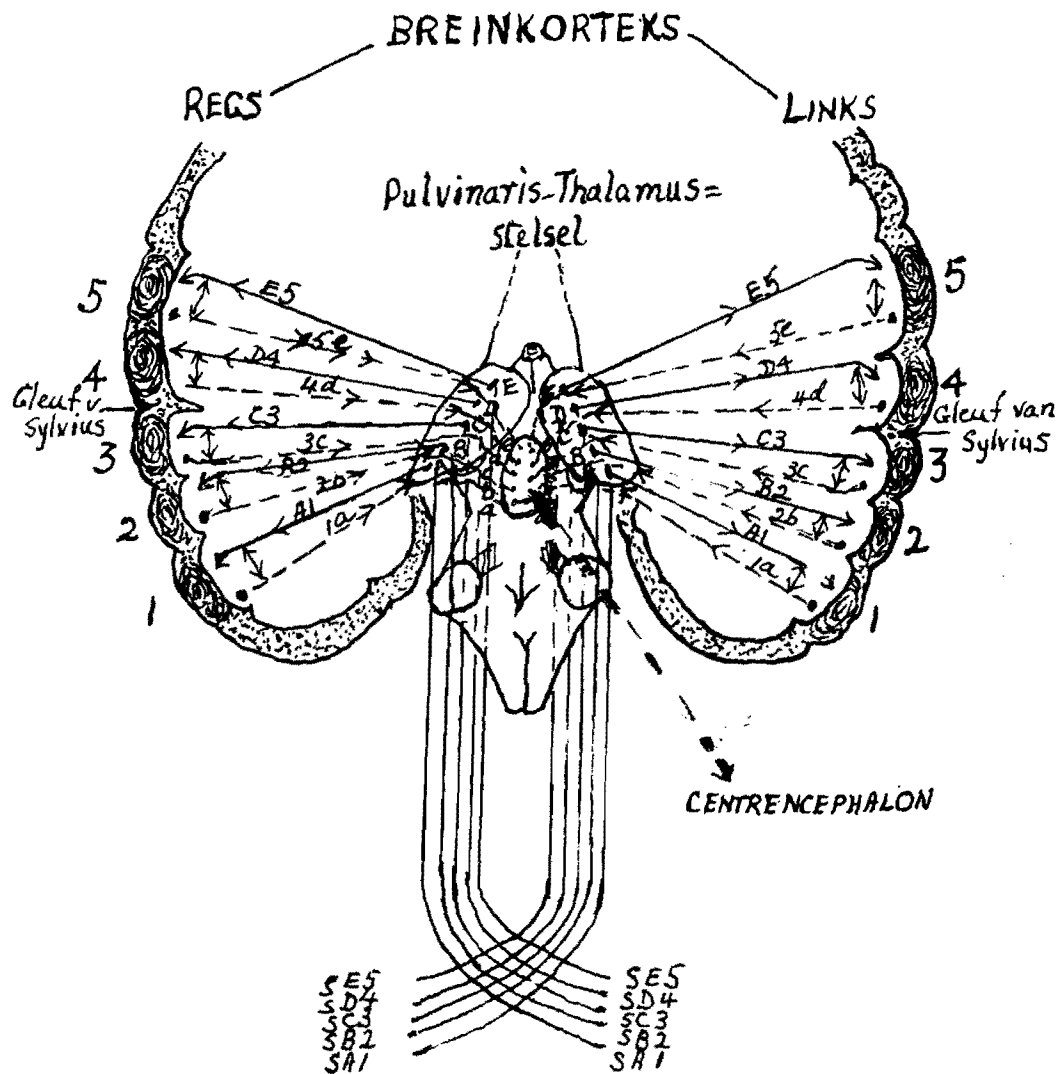
Ek moet net eers daarop wys dat dit die outeurs te doen is om die ondersoek en verklaring van die motoriese aktivering van neuronale bane en breinsentra, d.w.s. van die spraakapparaat, om „speech“, spraak, „la parole“, te bewerkstellig en nie om die proses van taalmaking, taalstrukturering bloot te lê nie. Hulle ondersoek wáatter en hóé motoriese breinsentra en motoriese neuronale kanale geïmplementeer word om spraak, die vokalisasie en artikulasie van Taal te bewerkstellig - nie hoe juis dit wát uitgespreek word, wát of wáármée gepraat word, ontstaan, wáár dit vandaan kom, wát dit is en hóé en wááruít of wáárván dit gemaak word nie.

coordinating and integrating mechanism. If this "machine" is at all like other machines, there must be a place toward which streams of sensory impulses converge. There must be a place from which motor impulses emerge to move (the speech organs) in planned action. There must be neuronal circuits in which activity of both hemispheres is somehow summarized and fused - circuits the activation of which makes conscious planning possible." Hulle neem dus aan dat in die sentrum bewussyns, d.w.s. geestelike werksaamheid plaasvind. En waarskuwend en verwerend - wat ek wil beklemtoon - vervolg hulle: "From certain philosophical (ek wil graag byvoeg: "also pseudo-linguistic") points of view the foregoing assumption might be denied at once. Since no one knows the nature of mental activity (ek onderstreep) it is as easy to conceive of it in relation to the surface of the two hemispheres in simultaneous neuronal action (and even in the peripheral nerves too) as it is to believe that it depends on a centrally placed zone of neurone circuits where neuronal activity is summarized and finally integrated."

But a neurophysiologist (en ek voeg by, met dankbare erkenning aan Penfield and Roberts: "and likewise a Functional Linguist or Lingologist") may not listen to such objections, especially when the evidence before him seems to indicate that such integration is actually taking place" (ek onderstreep). En wat hulle dê dat "a clinician who is forced to take action in order to deal with patients must construct a working hypothesis" wil ek hulle mutatis mutandis nasê: "a Linguist or Lingologist who is forced to take action in order to deal with language and language phenomena must have a working hypothesis"

5.3. Penfield en Roberts en ook ander navorsers het deur hulle neurofisiologiese en chirurgies-kliniese ondersoek en proefnemings onweerlegbaar bewys (vir my altans) dat daar in die breinstruktuur inderdaad so 'n enigste sentrum bestaan waar alleen bewustelike integrasie, sintese van die heterogene sintuiglike ervaarings en geestelike belewenisse tot 'n homogene entiteit moontlik is en dus ook in werklikheid moet plaasvind - hulle noem dit "the indispensable substratum of consciousness outside the cerebral cortex, probably in the diencephalon", d.i. die opperbreinstam, en in besonder die binneste kern daarvan waar die eintlike "substratum of consciousness" geleë is, wat hulle dan onderskei as die "centrencephalon"

Die hele situasie wil ek aan die hand van hulle skematiese voorstelling (a.w., p. 217), wat ek die vryheid neem om aan te vul, soos volg voorstel en verduidelik:

Skematiese beeld van frontaansig : vertikale deursnit deur beide hemisfere en die opperbreinstam (diëncephalon).

SAI - SE5 : kruisende senuwees:

A - E : homoloë sensoriese sentra in die pulvinaris-thalamus-stelsel;

AI - E5 : neuronale bane na I - 5, die homoloë sensoriese sentra in die breinskors;

Ia - 5e : neuronale bane na homoloë sensoriese sentra in die centrencephalon;

a - e : homoloë sensoriese sentra in die centrencephalon

(Uit Penfield and Roberts, a.w. bl. 217, aangepas en aangevul)

Die skematiese tekening bied ons 'n frontaansig van 'n vertikale deursnit deur beide hemisfere en die opperbreinstam (diëncephalon). SAI-SE5 is die kruisende afferente geleidingsenuwees van linker- en regtersintuie waarlangs ervaringsmateriaal gevoer word na die homoloë sensoriese sentra A-E in die pulvinaris-thalamusstelsel van die opperbreinstam. Hiervandaan word die (moontlik reeds gerangskikte en geselekteerde) stimuli gelei langs die neuronale bane A1-E5 na die respektiewe serebrale sintuigsentra in die breinskors, 1-5, waar vermoedelik verdere keuring, rangskikking en seleksie plaasvind. Hiervandaan gaan die vermoedelik klaar gekeurde en geselekteerde ervarenisse langs die neuronale bane 1a-5e direk na die sensoriese sentra a-e in die centrencephalon - die "indispensable substratum of consciousness" - waar dan integrasie en sintese van die heterogene ervarenisse geskied.

5.4. Ek moet net daarop wys dat Penfield en Roberts, as ek hulle reg interpreteer en reg verstaan, aanneem dat die verspreide, neuronale impulse van die gekompliseerde sintuiglike ervaring in die centrencephalon konvergeer en deur die spesiale sentrum self gefintegreer word, d.w.s. dat die integrasie en sintese van heterogene, onherleibare en onvermengbare, sintuigimpulse vanuit die sintuigsentra, versprei oor twee breinhemisfere neuronaal-organies geskied. Dit is egter onmoontlik en onvoorstelbaar dat heterogene, in absolute sin onherleibare neuronale impulse deur blote breinmaterie tot 'n homogene ^{radikale} anderswese sendheid en andersoortlikheid omgeskep en gesintetiseer word. Hulle bewys eksperimenteel dat die bewussyn hier setel, altans hier en nêrens elders nie werk saam is. Daarom neem ek aan op grond van hulle geverifieerde getuienis en bewese feite dat die personistiese gees, die EK-persoonlikheid, die EGO, hier setel en hier sy spesifieke, voorbeskikte, inwerkende, verwerkende d.i. vergeestelike funksie verrig. Dit lyk allesins wetenskaplik geregverdig - die enigste moontlikheid - om aan te neem dat die integrasie, die sintese geskied in die centrencephalon maar deur die werkzaamheid van die personistiese, menslike gees, wat alleen vermag om deur sy emosionerende, rasionerende en volisionerende vermoëns die sintese en omskepping van die aangevoerde sintuigmateriaal te bewerkstellig. Anders is die gees heeltemal uitgeskakel.

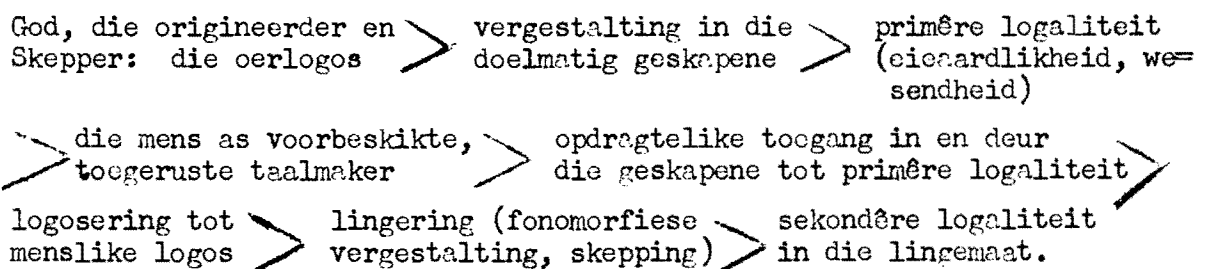
5.5. Dit is in die centrencephalon waar die „verdeling des mergs en der ziele” gelokaliseer is, dus ook hier waar die funksionele, bewuste inwerking van die gees op die ervaarde, aangevoerde materiaal uit die omwêreld plaasvind, waar die geestelike verwerking, omskepping sintetiserend geskied. Die sensoriese sintuiglik-organiese, neuronaal-serebrale apparatuur is in die hele proses van aanvoering en omskepping bloot en alleen, na die voorbeskikte, eieaardlike, organiese struktuur daarvan, as funksioneel-instrumentele diensmiddels van die gees daarby betrokke. Die voorbeskikte gerigtheid van die hele proses van menslike ervaring en menslike belewing resulteer in die omskepping daarvan tot 'n suiwer geestelike entiteit, as 't ware uitgehef uit, losgemaak van die ervaarde sintuiglik-neuronale materiaal wat in verspreide, heterogene bestanddele in die tien centrencephalonsentra gekonvergeer is. Die integrasie, die sintese kán alleen deur soortlike omskepping, herskepping en eenheidsbinding geskied. Immers,

-herskeppend bewussynlik beleef, bewerk, verwerk en omwerk tot sy enig-eie voor- beskikte vorm en besit, tot 'n bewussynlik-geestelike, waardebepaalde, soortlik- onderskeie, begrepe, gekende, gewete entiteit bo en buite en anders as die or- ganies-neuronaal bestaande ervaringsmateriaal uit die kosmiese realiteit van dinge, sake, gebeures, verhoudings, verskynsels, situasies of wat ook al. Hier- die proses van geestelike integrering, homogenisering, transkreëring, d.i. van „vergeesteliking“, onderskei ek as die proses van „logosering“ of „logoskep- ping“ en die resulterende geestesentiteit as die „logos“, met dankbare en eer- biedige gebruikmaking van Joh. 1:1-3 en vs. 14 en Hebr. 11:3. Teen die terme kan geen beswaar wetenskaplik geldig wees nie, want ons wend reeds die term we- tenskaplik aan in talle terme soos Fonologie, Morfologie, Etimologie, Fisiolo- gie, Hidrologie, Biologie, Psigologie e.s.m. vir „wetenskaplike wete en kenne“)

5.6. Omdat hierdie interpretasie vir die lingologiese taalbeskouing van funda- mentele belang is, is dit noodsaaklik dat ek die interpretasie duidelik motiveer en verantwoord. Die basiese, oerfundamentele beginsels wat die lingologiese beskouing moontlik maak, is geleë in Joh. 1:1-3 as geopenbaarde waarheid. Uit wat hier van Christus geopenbaar is: „In die begin was die Lo- gos (vertaling met „woord“ minder korrek), dus die Oerlogos, „waardeur alle dinge ontstaan het en waarsonder nie een ding ontstaan het wat ontstaan het nie“, volg vir my onbetwisbaar en onweerlegbaar dat alle dinge, van watter aard ook al, ook uit logosse ontstaan het: hulle is dus eers geestelik gefinisieer, ge- origineer, geskep – en die logos van elke ding, sonder uitsondering, het in die groot verskeidenheid van skeppingsdinge elk sy bestemde en voorbeplande, voor- beskikte, wesensaardlike gestalte, in watter vorm of materie ook al, gekry. Die skeppingsdinge is nie self die originele 'Godlike' logosse nie – hulle is die genaakbare, waarneembare, beleefbare, toeganklike, verstaan- en kenbare ver- gestalting van die oerlogosse wat in en deur die wesensaardlike logaliteit van elke ding evalueerbaar, verstaanbaar en kenbaar is binne die grense of tot die uiterste grense van my beperkte, gebrekkige, menslike interpretasie-, versta- nings- en kenvermoëns. Wat maak 'n olifant juis dit dat dit 'n olifant is, die leeu dat dit 'n leeu is, „elk na sy aard“) Of: wat is dit wat die wesendheid en wesensaardlikheid van die olifant/leeu bepaal en beheers, of waaruit of waar- vandaan dit sy oorsprong het? Ek kan slegs een aanvaarbare antwoord gee: die originele logos van die Skepper. In die skeppingsding is die logos in besonder- hede vergestalt, uitgewerk, ontplooi, uitgesprei in elke sel, onderdeel, or- gaan, materie van verskillende soort, vorm, funksie en wat ook al, en in geheel- samehang, geheelordening en geheelfunksie: dink aan beenmaterie, vleis- en vet- materie, senu- en harsingmaterie, verteringsappe, ens.; dink aan skeletvorm en skeletordening en funksies van elke onderdeel, aan bloed- en limfmaterie en hulle funksies, aan spierordening en funksies, aan orgaanordening en funksies, aan sintuigordening en funksies, ens., ens. Daarby is uit die geheel 'n eie- aardlikheid en wesendheid af te lees, te beleef, te begryp, te onderskei, te evalueer en te ken wat geen mens juis kan bepaal en omskryf nie. Hierdie eva-

die ontplooi, die uitgewerkte, verbesonderde, genaakbaar, begrypbaar, kenbaar gemaakte oerlogos. Laat ons dit onderskei as die primêre, die ekstraal-objektiewe logaliteit. Na en binne die perke van my taalmakingsvermoëns beleef ek in en deur die skeppingsding (bv. olifant/leeu) of selfs 'n mensgemaakte ding (bv. horlosie/atoombom) die logaliteit daarvan, lees die logaliteit daarvan af, maak of vorm of „logoseer“ daaruit my eie menslike logos, onvolkome, gebrekkig, moontlik verkeerd selfs, en dit, my logos, vergestalt ek weer fonomorfies in die „woord“ of lingemaat waarin my logos ontplooi, uitgesprei is as die logaliteit van die lingemaat. Laat ons dit onderskei as die sekondêre, intraal-subjektiewe logaliteit, m.a.w. die lingale logaliteit. Die parallel met die primêre logaliteit is duidelik. Ewe duidelik is die gefundeerdheid van die sekondêre in die primêre. Dus „logeer“ elke skeppingsding of mensgemaakte ding en elke verskynsel wat daarmee saamhang, daardeur of daaruit voortkom en beleefbaar is, soos funksies byvoorbeeld, die logaliteit wat oermatig daarin geleë is of wat ek korrekterlik of verkeerderlik daaruit beleef, aflees en logoseer. As alle dinge bestaan kragtens 'n originele logos, 'n Goddelike of menslike, dus logos-bepaald en logos-beheers is, dan is hulle funksies, kenmerke, hoedanighede eweseer logosbepaald en logosbeheers. Dus het funksies as sodanig 'n ervaarbare, 'n begrypbare, 'n kenbare logaliteit – primêre logaliteit – en hulle logeer elk sy besondere logaliteit. Die lingemaat as my taalmaaksel logeer die sekondêre of lingale logaliteit van my fonomorfies vergestalte logos van daardie betrokke funksies. Waar sou ek anders my logos vandaan haal?

Ek stel my die proses soos volg voor:

Op grond hiervan die volgende verantwoording: Dit wat ek as funksie van 'n boom beleef, logoseer ek tot my logos: ek kan dit alleen doen omdat die spesifieke funksie – een van vele – kragtens sy wesendheid en wesensaard as funksieverskynsel vir my as taalmaker beleefbaar en logoseerbaar is, m.a.w. die bestemde en voorbeskikte funksie wat die boom verrig, bv. groei, staan, verdor, moet in homself dít hê wat ek emosionerend-rasionerend-welisionerend op die wyse van taalskepping of taalmaking logoseer tot logos. Die taalmaaksel is dus tog gefundeer in 'n wesensdoelvervullende realiteitsverskynsel buite die taalskepper, naamlik dít wat hy beleef en begrypend onderskei as funksie van die boom. Dit wat die funksie van die boom tot sy funksie maak, is die logaliteit van die funksie. Waarkragtens sou ek anders een funksie van ander funksies kan onderskei? Ek improviseer, maak of verordineer nie die funksie nie. Dit lyk allesins aanvaarbaar en die enigste korrekte om te sê dat funksies funksies is kragtens hulle wesensaardlike logaliteit in hulle gebondenheid aan en bepaald=

gevolisioneerde resultante of produk van my vergeesteliking van die besondere funksie wat ek sintuiglik-serebraal ervaar, geestelik waarneem en beleef. Dit wat evalueerbaar, onderskeibaar, verstaanbaar, kenbaar, ^mo~~s~~kepbaar en weetbaar is in dit wat die boom 'doen', as funksie verrig, is die funksie, bestaan daar= in, ek lê dit nie daarin nie, dit is buite my toedoen daar as funksieverskynsel = en as ek dit nie as die logaliteit van die besondere funksie onderskei en karak= teriseer of 'benoem' nie, hoe of waarkragtens anders moet of kan ek dit onder= skei en karakteriseer?

Ek sien die hele wonderproses van taalmaking dus so: God is die Origineer= der en Skepper van alle dinge. In die geskape dinge het Hy Sy logos van elke ding, Sy oerlogos, gestalte gegee; ook het Hy die funksies van elke ding in die ordening van die skepping bepaal – dus in die funksies ook Sy funksielogosse vas= gelê. Dit wat groei of staan of verdor is, het Hy bepaal. Geen ander moontlik= heid nie. En die logosse, rein geestelike entiteite, is vir my uit te lees, uit te ken, uit te begryp, uit te weet uit die wesensaardlike logaliteit van die ge= skape dinge en van die bepaalde funksies wat Hy vir die dinge bestem, moontlik gemaak en verordineer het en waarin Sy funksielogosse vergestalt is. Die 'logos' self is nie as sodanig toeganklik en kenbaar nie maar uitleesbaar, uitbelee= baar, uitinterpreteerbaar uit die logaliteit van die bestaande en objektiewe. Daarom het 'n funksie ook logaliteit waardeur alleen dit beleefbaar, onderken= baar en weetbaar is. Die funksie as gebeureverskynsel logeer dit wat sy funksie= logaliteit is, net soos die funksielingemaat dit logeer wat sy funksielogaliteit is of net soos die 'boom' as realiteitsverskynsel dít logeer, dít vertolk wat sy boom-logaliteit is. Ek logoseer die funksielogaliteit tot my menslike, persoon= like logos, hoe onvolledig of inkorrekt ook al, en my funksielogos vergestalt ek weer op die daarvoor beskikte wyse in taalklankmateriaal in die funksielingemaat wat dan lingale logaliteit het. Hierdie laasgenoemde is gefundeer in die primê= re logaliteit. Die funksielogaliteit maak 'n funksie 'n funksie; die lingale logaliteit maak 'n funksielingemaat 'n funksielingemaat in sy gebondenheid aan en bepaaldheid deur die betrokke saak wat die funksie verrig.

5.7. Die logos is dus 'n onstoflike, „onsintuiglikwaarneembare“, onaanskoulike iets. Dit het vir die sintuiglike, lyflike mens nog geen toeganklikheid nie, want dit is 'n maaksel en besitsel van die gees, en as sodanig het dit vir die liggaamlik-geestelike eenheidsmens nog geen hanteerbare vorm nie, dit is nog menslik-gestalteloos, menslik-amorf. Sommige noem dit 'n „begrip“, 'n „konsep“, Reichling noem dit 'n „onaanskoulikheid“, andere die „innere Sprach= form“, andere weer die „betekenis“, „simboolwaarde of simboolfunksie“, andere 'n „voorstelling“ of die „semantiese aspek“, andere weer die „content structure“ of „kode-valensie“. Weens die wyse van ontstaan, die aard en funksie en die beson= dere, unieke gestruktureerdheid daarvan omvat dit in gehomogeniseerde, gemeta= morfoseerde gestalte die elemente, wesentlike en selfs nie-wesentlike, wat die wese en aard en soort van die ervaarde en beleefde objek, verskynsel, situasie, modaliteit, verhouding, hoedanigheid, toestand, omstandigheid, doelbepaaldheid of doelgerigtheid of wat dies meer sv. uitmaak, soos dit deur die individu uit

meervlakkigfunksionele entiteit, veel meer omvattend, maar meer onomlynd, as 'n begrip, konsep of voorstelling, dikwels selfs iets anders; dit is ook nie 'n „abstraksie" of funksie van 'n „teken" of „simbool" om 'n „be-teken-is" te wees nie. Intendeel, dit is 'n geestelik-verworwe, geestelik-gekonstrueerde, eie=aardlike syndsding, 'n „Ding-an-sich", iets wat ontstaan en bestaan na en in sy eie wesendheid in sy voorbeskikte eie reg. Dit is die primêr-fundamentele, die basiese, beheersende element in die „woordmaking" of die „lingemaatskepping" of, liewers, die „lingeringsproses".

b) Fonemisering

5.8. Om vir die sintuiglik-serebrale mens toeganklik, drabaar en manipuleerbaar te wees en beskikbaar bewaar te word vir die hele kompleks van menslike doeleindes en funksies waarvoor dit voorbeskiktelik gevorm is, moet die logos gestalte kry, gekonkretiseer word in vir die mens toeganklike, bewaarbare en manipuleerbare materiaal wat binne die mens se kosmiese ervaringswêreld lê en wat bowenal vir die gees onmiddellik bereikbaar is om as vormgewings-, konkretiseringsmateriaal aangewend te kan word - en dié materiaal, die enigsmoontlike en voorbeskikte, is menslike, selfgemaakte taalklank, wat ek in sy individuele gestruktureerdheid, onderskeibaarheid en isoleerbaarheid logoseer as foneem, wat ons in die verspraaklike, spraakorganies-geartikuleerde, ekwivalente, hoorbare vorm die foon noem: vokaal, konsonant, nasaal, affrikaat, ens., hoe adekwaat of inadekwaat die benoeming en beskrywing ook al mag wees. Die proses van vaslegging, konkretisering, „ingieting" van die logos in drabare, bewaarbare en manipuleerbare, fonemiese of fonomorfiiese, d.i. lingale gestalte, onderskei ek as die proses van fonemisering. So word die logos gefonemiseer primêr tot logeem, wat dan vir die betrokke lingale funksies deur verdere fonemisering logomorfiiese gestalte kry in die volledig gestruktureerde, volledig funksioneelgerigte lingale eenheid: die lingemaat waarvan die verspraaklike, linguistiese ekwivalent die woord is. Die volledige proses van fonemisering tot lingemaat, tot taal, is die proses van lingering.

5.9. As die making of skepping van die logos uit sintuiglike ervaringsmateriaal 'n byna onbegryplike, byna mistieke proses is, dan is dit 'n byna ewe onbegryplike proses dat die mens die klankmateriaal, naamlik die foneem=materiaal, vir die gestaltegewing van die logos ook self maak, self in aansyn roep, die gemaakte foneme wetmatiglik selekteer en wetmatiglik rangskik in die proses van lingemaatskepping en taalordening. As dit dan byna of, desverkiekend, totaal onbegryplik lyk, moet ons dit, tot tyd en wyl dit miskien wel volkome begryplik gemaak en verklaar kan word, as onontwykbare feite aanvaar dat dit geskied en wel só geskied, net op grond daarvan dat die psigosomatiese mens 'n daartoe voorbeskikte, daartoe volkomelik toegeruste taalwese is. Hy moet dit doen, en hy doén dit só. Hy moet asemhaal, en hy haal asem. Dis al. Maar nou is dit nie onbegryplik nie: nie die logosskepping of logosering nie, nie die foneemskepping of fonemisering nie en ewe min die lingemaatskepping of lingering. Immers, as die mens deur middel van sy gehoorsintuig blote fisiese

tot bepaalde kwalitatief en kwantitatief en tonaal of musikaal onderskeibare „klank“-logosse, dan vermag die gees as skeppende en herskeppende element dit ook om wilsmatig self weer uit sy versamelde klankvoorraad „klank“-logosse te selekteer of self te skep en retrogressief terug te bewerktuig deur die daartoe voorbeskikte foneemskeppingsapparaatuur, op die voorbeskikte wyse, om sy logosse in sy also selfgemaakte of geselekteerde, potensieel-fisiese foneemmateriaal was te lê en in die breinmaterie in lingemaatgestalte te bewaar in die daarvoor voorbeskikte taalsentrum. As ons geluide, musiek, spraakklanke of gesproke taal kunsmatig kan vaslê en bewaar op plate en opnameband en weer kunsmatig radio-elektries kan reproduseer, dan is dit nie slegs voorstelbaar nie maar aanvaarbaar as 'n sekerheid dat lingemate op analoë of ander, voorbeskikte, uniek-taalse wyse deur selberoering, indrukke, afdrukke of spoortjies of hoe ook al in die breinselmaterie bewaar word tot beskikking van die gees. Dit is uiters insiggewend dat die Neurofisiologie en die Neurologie klinies vasgestel het dat die motoriese apparaatuur vir die aktivering, koördinering en berigting van die spraakorgane vir vokalisasie en artikulasie 'n spesifiek en enkelmenslike toerusting is en nie dieselfde is as die motoriese apparaatuur vir die gewone beweging van die lippe, onderkaak, tong, velum, stembande nie. Die Spraak, "Speech", het sy eie motoriese apparaatuur onder beheersing en berigting van die Taal, wat ook sy eie skeppings- of makingsapparaatuur het. Die twee, Taal en Spraak, moet op die neuronaal-fisiologiese basis reeds in prinsipe wetenskaplik onderskei word: Spraak is die motories-organiese reproduksie van die sensories-geestelik gemaakte taal.

5.10. Uit dit alles volg hierdie uiters belangrike feit: Omdat taal gestruktuureer word uit fonemiese en lingematiese materiaal wat die individu ook uit sy taalomgewing verkry deur aanlering, pas die maker altyd enige nuwe foneem of lingemaatskepping, ook ontleende materiaal, daarby aan, en omdat taal ook voorbeskiktelik in sy wese en na sy aard funksies het en moet verrig wat „verspraakliking“, d.i. realisering in fisiese lugtrillings deur artikulasie of spraak, noodwendig maak, daárom is die foneem en die lingemaat altyd vokaliseerbaar en artikuleerbaar en is die mens as taalwese ook voorbeskiktelik volkome daartoe toegerus met die motoriese apparaatuur wat die gees wilsmatig, taals, lingaal kan bewerktuig, aktiveer en rig. Dat die lingemaat altyd, in watter taal ook al, na die foneem- en struktuuraard daarvan in spraakvorm gerealiseer kan word, is 'n lingale wetmatigheid.

6. Nadere omskrywing van die terminologie

6.1. In die voorgaande het ek telkens die terme logos, logoseer; klank, taal=klank, foneem; foon, spraakklank; lingemaat, woord; taal, spraak gebruik. Dit is noodsaaklik om hierdie en ander terme wetenskaplik duidelik te omlin en te begrens ter wille van die implikasies daarvan.

Die logos, die primêr-fundamentele, primêr-basiese struktuur~~e~~element in die taalskepping, is die vergeestelikte resultante, die vergeestenis, van die persoonistiese gees se integrerende inwerking op, omskepping en homogenisering

denheid, die begrepenheid, die kennis en wete, die lingaal-funksionele bestre=
wingswaarde, die lingale gebruiksmoontlikheid en =gerigtheid van die geestelik
beleefde. Die tot taalskepping voorbeskikte en toegeruste individu logoseer sy
ervarenisse en belewenisse tot logos. Die logos in sy herkoms, in sy funksio=
nele, diachroniese ontwikkeling nagespeur is die objek van die Logologie.

6.2. Die foneem, die sekondêr-fundamentele, sekondêr-basiese element is die op
die wyse daarvan, met die vermoëns daartoe, uit klanklogosse deur klank=
bewustheid selfgemaakte, individueel onderskeibare materiaal waarin en
waarmee die logos sy menslik-drabare, bewaarbare en lingaal-manipuleerbare fo=
nomorfiese gestalte kry. Die wesentlike aard daarvan is dat dit altyd in die
betrokke taalverband artikuleerbaar en realiseerbaar gerig is op spraak. In
hierdie spraakverskyning is dit dus vooraf spraakorganies bepaald, spraakorga=
nies geïndividualiseer, onderskeibaar en omskryfbaar as die hoorbare spraak=
klank of foon. Die foneem is dus primêr die materiële taalmakingsimplement, die
foon sekondêr die organies-fisiese spraakrealiseringsimplement = die primêre
foneem die objek van die Fonologie, die sekondêre foon die objek van die Fone=
tiek.

6.3. Die logos kry sy lingaalgerigte, fonemiese of fonomorفية gestalte in
die logeem, wat, soos ek later konkreet sal toelig, slegs die funksie het
om die logos lingaal-manipuleerbaar en -rigbaar te vergestalt. In sy
vervolledigde lingaal-funksionele bepaaldheid, gerigtheid en logomorفية struk=
tuur vir sy spesifieke lingale doeleindes is dit die lingemaat, die primêre,
fundamentele, basiese, inwendigskouend-waarneembare, ontleedbare, funksionele
taalmoment, outonoom in sy eie bestaan en in sy eie reg, onafhanklik daarvan
ôf en sônder dat dit ooit „uitgespreek” of hoorbaar-waarneembaar gemaak hoef
te wees vir 'n „hoorder”. Dit het wesentlik en funksioneel spraakpotensiële
valensie, is ook op spraakgebruik gerig, en die 'woord' is juis die spraakor=
ganies gefoneerde, uitwendigskouend-waarneembare, d.i. sintuiglik-waarneembare
en ontleedbare, veruitwendigde, funksioneel-korrelate, -ekwivalente spraakmo=
ment. Ek sê opsetlik funksioneel-korrelate, omdat lingemaat en woord in hul
respektiewe lingaal-fonomorفية en spraakfoniese gestaltes nie altyd en nie
noodwendiglik identiek-korrelaat is nie. Die woord, soos die spreker dit deur
sy spraakmotoriese apparatuur in spraak foneer, in kommunikatiewe „taalgebruik”
teenoor die hoorder, is dikwels slegs die benaderde, dikwels sterk afwykende
ekwivalent van die lingemaat, en die hoorder se „gehoorde woord” dikwels ook 'n
benaderde en selfs foutiewe ekwivalent van die „uitgesproekte woord”. Wie die
woord wil bestudeer of verstaan, moet dit retransponeer, verinwendig, terug=
skep tot en toe-eien as lingemaat. Die „woord” is die vervlugtigende, momen=
teel verskynende spraakgebruikseenheid; die „lingemaat” is die blywende, be=
waarbare, oordrabare, aanleerbare, logaal en fonemies gestruktureerde taaleen=
heid. Omdat in die lingemaat die logos sy konkrete, fonomorفية gestalte kry
in die logeem en funksioneel daarin gedra en taalfunksioneel gerig word, logeer
die lingemaat dit waarop die logos betrokke is en uit die vorm waarvan dit ge=
struktureer is, naamlik die geïmosioneerde waardebepaaldheid plus die gerasio=

die logaal-funksionele gerigtheid en lingaal-funksionele valensie en betrokke=heid van die lingemaat is die logaliteit daarvan, dit wat dit logeer of die lo=gale inhoud.

6.4. Taal is dan die gesamenlikheid van die lingemaatvoorraad in die totaliteit van die logaal funksioneel-onderskeibare lingemaatsoorte in hulle betrok=kenhede op mekaar waardeur die taal ontogeneties en wesentlik tot sisteem gestruktureer is; die Taal is nie taal as dit 'n sisteem is nie, maar dit is 'n sisteem omdat dit Taal is. Spraak is die resultaat van die bewerktuiging van die motoriese spraakapparaat waardeur artikulasie en vokalisasie van die taal spraakorganies gerealiseer word in hoorbare, fisiese of verfisieste foniese vorm (lugtrillings), wat dan as spreektaal as kommunikasiemiddel in „taalgebruik“ funksioneer en wat naïef en ook populêr-wetenskaplik, maar foutiewelik en ver=warrend, as taal gekarakteriseer word, ondanks die feit dat taal ook baie ander ten minste ewe belangrike en geneties en chronologies voorafgaande, nie-kommuni=katiwe of nie-sosiaal-gerigte funksies het.

6.5. Omdat taal 'n voorbeskikte, noodwendige, menslike diensmiddel, 'n geeste=like werktuig is vir 'n omvattende kompleks van taalwesentlik-gerigte doel=eindes waardeur dit in sy fonomorfiiese en logomorfiiese struktuur en in sy besondere onderdele en hulle struktuur en aanwending gerig en beheers word, dáárom het elke foneem of foneemkompleks, elke strukturerende onderdeel, elke lingemaat in sy taalbetrokkenheid 'n spesifieke, taalgerigte en =beheerste, d.i. lingale funksie, dien dit 'n spesifieke, lingale doel, word daar in die taal iets taals mee gedoen: dis die taak van die Lingoloog om die struktuur, die doel, die funksie daarvan in die taalstruktuur te bepaal en te verklaar. En voorts: omdat taal 'n mensgebonde, mensverankerde maaksel of „bousel“ is, is dit in wese 'n steeds veranderende, dinamiese, historiese of diachroniese ver=skynsel, soos die mens self in materie, in tyd, in ruimte en in voorbeskiktheid gebonde. Enige verandering, ontwikkeling word funksioneel gerig, bepaal en be=heers. Die Taal, so benader en geïnterpreteer, is die intraal-objektiewe sub=jeksubjek van die Funksionele Linguistiek of, lievers, om dit wetenskaplik af te baken en te onderskei, die Lingologie, want Taal is in sy oorsprong, wese, struktuur, gebruiksgestigtheid in absolute sin in elke aspek van sy ontstaan, be=staan en gebruik funksioneel. Die Spraak, die hoorbare taalgebruik, as spraak=organies-veruitwendigde, hoorbare en gehoorde (deur die spreker self in eerste instansie) verskynsel, is die ekstraal-objektiewe objek van die Linguistiek soos dit deur die eeue heen tot op die huidige nog beoefen word in sy betrokkenheid op en afhanklikheid van en dus ondergeskiktheid aan wat hier wetenskaplik gefiso=leer en getipeer word as Taal, die objek van die Lingologie. Taal en Sprak is onweerlegbaar nie identieke objekte nie. Dáárom is Lingologie en Linguistiek ook nie identiek nie. Sprak is in sy eiwetlikheid in absolute sin afhanklik van en ondergeskik aan Taal. Dat Taal 'n uitdrukkingsmiddel, 'n mededelings= of kommunikasiemiddel, 'n sosiale verskynsel, dat „taal klank is“, is geen weten=skaplike vindings, ontdekkings of vrug van wetenskaplike vorsing nie, dit is

lisme, die psigologisme en die sosiologisme. Sprak, taalgebruik, is een van die funksies, en wel 'n uiters belangrike, van die Taal. Daarom omsluit die Lingologie die Linguistiek, maak dit van hom afhanklik, aan hom ondergeskik. Die Linguistiek moet in al die aspekte van die beoefening van sy objek as kommunikasiemiddel, as skryfmiddel, as leermiddel, of wat ook, fundamenteel, basies gerig en beheers word deur die Lingologie, waarvoor die Linguistiek wesentlik-organies 'n hulpwetenskap is: die spraak 'n noodwendigwesentlike, die skrifvorm 'n gefinventeerde, kunsmatige, utilistiese, meganiese hulpmiddel wat met die wese van die taal niks of weinig te doen het. Die term Lingologie korrespondeer dan met die dissiplines wat eintlik tot sy objek behoort: Fonologie, Morfologie, Logologie (wetenskap van die logos of logaliteit en die funksionele ontwikkeling daarvan), Etimologie (omdat die taal in wese 'n diachroniese verskynsel is), waarby vanselfsprekend kom die Sinsleer en Taalleer. Die Linguistiek korrespondeer weer met die Fonetiek, Semantiek, Signifiek, Simboliek, Semiotiek, Tonetiek, Ritmiek, Stilistiek, Estetiek, „Grammatiek“ ens. Die Lingologie moet, net soos van die Linguistiek, ook prinsipiële-wetenskaplik onderskei word van die Filologie of Taalkunde.

6.6. Hierdie onderskeidings en afbakenings is van kardinale belang vir die funksionele benadering van taal. Immers, dit is tog 'n onweerlegbare waarheid dat „taalklank“ nie eers en slegs dán klank, dat die „woord“ nie eers en slegs dán woord, dat „taal“ nie eers en slegs dán taal is wanneer en deurdadig en omdat dit spraakorganies voortgebring is deur 'n noodsaaklike spreker om juis hoorbaar te wees deur lugtrilling vir 'n ewe noodsaaklike hoorder of as kommunikasiemiddel „simbolies“ of „tekenmatig“ auditief sintuiglik-waarneembaar te wees as mondproduk of as konvensionele simboolstelsel van spreker-simboolgewer - besimbooldo iets - hoordersimboolontvanger of van signifiant - signe - signifié. Die onderskeie dinge moet vooraf gestruktureer wees en bestaan, soos dit dan ook wel is as Foneem, Lingemaat, Taal, sonder om gespreek, gehoor, geskryf of gelees te word.

6.7. Net so is 'n motor tog wesentlik reeds 'n motor sodra dit in die fabriek in sy voorbestemde gebruiksdoeleindes en soos dit funksioneel in sy materiele en die struktuur van elke onderdeel gerig en gestruktureer is, klaar van die monterband verskyn, sonder dat dit ooit verkoop of as voertuig of verkeerstuig gebruik hoef te word. Sy wese en bestaan is nie afhanklik van die werklike gebruiksverskyning, van sy bestuurmanipulasie of sy vervoerdiens nie. Die gebruiksvereistes en moontlikhede lê mos wesentlik, bepalend en beheersend, konsekwensieel in sy hele spesifieke gestruktureerdheid, omdat dit juis en enkel dáárvor ontwerp, gebou en gemonteer is. Die feit dat dit deur die stelsel van binneontbranding kan loop en deur skakeling van sy rat- en wielstelsel kan beweeg, bestuur kan word, passasiers en goedere kan vervoer, d.w.s. al die funksies spesifiek waarvoor en soos dit gemaak is, kan verrig, maak dit 'n motor. Wie motordeskundige, motorwetenskaplike, d.i. motoringenieur wil wees, moet die motor in sy funksiegerigte ingenieursontwerp, in sy funksionele onder-

strukturerende onderdeel ken in sy noodwendig-geskikste materiaal, sy doeltreffendste vorm en sy spesifieke funksie in die geheelstruktuur wat die motor is; daardeur alleen kan hy wetenskaplik verantwoord en verklaar die hoe, die waaruit of waarvan, die waartoe en die waarom. Wie die motor slegs in die motorgebruik as verkeers en vervoermiddel wil bestudeer, sal hoogstens 'n amateuragtige taxidrywer, renjaer, vragmotorbestuurder of leerjongwerktuigkundige wees.

So met die Taal. Die linguis wat hom beperk tot en slegs toelê op taalgebruik tussen spreker en hoorder, op „la parole“, op „speech“, kan hoogstens 'n broodwinnende taaltaxidrywer, 'n waaghalsige taalrenjaer, 'n amateuragtige leke-taalbestuurder of 'n onbetroubare, skaars verantwoordelike taalwerktuigkundige wees.

Om nóg 'n toeligtende beeld te gebruik: 'n Plant is en bly 'n plant in sy eie wese, na sy eie aard en in sy eie struktuur, onafhanklik daarvan of en waarvoor dit gebruik word: geneeskundig, vir voeding, rangskikking, grafkranse, tuinbou, landbou, ensovoorts; gebruikers kán hoogstens goeie herbaliste, bossiedokters, planttoordokters, tuiniers, rangskikkers en kwekers wees, mits elkeen sy besondere beroep of bedryf prakties-wetenskaplik probeer beoefen. Maar daarmee alleen kan hulle nooit plantwetenskaplikes, Botanici, word nie. Ook weer so met die Taal. Die Linguïste wat hulle objek ekstraal-objektief beperk tot taalgebruik, die taalgebruiksmoment of taalgebruiksbusel of konvensionele sisteem van tekens of simbole of sosiale verkeersmiddel tussen alewig-noodwendige spreker en hoorder, kán hoogstens 'n goeie taalapteker, 'n vermaarde taalbossiedokter, 'n berugte taaltoordokter, 'n knap taaltuinier, 'n kunsinnige taalrangskikker of 'n welvarende taalkweker wees, maar hulle kan nooit deskundige Linguïste en nog minder Lingoloë wees nie.

7. Verhouding: primêre Taal: sekondêre Spraak

7.1. Uit die neuronaal-serebrale struktuur van die sintuiglik-serebrale, sensoriese taalskeppingsapparaat en die daarvan onderskeie neuronaal-organiese, motoriese spraakaktiveringsapparaat in hulle serebraal-organiese en funksionele ineengeskakeldheid volg dit wesentlik dat daar 'n baie noue, kardinale verband bestaan tussen Taal en Spraak: daar is wesentlike, voortdurende kontroliering, berigting en korrektivering van die spraak en artikulasieprosesse deur die voorafbestaande, normatiewe lingemaatstruktuur, maar daar die spraakapparaat, waarvan die hoororgaan 'n uiters belangrike onderdeel is, aan sy eie wetlikhede gebonde is, is dikwels die verspraakliking van die lingemaat of die taal, soos reeds hiervoor gestel, slegs die funksioneel-korrelate ekwivalent van die fonomorfiëse, logomorfiëse lingemaat: in die proses van verspraakliking vind wysigings, afwykings plaas uit oorsake van beïnvloedende faktore soos foniese beïnvloeding, spraakorganiese funksieverskuiwing, versteuring van die motoriese, neuronale geleidingskanale of kortikale spraaksentra, analoë gewerking, wysiging van logaliteitsfunksie e.s.m., sodat in die spraak, in „taalgebruik“, 'n foniese woordgestalte verskyn wat nie ten volle korrespondeer met of die ekwivalent is van die fonemiese gestalte van die lingemaat nie. So

dere lingale funksie, soos logale of lingemaatsoortlike of enige ander, gerem, verwar of versteur word nie, word die gewysigde spraakvorm aanvaar weens sy funksionele treffendheid, en die nuwe of gewysigde fonomorfiëse en logomorfiëse vorm verdring en vervang die oorspronklike, of die oorspronklike word ooreenkomstig aangepas: vgl. die ontwikkeling van die Afrikaanse lingemate glo, gly, waatlemoen, watlemoen en wartlemoen respektiewelik uit galaubjan, galeiban, wa-termeloen.

7.2. Indien een of ander foneem of struktuurelement van die lingemaat of die taal sy spesifieke funksie verloor of dit oorgeneem word deur 'n ander lingemaatelement of outonome lingemaat, dan verdwyn dit uit die oorspronklike struktuurpatroon. Maar net so kan nuwe struktuurelemente as funksionele middels ontwikkel of outonome lingemate weer, met inboeting van hulle outonomie, aangewend word om die logaliteit, die lingemaatsoortlikheid, die lingale funksie van bestaande lingemate te wysig, te rig en die struktuurpatroon van die taal te wysig. So is daar voortdurende wisselwerking of wederkerige beïnvloeding tussen Taal en Spraak. Maar taal verander en ontwikkel ook voortdurend onder beïnvloeding van baie ander faktore as die spraakfaktor.

Met hierdie prinsipiële fundering van die Lingologie staan ons nou voor die taak om dit te verifieer aan die taalstruktuur self, noodsaaklikerwys net toeligkend.

8. Lingemaat= en Taalstruktuur

8.1. By die funksioneel-morfologiese ontleding van die Afrikaanse lingemate begin, beslis, begeer, vergeet en gesél onderskei ons duidelik twee verskillende struktuurelemente: be/gin, be/slis, be/geer, ver/geet, ge/sél. Geïsoleer van die elemente be-, ver- en ge- het die elemente gin, slis, geer, geet en sel geen bepaalbare logaliteit nie, want so bestaan hulle nie in die taal as outonome logemate nie. En tog: in die volledige lingemaatstruktuur begin, beslis, begeer, vergeet, gesél bepaal juis hulle die logaliteit van die onderskeie lingemate, m.a.w. hulle is die gefonemiseerde logosdraers wat bloot en enkel die funksie het om drabare, hanteerbare en bewaarbare gestalte te gee aan die betrokke logos. Hulle bestaan in en kragtens hulle potensiële en funksionele valensie om vir hulle verskillende funksies tot lingemate uitgebou, ge- lingeer te word soos hier deur die betrokke elemente vooraan. Sulke onselfstandige, logosdraende struktuurelemente, kornelemente word onderskei as logeme. Maar geïsoleer logeer die be, ge en ver ook niks bepaalds nie, hulle het geen eie bepaalbare logaliteit nie, tensy hulle etimologies teruggevoer word tot hulle oorsprong. Blykens die eerste drie met be- en baie ander lingemate met be-, ver- en ge- is hulle blote struktureringselemente wat alleen in funksionele verbinding met die ander betrokke elemente, die logeme naamlik, bepaalde, vasstelbare funksies verrig, naamlik lingemaatstrukturerende, lingemaatsoortrigtende en onderskeidende en logaalrigtende funksie. Weens hierdie primêre struktureringsfunksies onderskei ons sulke elemente as morfeme, en omdat hulle altyd

(a) die lingemaat begin logeer: om die aanvangsmoment, ontstaanmoment t.o.v. iets te aktualiseer: Hy begin sy werk, d.i. hy gee „gin” aan sy werk; Dit begin donker word: die „donker-word” neem 'n aanvang, die donker word teweeggebring, m.a.w. die premorfeem be- rig die lo=geem -gin (so-ook -slis en -geer) tot 'n aktionsartig effektiewe funksielinge=maat. Die logos van „gin” vind ons ook in ander, verwante lingemate waarin die logeem voorkom: gen-esis, gen-ese, gen-ereer, gen-etika ens., in die vorm geen - gene as logemaat, die logeem is ook in Engels a-gain. Die funksie van die premorfeem be- is drievoudig:

- (i) daarmee word die logeem -gin gestruktureer tot outonome linge=maat begin;
- (ii) dit rig die logeem -gin tot funksielingemaat;
- (iii) dit rig die logaliteit van die funksielingemaat logaal-aktions=artig tot relasief-effektief. Verder kan die logeem -gin ook aktionsartig gerig en gestruktureer word tot die funksielinge=maat ontgin, tot die saaklingemaat ontgin(n)ing deur resp. die premorfeem ont- en die postmorfeem -ing net soos begin, tot lingeem gerelegeer, tot saaklinge=maat beginsel; dit kan ook logaal-funksioneel gerig word tot saaklingemaat be=gin, bv. die begin, alle begin is moeilik;

(b) die lingemaat gesél logeer: „maat”, „makker” en het ook die logeem -sel in geselskap, gesellig, vergesel ens. Wesentlik logeer dit „saalgenoot”, iemand wat saam met jou in 'n saal is, saam in 'n saal verkeer; die lingale funksie van die premorfeem ge- is dus nog om die oorspronklike logaliteit van „saam” as 't ware in die logeem -sel in te dra om te logeer „saamsalige”, d.i. „saalgenoot”. In die gebruiksverloop van die lingemaat is die logaliteit dus gewysig tot die huidige van „maat”, „makker”, iemand wat saam met jou is, jou vergesel. Die logeem -sel is dus etimologies verwant aan die logemaat „saal”. Die fonologiese en logologiese ontwikkeling kan ons hier nie nagaan nie. Die saaklingemaat gesél is soortlik te onderskei as „maskulinies” en is „femininies” te rig met die postmorfeem -in tot gesellin.

Naas premorfeme en postmorfeme is daar ook te onderskei strukturerings=elemente wat as inmorfeme beskou kan word soos bv. in sielsmoeg, Stellenbosch, blindemol, waarin die morfeme -s-, -en-, -e- die saaklogemate siel, stel en die hoedanighedslogemaat blind rig tot premorfemiese verbindingspotensialiteit met die logeme -moeg, -bosch en -mol. In wese dus eintlik 'n oorgangsmorfeme wat as inmorfeem beskou kan word omdat dit slegs lingemaatstruktureringsfunksie het. Ablautsvokale is in al die verskyningsvorme en funksies daarvan in wese inmor=feme.

8.2. By ontleding van die lingemate besoek, verneem, onthou, herkies, baksel, mensdom, domheid, heerskap onderskei ons ewe-eens die premorfeme be-, ver-, ont-, her- en die postmorfeme -sel, -dom, -heid, -skap, en die lo=geme -soek, -neem, -hou, -kies, bak-, mens-, dom- en heer-. Die verskil met die vorige groep lê hierin dat die logeme hier ook outonome logemate kan wees:

die lingemate besoek, verneem, baksel, mensdom ens. is dit ook duidelik hoe die premorfeem of postmorfeem die logeem rig tot 'n ander aktionsartige logaliteit, bv. versoek, verneem, of tot 'n ander lingemaatsoort bv. funksielingemaat bak tot saaklingemaat baksel, hoedanighedslogemaat dom tot saaklingemaat domheid, saaklogemate mens en heer tot nuwe saaklingemate mensdom, heerskap met 'n ander soortige logaliteit in die logeem as die van die oorspronklike logemate. Met die betrokke pre- en postmorfeme struktureer ons uit bestaande taalmateriaal nuwe lingemate deur die lingemaatsoortlikheid te wysig, die logos te rig tot 'n ander logaliteit: soek is aktionsartig 'n duratief-relasiewe funksielogemaat: dis 'n spesifieke soort funksie wat as funksie van een saak t.o.v. 'n ander vermoontlikende saak ontstaan, as die eersgenoemde saak oor 'n gestrekte tydskuur so 'n spesifieke soort funksie verrig in sy funksionele situasie t.o.v. die laasgenoemde vermoontlikende saak wat veroorsakend-aandadig is by die ontstaan en die moontlikheid van die funksie. Maar in besoek dra die logeem -soek die logos soos dit aktionsartig effektief gerig en gewysig is deur die premorfeem be-: Hy besoek sy vriende, hy soek sy vriende op; hy lê besoek (logaalgerigte saaklingemaat) by sy vriende af; Die kinders besoek die skool, soek gereeld die skool op/woon die skool by (vgl. woon - bywoon - bewoon, respektiewelik aktionsartig statief, kinetief-effektief en relasief-effektief). Wanneer logeme buite hulle morfeemgerigtheid om outonoom bestaan en met 'n eie logaliteit funksioneer, dan word hulle onderskei as logemate, omdat die logemaat die logomorfeiese struktuur het van die logeem: soek, neem, mens, dom is dus in hulle outonomieit logemate maar in hulle betrokke morfeemgerigtheid en =gebondenheid in besoek, verneem, mensdom, domheid is hulle as logosdraende struktuurelemente van die groter geheel logeme. Hierdie groter eenheidstruktuur van morfeemgerigte logeem wat as outonome, volledig gestruktureerde eenheid bestaan en funksioneer, is die lingemaat.

8.3. Saaklogemate soos kar, wa, bak en saaklingemate soos bakker, woonhuis, kerkdeur, donderstorm logeer in hulle saakbetrokkenheid ook enkeltalligheid, enkelheid of enkelvoud, want alle sake is getalsgebonde, telbaar en word naas hulle soortlikheid as sodanig beleef. Die enkeltalligheidsaspek word in die logos gelogoseer en die meertalligheidsaspek kry in die lingemaat sy fonomorfeiese gestalte deur bepaaldelik daarop gerigte funksionele struktuurelemente, bv. kar - kar(r)e, wa - waens, bak - bak(k)e, bakker - bakkers, woonhuis - woonhuise, kerkdeur - kerkdeure, donderstorm - donderstorms. Hierdie meertalligheidsselemente -e, -s, -ens het enkel die funksie om die logaliteit van die betrokke logemaat/lingemaat van die enkeltalligheidsfunksie daarvan te rig tot die meertalligheidsfunksie. Dié funksie is dus wesentlik anders as die van die morfeem of logeem. Daarom onderskei ons dit funksioneel as sinteeem, omdat dit primêr die getalsbepaaldheid rig selfs in so 'n mate dat in die tale waar sintee by saaklogemaat/lingemaat nog die beheersende funksie het of gehad het, die getalsfunksie ook al die ander sinsfunksies oorheers. In Goties dags, byvoorbeeld, waar die oorspronklike saaksoortrigtende morfeem -a uit Gergm.

enkeltaligheidsfunksie en benoemingsfunksie (nominatief; eerste naamval). Hierteenoor staan die meertaligheidsvorm dag-ōs. Vir ander verhoudingsfunksies (kasusse; naamvalle) is morfologiese elemente, wisselend al na gelang van die getalsbeheerste funksie wat dit moes verrig, aangewend, bv. vir die besitsfunksie in die enkeltaligheid: dag-is teenoor meertaligheid dag-ē, of die funktum-verhouding enkeltalig: dag (nulsintemies) teenoor meertalige dag-a-ns. In Afrikaans is die enigste sinteme wat nog oorbly, die sinteme by die saaklogemate/lingemate en wel vir alle verhoudingsfunksies: Die kinders loop; Dit is die kinders se speelplek; Hy gee (aan/vir) die kinders vrugte; Hulle sien die kinders. Dit wat eintlik die morfemiese funksie van die sinteme was - om naamlik die „geslag”soort-bepaalde „kasus” te stel - het deur defunkwording verlore gegaan en word deur ander middele vervang.

8.4. In die lingemate van die tipe begin, ontgin, begeer, besef, herinner, e.d.m. sowel as in die tipe besoek, ontkom, herstel, baksel, domheid, benul ens. struktureer die morfeme dus die logeme tot groter eenhede, outonome lingemate. Wanneer die lingemate vir ander lingale funksies verder deur morfeme gestruktureer word, verloor hulle hul outonomie en word dan onderskei as lingeme, bv. die lingemaat vergeet word in vergeetagtigheid, onvergeetlik(heid), vergetelheid die strukturerende lingeem van 'n groter lingemaat wat logaal en lingemaatsoortlik tot 'n nuwe eenheid gerig is. So word die funksie lingemate begin, besoek, ontkom, herinner deur postmorfeme gerig tot ander lingale funksies soos byvoorbeeld tot saaklingemate: beginsel, besoeker, ontkoming, herinnering, en die saaklingemate gesél, besoeker, beginsel, herinnering tot ander funksies: gesél/(l)in/(n)e, geselskap, vergesel, besoeker/s, beginsel/loos (in beginselvas is beginsel = 'n premorfeem), herinnering/s waarin hulle as lingeme funksioneer. Die funksioneel-strukturele ontleding van 'n lingemaat soos onbenullighede sal die proses van lingemaatbou wat ons as lingering onderskei, toelig: onbenullighede: logeem: nul-, dit dra die logos, wat bestaan as outonome saaklogemaat: nul. Die logeem =nul word deur die premorfeem be- gelingeer tot benul wat as saaklingemaat outonoom bestaan: Hy het daar geen benul van nie; -benul funksioneer nou as lingeem en word deur die premorfeem on- logaal negatief gelingeer tot saaklingemaat onbenul wat logeer „niemand sonder benul”, „dommerik” en in Nederlands bestaan as outonome lingemaat maar, sover my bekend, nie in Afrikaans nie; die saaklingemaat onbenul funksioneer nou weer as lingeem, want „benullig” bestaan nie, en word deur die postmorfeem -ig gelingeer tot hoedanigheidslingemaat onbenullig wat logeer „soos, met die geaardheid, die hoedanigheid van 'n onbenul”; dit funksioneer nou weer as lingeem en word deur die postmorfeem =heid tot saaklingemaat gelingeer: onbenullighede waarin die postmorfeem die hoedanigheid van iets rig tot die saaklikheid, die wyse, toestand of verskynsel van „onbenullig te wees”, en dit word dan weer deur die getalsintem gerig tot meertaligheid in die lingemaat onbenullighede. Die proses van lingering is dus chronologies dit: die ervaring en belewing van 'n bepaalde realiteitsituasie, =toestand, =verskynsel of wat dit

wat, sonder morfemies gerig te wees, as logemaat outonoom bestaan. Dit word nou morfemies gelingeer tot die lingemaat benul, met 'n ander deur die morfeem be- gerigte, verwante logaliteit as die van nul, en so telkens verder met telkens deur die morfeme gerigte en gewysigde logaliteit en lingemaatsoortlikheid: onbenul (saaklingemaat), onbenullig (hoedanigheidslingemaat), onbenulligheid (saaklingemaat), onbenullighede (meertallig gerigte saaklingemaat).

8.5. Dit is hier die plek om daarop te wys dat, diachronies gesien, die strukturelemente wat nou as postmorfeme beskou word, bv. -dom, -skap, -heid, -loos soos in mensdom (by Vondel nog ballingsdom, koningsdom waar dom wesenlik die logeem is en ballings- en konings- die deur die -s-inmorfeem morfemiesgerigte premorfeme; vergelyk ook bisdome waar bis- slegs premorfeem kán wees uit biskop, omdat bis- nie outonoom met die logaliteit kan bestaan nie), heerskap, mensheid, goddeloos oorspronklik outonome lingemate/logemate was wat as logeme in die lingemaatstruktuur gefunksioneer het. Ter toelichting: -loos het funksioneel as postmorfeem ontwikkel uit 'n outonome logemaat, nog in Götisches laus wat „los van, leeg, sonder, vergeefs” logeer het en in die lingemate akranalaus, gudalaus, witodalaus (resp. logerend: vrug(te)loos, god(de)loos, wet(te)loos) nog die logeem is, terwyl akrana-, guda-, witoda-, soos die outonome lingemate akran, witod en die logemaat gud bewys, die morfemies-gerigte, logaalrigtende premorfeme is. In werklikheid is die Afrikaanse elemente vrugte-, godde- en wette- nie meertalligheidsvorme nie (vgl. godde-) maar veeleer deur die inmorfeme -te-, -de- en -te- funksioneel-gerigte premorfeme: die logos van die lingemate is geleë in -loos: die betrokke premorfeem rig net die logaliteit van -loos op dit waarop die -loos betrokke is (vgl. hopeloos, roekeloos, moedeloos, agteloos). In lingemate soos bisdome, heidendome, Christendome, landskap, heerskap, knegskap, mensheid, menslikheid logeer bisdome tog basies nie bis(kop) nie maar wel die gebied, die bestuur of bestuursomvang onder die gesag van 'n biskop, dus is die logaliteit primêr, basies geleë in die logeem -dom < Gm. dōm gebied; so-ook logeer heidendome, Christendome resp. tog basies nie heiden en Christen nie maar wel dom, d.i. die geloofstoestand, beskawingsgesteldheid, omvang, uitgestrektheid of gesamenlikheid van heidene, en die leerinhoud, leervorm van die godsdiens, die sedes en gebruike, lewens- en wêreldbeskouing en die gesamenlikheid van Christene; net so logeer landskap, heerskap, knegskap basies nie die land of heer of kneg nie maar die omvang, gebied, streek of gewes, die voorkoms of skildery van so 'n land, of die status, gesteldheid of toestand van 'n heer of kneg te wees, en mensheid en menslikheid logeer basies nie mens en menslik nie maar wel die wyse, manier, aard, natuur van mens of menslik te wees, of die gesamenlikheid van mense, of die geheel van die menslike natuur of menslik te wees. Die -dom, -skap, -heid is dus nog logeme en nie postmorfeme nie - en hoegenaamd nie masjinaal-hanteerbare „agtervoegsels” of „suffikse” nie soos die gangbare Linguistiek hulle aanvaar uit die tradisionele grammatika. Hulle is primêr, basies niks anders as die logaliteitbepalende en beheersende lingale, logosdraende strukturelemente, d.w.s. logeme en die ander betrokke e-

wese, regswese, skoolwese, ens. -wese die logeem en pos-, geld-, spoorweg-, regs- en skool- die logaliteitrigtende premorfeme.

8.6. Na aanleiding van voorgaande funksionele ontleding van lingematiese struktuurtypes in Afrikaans wil ons 'n bepaalde, prinsipieel-belangrike aspek van lingemaatskepping of linging van nader beskou en lingaal-prinsipieel fundeer. In lingemate soos begin, vergeet is albei strukturende elemente onselfstandig: be- en ver- funksioneel suiwer morfeme en -gin en -geet suiwer logeme. In besoek en verwerk is be- en ver- suiwer morfeme maar -soek en -werk wat as suiwer outonome, morfemies-ongerigte logemate bestaan, is hier tot morfemgerigte logeme gerelegeer waardeur hulle gevolglik 'n gewysigde logaliteit dra: die morfemies-gerigte logaliteit van die logeme -soek en -werk is nie meer dieselfde as die van die logemate soek en werk nie. Die aksionsart van soek en werk is respektiewelik relasief en absolutief, terwyl die aksionsart van besoek relasief-effektief en die van verwerk relasief-intensief is. Op dieselfde lingersprinsipe is die lingemate kerkdeur, donderstorm, aandik, drafstap, hardloop, beginselvas, domheidsmag, blouwildebeesbiltong, blinkpenspopulierboom, doenwaardig, prysenswaardig, verjaarsdag, nuwejaarsdag, werpspies, werkwoord, streekverskil, waatlemoen ens. gestruktureer of gelingeer, naamlik dit: 'n logemiese of lingemiese, 'n logosdraende, logaliteitbeheersende, logaal-basiese en 'n morfemiese logaliteitrigtende, logaliteit"kleurende" element. Hulle is dus almal lingemate op dieselfde struktuurvlak, van dieselfde struktuurpatroon. Terwille van oorsigtelikheid rangskik ons hulle respektiewelik so: logemiese of lingemiese elemente: -deur, -storm, -dik, -stap, -loop, -vas, -mag, -biltong, -boom, -waardig (2 keer), -dag (2 keer), -spies, -woord, -verskil, -lemoen, morfemiese elemente: kerk-, donder-, aan-, hard-, beginsel-, domheids-, blouwildebees-, blinkpenspopulier-, doem-, prysens-, verjaars-, nuwejaars-, werp-, werk-, streek-, waat-. 'n Nadere ontleding en interpretasie van die funksionele lingersproses en die spesifieke funksie van elke strukturerings-element is noodsaaklik. Ons kan dit slegs met enkele uitgesoekte voorbeelde doen:

(1) kerkdeur: die lingemaat is gestruktureer uit twee oorspronklik outonome logemate wat in die lingemaat albei hulle outonomie en hulle oorspronklike logaliteit lingaal-funksioneel verloor of versteur d.i. gewysig het: die logeem deur logeer nie meer gewoonweg "deur" nie maar "die-soort-deur-wat-mens-in-'n-kerk-aantref", die morfem kerk- nie meer "kerk" nie maar behou slegs soveel van sy oorspronklike logaliteit as wat nodig is om die betrokke "deur" logaal-soortlik te rig en niks meer nie; mens sou wil sê: om die kerksoortlikheid in die logaliteit van "deur" te giet om die oorspronklike logaliteit te wysig tot die van "kerkdeur". Van die uiterste belang is dus dat die premorfem kerk- geen "selfstandige naamwoord" meer is of kan wees nie, maar puur en simpel funksioneel 'n premorfem is net soos be-, ver- en ge- wat ook oorspronklik outonome logemate was. Die lingemaatsoortlikheid word bepaal deur die logeem -deur as saaklingemaat. In die sintensies-gerigte vorm kerkdeur

te: aan wat die lingale funksie kan hê van 'n verhoudingslogemaat (Piet gee die boek aan Jan; Ek smeer salf aan die seer) of van 'n omstandighedslogemaat (Wat gaan hier aan?); dik, 'n hoedanighedslogemaat ('n dik boek). In die lingemaat word hulle gerelegeer respektiewelik tot premorfeem en logeem met die gevolglike versteuring van hulle outonomie, gedeeltelik van hulle logaliteit en van hulle logemaatsoortlikheid. Dus -dik het nou bloot 'n ongerigte logosdrager, 'n logeem geword wat morfemies gerig moet en kan word vir die logaliteit en lingemaatsoort wat benodig word t.o.v. dit wat lingaal beoog word om daarmee te doen, bv. deur die postmorfeem -te tot saaklingemaat dikte of deur die premorfeem ver- tot funksielingemaat verdik (aktionsartig intensief) en net so deur die gemorfemeerde aan- tot funksielingemaat aandik (aktionsartig effektief). Die interpretasie van die struktuur dat aandik „'n bw. (of dalk „voorsetsel?“) wat „geplus“ is aan 'n „bnw“ en dus „gelyk is aan die som ww.“ mag „grammaties“, meganisties, visueel „in orde wees“, maar logies en matematis is dit inkorrekt en bo-al is dit illingaal, illinguisties en nog meer illingologies.

(3) drafstap: albei die strukturende elemente is oorspronklik outonome funksielogemate, aktionsartig albei kinetiese wat hier gerelegeer word resp. tot premorfeem draf- en tot logeem -stap. Hier kan ons duidelik sien hoe hulle albei hulle outonomieit verloor het en daarmee is hulle logaliteit versteur of gewysig, want drafstap is nie „draf“ nie en ook nie „stap“ nie en ook nie die som van albei nie, maar iets anders, iets nuuts wat maar iets is van albei. Dit bewys al die onmoontlikheid en die „illingaliteit“ van 'n interpretasie dat dit 'n „samestelling“ (of samekoppeling? Hy draf en stap) van 'n „werkwoord plus werkwoord = werkwoord“ is. Lingale en linguologiese feit is dat die logeem -stap nie meer „stap“ is nie, omdat dit gewysig, gerig, soortlik bepaal word deur die premorfeem draf-. Dus 'n nuwe funksielogos gelingeer tot nuwe funksielingemaat uit die daarvoor funksioneel mees geskikte materiaal op die wesentlike wyse na die wesentlike aard van taalmaking: logeem gerig en vervolledig deur 'n morfeem. Ook werpspies is nie „ww. + snw. = snw.“ nie maar logeem -spies wat logaal in vorm en lengte en doelgerigtheid nie meer 'n gewone „spies“ is nie, maar juis om die kenmerke deur die premorfeem werp- gerig word.

(4) hardloop: die funksionele ontleding van hierdie funksielingemaat is insiggewend. Albei elemente is outonome logemate: hard as hoedanighedslogemaat of as graadaanduidende omstandighedslogemaat (Hy skreeu hard/slaan hard/loop hard), loop as funksielogemaat, aktionsartig kineties. Is dit nou „samestelling“ of „samekoppeling“ uit sintaktiese verband? Albei word gerelegeer resp. tot morfeem en tot logeem. Die logeem -loop logeer nie gewoon „loop“ nie maar wel 'n graad, 'n vorm van loop wat daarom tog wesentlik iets anders is as „loop“. Die logaliteit van hardloop is nie die logaliteit van „hard loop“ nie. Om hierdie soort „loop“ as funksie te lingeer moet dit dus graadmatig gerig word en wel deur die daartoe geskikte premorfeem hard-.

der versterkend, intensiverend gerig deur die herhaling van die premorfeem hard= in hardhardloop, dus weer met 'n gewysigde logaliteit waardeur die lingemaat hardloop nou gerelegeer word tot lingeem. Ook hier is dit .illingaal en illin=gologies om die lingemate te ontleed as „bw. + ww. = ww.” of „bw. + bw. + ww. = ww.” Is hardloop dan nie reeds al 'n „ww.” wat geplus word aan 'n „bw.” nie? So-iets verduister net die wesentlike funksionele struktuur en bring geen insig in die wese van die taalwerksaamheid en die funksionele strukturering nie.

(5) blinkpenspopulierbone: die logeem is -boom in sy veeltallig deur die snteeem -e gerigte struktuur, die premorfeem is blinkpenpopu=lier-; logeem en premorfeem bestaan albei as outonome logemaat en lingemaat. Maar die oorspronklike saaklingemaat blinkpenspopulier wat hier ge=relegeer is tot premorfeem, is self ook funksioneel-struktureel ontleedbaar:

- (a) blinkpens- wat as premorfeem die
- (b) saaklingeem -populier hoedanigheidsmatig logaal rig;
- (c) blinkpens bestaan as outonome omstandigheidslingemaat van wyse. (Die klonkie loop blinkpens rond; Die osse is blinkpens gevreet): logeem -pens hoedanigheidsmatig ge=rig deur premorfeem blink-, albei bestaan outonoom as loge=mate, -populier, die lingeem, self gestruktureer uit logeem pop- en morfeme -ul- en -ier wat hulle spesifieke funksies het, resp. saaklingeemstrukturerend en =individualiserend.

(6) doemwaardig en prysenswaardig. Baie dinge is op verskillende wyses uit verskillende oorsake of oorweging „waardig”, logeem waard- (ook in waard-e, saaklingemaat met postmorfeem -e), en postmorfeem -ig tot hoedanigheidslingemaat. Om die „waardig” betrokke te maak spesifiek op dit wat die „waardig” besit of waarop of hoe dit gerig word, moet dit deur die saak, verskynsel of funksie waarop dit betrokke is of waardeur dit bepaal is of word of waaruit dit ontstaan of waartoe dit bestem is, morfemies gerig word. In die hoedanigheidslingemaat doemwaardig het doem as saaklingemaat sy outonomie ver=loor, dit is nie meer 'n saaklingemaat nie maar bloot gerelegeer tot 'n bepalen=de, rigtende premorfeem om die lingemiese element -waardig (wat self sy outono=mie verbeur het) sy spesifieke, geïndividualiseerde, afgebakende, begrensde lo=gale gerigtheid en treffendheid te gee, as 't ware die logaliteit van „doem” in te dra in, te meng met die van „waardig” in die nuutgestruktureerde lingemaat doemwaardig, wat dus nie matematies gelyk is aan „snw. geplus aan bnw.” nie. Intendeel, dit is lingaal en logies 'n premorfemies-gerigte, logaal-gerigte en -begrensde, lingaal-geïndividualiseerde, outonome hoedanigheidslingemaat in sy eie reg, kragtens sy struktuur en funksie. Die premorfeem prysens- is 'n klin=kende en klemmende bewys van die morfemiese aard en funksie van die premorfeem, want 'n outonome lingemaat soos prysens bestaan nie al is dit ook sogenaamd „afgelei” - ons kan netsoewel doemswaardig gestruktureer het.

(7) verjaarsdag, nuwejaarsdag: in albei is -dag die logeem en verjaars- en nuwejaars- die „dagsoort” logaal-rigtende, bepalende en begrens=

verskillend in hulle logaliteitrigtende funksie: verjaar is nie meer 'n „ww.“ geplus aan die „snw.“ „dag“ nie en „nuwejaar“ geplus (of moet mens, om meer logies te wees, in albei gevalle sê ge-es?) aan die „snw.“ „dag“ nie. Hulle is suiwer morfeme, as sodanig gestruktureer deur die morfeem -s- wat as inmorfeem sy funksie verrig in die lingersproses; mens kan nie funksioneel die foneem s as postmorfeem beskou nie, want 'n vorm soos verjaars bestaan nie outonoom nie.

(8) waatlemoen: dit is 'n insiggewende voorbeeld van die lingale feit dat die logemaat/lingemaat sy outonomieit verbeur en daarmee sy stabiliteit versteur, sodra dit tot morfeem gerelegeer word en daarmee aan fonomorfiere en logomorfiere wysiging blootgestel is. Niemand, selfs nie die mees geslepe Linguis nie, sal die lingemaat in sy struktuur en logaliteit sinchronies kan verklaar as „afleiding“ of al plussend as „samestelling“ of as „samekoppeling“ nie. Want wat is „waat“? Dit is tog nie 'n amptelik erkende „voorvoegsel“ soos be-, ge-, ver- ens. nie, dit het 'n eenmalige frekwensie, daarom kan ons nie tel hoeveel keer dit in die taal voorkom nie, tensy die voorkoms in kafferwaatlemoen dit tweemalig maak. Ons is dan eintlik opgeskeep met die lingemaat, of ons moet soos ons amptelike Taalkommissie tog uitgaan van die diachroniese, reeds archaïstiese waterlemoen met die wisselvorm wartlemoen. Maar 'n ander moeilikheid is dat waatlemoen tog onmoontlik 'n soort lemoen kan wees soos bv. soetlemoen, suurlemoen, nawellemoen. Dus ook die logeem was in sy gerelegeerde logale funksie so onstabiel dat selfs 'n ander fonomorfiere logeem met 'n ander logaliteit hom verdring het, omdat juis die premorfeem water- of wart- of waat- se logaliteitrigtende funksie sterk genoeg was om die oorspronklike logaliteit van meloen (vgl. Eng. watermelon), wat 'n „rankvrug“ logeem, in die nuwe waatlemoen te rig, te beheers, te beskerm en te bestendig in so 'n mate dat niemand 'n waatlemoen sal verwar met 'n soetlemoen of 'n jaarlemoen nie. In kafferwaatlemoen is kaffer- bloot lingaal-funksioneel 'n soort onderskeidende premorfeem en -waatlemoen die logaliteit-beheersende lingeem. Die lingemaat waatlemoen is ook 'n klemmende bewys van hoe die spraakfaktor werkzaam is om sowel die fonomorfiere as die logomorfiere struktuur van 'n lingemaat te verander en hoe die veranderde gestalte dan die oorspronklike verdring, mits die gewysigde spraakvorm voldoen aan die lingaal-funksionele eise.

8.7. Bostaande ontleding en interpretasie dwing ons tot die vraag of die gebruiklike onderskeiding van afleiding, samestelling en samekoppeling lingaal-prinsipiële gefundeer is en of die interpretasie van lingemaatstrukturering (sogenaamde „woordvorming“) wat hulle bedoel is om te gee, enige wetenskaplike insig in die wese en aard en funksie van taal en lingers meebring. Ons antwoord daarop is: hulle is slegs verskillende metodes van aanwending van bestaande, potensiële taalinteriaal vir lingaal-prinsipiële dieselfde doel: lingemaatskepping, lingemaatstrukturering, lingers. Die metodes word geaktiveer deur verskillende oorsake, motiewe, behoeftes of situasies. Die verskillende metodes om, om allerlei motiewe of oorwegings, uit verskillende potensiële

tradisionele onderskeidings mag gerieflike of nuttige etikette of bruikbare terme wees vir onderskeiding van verskynsels wat nie eers altyd onderskeibaar en begrensbaar is nie en dikwels baie willekeurig, wat nie eers altyd, selfs volgens die terme reg geïnterpreteer kan word nie; hulle is nie eers doeltreffend nie om te onderskei tussen die metodes wat veronderstel word om werksaam te wees „om woorde te vorm” – maar vir die Lingologie, die funksionele interpretasie van lingemaatskepping, van lingering volgens en kragtens die wese en aard van taal en van die lingemaat het hulle alleen nadelige, vertroebelende waarde, omdat die onderskeiding nie lingaal-prinsipiële gefundeerd is nie, hoe wetenskaplik ook al bedoel. Alle tale, selfs Chinees, het en moet hê: logemiese en/of logematiese, lingemiese en/of lingematiese, morfemiese en/of morfematiese, sintagmemiese en/of sintagmatiese struktuurelemente. Die lingaal-basiese prinsipe van alle lingemaatskepping is: die morfemiese- en/of sintemiese-funksionele bevestiging van die logeem of die lingeem, ooreenkomstig die eieaard van die betrokke taal.

9. Die lingologiese of funksionele struktuurpatroon getoets aan en toegelig uit (a) Latyn en (b) Bantoetaal

9.1. (a) Latyn. Hierdie funksionele struktuurpatroon, soos ons dit ontleed het in die lingering van Afrikaanse lingemate, wil ons verder toelig uit Latyn, uitgaande van die funksielingemaat amare. Hierin word drie struktuurelemente onderskei, t.w. die logeem am- waarin die logos gefonemiseer is, die primêre morfeem -a- wat die logeem rig tot funksielingematiese potensie in die lingeem ama-, en die sekondêre morfeem -re wat die lingeem rig tot die onbepaalde infinitief-lingemaat am-a-re. Die logeem am- word deur die lingaal-funksionele variante morfeme -o- en -ic- gerig tot saaklingematiese potensie in die lingeme amo- en amic-, en hulle word volledig gelingeer deur die elemente -r en -us, -a en -itia (self verder funksioneel ontleedbaar) wat primêr enkelteligheidsfunksie het en daarom sinteme is, en desweens ook sekondêr individualiserende persoonsfunksie naas benoemingsfunksie (nominatief) en saaksoortbepalende funksie, tot die lingemate amor en amicus (albei saaksoortlik „maskulinies”) amica en amicitia (albei saaksoortlik „femininies”). Die logeem am- dra telkens die logos wat betrokke is op die onbepaalde, nog ongerigte belewingsverskynsel, daarom het dit slegs hanteerbaarheidspotensie en geen lingale outonomie nie. Vir sy lingaal-volledige logaliteit en funksie moet dit verder deur morfemiese en sintemiese lingersmiddele gerig en gestruktureer word tot die betrokke outonome lingemate. Hier moet ons op 'n belangrike verskynsel wys, naamlik dit: in amor struktureer die fonemiese element -r die saaklingeem amo- volledig tot lingemaat, dit het, benewens ander funksies, primêr getal- en persoons- d.i. individualiseringsfunksie. As ons amo-r egter stel teenoor amo-r-es waar -es die pluralis-sinteme is en -r- die saaksoortrigtende morfemiese funksie het, soos ook in die besitverhouding of „genitief” am-o-r-is, die „datief” am-o-r-e en die „akkusatief” am-o-r-em waar -is, -e en -em die singularissinteme is, dan is am-o-r struktureel sonder sinteme, d.i. nul-sintemes omdat die

Hier het ons die belangrike verskynsel dat die funksie van een soort struktuur= element oorgedra word op 'n ander soort, bv. die funksie van 'n sinteem op 'n morfeem, as die sinteem uit oorsake van een of ander faktor defunk raak, of selfs van 'n oorspronklike logeem op 'n oorspronklike morfeem soos reeds gesien in die ontwikkeling van die oorspronklike logeme -loos, -dom, -skap en -heid tot postmorfeme. En as eers die funksionele stabiliteit van die oorspronklike lingemaat of struktuurelement logaal, fonemies of funksioneel versteur is deur byvoorbeeld een of ander spraakfaktor, dan is dit onvermydelik aan verdere struktuurvereenvoudiging of lingale funksieverskuiwing blootgestel - vergelyk bv. die ontwikkeling van Afrikaans dag, glo, gly en waatlemoen uit die oorspronklike vorme dag-a-z, ga-laub-j-an, ga-lei⁵-an en watermeloen. Trouens, die defunkwording van die sinteemstelsels by saaklingemate, funksielingemate, hoedanigheidslingemate en individualiseringslingemate in Afrikaans is grootliks hieruit te verklaar.

9.2. Insiggewend maar ook toetsend vir die funksionele beskouing of die Lingo= logie is die ontleding en interpretasie van die volgende gesintemeerde Latynse lingemate of sintagmeme wat ek alleen gee in die derde^{persoons}= en singularisvorme:

1. die praeteritale imperfektum: am-a-b-a-t Hy was minnende, was besig om te min, was aan die min (He was loving), (word nie gesê dat hy opgehou 't);
2. die futurale imperfektum: am-a-b-i-t hy sal minnende wees, sal besig wees om te min, sal aan die min wees, staan nog om daarmee besig te wees (He will be loving), (en sal onbepaald daarmee aanhou);
3. die praesentiese perfektief: am-a-v-i-t Hy is minnende gewees, is besig gewees om te min tot nou toe (He has been loving, he has loved), (hy het vroeër begin en het tot op hierdie moment nog aangehou);
4. die praeteritale perfektief: am-a-v-er-a-t Hy was/het minnende gewees (en het toe daarmee opgehou gehad), lett.: Hy was minnend-wesende gewees (He had been loving/had been being loving);
5. die futurale perfektief: am-a-v-er-i-t Hy sal minnende gewees het (en sal daarmee opgehou het), lett.: Hy sal minnend-wesende gewees het (He will have loved/will have been loving/will have been being loving).

By vergelyking vind ons in al die vorme (eintlik sintagmeme) deurgaans die konstante funksiegerigte lingemaat ama- en deurgaans die sinteem -t (uit Ide. -ti) vir 3de pers. sing.. In die imperfektum-sintagmeme, praeteritaal en futuraal, die gemeenskaplike fonemiese element -b-. Ons kan nie anders^{nie} as dit te aanvaar as 'n morfeem om die lingemaat ama- aspekties en wel imperfektief-kontinuïtief te rig: dit is dus funksioneel 'n spesifiek imperfektief-aspektiese morfeem: dit is ál funksie wat dit het. Stel ons nou daarteenoor die

-v- funksioneel die spesifiek perfektief-aspektiese morfeem is: dit is al funksie wat dit het. Dus teenoor die imperfektief-aspektiese stemh. bilabiaale, eksplosiewe fonemiese morfeem -b- het ons die perfektief-aspektiese stemh. bilabiaale, frikatiewe fonemiese morfeem -v-. Nou bly nog oor die -er-element, praeteritaal en futuraal perfektief, waarvan die funksie verklaar moet word. As ons nou in ag neem dat die praesentiese perfektief amavit die funksieverloop of aspek kontinuïetief stel van 'n moment af vroeër as die teenwoordige, dus in die teenwoordige eers afgeloop, perfektief, en dat die praeteritale die afloopmoment in die reeds verbygegane stel, terwyl die beginmoment nog verder teruglê en die futurale die beginmoment in die nog komende stel en die afloopmoment in 'n nog verder geleë, nog komende moment, dan is dit ewe onontwykbaar dat ons moet aanneem dat die -or- die aspektiese funksie het om die volkome afgelopenheid in die verbygegane of in die verder-geleë, komende te stel, m.a.w. die -er- is 'n morfemiese element om afgelopenheid, die klaargebeurde, d.i. okklusiewe aspektiese voldongenheid van ama- buite die teenwoordige te stel.

Wat nou verder verklaring vereis, is die funksie van die -a- en -i- in die praeteritale en futurale imperfektum. In ag geneem dat die funksielingemaat oorspronklik in Indo-Europees nie tydsfunksie maar wel aspekfunksie gehad het, en verder dat aspek en tyd of tempus twee onderskeibare maar nie skeibare beleswisse van 'n funksie is, dan moet die twee in samehang beskou word, want as iemand of 'n saak besig is om te min, dan duur dit in die teenwoordige, dan amat hy, dus am-a-t logeer sonder meer die kontinuïetiewe, durende aspek van die funksie sowel as die gebeure in die teenwoordige. Maar as iemand begin min het op 'n reeds verbygegane moment en in die momentsduur daarin besig gebly het, dan het dit aspekties voortgeduur in die verlede, verbygegane tyd tussen 'n aanvangsmoment en 'n steeds voorts krydende moment. As die -b- in ama-b-a-t dus die aspek imperfektief stel, dan stel die -a- die verbygegane, die verlede tyd, dus het die -a- suiwer en alleen 'n tempusfunksie en spesifiek 'n voorts krydende, praeteritale funksie, en is dus 'n temporaalpraeteritale morfeem. Dit behoef nou verder geen verklaring om te begryp dat die -i- van ama-b-i-t 'n voorts krydende, temporaal-futurale funksie as morfeem het. En dit is presies die geval in die praeteritale en futurale pluperfektief of okklusief: ama-v-er-a-t en ama-v-er-i-t.

9.3. (b) Bantoetaal. Dusver het ons ons by die uittoetsing van die funksionele, lingologiese taalbeskouing beperk tot die struktuurpatroon van sintemerende en morfemerende tale van die Indo-Europese groep. Laat ons nou hierdie struktuurpatroon en die interpretasie daarvan uittoets op 'n andersoortige taal soos 'n Bantoetaal bv. Sotho en Tswana.

In die Sotho-lingemate moruti (leraar) en go ruta (wesentlik 'n sintagmaat: om te onderrig, te leer) word ook die logeem -rut- onderskei. Om dit saaklingematies gebruikspotensie te gee word dit deur 'n saaklingematiese postmorfeem as sodanig gerig: -i in moruti en funksielingematies deur -a in ruta. In morutiši (onderwyser, meester) en go rutiša (om te laat/mak leer) het ons

kousaal/gerigte lingeem word funksielingematies gerig deur die postmorfeem -a tot -rutiša wat logeer: laat/maak leer, en saaklingemies deur -i tot rutiši met nomen actionis-potensialiteit en deur die saaksoortrigtende individualiserende premorfeem mo- tot lingaal-funksioneel vervolledigde saaklingemaat morutiši wat logeer: hy wat laat/maak leer, die „laatleerder, maakleerder“, d.i. die onderwyser, bv. morutiši (m)o-rutiša bana, die onderwyser laat leer/onderrig die kinders). In lingemate soos monna (persoon, man), motho (mens), mosadi (vrou), leihlo (oog) onderskei ons weer die logeme: -nn-, -th-, -sad-, -ihl- waarvan die logos so iets sou wees soos synheid, persoonheid, manheid, mensheid, vrouheid, oogheid. Om die betrokke logeem saaklingemies te rig kry ons die postmorfeme -a, -o, -i, en -o, dus morfemiese variante of alternante. Of hulle spesifieke lingaal-onderskeidende funksie het en wat die funksie dan sal wees, is die taak van die Bantoelooier om uit te maak. In -nna, -tho, -sadi, -ihlo het ons dan saaklingeme. Ontleed ons die funksielingeme -aga (bou) en die saaklingemaat moagi (bouer), het ons weer die logeem -ag-, die funksielingemiese postmorfeem -a en die saaklingemiese postmorfeem -i. In -betla (skawe) en -bega (aanklae, aanmeld) en mmetli (timmerman), mmegi (klaer) is die logeme -betl- en -beg-, met die funksielingemiese postmorfeem -a en die saaklingemiese postmorfeem -i. In mmetli en mmegi het ons eintlik „verhole“ logeme -metl- uit -betl- en -meg- uit -beg deur fonemiese assimilasie: mo-betli word mmetli en mo-begi word mmegi; -metli en -megi is dus saaklingeme net soos -agi, en -betla en bega is funksielingeme net soos -aga. Hulle is dus nog nie sintemies of morfemies sinsvaardig of gebruiksvaardig gelingeer tot volledige lingemate of sintagneme nie. Die saaklingemiese postmorfeme -a, -o, -i, -o rig nie die logeme saaksoortlik en getalsmatig nie, soos ons sien in (mo)ruti en (mo)sadi en in (mo)tho en (le)ihlo. Hulle funksie is dus duidelik net lingemaatrigtend en =strukturerend. Daar moet dus nog saaksoortrigtende en getalsrigtende funksionele elemente bykom - en dit is bv. die premorfeme mo- en le-.

9.4. Laat ons hierdie lingersproses toelig met 'n aantal lingemate uit Tswana, uitgaande van die logeme -nn-, -ag-, -dih-, -bop-. In die eerste plek word hierdie logeme gerig tot funksielingeme deur die postmorfeem -a: -nna, -aga, -diha, -bopa. Maar hulle is nog geen vervolledigde, sintaktiese gebruiksvorme of sintagneme nie - hulle het slegs funksielingematiese potensialiteit, omdat 'n funksie in wese altyd betrokke is op 'n saak of sake, daarvan afhanklik is en daardeur funksioneel gerig word. Dus sal die funksielingeme deur die saaklingemate waarop hulle betrek is, „saaksoortlik“ en getalsmatig tot volledige sintagneme gestruktureer word. 'n Sintagmeem is dus die vervolledigde struktuurvorm van 'n lingemaat soos dit in sy sintaktiese betrokkenheid vir spesifieke sintaktiese funksies gestruktureer is. Maar die funksie van 'n saak word tog ook in die taal in sy eie verskyning en bestaan as 'n verskynsel ervaar en beleef en deur die taalmaker as sodanig gelogoseer en tot outonome lingemaat gestruktureer in sy onbepaaldheid, in die sogenaamde infinitivum. Hiervoor gebruik die Tswana 'n bepaalde premorfematiese middel, nl. go,

woon; go diha, om te werk/doen; go bopa, om te vorm/maak. As nou die lingeme -nna, -aga, -diha, -bopa saaksoortlik gerig word in saaksoortlik-onderskeie lingemate, moet daar dus verskillende soortlik-funksionele premorfeeme aangewend word, soos ons in die volgende sien:

<u>Morfeme</u>			<u>Premorfeem-Logeem-Postmorfeem</u>			
<u>Pre-</u>	<u>Post-</u>					
saaksrt	logaal=					
getal=	linge=		-nn-	-ag-	-dih-	-bop-
rigtend	maat=					
	soortlik					
1.	mo- -i	monni (per= soon)	moagi(do.)	modihi	mobopi	mmopi
2.	se- -i	senni (dier)	seagi	sedihi	sebopi	
3.	mo- -o	monno (ding, plan)	moago	modiho	mobopo	mmopo
4.	bo- -o	bonno (plek)	boago/-elo	bodihelo	bobopelo	
5.	se- -o/-a	senno (middel)	seaga	-	sebopa	
6.	lo- -o	lonno (versa= meling)	loago	-	lobopa	(skepping)
7.	mo- -o/-tse	monntse motse (stat)	moago kago, (gebou)	modiho bodiho	mobopa popo	(making, vorming)

Dit illustreer die funksionele struktuurpatroon van die Tswana-lingemate om die logeem, telkens met hulle spesifieke lingale funksies. Wanneer nou een van die sake in sy soortlike bepaaldheid en getalsgebondenheid in funksie is, word sy betrokke funksie ook in die soortlikheid en getalsgebondenheid van die saak betrek juis deur die funksionering van die betrokke premorfeem, bv.:

moagi (m)oa-aga, die bouer (menssoort) bou, - baagi ba-a-aga;
seagi sea-aga, die bouer (diersoort) bou, - diagi dia-aga;
moagi (m)oa-diha, die bouer (menssoort) werk - baagi ba-a-diha;
seagi sea-diha, die bouer (dier) werk - diagi dia-diha.

Die -a van oa, sea, baa, dia is funksioneel 'n aspektiese morfeem van onbepaaldheid, onbegrenstheid, kontinuïteit.

Uit bostaande blyk dat die taaltipe soos die Bantoetale gestruktureer is op dieselfde funksionele prinsipes en lingersprinsipes as die Indo-Europese tale - dit word net op 'n taaleie manier gedoen - omdat die Bantoe tog met sy taalvermoëns sy omwêreld moet belewe en sy gelogoseerde belewenisse, hoe hy dit ook al mag doen, moet fonemiseer en verder lingeer net soos ander mense dit op hulle manier doen. Die geestelik-organiese apparatuur is by almal dieselfde en eenders, die oerbasiere lingersprinsipes is dieselfde, hulle word deur dieselfde lingale funksies bepaal en beheers, die manier of metode van lingersing

10. Sintaktiese, d.i. sintagmemiese en sintagmatiese toepassing

10.1. Die funksionele struktuurontleding en interpretasie van lingemate uit Latyn, soos die saaklingemate am-o-r, am-o-r-is, am-o-r-em en die funksielingemate am-a-b-i-t, am-a-v-er-a-t ens., bewys dat Latyn 'n morfeemryke en sinteemryke taal is; die hele taalstruktuur word funksioneel daardeur beheers. Dit is ook die geval met die morfeemryke Bantoetale met hulle spesifieke sintaktiese struktuurvorm wat in wese deur die saaklingemate beheers word in morfemiesoortlike gerigtheid. Soos in Latyn is dit met Goties en die Oud-Germaanse tale. In die ontwikkeling van die Romaanse en veral die Germaanse tale het baie sinteme en morfeme defunk geraak en verdwyn, en hul funksies is soms deur die logeem of lingeem oorgeneem, maar waar dit nie die geval is nie, moes hulle funksies noodwendig en lingaalwetlik op ander wyses, met ander middels verrig word. Afrikaans het eintlik die eindstadium bereik, feitlik die uiterste moontlike vereenvoudiging. Dit maak nog van morfeme gebruik, in prinsipe net soos Latyn, Goties of ander Germaanse tale maar in beperkte mate en deels op 'n ander wyse; dit het nog net meertallicheidsinteme by die saaklingemate behou. Daaruit volg dat morfemiese en sintemiese funksies vervul word deur outonome logemate, lingemate en sintemate wat die funksies verrig van morfeme en sinteme. As ons die Latynse sintagmeestelsel vir die praesens van am-a-re neem: *Sing.*

1. am-(a)-o, 2. am-a-s, 3. am-a-t; Plur. 1. am-a-mus, 2. am-a-tis, 3. am-a-nt, dan onderskei ons die logeem am- en die funksielingemiese morfeem -a- of die funksielingeem ama- wat trouens in die hele funksiesintagmeestelsel vir al die funksies daarvan funksioneer en deurgedra word: aspekte, tempora, modi, voerne, en die sinteme: *Sing.* -o, -s, -t; Plur. -mus, -tis, -nt. In Afrikaans „overgeset synde“ lui die sintagme: ek min, iy min, hy/sy min; ons min, julle min, hulle min; min is hier funksioneel die loggerende korrelaat van die logeem am- wat die logos dra, maar dit is hier outonoom en daarom is min struktureel en funksioneel 'n logemaat; as ons bemin gebruik, dan is dit die korrelaat van die lingeem ama- en dus 'n outonome lingemaat. Die sinteme -o (wat wissel met -m of -i), -s, -t, -mus, -tis, -nt, wat ook die hele sintagmeestelsel deur vir die persoons- en getalsfunksies funksioneer, het as funksionele korrelate die egte persoonslogemate, resp. ek, iy, hy/sy; ons, julle, hulle, m.a.w. hulle vervul die funksies om die funksielogemaat min persoons- en getalsmatig te rig en te bepaal: in Ons/jul(le) min/bemin rig en bepaal die meertalige 1e en 2e persoonslogemate ons/jul die persoons- en getalsfunksie van min/bemin, want die funksie is altyd betrokke op en word altyd beheers deur sy funksitor (die persoon-saak wat die funksie verrig/in funksie is), daarom is ek, iy, hy/sy; ons, jul, hul in hulle „sintaktiese“ of sintagmemiese vorm en funksie sintemate. Ook in Janus Annam amat is Janus sintagmemies in sy funksionele, funksorale betrokkenheid op amat 'n sintemaat, omdat dit die funksiesintagmeem amat persoons- en getalsmatig bepaal en beheers. Logaal-struktureel is Janus en Anna lingemate, in besonder soortgerigte naamlingemate, sintakties is hulle sintagmeme weens hulle sintakties bepaalde en beheerste, funksionele, sintemiese ge-

funksioneel die funksie van Janus moontlik maak: sonder Anna kan Janus nie „amat” nie, sonder albei se aandadigheid in die bepaalde verhouding of situasie tussen hulle kan die funksie „amat” nie ontstaan en sonder enigeen van albei nie bestaan nie. Die ontstaan en bestaan van die funksie is in absolute sin afhanklik van albei in die bepaalde belewingsituasie. Daarom onderskei ons die soort funksielogemate/=lingemate wat uit en kragtens so 'n bepaalde verhouding van sake ontstaan en daaraan hulle bestaan dank, en deur so 'n verhouding of relasiesituasie alleen moontlik gemaak of veroorsaak word, aktionsartig as relasiewe. Byvoorbeeld: Jan kom in 'n bepaalde relasie#situasie tot hout te staan: daaruit kan verskillende funksies ontstaan: die een komplement van die verhouding (hout) maak die funksie moontlik, veroorsaak feitlik die ontstaan van die funksie by die ander komplement (Jan), hy logoseer sy verhoudingsbeleving tot die ander komplement as 'n spesifieke, logaal-soortlik bepaalde funksie, lingeer dit, en inisieer en verrig dan die vermoontlikte, spesifieke funksie. Die „hout” maak die funksies kap, dra, rol, sleep, verkoop, saag ens. moontlik; Jan laat die funksie ontstaan en voer dit uit: Jan kap, dra, rol, sleep, verkoop, saag die hout: die komplement van die relasie wat die funksie lingeer en aktiveer, onderskei ons as die funktor met funktorale funksie, die komplement wat die funksie vermoontlik, as die funktum met funktumale funksie in die sin. Dit is dus nie 'n geval van „oorganklike werkwoorde” nie wat van 'n „onderwerp oorgaan op 'n voorwerp” of wat 'n „voorwerp in die „akkusatief” „regeer,” nie, maar van 'n aktionsartig relasiewe funksielogemaat/=lingemaat waarby ten minste twee komplemente in 'n tweepolige of „tweetermige” relasiesituasie aandadiglik betrokke is, die inisiërende en aktiverende in funktorale en die vermoontlikende in funktumale aandadigheid – dáárom die funksionele vormverskil, tradisioneelgrammaties die „kasusse” of „naamvalle”. Annam is nie in die „akkusatief” omdat amat dit so „regeer” of so laat „verbuig” nie, maar puur en simpel omdat dit die funktumale, vermoontlikende funksie het in die relasiesituasie. Dis hierdie funksie wat die vorm bepaal en beheers. Die funktor-funktumstrukture Janus-Annam is primêr, die funksiestruktuur amat is logaal en funksioneel sekondêr, daarom kan die sekondêre amat tog nie die primêre Annam „regeer” of die „verbuiging” (sic) daarvan bepaal nie.

10.2. Die Latynse sintagmeem am-a-v-cr-i-t logeer in Afrikaans; Hy sal (ge)be-
min gehad het. Die logaal-funksionele, logaal-riktende korrelaat van die logeem am- is die logeem -min van (ge)bemin, hier ook funksioneel die element wat die logaliteit van die sin basies rig; die korrelaat van die morfeem -a- wat die logeem am- funksielingematies rig, is die premorfeem be- wat ook die logeem -min rig tot funksielingeem -bemin; die korrelaat van die perfektiewe morfeem -y- is die premorfeem (ge-) van die perfektiefsintagmeem (ge)bemin, wat in Afrikaans defunk raak uit oorsake deels daarvan dat -min reeds morfemies gerig is deur die premorfeem be- (vgl. hy het gemin/hy het bemin) en deels daarvan dat sy perfektiveringsfunksie verrig word ook deur gehad, element van die sintagmaat gehad het; die korrelaat van die pluperfektiewe of okklusiewe mor-

nie 'n ,sin' is nie, hier morfeemfunksie verrig en daarom ^{as} morfematiese sintagmaat onderskei word; die korrelaat van die temporaalfuturale morfeem -i- is die potensiewe logemaat sal wat dus morfeemfunksie verrig en daarom sintagmadies onderskei word as morfemaat wat die sintagmaat gemin gehad het by implikasie temporaal-futuraal rig; die korrelaat van die 3e persoon singularis-sintem -t is die egte persoonslogemaat hy (dit kan ook Jan of Die man gewees het) wat dus die funksie van die sintem verrig en gevolglik sintagmadies onderskei word as sintemaat. Dit is hierdie sintemaat wat sy 3e-persoons- en singularis-funksies oordra in die volledig gestruktureerde funksiesintagmaat sal gemin gehad het; sal is hier dus geen outonome, in sy oorspronklike, outonome logaliteit gebruikte „hulpwerkwoord" nie, maar is 'n tot morfemaat gerelegerde sintagmaat-strukturerende element wat juis daardeur ook sy oorspronklike logaliteit versteur het. In am-a-b-i-t het die morfeem -b- die imperfektiewe funksie, die -i- die futurale en die -t- die sintemiese. In die Afrikaanse korrelaat: Hy sal bemin, is hy die sintemaat, bemin die funksielingemaat, sal die futurale morfemaat (korrelaat van -i-), sal bemin die funksiesintagmaat, die funksie van die funktor hy. Daar is geen imperfektief-strukturerende korrelaat nie, omdat imperfektiwiteit in die potensiewe logaliteit van sal bemin self geleë is in die kontinuïtiewe aspek daarvan, net soos dit in die kontinuïtiewe aspek van die praesens amat en hy bemin geleë is.

10.3. Dit is bekend dat Oud-Germaans, Goties, en bv. Angelsaksies geen morfemiese of sintemiese struktuurelemente vir die futurale funksie gehad het nie.

Die middel vir die funksie moes gevind word. En juis weens sy outonome aktionsartig potensiewe logaliteit was die funksielingemaat skulan die as 't ware selfaangebode middel daartoe - dit kom dan ook reeds sporadies in gemelde tale in die funksie voor. Dit is hierdie struktureel-funksionele ontleding en interpretasie wat ons dwing om die meganisties-utilistiese interpretasie met sy meegaande terminologie van niksseggende „hulpwerkwoorde" en „koppelwerkwoorde" en van „predikatiewe bnw. en snw. of attribuut" te verwerp, omdat die funksielingemate diachronies-funksioneel en logaal-struktureel ontwikkel het om die funksies van morfeme aan te vul, te versterk, te isoleer en uiteindelik as morfemate heeltemal die funksies oor te neem en uit te brei om funksiesintagmate te struktureer. Laat ons dit met 'n paar voorbeelde toelig. In: Die kind word groot/Die kind sal siek word/Die kind word onderwyser - is die kind nog nie groot nie, sal miskien nooit eers siek word nie, en is nog jare van onderwyser af. Dus kan die groot/siek/onderwyser tog nie betrokke wees op kind nie, onmoontlik „bygevoeg", „geadjek", „geadjunk" of „gepredikeer" („geprofeteer" sou meer logies wees) by kind. Die lingale, logiese feit is dat die kind se funksie is om as sodanig daartoe funksionierend in die proses van groei, van grootwording, siekwording, onderwyserwording te wees - sy funksie is dus word groot (inseptief), sal siek word (temporaal: futuraal; aspekties: potensief; aktionsartig: inseptief); word onderwyser (temporaal: praesens; aspekties: kontinuïtief; aktionsartig: inseptief). Hulle is almal funksiesintagmate, ge-

sielogemate: word, wees, skyn, blyk, kan, wil, moet, sal ens. hulle as 't ware self aan om tot morfemate gerelegeer te word vir die strukturering van funksie=sintagmate: in word groot (inseptief), is voorsitter/blyk onderwyser te wees (eksistief), kan siek word/wees/skyn siek te wees; moet/gaan/wil/skrywe (potensief) ens., is hulle almal morfemate en geen outonome lingemate meer nie.

10.4. Net so het ander morfemate ontwikkel. In Latyn: Dixit ille imperator, Die bevelvoerder het aan/tot/vir hom gesê, word al die lingale funksies deur logeme, morfeme en sinteme verrig. In Goties: Qaþ du imma sa boka=reis, Die/daardie/sekere skrifgeleerde het aan/tot/vir hom gesê; Qeþun du Xristau, Hulle het aan/tot/vir Christus gesê, kry ons reeds elemente wat geen korrelate in Latyn het nie, naamlik die elemente du en sa, waarvan die korrelate in Afrikaans resp. is: aan/tot/vir en die/daardie/sekere. In Goties sou die sinteme sonder du en sa nog duidelik wees (nos in Latyn) en lingaal-funksioneel of „grammatics“ volkome korrek: Qaþ imma bokareis, Qeþun Xristau, maar die du versterk, rig en verseker meer effektief die funksies wat reeds deur die morfemies-sintemiese elemente -(m)a van imma en -au van Xristau verrig word en die sa versterk, rig en versker meer effektief die saaksoortgerigte, individualiserende, getalsbepalende en benoemende funksie van die sinteem -s in bokareis - daarom is du en sa skynbaar wesentlike sintemate. Ons moet egter in ag neem dat sinteme ook lingemaatstrukturerende en sintagmeem-strukturerende funksie het juis vir die sintaktiese gerigtheid naas en behalwe die getalsfunksie (en persoonsfunksies by die funksielingemate). Die aan/tot/vir versterk en rig bepaaldelik die funksie van du wat nie getalsfunksie is nie, daarom kan du ook meertallige sintagmeme versterkend bepaal en rig, en hierom is dit dus 'n morfemaat en vanweë dieselfde funksies is aan/tot/vir sintagmemies morfemate in die sintagmate aan hom, tot hom, vir hom; aan Christus, tot Christus, vir Christus net soos du 'n sintagmemies morfemaat is in die sintagmaat du imma en du Xristau. As outonome logemate (want hulle is ook gefonemiseerde logosse) is aan, tot, vir verhoudingslogemate: hulle stel 'n verhoudingsituasie tussen sake: bevelvoerder aan/tot/vir hom (Brutus); skrifgeleerde aan/tot/vir hom (Christus); hulle (die mense) aan/tot/vir Christus. Hulle is daarom ook geen „voorsetsels“ nie, veel eerder „tussensetsels“ as hulle funksie dan alleen is om „geset“ te word, want hulle „bepaal“ of „regeer“ beslis nie die „naamval“, watter ook al, ná hulle nie: die naamvalle imma en Xristau (sekondêrvermoontlike funktum) het in hulle eie reg en met hulle eie funksie bestaan voor en sonder die du. Die oornome van die funksies van die morfeem-sintoom is juis die oorsaak van die defunkwording en verdwyning van die „naamvalsverbuigings“ (sic) tot 'n nulpunt in die Afrikaanse saaklingemaat.

10.5. Die geval van die/daardie/sekere as korrelate van sa is ietwat anders te interpreteer: bokareis is funksioneel soos volg gestruktureer: logeem: -bok- (vgl. boek), morfeem: -ar- (saaklingemrigtend, vgl. skryw-er), morfeem -ei- (saaksoortrigtend), sinteem: -s- (benoemende, individualiserende, getalsrigtende). Oud-Germaans (Goties), soos ook Latyn, het geen individuali-

en tot isolering van die besondere funksie van die sinter wat wesenlik morfemiese funksies is en nie getalsfunksies nie. Hiertoë is aangewend die aanwysende persoonslogemaat waarvan die lingale funksie juis isolerend, individualiserend was en daarom ook soortonderskeidend: „maskulinies, femininies en neutraal“: sa - so - ̄ata, soos in sa bokareis. Die outonome aanwysende persoonslogemaat word dus gerelegeer tot morfematiese funksie en ontwikkel tot die betrokke bepaalde of verbesonderende individualiseringslogemaat in die verskillende Germaanse tale: Mndl. : die, die, dat, Ndl. : de, het; Dts.: der, die, das; Eng.: the; Afr.: die. Die onbepaalde of veralgemenende individualiseringslogemaat ontwikkel weer uit die getallogemaat: Oud-Germaans - Goties ains, Angs. an, Eng. an, a; Ndl. een, 'n; Dts.: ein, eine, ein; Afr.: 'n. Hulle is dus funksioneel resp. verbesonderende, bepaalde (liewers: bepallende) en veralgemenende, onbepaalde (liewers: onbepallende) individualiseringslogemaat. Ook hier moet ons die logies-kategorieë „lidwoord“ verwerp.

11. Lingemaatonderskeiding en lingemaatindeling

Hiermee het ons vanself gekom tot die probleem van lingemaatonderskeiding en lingemaatindeling volgens lingologiese prinsipes. Omdat dit 'n studie op homself vereis, moet ons volstaan met die terloopse onderskeiding wat noodwendigerwyse by die toepassing van die prinsipes van die lingologiese taalinterpretasie gemaak moes word, soos byvoorbeeld saaklingemaat, funksielingemaat, persoonslingemaat, verhoudingslingemaat, hoedanigheidslingemaat en individualiseringslingemaat.

Weens die besondere plek wat die funksielingemaat kragtens sy wesenlaard en die verskeidenheid van sy funksies in enige taal inneem, wil ek dit in die volgende hoofstukke vanuit lingologiese oogpunt, soos in vooruitsig gestel, nader ondersoek en die funksies onderskei en interpreteer in toepassing op Afrikaans.

HOOFSTUK III

DIE FUNKSIELINGEMAAT IN AFRIKAANS: 'N
LINGOLOGIESE BENADERING.

1. Die wese van die funksielingemaat

1.1. Die verskeidenheid van saaklingemate. Die taalskeppende mens ervaar en beleef, in sy ingeskakeldheid in die kosmos (waarby hy self as ek-persoon=
saak ingesluit is), sake: reële, fenomenele, geestelike, denkbeeldige of versinde, uit sy fisiese, plantlike, dierlike, menslike, sosiale, ekonomiese, kulturele en geestelike omwêreld, as sake, d.i. as bestaande ietse, dinge, gebeurtenisse of verskynsels, bv. lug, atoom, suurstof, water, son, klip, stof; swam, boom, vrug, tak, gras, plant; reptiel, insek, selakant, perd, dier; man, vrou, seun, predikant, soldaat; kerk, volksraad, vergadering, skool, woning, motor, skildery, boek, stoel; telefoon, radio, tegnologie, geologie, psigologie, fisika, ens.; gedagte, verstand, goes, gevoel, logos, engel, spook, kabouter, tokkelos, Klaasvakie, Rooikappie e.s.m.. Hy beleef die sake in hulle verskeidenheid, indiwiidueel, wesensaardlik, elke saak en alle sake in sy of hulle soortlike bestaansgebondenheid, in hulle tydruimtelike bestaansgebondenheid en ook getal^smatig en groepmatig. Die saakbelewing logoseer hy tot soortonderskeie, soortgerigte en soortbeheerste logosse wat hy fonemiseer en lingeer tot saaklogemate of saaklingemate. (Noot: Kortheidshalwe word die term lingemaat gebruik as algemene term om alle outonome fonomorfiiese struktuurtypes bv. logemaat, morfemaat, lingemaat en sintemaat, te dek, behalwe waar onderskeiding wenslik of noodsaaklik is.)

1.2. Die saak en sy funksie. Maar die taalskepper ervaar en beleef homself as persoonsaak en ander persoonsake en ook alle sake, soos bo onderskei, as op een of ander wyse funksiegebonde, d.w.s. dat geen saak wesenloos, doelloos, taakloos, sonder bestemdheid, ongebonde, ongerig, ruimtelooos of vormloos, tydloos, toestandloos, kenmerkloos, kosmies onbepaald of hoe ook al bestaan en voortbestaan nie. Elke saak het een of ander onderskeibare, ervaar en beleefbare bestaansdoel, =gerigtheid of =bepaaldheid, =bestemdheid en =gebondenheid kragtens sy wesensaardlike en kosmiese gebondenheid. Die nakoming, die vervulling, die uitvoering van, die beantwoording aan, die uit- of beoefening, die realisering van hierdie wesens-, bestaans- en doelgebondenheid onderskei en onderken ons in die gebeure of verskyning, in die waarneembaarheid en beleefbaarheid daarvan as die besondere funksie van die betrokke saak, wat op die voorbeskikte wyse van taalmaking gelogoseer word tot funksielogos, dan gefonemiseer en gelingeer word tot funksielogemaat, funksielingemaat of funksiesintagmaat, bv. die son skyn/brand neer/kom op/gaan onder/is warm/verskroei alles/breek deur die wolke; die sterre vonkel; die diamant skitter; yster is hard/is smeebaar/breek/val/buig/verroes; die hemel strek hom uit; die aarde wentel van wes na oos; die skip vergaan/vaar; die plant groei/is groen/blom/verwelk; die voël vlieg/voed sy kleintjies; die diere vreet gras; die mens beel=
saak: die man/brak/breek in stoel/ortuak/slaap rustig; die vuur brand/

loop in die kanaal/verrys/kook; die tyd gaan verby; die spook dwaal; nood leer bid; die kabouters klouter in die boom; Klaasvakkie strooi/gooi sand in kinders se oë; die liefde beskaam nie/is lankmoedig; die hoop verflou nie; die fisika ondersoek en verklaar die natuurkragte; die atoombom ontplof; die satelliet wentel om die aarde.

Die gelogoseerde en gefonemiseerde, d.i. die gelingeerde gestalte van die saakfunksie is die funksielingemaat.

1.3. Die saakgebondenheid en saakbepaaldheid van die funksielogaliteit. Wesentlik het elke individuele saak dan kragtens en binne die begrenstheid van sy wesensaard en soortlikheid sy eie funksies wat sonder meer as verskynsels, as gebeure van die saak uitgaan, deur die saak ontstaan, tot stand kom, uit die bestaan van die saak voortkom, aandui hoe, waaruit of waarin die saak bestaan, deur die saak verrig word, ondergaan word of wat ook al, wat ons dan as funksies daarvan ervaar, belewe, onderken, logoseer, fonemiseer en lingale gestalte gee of lingeer in funksielogemate, funksielingemate en funksiesintagmate al na gelang van die aard en fonomorfiëse en morfologiese struktuurpatroon en =stelsel van die betrokke taal. Hierdie wesentlike saakgebondenheid van die funksie bring die lingale feit mee dat dit die betrokke saak of sake is wat die logaliteit, die wesentlike aard en logale inhoudelikheid van die funksie soos die taalmaker dit beleef en logoseer, bepaal, beheers en rig, of, anders gestel: die funksielogos of die logaliteit van die funksie word bepaal, gerig en beheers deur die betrokke saak soos die taalmaker dit in die wesensaardlikheid en soortlikheid en in die funksiesituasie daarvan beleef, interpreteer en lingeer, bv. die funksielogemaat staan het telkens wel 'n logaalverwant te maar tog 'n soortlik anderse logaliteit na gelang dit die man, die boom, die tafel, die horlosie, die water, die son (aan die hemel), die dominee (in 'n gemeente, op 'n plek) is wat staan. In: Die kind skreeu het skreeu 'n logaliteit wat verskil van die in Die gepeupel skreeu of in Die jakkals skreeu of in Die rembande skreeu.

So het die funksielingemaat reeds logaal meervlakkige potensialiteit na gelang van die bepaaldheid en gerigtheid daarvan deur die betrokke saak of sake. In die taal is die funksielingemaat altyd, selfs in sy onbepaalde bestaansvorm, logaal op 'n fungerende saaklingemaat betrokke en vir sy bestaan daarvan afhanklik. Daarin is sy lingale wese geleë.

2. Soortonderskeiding van funksielingemate.

2.1. Bestaansfunksies. Die blote bestaan van 'n saak is reeds 'n funksie daarvan. Die taalmaker ervaar en beleef 'n saak-in-sy-bestaan, en deur die proses van logosering waardeur of evalueer, begryp, verstaan en onderken hy die saak as saak, weet hy dit as bestaande, as „issende” – as ek dit so mag stel. Hy beleef die blote bestaan, die blote wees of syn van die saak juis as die besondere funksie daarvan, logoseer die bestaan as 'n funksie en lingeer sy logos daarvan logomorfiëse en fonomorfiëse in die logemate is, wees, blyk (te

onderskeibaar is, is die primêre funksie daarvan, bv. God is; Ek is wat ek sal wees; Die dwaas sê in sy hart: daar is geen God nie; Daar is maar een Suid-Afrika; God bestaan; Water bestaan; In die Poolse ysgebiede bestaan/is daar geen plante nie; Jy jok, dit is nie! Dit is† Hy was hier; Dit is goed/sal goed wees; Die treurige berig blyk tog waar (te wees). Die lingering van die funksies geskied net soos ten opsigte van enige ander soort funksie, soos bv. Piet skryf 'n brief; hy beskryf daarin die ongeluk; of: soos lees, oorlees, loop, hardloop, kap, buig, buk, bewe, bibber, rittel, wend, wentel, val, vel, wei, ry, gly, lag, huil, treur, skel in hulle ontstaan en gebondenheid aan die betrokke saak-in-funksie.

Omdat hierdie also onderskeibare funksielingemate is, wees, blyk, bestaan die blote bestaan of eksistensie van sake as 'n funksie daarvan stel, karakteriseer en subsumeer ek hulle as eksistiewe.

2.2. Logaal-selfgenoegsame funksies.

(a) Kragtens sy wese, sy bestaans aard en bestaansbestemdheid het elke saak naas en buite sy blote en suiwere bestaansfunksie nog ander funksies wat as funksies 'n eie, outonome logale geslotenheid of liewers geslote logaliteit het en net aan die fungerende saak waarvan hulle 'n funksie is, gebonde en daarop betrokke, bv. naas God is (bestaansfunksie, eksistief) is daar God regeer/beskik; Bome groei/swaai; Die sterre vonkel; Die skuimwyn fonkel; Die reën sif neer; Die son skyn; Die vuur brand; Die kind huil/slaap/lag/skreeu/kruip; Die besoekers kom en gaan; Die horlosie loop; Die water vloei/stroom/raas; Die sieke sluimer/snork; Die gras verdor, die blom val af; Die perd draf/hardloop/galop/skrik/runnik; Die klip lê/val/rol; Die klok lui; Die honde blaf, ens.. Hierdie soort funksies is as 't ware 'n uitvloeisel van een of ander bestaansaspek van 'n saak ter vervulling van 'n funksie wat logaal in homself voltooi is, vervolledig in homself, om homself as funksie geskied in absolute sin. Daar is geen gebondenheid aan of betrokkenheid op 'n ander saak as die een in funksie, uit oorsake waarvan dit as funksie ontstaan of as funksie vermoontlik of vernoodwendig word nie. Die logaliteit van die funksie in sy gebondenheid aan die originierende en inisiërende saak - die funktor - is in homself tot homself begrens, in homself logaal volkome volledig, afgesluit, outonoom, absoluut in die funksiegerigheid. Daarom onderskei en karakteriseer ek hierdie soort funksies deur die funksielingemate as absolutiewe, kragtens hulle logale selfgenoegsaamheid.

Dit moet opgemerk word dat die beslissende onderskeidingsnorm van die absolutiewe geleë is in die wesens aard van die logaliteit daarvan soos bepaal en gerig deur die fungerende, inisiërende en aktiverende saak. Geen funksie kan as funksie vanself ontstaan en outonoom, los van en sonder 'n „kreërende" en inisiërende saak bestaan nie, nie in die ruimte of tyd nie, nog minder in die lingeringende menslike gees - en allemans in die taal: die funksielingemaat is altyd logaal en funksioneel funktoraal gebonde en beheers.

bv. Die kind/wolf/wind huil (telkens met 'n ander logaliteit óm 'n gemeenskaplike logale kern na gelang van die betrokke funktorale gebondenheid), bestaan daar diesulkes wat weens die potensieel moervlakkige logaliteit ook op 'n vermoontlikende, selfs kousale of resultatiewe, funktumale komplement betrokke kan wees, omdat hulle in die geval 'n funksierelasie lingeer, dus logaal relasief is, vanselfsprekend met gewysigde logaliteit, bv. Die vuur/die kers/die gras/die lamp/die hout brand (absolutief) teenoor: Ouma brand koffie; Ek brand my vinger; Die warm koffie brand sy mond; Die gasvlam brand die onhandige sweiser se hande (relasief); My hart brand (absolutief) van verlange (kousaal-eksplikatief); Die wiel draai (absolutief) teenoor Jan draai die wiel (relasief) en Pa draai stroppe (relasief-resultatief); Lood weeg swaar (absolutief) teenoor: Hulle weeg die goudstawe (relasief); Die klok lui (absolutief) teenoor Die koster lui die klok (relasief); Die kinders mors (absolutief) teenoor Die kinders mors die suiker (relasief)/mors sous op hul klere (relasief); Jy mors jou tyd (relasief); Jan en Annie trou vandag (absolutief) X Ds. Fick trou die paartjie (relasief); Die water kook (absolutief) X Ma kook kos (relasief); Die vuur rook (absolutief) X Jan rook sterk tabak (relasief) X Die pyp rook lekker (absolutief).

2.3. Funksies uit relasiesituasies.

(a) Voorgaande bring ons by die nadere bepaling van nie-selfgenoegsame, d.i. nie-absolutiewe of relasiewe funksies. In die wêreld van sake staan sake in bepaalde verhoudingsgebondenhede, verhoudingsituasies, doelgebondenhede tot of teenoor mekaar, en daaruit, daardeur, daarkragtens of uit oorsake daarvan ontstaan daar verskynsels van inwerking, van beïnvloeding van die een van die ander of van mekaar, van reaksies op mekaar, van handeling of funksies van die een ten opsigte van die ander of van mekaar in groot verskeidenheid. Die soort funksies kan nie ontstaan en nie bestaan sonder of buite die betrokkenheid van die sake in die bepaalde verhouding of bestaansituasies nie - albei elemente of komplemente van die verhouding of relasie is funksioneel regstreeks in of by die ontstaan en bestaan, by die logale wesendheid en gerigtheid, bepaaldheid en soortlikheid van die funksie van die een saak t.o.v. die ander saak betrokke. So kom Jan as saak/persoon in regstreekse, bepaalde funksieverhouding of funksierelasie te staan tot hout en uit verskillende relasiesituasies of relasiegerigtheid waarin Jan tot hout te staan kom, ontstaan bepaalde funksies van Jan t.o.v. hout: Jan kap/dra/sleep/rol/sien/koop/verkoop/skaaf/saag die hout; of die hout t.o.v. Jan: Die hout beseer/hinder/val op Jan. Soortgelyke funksies is: spit (Die man spit die tuin); skoffel/laai/maak (Die volk skoffel die kande/laai die wa/maak die pad); slaan (Bileam slaan die esel); skop (Die esel skop die jong); eet (Die kind eet sy pap); bou (Die swaeltjie bou 'n kunstige nesses); ry (Hy ry die perd stokflou); spot (Anna spot Piet oor sy lomphed); ignoreer (Ek ignoreer sy opmerking); betwis (Pa betwis jou bewering); beveg (Hulle beveg mekaar/die vyand); ploeg/eg/oes (Adams ploeg/eg/oes die lande); slag (Tom slag in oel); beeg (Hulle beeg

ke sake ten opsigte van die ander betrokke sake, waarvoor dan deur die prosesse van logosering en fonemisering relasiewe funksielingemate geskep word.

Dit is lingaal gesien uiters noodsaaklik om baie duidelik te begryp dat albei komplemente van die relasie Jan-hout; hout - Jan; die man - die tuin; die volk - die mielies; Bileam - die esel; die esel - die jong; die kind - sy pap; die swaeltjie - kunstige nessie; hy - die perd; Anna - Piet; ek - sy opmerking; Pa - jou bewering; hulle - mekaar/die vyand; Adoons - die lande; Tom - 'n os; hulle - die kindjie; ons - die lusern; opgevoede mense - goeie boeke noodsaaklik, selfs noodwendig aandadig, as 't ware „geneties" aandadig is aan die ontstaan, die bestaan en die logale wesendheid en gerigtheid van die funksies kap, dra, sleep, sien, koop, verkoop, skaaf, saag, beseer, hinder, spot, slaan, begrawe, bou, ens. ens.. Sonder die fungerende, d.i. die inisiërende, aktiverende saak kan geen van die funksies ontstaan en verrig word nie, maar ewe min sonder die vermoontlikende, veroorsakende, kompleterende of komplementêre saak, al is dit ook die fungerende saak self in die rol van komplement, ten opsigte waarvan die funksie ontstaan en verrig word, bv. naas Die man beseer sy voet, het ons: Die man beseer homself; naas Die mededingers maak hul bagasie gereed om te vertrek: Die mededingers maak hulle gereed vir die wedloop. Dit is nie die funksie wat die vermoontlikende komplement deur „daarop oor te gaan" in die relasie van die sake betrek nie, maar die funksie ontstaan juis uit en deur die besondere relasiebetrokkenheid van die sake op mekaar (bv. Die broer en suster groet mekaar) en die funksiegerigtheid van een saak op die ander (bv. Die broer groet sy suster) - die inisiërende, aktiverende saak op die vermoontlikende, veroorsakende. Albei sake is ewe onontbeerlik in die funksierelasie betrokke: die ontstaan, die kreëring as 't ware, kragtens en uit die funksierelasie, die inisiëring, die ontplooiing, die aktivering van die funksie begin by, gaan uit van die bepaalde fungerende saak - wat ons onderskei as die funktor of funktorale komplement in die verhoudingsituasie of funksierelasie - en word vermoontlik, selfs veroorsaak, logaal medebepaal en gerig en bereik verwesenliking, vervollediging, resultatiewe of effektiewe afloop in en deur die ander komplementêre saak. Hierdie noodsaaklike, onontbeerlike, vermoontlikende komplement is so nou, so wesentlik in die funksierelasie waaruit en waardeur die funksie ontstaan, waarkragtens dit gelingeer word en bestaan, betrokke dat ons dit onderskei en karakteriseer as die funktum of funktumale komplement teenoor die funktor of funktorale komplement. Nie alleen vermoontlik, desnoods veroorsaak die funktum die funksie nie, maar dit is wesentlik regstreeks betrokke in die ontstaan en bestaan van die funksie en medebepaal die logaliteit daarvan. Die funktor is die kreërende, die inisiërende, die aktiverende funksiepool, die funktum is die vermoontlikende, veroorsakende, logaal medebepalende funksiepool. En daarom onderskei en karakteriseer ek die gelingeerde logomorfiëse en fonomorfiëse strukture van die funksies as relasiefunksielingemate of relasiewe teenoor die absolutiewe van par. 2.2.

(b) By die absolutiewe en relasiewe funksielingemate is dit dus nie 'n

in homself, om homself van die betrokke funksie in die een geval, en van ontstaan, ontwikkeling uit 'n verhoudingsituasie, 'n relasiesituasie van sake ten opsigte van mekaar in 'n bepaalde funksiebetrokkenheid in die ander geval, met die ontstaan, die inisiëring en aktivering by een pool of komplement - die funktorale - en die vermoontliking, vervollediging en afloop by die ander pool of komplement - die funktumale - die logaalmeebepalende en rigtende.

Dit is uit hoofde van die besondere funksionele aandeel wat elk van die relasiekomplemente, die inisiërende en aktiverende funktor en die vermoontlikende, vervolledigende, logaalmeebepalende funktum, in die funksierelasie vervul dat elk kragtens sy betrokkenheid tot die bepaalde funksie, die aandeelverskil in 'n funksionele morfologiese struktuurverskil beliggaam in die sintemerende tale soos bv. in Latyn en Goties: die eerste die funktorvorm, die ander die funktumvorm, tradisioneel-grammaties die logies-kategorieë Subjek-Objek, Onderwerp-Voorwerp, Nominatief-Akkusatief, Eerste-Vierde Naamval. In die gededesintemeerde tale is die funktorale en die funktumale komplemente alleen te bepaal uit die funksionele en logale betrokkenheid van elk ten aansien van die funksierelasie. Alleen by die persoonslingemate word funksioneel-morfologiese vorme nog gehandhaaf, bv. ek - my; jy - jou; hy - hom; sy - haar.

(c) Dit is hier die plek om 'n „grammatiese" interpretasie wat lingaal en lingologies onhoudbaar en onaanvaarbaar is, bloot te lê. Dit is naamlik dít: dikwels kom dit voor dat suiwer relasiewe funksielingemate „sonder voorwerp/objek" (soos dit tradisioneel-grammaties verklaar word) gebruik en dan „grammaties" geïnterpreteer word as „onoorganklik/intransitief", d.w.s. as absolutief, bv. Ons gaan groet; Ek weet nie; Ek glo nie; Hy drink; Jy kry, hoor! Mens hoef maar net die eenvoudige lingale probleem te stel: ~~K~~an ons of enigiemand ter wêreld gaan groet as daar niemand is om gegroet te word nie? Dan is die ewe eenvoudige antwoord: Inderdaad, groet as funksie is in en deur sy funktorale gebondenheid en logale gerigtheid altyd relasief-funktumaal op 'n vermoontlikende, desnoods veroorsakende komplement betrokke - as funksie het dit ontstaan uit en is dit alleen moontlik in die relasiesituasie: groeter - wedergroeter of groeter - gegroetwordende. Sonder enigeen van die twee noodwendige relasiekomplemente kan die funksie groet nie ontstaan, bestaan of plaasvind nie: die een is inisiërend-aktiverend, die ander vermoontlikend-veroorsakend aandadig aan die funksie. Ewe onmisbaar. Albei pole is medestrukturerend in die logaliteit betrokke. Klaarblyklik is die „te groete voorwerpe" by implikasie deur die wesentlik relasiewe logaliteit van die funksie groet tog funksioneel in die funksie betrokke, dermate so dat dit vanselfsprekend is dat as „ons gaan groet", daar tog mense, vriende, kennisse, kollegas is en moet wees wat „ons gaan groet", anders kan en sal ons nie „gaan groet" nie! En wie kan weet of glo of drink of kry sonder dat daar noodwendig iets is wat gewees, geglo, gedrink of gekry is of word? Daarsonder kan geen van die funksies bestaan nie. Al hierdie funksielingemate: groet, glo, weet, drink en kry is wesenswaardlik relasief, ondanks die verskynsel dat hulle „soms sonder 'n voorwerp/ob-

vermoontlikende, noodwendige funktumale komplement - daarom nooit absolutief nie. Geen „grammatikus" of linguïst of gebruiker kan hulle die logaal-relasiewe we=sensaardlikheid en gerigtheid ontnem of dit wegverklaar nie. Sou spit, kap, skryf, eet in sulke gevalle soos: Die jong spit; Die seun kap; Jan skryf; Ons eet dan ook „onoorganklik" (absolutief) wees, omdat hulle „sonder voorwerp" gebruik word of omdat daar „geen onderganer" is nie?

(d) Tot die relasiewe funksielingemate behoort daar 'n soort wat ontstaan uit 'n relasiesituasie waarby daar 'n noodwendige derde komplementêre saak in die funksierelasie betrokke is om die funksie as funksie te vermoontlik, effektief te rig en te vervolledig, soos byvoorbeeld die funksie gee. Die funksie kan nie ontstaan, bestaan en plaasvind as daar nie nog 'n saak is nie ten opsigte van wie of waarvan dit ontstaan, bestaan, effektief gerig en uitgevoer word, bv.: Piet kan nie gee as daar nie iets ('n boek) is om die „gee" moontlik te maak nie: sonder so 'n relasie~~s~~situasie Piet - boek kan die funksie gee in absolute sin nooit ontstaan, nooit bestaan en nooit verrig word nie, maar ook ewe absoluut nie as daar nie nog 'n saak/persoon in die relasiesituasie betrokke is ten opsigte van wie of waarvan Piet die funksie gee kan verrig nie. So 'n driedelige, tripolige funksiesituasie of funksierelasie is die noodsaaklike ontstaansbodem vir die soort funksies: die inisiërende funktoriale komplement Piet; die regstreeks vermoontlikende logaalmedebepalende en =rigtende funktumale 'n boek en die derde kompleterend-vermoontlikende, direktief-funktumale Anna: Piet gee Anna 'n boek = aan/vir Anna. Dit is duidelik dat die direktief-funktumale komplement van die relasie 'n andersoortige funksionele aandeel aan die funksie gee het as die funktor Piet en die funktum 'n boek, en daarom het dit ook in die sintemerende tale sy eie, bepaalde morfologiese, funksioneel-onderskeibare vorm, verskillend van die funktoriale en die funktumale. In die gedesintemeerde tale word dit morfematies gestruktureer deur middel van 'n ekspletief-direktiewe verhoudingslingemaat soos hier aan/vir, of andere al na gelang van die funksielogaliteit en =gerigtheid. Tradisioneel-grammaties word dit onderskei as die Datief, die Belanghebbende of Indirekte Voorwerp of Derde Naamval. Omdat dit wesenlik en lingaal in 'n sekondêr-vermoontlikende en direktiewe relasie in die funksie betrokke is, karakteriseer ek dit as die direktiewe funktum of die direktief-funktumale komplement.

In die morfemerend-sintemerende tale is sporadies reeds die funksie van die sekondêr-vermoontlikende, direktief-funktumale komplement geëkspliseer, versterkend gerig en logaal beklemtoon deur 'n morfematiese verhoudingslingemaat, bv. in Goties: Qaþ du Kristau sa bokareis i.p.v. die volkome korrekte en doelmatige: Qaþ Kristau sa bokareis, 'n (Sekere) skrifgeleerde het aan/vir/tot Christus gesê Mettertyd is die logaal-bepaalde en logaal-gerigte verhoudingslingemate as morfematiese struktuurmiddele aangewend, en hulle het geleidelik die funksies van die morfeem-sinteme oorgeneem, waardeur laasgenoemdes defunk en oorbodig geword het. Die oorsake van die relasiefunksies van die morfeem-sinteme is juis die oorsaak van die defunkwording en verdwyning van die

Ek sê (vir) die man die waarheid; Daantjie verkoop sy osse (aan) die slagter;
Die onderwyser vertel (aan/vir) die klas 'n mooi verhaal; Die predikant verkondig (aan/vir) die gemeente die evangelie; Hy skryf 'n brief (aan) sy vader;
Ek stuur (vir/aan) die man 'n present; Piet beskuldig die agent van troubreuk;
Hy klae die oortreder aan by die polisie. Soms word die direkte wese funksie nie bepaaldelik gestel nie, soos bv. Die boorgat gee goed water; Daniël verkoop groente; Die aangeleentheid gee onnodig moeilikheid; Die koei gee sleg melk; maar funksioneel is daar tog altyd een of ander verskeie direkte wese funksie betrokke.

(e) Daar is reeds daarop gewys dat die funksie self as vermoontlikende, funksie betrokke in die funksie funksie betrokke kan wees, bv.: Ma was my/Ek was my; Bettie was haar (vir Susan)/Bettie was haarself; Jan kap hout/Jan kap hom oor die kop (iemand anders)/Jan kap homself in die voet; Piet skeer die skaap/Soggend's skeer Piet homself gereeld/Die haarkapper skeer die man/Die haarkapper skeer hom (die man)/Die haarkapper skeer homself/Ek skeer my; Die Kommuniste pynig en martel hulle gevangenes/Die kluisenaar pynig en martel homself; Hy het die boek tuis vergeet/Hy vergeet homself in sy woede; Ek herinner jou aan jou belofte/Ek herinner my nog baie goed dat; Die burgers verdedig hul vaderland teen die vyand/Jy verdedig jou teen die aanklag, e.s.m.. Sodanige funksies het logies-wesenswaardlik die potensiaaliteit daartoe. Daar is geen „toevalligheid“ hoegenaamd daarby betrokke nie. Ewe min is die betrokkeheid van die funksie self in funksie hoedanigheid in die funksie 'n kwessie van „wederkerigheid“ of „wederkerendheid“ – immers, in 'n sin soos Ma was my, kan was nie ontstaan, nie bestaan, nie plaasvind sonder Ma nie, maar ewe onverbiddelik kan Ma nie was nie as my nie in die was-situasie betrek is nie – my maak in absolute sin die funksie was moontlik, en in en met my se aandadigheid, deelhebbendheid aan en ingeslotenheid in die funksierelasie: ma ... my word dit eers as funksie moontlik, bereik dit volledige logaliteit en is dit eers werklik 'n funksie. In plaas van my of haar hande as funksie betrokke in die funksierelasie te betrek, kan Ma haarself as funksie betrokke daarin betrek: Ma was haarself. Logies kan wat wesenlik nog geen funksie is nie, tog nie „wederkeer“ nie tot dit wat self medewerkend, aandadig, deelhebbend betrokke is juis by en in die moontlikmaking, ontstaan en vervollediging van die funksie self. Ons het in hierdie geval dus puur en simpel te doen met suiwer funksie wat weens die wesenwaardlike logaliteit daarvan ook die funksie self in funksie hoedanigheid in die funksierelasie betrek.

(f) Net soos daar funksies is waarby die funksie self in funksie hoedanigheid in die vermoontlikende funksierelasie betrokke kan wees nie, bv. Jan eet brood; Piet skryf 'n opstel; Anna lees 'n boek; Die arbeiders ploeg, eg en plant die lande/spit die tuingrond/oes die koring ens., so is daar weer funksies waarby alleen die funksie self in funksie hoedanigheid in die funksierelasie betrokke kan wees, omdat die logaliteit wesenwaardlik nie op 'n ander saak in vermoontlikende funksierelasie gerig

wat wonders; Hy het hom lelik verspreek; Ek verstout my om te sê Dit lê wesensaardlik in die logaliteit en gerigtheid van hierdie funksies dat die funktor self in die vermoontlikende funktumale relasiesituasie waaruit die funksie ontstaan, betrokke is, net soos dit wesensaardlik in die logaliteit en gerigtheid van ander relasiewe funksies geleë is dat nie die funktor self nie maar altyd 'n ander komplementêre saak die funktumale relasiesituasie waaruit hulle ontstaan, vermoontlik. Lingaal-funksioneel gesien is al die funksies dus soortlik gelyk in hulle logale gerigtheid op 'n vermoontlikende funktumale komplement, en daarom word ook hierdie funksielingemate gekarakteriseer en gesubsumeer as relasiewe. Daarmee moet dan, op klaarblyklik lingologiese gronde, die tradisioneel-grammatiese onderskeiding van „wederkerende“, „toevallig wederkerende of wederkerige werkwoorde“ verwerp word. Dit is 'n interpretasie en terminologie wat voortgekom het uit die illingale, illingologiese opvatting van „oorganklike en onoorganklike werkwoorde“. Die funksie het in sy absolute afhanklikheid van en betrokkenheid op die funktor geen outonomie om „wederkerend“ of „wederkerig“ te wees nie - dit is die kreërende, inisiërende en aktiverende funktor wat self by die ontstaan van die soort funksie, bv. verbeel, verstout, vergis, ens., hom noodwendiglik in die funksierelasie in funktumale hoedanigheid betrek vind, omdat die logaliteit en gerigtheid van die soort relasiewe funksies van so 'n aard is dat die funktor nie iemand/iets anders kan verbeel, verstout, vergis nie, net homself.

(g) Tot hierdie relasiewe funksielingemate waarby die funktor self funktumaal as die vermoontlikende, vervolledigende komplement betrokke is en as sodanig logaal bepaal, beheers en gerig word, behoort daar 'n aantal wat ontstaan uit 'n drieledige of tripolige relasiesituasie waarby die derde komplement in direkte of in kousale funksie betrokke is. Sulke relasiewe is bv. bekommer, bemoei, vererg, ontferm, verwonder, skaam. Dit lê wesensaardlik in die logaliteit van elkeen van die funksies dat dit altyd in sy ontstaan en in sy gerigtheid as funksie funktoraal sowel as funktumaal op die saakfunktor betrokke is - dus is dit 'n relasief, puur en simpel: niemand kan skaam as hy nie self in die skaam-relasie betrokke is nie. Maar niemand skaam, bekommer of ontferm hom sonder 'n noodwendige oorsaak nie en niemand kan hom bemoei as die bemoei nie op een of ander saak of aangeleentheid gerig is nie. Wesensaardlik is die relasiewe funksies dus altyd ook op 'n veroorsakende saak of situasie betrokke wat morfematies deur 'n verhoudingslingemaat as die veroorsakende komplement gestel word en eksplikatief op die funksie gerig is, bv. Ek skaam my oor my pligsversuim; Hy skaam hom vir sy aangetroude familie. Uit hierdie noodwendige drieledige relasiesituasie ontstaan die betrokke funksies: Die leraar bekommer hom (relasief-funktumaal) oor sy gemeente (kousaal-direktief-funktumaal); Sarie bemoei haar (relasief-funktumaal) met die rusie (direktief-funktumaal); Jan skaam hom (relasief-funktumaal) oor/vir sy swak prestasie (kousaal-direktief-funktumaal); Die vrou ontferm haar (relasief-funktumaal) oor die weeskind (kousaal-direktief-funktumaal). Dit moet opgemerk word dat juis die verhoudings-

male komplemente is wat die betrokke funksies veroorsaak, teweegbring, laat ontstaan, en die rusie die vermoontlikende direktoef-funktumale komplement waarop bemoei gerig is.

2.4. Ontstaans-synsfunksies.

(a) 'n Eienaardige, liefs eieaardlike, en hoogs interessante belewingsverskynsel is dít dat 'n saak in werklikheid nog nie bestaan nie en tog reeds in funksie tree of sy wesentlike funksie verrig en juis daarmee en daardeur in aansyn kom en as saak bestaan. Anders gestel: die proses van ontstaan en die verskyning van die saak sinchroniseer as 't ware „ontogeneties” met sy funksie: in en deur die funksie van dit wat-in-funksie is, ontstaan en bestaan juis dit wat-in-funksie is; die saak-in-funksie is feitlik ook sy funksie en omgekeerd. Dit gebeur veral met natuurverskynsels maar ook met ander verskynsels en in ander belewingsituasies. So byvoorbeeld t.o.v. natuurverskynsels: dit reën (= reën word gevorm, verskyn, stort neer); dit ys (= water word ys, ys ontstaan, word gevorm); dit dou/ryp (= dou/ryp word gevorm, verskyn); dit hael (= hael word gevorm, ontstaan, verskyn, stort of klotter neer); dit kapok/sneeu; dit donder (= dit wat donder, donder, is donder); dit blits (= dit wat blits, blits, is blits); dit weerlig (= deur te weerlig ontstaan weerlig, is weerlig); dit lig in die Ooste (= wat lig, is juis lig omdat dit lig); dit daag oral (= dit wat daag, is dag en bestaan in en deur te daag); of ook sulke verskynsels soos: dit pyn (= deur te pyn ontstaan pyn, is „dit” pyn); dit gons (= deur te gons is daar „gons”, bestaan „gegons/gonsery”); dit kraak; dit trek hier; dit stink hier geweldig (= in en deur te stink is daar stank, dit wat stink, stink), ens.. Dit reën/ryp/hael/gons/stink is dus die onvermydelike, noodwendige lingale vergestaltung of lingering van die soort belewenisse en is gelyk aan: die reën, ontstaan en wordend, reën; die dou/ryp, ontstaan en wordend, dou/ryp; die hael hael; die gegons/gonsery gons; die gestink/stank stink. Dus: nóg die reën/dou/ryp/hael, nóg die gegons/gonsery, nóg die gestink/stank, nóg die pyn bestaan reeds vooraf om sy spesifieke funksie van reën/dou/ryp/hael/gons/stink/pyn te kan verrig. Dit gaan dus primêr om die funksie waarby „iets” wat in werklikheid nie vooraf bestaan nie, fungerend betrokke is; die funksie, die gebeure, die verskyning staan oorheersend in die belewenis, die saak wat „ontogeneties” in funksie is, is aanwesig, moet aanwesig wees en daarop is die „dit” as funktor betrokke: in en deur sy funksie ontstaan en bestaan die „dit” wat die funksie verrig: die „dit” is juis funksioneel geleë in, gebonde aan en betrokke op dít wat in funksie is, wat uit en deur en met die funksie tot stand kom. Geen funksie denkbaar of versinbaar is moontlik nie sonder sy funktorale saakgebondenheid, =bepaald= heid en =gerigtheid. Hierdie soort verskynsel word lingaal so vergestalt, dit kan nie anders nie: deur te reën bestaan reën wat reën, deur te waai bestaan wind wat waai, deur te gons bestaan gonsery wat gons, deur te pyn bestaan pyn wat pyn. Dus is ook hierdie funksies persoonsmatig en getalsmatig gebonde en beheers deur die wordend-fungerende saak wat as 't ware „ontogeneties” ontstaan

fungeer.

In Latyn is byvoorbeeld die morfologiese struktuurtype van die funksies cur(r)-i-t, am-a-t deur die sinterem -t persoons- en getalsmatig gebonde en beheers, Engels: he/she/it/the dog runs/loves; Nederlands: hij/zij/het/de hond rent/mint; Afrikaans: hy/sy/dit/die hond hardloop/het lief (sy baas!). Waarom het dieselfde sinterem -t in plu-i-t (it rains/het regent/dit reën) en in ton-a-t (it thunders/het dondert/dit donder) dan nie ook persoons- en getalsfunksie nie, net soos die korrelate funktorale sintemate he/she/it; hij/zij/het; hy/sy/dit? Die tradisionele „grammatika" of „spraakuns" erken wel die getalsgebondenheid as „enkelvoud" en die funksie wel as „derde persoon" (ook in Afrikaans maar waarkragtens, by ontstentenis van enige morfologiese middel?), let wel: „al het die onderwerp dit nie betrekking op 'n persoon nie"! Met ander woorde: die funksies (dit) reën/ryp, ens. en gons/stink/pyn is wel „derde persoon" en wel „enkelvoud", maar, desondanks, word die soort funksies gekarakteriseer en gesubsumeer as „Impersonalia", „Onpersoonlike werkwoorde". Sulke anomalieë word ons verwag om te aanvaar en wetenskaplik te bestendig net op gesag van die verouderde, uitgediende, tradisionele logies-kategorieë taalinterpretasie. Hoe radikaal afwykend ook al wil ek die soort funksies deur die betrokke funksielingemate, weens hulle besondere wesendheid en eieaardlikheid, lingaal en lingologies karakteriseer en subsumeer as ontotiewe of ontotiewe funksielingemate, omdat die funktorale saak, die „dit", se ontstaan en wording en gevolglike bestaan „ontogeneties" sinchroniseer in en met die funksieverskyning self. Die lingale vergestaltung van die beleving van die betrokke verskynsels is so, daar kan niks aan verander word nie.

(b) Net soos die ontotiewe plu-i-t of ton-a-t as morfologies-sintagmatiese struktuureenheid in Latyn in wese 'n volledige sin is, so is dit reën of dit donder 'n volledige sin en as sodanig ook 'n morfologiese struktuureenheid. Meer nog: net soos die sinterem -t in sy persoonsmatige en getalsmatige bepaaldheid en gerigtheid funksioneel die funktor is omdat dit funktorale funksie verrig, so is die sintemate dit ook die funktor, want dit het funktorale funksie. Die ontotiewe logaliteit is nie geleë net in reën/ryp/stink/pyn nie maar in die struktuurgeheel van die morfologies-sintagmatiese eenheid: dit reën/dit ryp/dit stink/dit pyn. Sodra die „ontotiewe funksie" van die „ontotiewe funktor" losgemaak word, word die morfologies-sintagmatiese eenheid verbreek, verloor of verbeur die funksie-element sy ontotiewe, wesenswaardige logaliteit en kan dit slegs absolutief of relasief aangewend word as funksie van 'n outonome funktor - bv. Confetti reën op die bruidspaar (direktief-relasief)/Die wond pyn baie (absolutief), ens.

In die geval waar die ontotiewe funksie so wesentlik gebonde is aan en betrokke op die saak-in-wording, die funktor-in-verskyning-en-in-syn, word dit logaal ook absoluut deur die funktor begrens en daardeur logaal selfgenoegsaam gerig en kan dit wesenswaardig nie op 'n relasiewe, vermoontlikende komplement betrokke of gerig wees nie. Sulke ontotiewe is dus wesenswaardig ook absolutiewe.

word daar lingaal ook aan die tydruimtelike gebondenheid, begrensdeheid en bepaaldheid gestalte gegee, waar dit gewens is of vereis word, by wyse van 'n temporaal-eksplikatiwe of lokatief-eksplikatiwe omstandigheidsbepaling, bv. Dit reën op die lande/in die Bosveld (lokatief-eksplikatiwe sintagmate betrokke op dit reën); dit rumoer in die strate (lokatief-eksplikatiwe sintagmaat) die hele nag deur (temporaal-eksplikatiwe sintagmaat, albei betrokke op dit rumoer). Die ontotiewe funksies kan ook bepaal en gerig word deur een of ander omstandighedsituasie soos van oorsaak, gevolg e.s.m.: Dit reën (so erg) dat die spruite en riviere hulle walle oorstrom (resultatief-eksplikatiwe omstandighedsbysin betrokke op dit reën (so erg)); Dit rumoer en lawaai dat 'n mens hoor en sien vergaan (resultatief-eksplikatiwe omstandighedsbysin betrokke op dit rumoer en lawaai); Dit stink (so verskriklik) dat mens dit nie kan verduur nie (resultatief-eksplikatiwe omstandighedsbysin betrokke op dit stink so verskriklik).

(d) (i) Naas die ontotiewe funksies wat wesensaardlik ook absolutief is, soos hierbo verduidelik, bestaan daar funksies wat ontotief ontstaan met ontotiewe logale gerigtheid wat nie logaal absoluut deur die ontotiewe funktor begrens en in hulself logaal selfgenoegsaam gerig is nie, m.a.w. hulle is funksies wat ontotief uit die belewing van 'n relasiesituasie ontstaan en gevolglik wesensaardlik betrokke en gerig is op 'n noodsaaklike funktumale komplement wat die logaliteit vermoontlik, vervolledig, rig en bestaanbaar maak. Die relasiesituasie word deur bepaalde omstandighede teweeggebring of veroorsaak - 'n relasiesituasie van so 'n aard dat die persoon/saak wat as die eintlike inisiërend-aktiverende komplement funktoraal daarby betrokke moet wees, nou deur die logale gerigtheid van die ontotiewe funksie funktumaal-vermoontlikend, funktumaal-vervolledigend in die funksie self betrokke is, as 't ware logaal-funksioneel in die funksie verweef is. Ook hier is die gebeure, die toestand, die situasie, beleef en gelingeer as 'n ontotiewe funksie, primêr, oorheersend en die originerende, vermoontlikende saak is noodwendig daarin betrokke en wel in funktumale funksie. Hierdie soort ontotiewe funksies ontstaan meesal uit persoonlik-beleefde relasiesituasies wat 'n sterk emosionele inhoud dra of 'n emosionele gestemdheid vertolk, waarby die betrokke persoon/saak weens sy reaktief-aandadige betrokkenheid die funksie vermoontlik, selfs veroorsaak, en vervolledig en op wie dan die funksie self funktumaal gerig word. So byvoorbeeld is 'n persoon/saak soos Ek/jy/Koos/die predikant/die siek man/die kinders persoonlik reaktief betrokke in 'n gevoelsituasie van leed, spyt, berou, griefdheid, ontsteldheid, vreugde, bevredigdheid, behaaglikheid of sulke situasies soos betaarlikheid, paslikheid, e.s.m. en daaruit ontstaan die ontotiewe funksies wat funktumaal gerig word op die daarby betrokke persoon/saak: dit spyt my/jou/Anna; dit doen my/jou leid; dit berou Koos; dit grief die predikant; dit ontstel/vermoei die siek man; dit verheug die kinders; dit behaag die Koning; dit bevredig almal; dit pas die onderwyser allermins; dit betaam die leraar nie; dit traak/raak jou nie; dit skeel my/jou/Jan min, e.s.m.

(ii) Hierbo is reeds verklaar hoe die relasiesituasie waaruit hierdie soort ontotiewe funksie ontstaan, in aansyn kom, teweeggebring of veroorsaak word deur bepaalde omstandighede. Hierdie omstandighedsfaktor veroorsaak die gevoelsituasie waaruit die ontotiewe funksie ontspring of opkom, en medebepaal en rig dus die besondere logaliteit van die funksie, m.a.w. die funksie is lingaal-funksioneel wesensaardlik ook gerig op die veroorsakende onstandighedsfaktor - en dan eers wanneer hierdie faktor direkatief-eksplikatief in die logaliteit van die funksie inbegryp word, is die logaliteit vervolledig, bv.: Dit spyt my/jou/Anna (funktumale komplement) om dit te hoor (kousaal-eksplikatiwe omstandighedsintagmaat)/ dat hy nie gekom het nie (kousaal-eksplikatiwe omstandighedsbysin) : dit is nie die blote „hoor” of die blote „nie gekom het nie” wat my/jou/Anna „spyt” nie, maar die „hoor”, die „nie gekom het nie” het die gevoelsreaksie, die gevoelstoestand, die gevoelsituasie laat ontstaan, teweeggebring, veroorsaak waaruit die ontotiewe dit spyt gelingeer is en waarin die betrokke persoon dan vermoontlikend-aandadig, d.i. funktumaal inbegryp is. Dit is opmerklik dat in albei gevalle die logaliteit van die funksie spyt dan ook gerig („gedirekteer”?) word op die kousale eksplikasie deur die funksioneel logaal-direktiwe sintagmaat om te en die direktiwe logemaat dat. So is ook die volgende te verklaar: Dit grieve die dominee dat sy gemeente so wêreldsgesind is. Dit is nie die omstandigheid dat sy gemeente so wêreldsgesind is wat die dominee grief nie - as dit so was, sou die taalmaker dit so gelingeer het. Maar: die omstandigheid van wêreldsgesindheid van sy gemeente word deur die dominee ervaar en beleef - en sy funksiereaksie daarop is dat 'n gevoel van gegriefdheid, 'n grief-toestand by hom in funksie tree wat sinchronies met die belewenis ontotief gelogoseer en gelingeer word in dit grief waarby die dominee as reaktief-aandadige, d.i. funktumale komplement, noodwendig inbegryp is: dit grief die dominee, en dan eksplikatief gerig word op die oorsaak van die besondere ontotiewe belewenis: dat sy gemeente so wêreldsgesind is. Dit is selfs ook die geval met die emosie-belaide traak/raak : Dit traak/raak my/jou/julle/die onderwyser/die President nie hoe ek loop nie/wat die kinders doen nie/as ek weier nie. In al drie hierdie gevalle word die reaksietoestand waaruit die ontotiewe dit traak/raak ontstaan, veroorsaak deur wat in die direkatief-eksplikatiwe bysinne gestel word. Nog gevalle is die volgende: Dit behang die Koning om oorlog te verklaar; Dit verheug my/die familie dat soveel gaste opgedaag het; Dit betaam die leraar om geduld te beoefen; Dit berou Piet dat hy dit gesê het; Dit vermoei die gees om hoeldag daaroor te tob; Dit ontstel die sieke as daar soveel besoekers kom; Dit skeel my/jou/Jan min of ek/jy/hy skeur die kontrak op, e.s.m.

Hier moet op 'n aweregse interpretasie van die morfologiese struktuur van die relasief-ontotiewe funksies gewys word. Soos reeds verduidelik is dit spyt/dit grief/dit berou, ens. funksioneel morfologiese eenhede, dus logaal-wesensaardlik relasief-ontotiewe sintagmate wat gerig word op 'n noodsaaklike funktumale komplement en wat logaal medebepaal en veroorsaak word deur een of

digheidsituasie word nie deur die ontotiewe funktor dit „vooraf“ of „voorlopig“ aangedui of vervang nie, maar het sy eie eksplikatiwe funksie, betrokke op die hele morfologiese, relasief-ontotiewe sintagmaat. Om die dit dus as „voorlopige onderwerp/subjek“ (funktork) te verklaar is 'n illingale en illingologiese interpretasie. Sou die sinteem -t in Latyn taed-e-t/dec-e-t dan ook die funksie van „voorlopige onderwerp/subjek“ hê?

(iii) Ook hier geld wat hierbo omtrent die absolutief-ontotiewe opmerk is, nl. dat as die ontotiewe funksie van die ontotiewe funktor losgemaak word, dan word die morfologiese eenheid verbreek en daarmee die funksielogaliteit versteur en kan die funksie relasief deur 'n outonome funktor verrig word, bv.: Jou opstel bevredig my nie (= stel my nie tevrede nie, wat logaal iets anders is as: Dit bevredig my nie dat jy so 'n opstel geskryf het nie); Die gedoente ontstel my (relasief); Jan verheug hom (relasief) oor jou sukses (redegewend-eksplikatief)/in jou leed (direktief-eksplikatief); Jou verdenking grief die onskuldige man (relasief); Die blaam van onbevoegdheid pas die onderwyser (relasief); Die skildery behaag my (relasief); Sy verkeerde dade berou hom (relasief); Vermakerigheid teenoor sy ouers betaam die snuiter nie (relasief).

(iv) Uit die Afrikaanse vorme soos hierbo gegee, is dit nie uit te maak of die relasief-ontotiewe funksies funktumaal of direktief-funktumaal op die vermoontlikende komplement gerig is nie, omdat daar geen morfologiese middele is om die funksieverskil aan te dui nie. Latyn, byvoorbeeld, beskik oor die morfologiese vorme: sommige relasief-ontotiewe, bv. taedet, piget, miseret, paenitet ens., is gerig op 'n funktum, dus funktumaal, andere weer soos libet, licet, liquet, convenit ens., is gerig op 'n direktiewe funktum, dus direktief-funktumaal. Hierdie verhoudings- of relasieverskille (naamvalsverskille) word bepaal deur die logale gerigtheid van die betrokke funksie. Waar Afrikaans nie oor morfemies-sintemiese middele beskik nie, kan alleen volgens die logale gerigtheid van die funksie bepaal word of die vermoontlikende komplement funktumaal of direktief-funktumaal in die funksie betrokke is. En waar dit nie altyd moontlik is nie of uiters moeilik, lyk dit my dat in alle gevalle aanvaar moet word dat ons met 'n blote vermoontlikende, funktumale komplement te doen het, behalwe waar die komplement morfematies deur middel van vir direktief-funktumaal beheers en gerig word, bv. Dit betaam (vir) jou/pas (vir) jou om gehoorsaam te wees; Dit skyn (vir) my of jy vergeet het.

(e) (i) Ons het reeds daarop gewys dat funksielingemate wat wesenswaardlik nie ontotief is nie, met ontotiewe logale gerigtheid aangewend kan word om belewenisse van bepaalde gebeure, verskynsels of situasies te lingeer soos in die geval van dit pons, dit stink, dit pyn. Die moontlikheid van aanwending van die funksielingemate as ontotiewe of absolutiewe of relasiewe is geleë in die meervlakkige logale potensialiteit van die betrokke funksielingemate kragtens sy funkturale gebondenheid en gerigtheid in die besondere funksiesituasie. Daar is in baie gevalle van lingele faktore verbonde met

die behoefte aan of noodsaaklikheid van logale duidelikheid, die gespanenheid om die logaliteit van 'n belewenis emfaties te stel, die aard van die funksie of relasiesituasie en die taalmaker se lingale beleving en interpretasie daarvan. Daar is selfs die moontlikheid dat die taalmaker 'n funksiesituasie ervaar en beleef maar nie kan vasstel of onmiddellik die geleentheid het om te verantwoord wat presies in die besondere geval in funksie is of die besondere funksie verrig nie - die funksie is daar, dit word verrig, maak nie saak waardeur dit presies verrig word nie, bv. dit gons, dit stink : iets moet gons/stink maar wat? Maak ook nie saak nie! Dit wat gons, gons; dit wat stink, stink; daar is gegons, daar is stank: die onmiskenbare resultante van iets wat gons/stink: die gonser is as 't ware in die „gons“, die stinker in die „stink“. Dit is die belangrike: daar word op ontotiewe wyse 'n funksie verrig. Daarom word die ontotief dikwels om verskillende lingale redes emfaties aangewend, juis om die omvattende, veralgemenende logaliteit daarvan. Dit gons (ontotief) in my ore (lokaal-direktiewe bepaling) het moontlik meer emosionele draagkrag en groter logale reikwydte in die onbepaaldheid daarvan as My ore gons (absolutief); Dit stink (ontotief) in die kamer as Die muis stink (absolutief) in die kamer; Dit het die heel nag deur gewaai (ontotief) as Die wind het die heel nag deur gewaai (absolutief). Die ontotief stel die funksiegebeure op die voorgrond as die kern wat die belewenis beheers en daarom die lingering bepaal en rig. Daarom is: Laat dit dan wees (potensief-eksistief-ontotief), O Heer, dat ek, 'n duisend jaar geleë (temporaal-direktiewe bepaling betrokke op:) teen God en mens gesondig het (direktief-eksplikatiwe bysin betrokke op Laat dit dan wees) in die vertwyfeling wat dit ontotief vertolk, emosioneel geladener en logaal aangrypend en weidser as die wete en belydenis sou wees in: Ek het, O Heer, 'n duisend jaar geleë teen God en mens gesondig (absolutief). Vergelyk verder: Dit pyn hierbinne (ontotief)/My maag/hart pyn (absolutief); Dit rook in die sitkamer (ontotief)/Die kaggel rook (absolutief)/My nuwe pyp rook (absolutief) hier natoe/Die tabak rook (absolutief) lekker/Jan rook net Rembrandtsigarette (relasief); Dit hoes en dit proes (ontotief)/Die kinders hoes en proes (absolutief)/Die brandslaners hoes en proes (absolutief) van die rook (kousaal-eksplikatiwe bepaling); Dit raas en skreeu geweldig (ontotief)/Pa raas en skreeu (absolutief)/Pa raas en skreeu (absolutief) op die werkvolk (direktief-eksplikatiwe bepaling); Dit lag en gesels (ontotief)/Die mense lag en gesels (absolutief)/Dit is 'n gelag en ('n) gesels (eksistief-ontotief); Dit klim in (effektief-ontotief) in die losskrum (direktief-eksplikatiwe bepaling)/Die voorspelers klim in (effektief-absolutief) in die losskrum; Toe val dit in (effektief-ontotief) met kitaar en ramkie (direktief-eksplikatiwe bepaling)/Die orkes val toe in (effektief-absolutief) met kitaar en ramkie; Dit wil net maak en breek (ingressief-ontotief)/Jan wil net maak en breek (ingressief-absolutief)/Jan wil vanmôre alles maak en breek (ingressief-relasief); Dit slaan my dronk (relasief-ontotief)/Dit slaan (ontotief) hot en haar (direktief-eksplikatiwe bepaling)/Die drywer slaan die osse (relasief) hot en haar/Dit slaan (ontotief) twaaifuur (logaal-eksplikatiwe bepaling)/Die herlesie slaan twaaifuur (absolutief-relasief)/

suidwaarts (absolutief)/Die osse trek die ploeg (relasief); Dit kraak snags on=
heilspellend (ontotief)/Die dak en vloer kraak snags onheilspellend (absolutief)
/Jan kraak die neute (relasief); Dit woel en werskaf (ontotief) om betyds klaar
te kry (doelstellend-eksplikatiewe bepaling)/Die feesgangers woel en werskaf
 (absolutief) om betyds klaar te kry/Dit is 'n gewoel en gewerskaf (eksistief-on=
 totief) om betyds klaar te kry; Dit is goed (eksistief-ontotief) om jou naaste
te help (logaal-eksplikatiewe bepaling)/ as mens jou naaste help (di=
 rektief-eksplikatiewe bysin betrokke op dit is goed); Dit slaan tente op (ef=
 fektief-relasief-ontotief) net waar jy kyk (lokaal-direktiewe bepaling)/Die
kampeorders slaan tente op (effektief-relasief) net waar jy kyk; Dit verheug my
 (relasief-ontotief) dat jy gekom het (kousaal-eksplikatiewe bysin betrokke op
 dit verheug my)/Ek verheug my (relasief) dat jy gekom het (redegewend-eksplika=
 tiewe bysin)/Die Party verheug hom (relasief) in sy oorwinning (direktief-ekspli=
 katiewe bepaling)/Die tyding het die familie verheug (relasief); Dit sous aan=
houdend (ontotief)/Die motreën sous eentonig neer (effektief-absolutief); Dit
stort (ontotief), dit reën nie (ontotief)/Die reën stort in strome neer (absolu=
 tief); Dit dreun (ontotief) van hoewegedonder (kousaal-eksplikatiewe bepaling)/
Die kanongebulder dreun (absolutief) in die verte (lokaal-direktiewe bepaling);
Dit weergalm (ontotief) deur die kloue (lokaal-direktiewe bepaling)/Die sweep=
klap weergalm (absolutief) deur die kloue; Dit ruis saggies (ontotief) deur die
blare (lokaal-direktiewe bepaling)/Die windjie ruis (absolutief) deur die gras=
saat/Die ranke riet ruis (absolutief) in die wind; ens.

(ii) Soms word die ontotiewe funksie ter wille van die logale duide=
 likheid daarvan kousaal-eksplikatief aangevul juis deur die saak/per=
 soon wat funktumaal inisiërend-aktiverend die funksie moes verrig en
 logaal vervolledig het, dus die ontotiewe funksie veroorsaak, bv. Dit krioel
 (ontotief) in die kombuis (lokaal-direktiewe bepaling) - maar waarvan krioel dit
 of wat krioel in die kombuis? Dit krioel van rooimiere (kousaal-eksplikatiewe
 bepaling betrokke op dit krioel)/Die rooimiere krioel (absolutief) in die kombuis:
 die ontotiewe funksie „krioel” bly die belangrikste, die „van rooimiere”
 is oorsaaklik-verklarend daarvan. So ook: Dit wemel (ontotief) van krokodille
 (kousaal-eksplikatiewe bepaling betrokke op dit wemel) in die rivier (lokaal=
 direktiewe bepaling betrokke op dit wemel)/Die rivier wemel (absolutief) van
krokodille (kousaal-eksplikatiewe bepaling)/Die krokodille wemel (absolutief)
in die rivier; Dit swerm (ontotief) in die lusernland/Dit swerm (ontotief) van
bye (kousaal-eksplikatiewe bepaling betrokke op dit swerm) in die lusernland/
Die bye swerm (absolutief) in die lusernland/Die lusernland swerm (absolutief)
van bye (kousaal-eksplikatiewe bepaling betrokke op swerm); Dit maal deurmekaar
 (ontotief) op die plein/Dit maal deurmekaar (ontotief) van mense (kousaal=
 eksplikatiewe bepaling betrokke op dit maal deurmekaar) van allerlei geur en
kleur (hoedanigheidsbepaling betrokke op mense) op die plein/Mense van allerlei
geur en kleur maal deurmekaar (absolutief) op die plein.

Hier moet tuisgebring word sulke gevalle waar die funksie logaal aan=

ontotief) (van) klits (kousaal-eksplikatiewe bepaling betrokke op dit sit vol) aan jou kouse (lokaal-direktiewe bepaling); Dit sit vol (effektief-ontotief) (van) mense (kousaal-eksplikatiewe bepaling) in die saal/Die saal sit vol (effektief-absolutief) (van) mense/Die mense sit (absolutief) die saal vol (resultatief-eksplikatiewe bepaling betrokke op sit); Dit loop vol (effektief-ontotief) (van) mense in die strate/Die strate loop vol (effektief-absolutief) mense/Mense loop (absolutief) die strate vol (resultatief-eksplikatief). Dat die ontotiewe hier Dit sit vol en Dit loop vol is, blyk hieruit dat „vol” noodsaaklik is vir 'n volledige logaliteit van die ontotiewe funksie, want dit sit (van) mense /dit loop (van) mense is sinloos; funksioneel is „vol” 'n postmorfemaat om die logaliteit van sit en loop te vervolledig en te rig en nie 'n „bywoord van wyse/graad” of wat ook al, „wat die werkwoord bepaal” nie, d.w.s. van hoe gesit/geloop word nie. In die sinne: Die mense sit die saal vol/Die mense loop die strate vol, is „vol” in albei gevalle die logemaat in die sintagmate die saal vol/die strate vol en die saal/die strate sintagmatiese premorfemate om die logaliteit van vol ruimtelik te vervolledig en te rig, want „vol” impliseer logaal ruimte. Sinne soos: Die mense sit vol/loop vol sou sinloos wees net soos: Die mense sit die saal/loop die strate; die saal vol/die strate vol is dus onteenseglik sintagmatiese eenhede, lokaal-eksplikatief, -rigtend en gevolgstellend betrokke op sit/loop.

(iii) Daar is ook situasies waar die ontotiewe funksie logaal aangevul, gerig en vervolledig word soos bv. in: Dit smaak (vir) my (relasief-ontotief) na blote moedswilligheid. Die relasief-ontotief dit smaak (vir) my is logaal onvolledig, wesentlik sinloos, as dit nie verder aangevul en vervolledig word nie soos hier deur die lokaal-eksplikatiewe sintagmaat na blote moedswilligheid wat dus wesentlik 'n postmorfematiese sintagmaat is om aan dit smaak 'n volledig gerigte logaliteit te gee - dus: na blote moedswilligheid is 'n lokaal-eksplikatiewe bepaling betrokke op dit smaak (vir) my. Dit is ook die verklaring van Dit ruik (ontotief) na kruisement, lokaal-eksplikatiewe bepaling betrokke op dit ruik: dit vervolledig, begrens en rig die logaliteit daarvan net soos in Hy ruik (absolutief) na drank. In Dit ruik (ontotief) soos kruisement is soos kruisement 'n komparatief-eksplikatiewe bepaling betrokke op dit ruik.

(f) By die ontotiewe Dit reën/Dit hael ens. het ons reeds daarop gewys met die voorbeeld Confetti reën op die bruidspaar dat as gevolg van die verbreking van die ontotiewe morfologiese eenheidstruktuur die ontotiewe funksie sy oorspronklike, wesentlike logaliteit verbeur en as absolutief gelingeer word, soos ook in: Die appelkose reën (absolutief) as jy die tak skud; Die gelukwense reën (absolutief) op die Eerste Minister (direktief-eksplikatief betrokke op reën); Die klippe hael (absolutief) op die polisie (direktief-eksplikatiewe bepaling betrokke op hael). Daarnaas kan die ontotief in sy eenheidskonstruksie ter wille van die funksiebeklemtoning behou word en as relasief aangewend word met gevolglike logaliteitswysiging, bv. Dit reën appelkose (rela-

kaffers gooi.

Anders moet beoordeel word sinne soos: Dit hael hoendereiers; Dit reën brulpaddas; Dit reën oungeide met knopkieries. Hier is, sonder meer, die funksielingemate reën/hael suiwer ontotief in funksie maar die logaliteit daarvan word postmorfematies deur hoendereiers (stene so groot soos hoendereiers), brulpaddas (so baie brulpaddas te sien dat dit lyk of hulle neerreën) en die postmorfematiese sintagmaat oungeide met knopkieries (opspringende druppels van oorvloedige, sterk stortreën) logaal graadmatig of wysematig gerig en gestruktuureer tot ontotiewe funksiesintagmate - immers: die saaklingemate hoendereiers, brulpaddas en die sintagmaat oungeide met knopkieries is logaalrigtend en graadof wysebepalend op die funksies reën en hael betrokke en staan nie as vermoontlikende funktumale komplement in funksierelasie tot die funktor dit nie: hulle is reeds deur versteuring van hulle outonome logaliteit (bv. tog nie werklik hoendereiers of oungeide met knopkieries nie) funksioneel gerelegeer tot morfemate en so bepaal hulle hoe dit hael of reën en nie wat dit hael of reën nie. Die interpretasie van „figuurlike gebruik“ is 'n ontvlugting uit die magteloosheid van die tradisionele grammatika, 'n vertroostende selfverbluffing, geen lingaal-funksionele, lingologiese verklaring nie. In die sin: Dit hael vrot hoendereiers/tamaties op die politieke demagoog, is die funksie klaarblyklik relasief-ontotief.

2.5. Potensialiteitsfunksies. In die voorgaande paragrafe is die funksies ondersoek, ontleed, geïnterpreteer en onderskei in hulle saakgebondenheid, saakbepaaldheid en saakgerigtheid soos hulle in die realiteit van die saak bestaan en saakfungering beleef word en gelingeer is in die soortlik-onderskeibare funksielingemate. Die funksies wat ons in en deur die betrokke funksielingemate logaal-funksioneel onderskei het as eksistiewe, absolutiewe, relasiewe en ontotiewe, het hulle ontstaan en verskyning uit die werklike, reële funksiegebondenheid en funksievervulling van die sake. Maar sake staan in hulle kosmiese gebondenheid, tydruimtelike bestemdheid en bestemmingsgerigtheid ook in die situasie dat hulle juis daardeur as 't ware funksies moet verrig wat die bestemmingsgerigtheid in die verskeidenheid daarvan vooruit logaal bepaal en rig, m.a.w. die funksies is logaal gerig op die moontlike, die waarskynlike, die vermoënde, die verpligte, die nog gewilde of bestemde, die verlangde, begerde of gewenste, die nog onvervulde, nog onsekere. Wesenswaardig moet sake sodanige „situasiefunksies“ verrig, en dié funksies word so beleef en gelingeer in die funksielingemate wat ons, kragtens hulle logaliteit en funksiegerigtheid, saamvattend karakteriseer en subsumeer as Potensiewe, naamlik: sal, kan, wil, moet, mag, laat, skyn, lyk, behoort. Diachronies gesien het elkeen van die funksielingemate, wat elk sy besondere potensialiteitsaspek logeer, oorspronklik 'n outonome bestaan gehad, 'n eie, outonome en in homself begrensde logaliteit soos deur die fungerende saak bepaal en gerig. Geleidelik het hulle, in die loop van die ontwikkeling van die tale waarin hulle bestaan het, hulle outonome bestaan en logaliteit verbeur deurdad hulle weens en kragtens hulle

straks (par. 3.) verduidelik sal word. Selde verskyn hulle nog in die huidige tale as outonome funksielingemate soos bv. Wie wil, kan. Reeds in die oudste taalvorme is hulle as morfematiese struktuurmiddele aangewend - dit is selfs moontlik dat hulle, sommige althans, ontstaan het en gelingeer is om in die behoefte aan sodanige nuwe struktuurmiddele te voorsien namate die tale ontwikkel het of namate morfemies-sintemiese middele defunk geraak het.

3. Die Funksiesintagmaat.

3.1. 'n Saak, enige saak of persoonsaak, is in sy wesentlike, reële, denkbeeldige of versinde eienskappe, kenmerke of hoedanighede gebonde, bv. in vorm, voorkoms, gesteldheid, kleur, bestaans aard of wesendheid; of dit is ruimte, omvang en tydbepaald of plek en tydgebonde, dit verkeer in 'n toestand of omstandighede, daar gebeur iets mee, daar vind iets mee plaas - en dit alles kan ervaar en beleef, beken en onderken word ook as funksies van die betrokke saak, en die taalmaker logoseer elke sodanig onderskeie funksie tot 'n bepaalde en aardlik onderkende logos, fonemiseer en lingeer die logos tot funksielogemaat, funksielingemaat of funksiesintagmaat. So beleef die taalmaker byvoorbeeld die voorkoms of toestand van die verdorde weiveld na deurdringende reëns as 'n funksie van die weiveld en sal daaraan lingale gestalte kan gee in die funksielogemaat groen in: Die weiveld groen na die reëns (vgl. Nederlands: De weiden groenen in de lente), d.i. word/is groen; Die kind siek, d.i. word/is siek (vgl. Nederlands: zieken, ziekte, geziekt = siek wees, wegkwyn); Die skape dood by hope van die droogte; Die soldaat het die terroris gedood = doodgemaak, in 'n toestand van dood gebring (vgl. Ndl. De soldaat doodde zijn vyand). Waar dit in 'n taal of die taal nie gebruiklik is nie, word ander morfologiese struktuurmiddele aangewend om hierdie soort funksies van sake te lingeer. So word bestaande taalmateriaal, bv. die potensiewe funksielingemate, weens die besondere funksionele en logale geskiktheid daarvan morfemies of morfematies aangewend om doeltreffende funksielingemate of funksiesintagmate te **struktureer**. Die logemaat siek logeer 'n toestand (veeleer as 'n hoedanigheid). As 'n kind uit 'n toestand van „gesond“ kan geraak in 'n toestand van „siek“, sal die taalmaker die proses nie kan stel: Die kind siek nie, want dit sou dan reeds die bereikte toestand weergee, - hy sou veel eer kan stel: Die kind besiek of versiek. Maar dit bevredig nie logaal nie, en so is dit ook nie lingaal gebruiklik nie. Daarom moet 'n middel gevind word wat juis die proses sal aandui van die geraking uit 'n toestand van gesond in 'n toestand van siek, en dié middel wat voor die hand lê, wat hom as 't ware juis weens sy outonome logaliteit self daartoe aanbied of opdring, is die inseptiewe funksielogemaat word wat juis die proses logeer wat inlei tot 'n aanvangsmoment en tot 'n verder geloeë, bestemde maar nog nie bereikte of verwesentlike toestand nie, dus inseptief lei tot die siek-toestand: Die kind word siek. Die toestand is nóg logies nóg lingaal reeds bereik, daarom kán siek nie op kind betrokke wees nie maar fungeer lingaal slegs as die logosdraende, die logaliteitbepalende en wisselende strukturelement van word siek om die bestemde toestand self aan te

outonome, oorspronklike logaliteit in en word gerelegeer tot 'n morfemaat om die funksiesintagmaat word siek te struktureer. Logaal, lingaal en daarom lingologies is word siek 'n funksionele eenheid, nl. 'n funksiesintagmaat, gestruktureer na die lingemaattipe: premorfeem-logeem (vgl. ver-dor), maar waarin elke struktuurelement 'n selfstandige lingale funksie het: siek die logosdraende, logaliteitbepalende logemaat en word die funksiesintagmaat-struktureerende morfemaat (vgl. dor: ver-dor = word (baie) dor; hard: ver-hard = word (baie) hard). In: Die kind word siek is word siek dus sonder meer, in absolute sin, die funksie van die saak die kind: siek betrokke op word, nie op kind nie. As die proses reeds voltrek is, die kind reeds in die toestand van siek verkeer of bestaan, dan is die eksistiewe funksielingemaat is die voor die hand liggende struktuurmiddel wat daardeur ook sy lingematiese en logale outonomiteit inboet en gerelegeer word tot funksiemorfemaat in die funksiesintagmaat is siek; siek wees is die funksie van die funktor kind.

3.2. Naas word en is bestaan daar nog ander outonome funksielingemate wat weens hulle wesensaardlike logaliteit en logale gerigtheid as morfematiese struktuurelemente aangewend word om funksiesintagmate te struktureer.

Waar word siek die funksie potensief-inseptief stel en is siek, blyk siek eksistief, daar stel bly in bly siek dit duratief en lyk/skyn siek dit potensief. Telkens is die funksie in sy gebondenheid aan en betrokkenheid op die funktorele saak: word siek, is siek, bly siek, lyk/skyn/blyk siek, waarin telkens siek die logemaat is en word/is/blyk/bly/lyk/skyn die morfemaat om die funksiesintagmaat te struktureer. In: Jan word groot/predikant is Jan nog nie groot nie en nog geen predikant nie, dus kan, logies en lingaal, groot geen hoedanigheid („byvoeglike naamwoord“) van Jan en predikant geen outonome saaklingemaat wees nie wat dan „attributief“ of „predikatief“ op Jan betrokke of „aan Jan gekoppel“ sou wees. Albei is puur en simpel funksionele morfologiese struktuurelemente wat die logaliteit van die funksiesintagmaat bepaal, rig en beheers, soos dit potensief-inseptief gerig en beheers word deur die tot morfemaat gerelegeerde funksie-element word.

Hierdie oorspronklik outonome funksielingemate in hulle relegering tot funksioneel-morfematiese elemente om funksiesintagmate te struktureer word dan, naas hulle outonome bestaan as eksistiewe of potensiewe kragtens hulle outonome logaliteit, onderskei as morfematiese funksielingemate of funksiemorfemate. Die tradisionele logies-kategorieë, klassisisties-grammatiese en linguistiese verklaring, onderskeiding en indeling van „koppelwerkwoorde“ en „hulpwerkwoorde“ is logies, lingaal en lingologies onverantwoordbaar, onhoudbaar en onverdedigbaar. In die volgende gevalle het ons telkens te doen met morfematiese funksielingemate of funksiemorfemate waar die oorspronklik outonome lingemate gerelegeer en gerig is tot die logaliteitbepalende en rigtende struktuurelement in die funksiesintagmaat: Die man is koorsig (koorsig-wees is die funktor se eksistiewe funksie); Die kind is verdrietig; Die volmaan is bolrond (eksistief); Die roos is mooi (eksistief); Die seun word gesond (gesondword is die

'n (rooi) verskalf ('n (rooi) verskalf wees is die kalf se eksistiewe funksie); Die verskalf kan nog eendag 'n (uitstekende) melkkoei word ('n (uitstekende) melkkoei: die logaliteitbepalende sintagmaat, kan word die potensief-inseptie=we, funksiesintagmaat-strukturierende sintagmatiese morfemaat); Die skildery lyk realisties (potensief-eksistief); Hy skyn onkundig (potensief); Die be=skuldigde skyn onskuldig te wees (potensief-eksistief); Die storie blyk waar (eksistief); Pa is in die Kaap (is in die Kaap is Pa se lokaal-eksistiewe funksie: in die Kaap, betrokke op is, die logaliteitbepalende en =rigtende sintagmaat, is die funksiesintagmaatstrukturierende morfemaat; bloot Pa is, is logaal ongerig, onvolledig, wesentlik sinloos); Pa sal in die Kaap wees (potensief-eksistief); Pa is volksraadslid (eksistief: is volksraadslid is die funksiesintagmaat met volksraadslid die logaliteitbepalende en =rigtende lingemaat); Jan is advokaat (eksistief), maar sy seun word argitek (potensief-inseptief)/wil, moet, mag, kan, (behoort) gaan argitek (te) word (potensief-ingressief); Anna bly siek (duratief-eksistief); Die man skyn verstandig (eksistief-potensief)/skyn verstandig te wees (potensief-eksistief). Die dan word vol/leeg (potensief-inseptiewe funksiesintagmaat; word: potensief-inseptiewe morfemaat)/lyk vol/leeg (potensief-eksistiewe funksiesintagmaat; lyk: potensief-eksistiewe morfemaat)/is vol/leeg (eksistiewe funksiesintagmaat; is: eksistiewe funksiemorfemaat; vol/leeg: telkens logaliteitbepalende en =rigtende funksielogemaat). Dit moet opgemerk word (self sintagmatiese potensief-inseptiewe ontotief soos volg gestruktureer: dit: ontotiewe funktor; moet word: potensief-inseptiewe sintagmatiese morfemaat; opgemerk: logaliteitbepalende en =rigtende lingemaat) dat staan ook morfematies aangewend word in verbinding met 'n potensief of eksistief om 'n potensief-inseptiewe of potensief-eksistiewe sintagmatiese funksiesintagmaat te struktureer soos bv. in: Hy staan aangeklae te word (potensief-inseptiewe)/te wees (potensief-eksistiewe funksiesintagmate) van diefstal, net soos gaan in: Hy gaan aangeklae word (potensief-inseptief) van diefstal/Hy gaan suksesvol wees (potensief-eksistief) in sy verdigting. Die logaal-funksionele verskil is daarin geleë dat staan die funksiesintagmaat morfematies prospektief-potensief rig (die aanklae kan enige oomblik van nou af gebeur), en gaan rig dit aspekties potensief-inseptief; die aanklae sal enige tyd later gebeur).

3.3. Anders moet beoordeel word die aanwending van gaan en staan en funksielingemate soos sit, loop, val, raak as morfemate om funksiesintagmate te struktureer. Deur hulle relegering tot morfemate verbeur hulle ook hulle outonome logaliteit soos blyk uit die volgende: Hy gaan gebuk (absolutiewe funksiesintagmaat) onder sy skuldelaas (kousaal-eksplikatiwe bepaling; gaan: funksiemorfemaat; gebuk: logaliteitbepalende en =rigtende lingemaat); Sy staan bekend (absolutiewe funksiesintagmaat) om/vir haar liefdadigheid (direktief-eksplikatiwe bepaling; staan: funksiemorfemaat; bekend: logaliteitbepalende en =rigtende lingemaat); Die man val die predikant lastig (relasiwe funksiesintagmaat; val: funksiemorfemaat; lastig: funksielingemaat; die

plikatiewe bepaling; staan: morfemaat; pal/onwrikbaar: logemaat); Koos sit verleë/opgeskeep met sy erfplaas (absolutiewe funksiesintagmaat; sit: morfe= maat; verleë/opgeskeep: lingemaat. Vergelyk: Koos sit ewe verleë op die stoel; sit: absolutief; ewe verleë: omstandigheidsbepaling van toestand of wyse betrokke op sit; op die stoel (lokaal-direktiewe bepaling betrokke op sit); Sy mes het verlore geraak (absolutiewe funksiesintagmaat; het geraak: sintagmatiese funksiemorfemaat; verlore: funksielingemaat); Die grootste deel van die oes gaan verlore (absolutiewe funksiesintagmaat; gaan: morfe= maat; verlore: lingemaat); Weens die oorvloedige reën staan die hele grond= boneoes verlore te raak/te gaan (absolutiewe funksiesintagmaat; staan te raak/te gaan: sintagmatiese morfemate; verlore: lingemaat).

4. Samevatting.

4.1. Uit dit alles blyk dus dat die funksie dít is wat as ervaarbare, beleef= bare, onderskeibare en kenbare verskynsel van die betrokke funktorale saak uitgaan, deur die saak gefinisier, toweggebring, tot stand gebring, veroorsaak, laat gebeur word of wat ook al, wanneer die saak een of ander funk= sie in sy meersydige kosmiese gebondenheid verrig. Die funksie is altyd, in absolute sin, van 'n saak-in-funksie, d.i. van 'n funktor afhanklik. Daarom is die funksielingemaat of =sintagmaat ook nooit selfstandig, ongebonde nie maar altyd logaal, lingaal en funksioneel op die funktorale saaklingemaat of meer= dere saaklingemate betrokke, word dit in sy logaliteit, in sy funksionele struk= tuurvorm en in die verskeidenheid van sy lingale funksies en gebondenhede deur die betrokke saaklingemaat gerig en beheers. In hierdie wesensaardlike betrok= kenheid en gebondenheid lê lingaal die sintaktiese potensies en funksionele struktuurvereistes en =moontlikhede van die funksielingemaat waardeur dit sy logomorfiiese, morfologiese en sintagmatiese/sintagmatiese vergestaltung kry.

4.2. Dit is dan wat saamvattend onder die lingemaatsoort of die kategorie van die funksielingemaat verstaan en onderskei word: na sy oorsprong en we= wensaard is die funksielingemaat die soortlik en funksioneel onderskeie lingale eenheid waarin 'n funksielogos sy logomorfiiese, fonomorfiiese en morfo= logiese, lingaal-funksionele vergestaltung kry, en wat van ander lingemaatsoor= te onderskeibaar is aan sy saakgebonde en saakgerigte logale inhoud en lingale funksie, d.i. aan die wesendheid en aard van die logaliteit as funksielogos in sy betrokkenheid op en beheerstheid deur die betrokke saak-in-funksie of funk= tor en, waar dit die geval is, ook op en deur die funktum.

Die funksielingemaat is dus die lingale vergestaltung van 'n vervlugti= gende, onstoflike verskynsel, 'n gelogoseerde fenomeen, wat vir sy ontstaan en bestaan, sy plaasvinding, gebeurings, uitvoering en verwesenliking in absolute sin afhanklik is van 'n reële, denkbeeldige of versinde saak-in-funksie, 'n funktorale saak waardeur dit altyd in al die funksionele en strukturele aspek= te daarvan bepaal en beheers word. Daarom is die volgende noodsaaklike taak om die funksionele en strukturele gebondenhede en betrokkenhede van die funk=

HOOFSTUK IV.

DIE LINGALE GEBONDENHEDE EN BETROKKENHEDE
VAN DIE FUNKSIELINGEMAAT.

1. Wesensaardlike gebondenheid

1.1. Saakgebondenheid of funktorale gebondenheid. Die funksielingemaat het as sodanig sy eie wesentlike gebondenhede en betrokkenhede in die taalstelsel sowel ten opsigte van sy logale of logomorfiëse as van sy morfologiese bestaansaspekte, d.i. van sy logaliteit en logaal-funksionele gerigtheid as van sy funksionele, morfologiese, morfematiese of sintagmatiese struktuurvorm om aan die verskeidenheid spesifieke funksies wat dit in die taal moet verrig, te voldoen.

In die eerste plek is die funksielingemaat, soos reeds verduidelik (vgl. Hfst. III. 1.2.) wesensaardlik altyd gebonde aan en betrokke op 'n beheersende funktorale saak of persoonslingemaat. Die funktor bepaal, inisieer, rig en beheers wesentlik sy eie funksie in al die aspekte van die bestaan en struktuur daarvan. Hierdie funktorale beheerstheid en gebondenheid is van fundamentele belang, omdat daaruit en daardeur al die ander gebondenhede en betrokkenhede van die funksielingemaat bepaal en gerig word en verklaarbaar is. Geen funksie hoegenaamd bestaan onafhanklik as 'n outonome verskynsel nie: dit is wesensaardlik 'n vervlugtigende, tydruimtelik verbybewegende, verskuiwende verskynsel wat die taalmaker op sy wyse beleef, logoseer en lingeer. Wat wel skynbaar outonoom bestaan, is die intraal-objektief waarneembare, fonomorfiëse-gelingeerde funksielingemaat, die objek van die lingologie en die ekstraal-objektief waarneembare, verspraaklikte ekwivalent daarvan, die funksiewoord, die objek van die Linguistiek. Maar dan nog is bv. huil, skryf, lees, skyn, vind, bak, is, was, word, ens., fonomorfiëse, logaal en funksioneel onbestaanbaar, ondenkbaar sonder die betrokkenheid op 'n funktorale saaklingemaat en, waar dit die geval is, sonder 'n vermoontlikende funktumale komplement of 'n bepalende relasiëkomplement, bv. swem in die rivier; sit op die stoel/in die saal, uit watter relasiësituasie die funksie noodwendig vermoontlik word en ontstaan. Die relasiëgerigtheid is implisiet in die logaliteit van die funksie/funksielingemaat gelingeer: niemand kan swem sonder om in of deur of oor water te swem nie, of sit sonder om op of in of by of langs iets te sit nie. Lingaal is die funksielingemaat dus onties, logaal en desweens en daarkragtens altyd sintakties betrokke op en gebonde aan 'n funktorale saaklingemaat en, by geval, 'n funktumale saaklingemaat, of gerig op 'n relasiëkomplement: Die kind huil; Jan lees 'n boek; Die perd drink water; Die kinders swem in die dam.

1.2. Logaliteitsgebondenheid. Uit voorgaande volg dat die logaliteit wat in die funksielingemaat gelingeer is, bepaal en gerig word deur die saak-in-funksie soos deur die belewende taalmaker geïnterpreteer en gelogoseer. Immers, by en deur die funktor, fungerend in sy besondere funksiesituasie, ont-

logos, bepaal en gerig. In die sin: Die voël vlieg, is die logale inhoud, die logaliteit van die funksielingemaat vlieg, dit wat die voël as funksie verrig: die vlerke op 'n bepaalde wyse bewegend, voortvarend - by implikasie deur 'n lugruimte - hoe ons dit ook al probeer verklaar en omskryf; in: Die klip/die boom val, dít wat respektiewelik die klip en die boom as funksie verrig, hoe seer die val van die een ook al ooreenkom met of verskil van die val van die ander; in: Die kind eet brood, dít wat die kind as funksie verrig ten opsigte van brood; of: Die kind drink water ten opsigte van water; in: Die kinders swem, dít wat die kinders in die besondere relasiesituasie by implikasie ten opsigte van water as funksie verrig; in: Die braaivleis eet/smaak lekker, dít wat die braaivleis as funksie vervul, naamlik om (lekker) geëet te word en om (lekker) te smaak. Dit geld die logaliteit van alle funksielingemate - dus ook logaal is die funksielingemaat funktoraal saakgebonde en saakbeheers, en na gelang van die funksiesituasie ook funktumaal en relasief. Die funksielogaliteit is nie 'n selfstandig, outonoom bestaande gegewe of verskynsel nie maar die ge-logoseerde interpretasie of vergeesteliking van 'n vervlugtigende, momentane of voortskrydende, tydruimtelik-gestrekte gebeureverskynsel of toestandsverskynsel, die spesifieke funksievervulling van 'n bepaalde saak, soos die taalmaker dit in die saakbepaaldheid en saakbeheerstheid daarvan beleef, interpreteer en logoseer.

2. Soortlike logaliteitsverskeidenheid en =gerigtheid.

2.1. Saakbepaaldheid van die funksielogaliteit. As ons in ag neem dat verskillende wesentlik-soortlik onderskeie sake logaal-soortgelyke of logaal-verwante funksies kan verrig of het om te verrig of te vervul waarvan die funksielogos in dieselfde fonomorfiëse en morfologiese vorm gelingeer of vergeestalt word, dan is die logale gebondenheid en bepaaldheid as 't ware selfevident. Sulke wesentlik-soortlik verskillende sake soos klip, boom, ster, perd, seun, meisie, man, soldaat, vesting, regering, reën kan, enkeltallig en meertallig, dieselfde logaal-soortgelyke, logaal-verwante funksie val verrig, of sake soos son, water, horlosie, trein, boom, tafel, man die funksie staan, bv. Die klip/klippe val; Die ster/sterre val; Die soldaat/soldate val in die slag; Die vesting/vestigings val; Die regering/regerings val; Die reën/reëns val; Die perd/perde val; Die seun/seuns val; Die meisie/meisies val, ens.. In die voorbeelde logeer val telkens weer 'n ander soort en vorm van die funksie: die klip val soos 'n klip val, die ster daarenteen soos 'n ster val of reën/reëns soos reën/reëns val en 'n vesting of regering elk nog weer anders, ens.; ons sal selfs kan sê dat 'n seun anders as 'n meisie of 'n vrou val. So kan die sake son, water, horlosie, trein, boom, tafel, man, motor, ens., elk na sy wese en aard 'n funksie verrig of vervul wat die taalmaker as sodanig interpreteer, onderken en logoseer en dan lingeer in die lingemaat staan. Maar telkens logeer staan iets anders na gelang van die funktor wat die staan-funksie verrig: Die man staan logeer as 't ware 'n deur die funktor self geëinisieerde, aktiewe funksieproses: die tafel, die lamp, die horlosie, die motor, die water ens., as 't ware 'n durende funksietoestand. en elk se staan is weer iets anders as die

mel, „staan" die altyd bewegende son tog selfs in werklikheid nie. Vergelyk ook byvoorbeeld: Ma bak brood; Die brood bak in die oond; Die elektriese oond bak mooi; Die wintersonnetjie bak heerlik hier in die beskutte hoekie; Die baaiers bak heerlik op die sand; Die man het my 'n lelike poets gebak; Jy kan nie somaar bak en brou nie, of: Die voël vlieg hoog in die lug; Die Eerste Minister vlieg môre Kaapstad toe; Reken, sy vlieg my somaar tromp-op in; Iemand in die hare vlieg; Die tyd vlieg.

2.2. Meervlakkige potensialiteit van die funksielogaliteit. 'n Onderskeiding van die besondere funksielogaliteit en funksiegerigtheid is alleen moontlik ooreenkomstig die wesendheid en soortlikheid van die funktorale saak in sy besondere funksiesituasie, kragtens die saakgebondenheid wat alle soorte funksies of funksielingemate geld. Die funksielogaliteit is dus wesentlik meervlakkig-potensieel verweef om 'n logale kern, en weens hierdie meervlakkige potensialiteit van die logaliteit en funksiegerigtheid kan die funksielingemaat aangewend word om die logaal-soortlike of logaal-verwante funksie van wesentlik verskillende soorte sake te lingeer, terwyl telkens die logaliteit om die funksiekern gevarieer of selfs in sy logale gerigtheid wesensaardlik gewysig word na gelang van die wesensaard en soortlikheid van die betrokke funktorale saak in die besondere funksiesituasie daarvan. Die volgende lig, aanvullend, die meervlakkige potensialiteit toe: Die tuinier sit onder die boom; Die perskes sit eintlik in trosse aan die boom; Die boom sit vol perskes; Dit sit vol vrugte aan die bome; Dit sit vol aan die takke; Daar sit modder aan jou skoene; Jou skoene sit vol modder. Daarom bestaan daar prakties en lingaal geen moontlikheid en geen noodsaaklikheid om vir elke logale nuanse van 'n soortgelyke of logaal-verwante funksie 'n ander lingemaat te skep nie. Daar is egter gevalle van soortgelyke en verwante funksies wat so saakbepaal en saakbeheers is dat die funksielogos in verskillende fonomorfiiese en/of morfologiese gestalte gegiet word, soos byvoorbeeld in eet X vreet (beskaafdelik alleen by nie-menslike saaksoorte): Die kinders eet hulle kos, Die kinders eet lekker aan die vrugte X Die perde vreet gras; Die perde vreet lekker aan die groen hawer; Sure vreet geleidelik selfs in yster in; Water vreet rotse weg; drink X suip: Die kinders drink graag koeldrank; Die vee suip water in die spruit; sterf X vrek: Tydens die griep epidemie van 1918 het honderde mense gesterf; Duisende beeste vrek aan bek-en-klouseer; Die vinke vrek soos vlieë van die gespuite gifgas.

2.3. Verbondenheid of verbindbaarheid van die funksielingemaat? Uit die lingale feit dat elke saak in en uit die bepaaldheid en begrenstheid van sy wesensaardlike bestaan en soortlikheid sy eie funksies logaal beheers, rig en verrig, volg dit dat sekere sake ook funksies verrig wat ander sake nie kan verrig nie, bv. 'n klip, 'n voël, 'n ster, 'n boom kan elk wel op sy eie soortige manier val, maar 'n klip, 'n boom, 'n ster kan nie sing en vlieg nie; Dit kan die voël wel. Die interpretasie dat „die betekenis van die werkwoord sing bepaal dat dit nie verbind kan word met die subjek klip/ster of boom nie"

net soos dit 'n praktiese onmoontlikheid is om die kar voor die perd in te span. Hoe tradisioneel logies-grammaties bruikbaar so 'n interpretasie ook al mag wees, bly dit lingaal sinloos en waardeloos, want dit is nie 'n kwessie van „verbindbaarheid“ van die „ww. sing met die subjek“ nie, maar van die lingale feit dat elke fungerende saak binne die bepaaldheid en begrenstheid van sy eie soortlike bestaan die ontstaan, die bestaan en die logaliteit van sy eie besondere funksie bepaal, beheers en rig. Daarom kan wel gelingeer word: Die klip uit die slingervel sing deur die lug; Die telefoondrade sing in die wind; Met eens vlieg daar 'n klip deur die venster; Ek sit nog so lekker, toe vlieg die perd onder my uit.

Hierdie funktorale saaksoortlike gebondenheid en beheerstheid van die funksie vind insiggewende morfologiese neerslag in byvoorbeeld die Bantoetale, waar die saak sy soortlike, getalsmatige en logale gebondenheid deur sy saaksoort-onderskeidende premorfeem funksioneel in sy funksie indra, bv. enkeltal lig:

moagi (m)oaga ntlo = die menssoort-bouer menssoort-bou 'n huis;

modiri (m)odira = die menssoort-werker menssoort-werk;

seagi se-(a)aga = die dingsoort-bouer dingsoort-bou;

sediri se-(a)dira = die dingsoort-werker dingsoort-werk;

en meertallig:

ba-agi ba-aga ntlo = die menssoort-bouers menssoort-bou 'n huis;

ba-diri ba-a-dira = die menssoort-werkers menssoort-werk;

di-agi di-a-aga = die dingsoort-bouers dingsoort-bou;

di-diri di-a-dira = die dingsoort-werkers dingsoort-werk.

Dit is dus die fungerende saak, die funktor, wat die besondere logaliteit van die funksie bepaal, beheers en rig, en daarom is die funksielingemaat wesenstaardlik ook logaal gebonde aan en betrokke op sy funktorale lingemaat.

3. Wesenstaardlik-soortlike logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid van funksies/funksielingemate.

3.1. Uit die feit dat soortlik-verskillende sake dieselfde logaal-soortlike en logaal-verwante funksie, en dieselfde saak logaal-wesenstaardlik verskillende funksies kan verrig, volg noodwendig dat funksies nie kragtens hulle saakgebondenheid en =gerigtheid, d.w.s. kragtens hulle funktorale logale bepaaldheid en beheerstheid, wesenstaardlik of wesensoortlik onderskei kan word nie. Net soos sake wesentlik en aardlik soortgebonde en dus soortlik onderskeibaar en indeelbaar is - en dienooreenkomstig ook saaklingemate kragtens hulle logaal-soortlike gebondenheid - so is ook funksies wesentlik en aardlik soortgebonde en soortlik onderskeibaar kragtens die wese en aard van die logaliteit en funksie=gerigtheid wat gelingeer is in die funksielingemaat - en dienooreenkomstig is ook funksielingemate soortlik onderskeibaar en indeelbaar. Dit bring mee dat funksielingemate net soos saaklingemate as 'n outonome lingemaatsoort in hulle eie reg soortlik onderskeibaar en dus indeelbaar is kragtens die saakgebondenheid en

ding tussen wesenlik-logaal en aardlik-soortlik verskillende funksies het in sommige gevalle in sommige tale 'n mate van fonomorfiëse en morfologiese neerslag gekry deur aanwending van bepaalde funksionele struktuurmiddele sover dit nodig, wenslik en moontlik was, en dit gebeur vandag nog. Die morfologiese middele is funksionele struktuurelemente deur die vereiste logaliteit van die betrokke saakbeheerste funksies bepaal om aan die logaliteit lingaal-funksionele gerigtheid en vorm te gee. Ek sal dit verder aan by die betrokke gevalle telkens toelig. Aan die morfemiese en fonemiese elemente of verder ontwikkelde struktuurvorme kan die betrokke funksielingemate logaal-wesenlik en logaal-soortlik ook in Afrikaans onderken en onderskei word in sover die morfemiese en fonemiese middele bepaalde logaliteitbepalende, =rigtende of =wysigende funksie het, soos byvoorbeeld in land X beland X aanland; beef X bibber; bid X bedel; hyg X hik; val X vel; haak X hekel; stoot X stotter; wend X wentel X wandel X bewandel X voortwandel, ens.. Maar fonomorfiëse, d.w.s. nie-morfemies gerigte, strukture soos die logemate: land, beef, stoot, bid, wend, staan, sit, loop, gaan, werk, haak, skryf, lag, huil, ens., is alleen wesensoortlik onderskeibaar aan die aard en gerigtheid van hulle logaliteit. Hoofsaak is daarom dat funksielingemate deur hulle wesentlike, eieaardlike logaliteit en funksiegerigtheid soortlik onderskei moet word, en dit is die enigste moontlike indelingsprinsipe. Hierdie onderskeidingsmoontlikheid en logaal-soortlike indeling volgens die wesensaard en soortlike gebondenheid van die funksielogaliteit wil ek t.a.v. die funksielingemate in Afrikaans beproef. Die soortlike en eieaardlike wesensgebondenheid en =gerigtheid van die logaliteit van die funksie/funksielingemaat onderskei ek as aktionsart.

3.2. Aktionsartgebondenheid: basiese beginsel. Die lingologiese uitgangspunt vir die onderskeiding van aktionsart en vir die vasstelling van die wesensaard daarvan is dus dit naamlik, dat alle sake, in die situasiever skeidenheid van hulle wesentlike, kosmiese en tydruimtelike gebondenheid, een of meer funksies het wat in absolute sin vir die ontstaan en bestaan en vir die wesentlik-soortlike logaliteit daarvan afhanklik is van die betrokke saak-in-funksie. Geen funksie hoegenaamd ontstaan vanself of bestaan outonoom nie. Dit is altyd situeel saakgebonde, saakbetrokke en saakbeheers. Net soos geen funksielose saak bestaanbaar, denkbaar of versinbaar is nie, net so is geen funksie bestaanbaar, denkbaar of versinbaar sonder 'n saak wat die funksie origineer, inisieer, aktiveer of aktualiseer nie. Dus: wesenlik het elke individuele saak kragtens en binne die tydruimtelike begrenstheid van sy wesensaard en soortlikheid sy eie funksies. Aan hierdie wesensoortlike saakgebondenheid dank elke funksie sy besondere, wesensaardlike en wesensoortlike logaliteit en funksiegerigtheid soos die taalmaker dit uit en deur die betrokke funksiesituasie in omvangryke verskeidenheid beleef, interpreteer, logeer en lingeer in die funksielingemaat.

3.3. Verskeidenheid van funksies/funksielingemate. Daar is wesensverskillende

het ook wesensaardlik verskillende soorte funksies, bv.: die enkele saak water: loop/staan/vloei/kook/verys/verdamp/les mens se dors/reinig/maak nat/is 'n vloeistof, e.s.m.. En wesensverskillende soorte sake het logaal-soortgelyke en logaal-verwante funksies wat tog in hulle saakbepaaldheid en saakgebondenheid logaal en in gerigtheid verskil soos loop in: Die horlosie loop X Die trein loop X Die man loop X Die water loop X My neus loop X My nuwe skoene loop leker, of staan in: Die kind staan X Die tafel staan X Die predikant staan in sy gemeente X Sy sake staan sleg X Sy seun staan op troue X Vyf kandidate staan in Pretoria-Oos X Sy oë staan styf in sy kop van skrik X Sy kop staan parlement toe. Daar is dus in die taal 'n haas onbepaalbare verskeidenheid funksies/funksielsingemate wat logaal wesensaardlik en wesensoortlik van mekaar verskil. Die lingoloog word gekonfronteer met die probleem om die funksies/funksielsingemate volgens hulle eieaardlikheid en logale wesendheid te onderskei en in te deel. Hierdie onderskeiding is 'n funksieaardlike en funksiesoortlike volgens die wesensaardlike en wesensoortlike logaliteit en gerigtheid van die funksies/funksielsingemate, d.w.s. dit is 'n aktionsartige onderskeiding.

3.4. Aktionsart as linguistiese term. Dit is 'n term wat in die gangbare Linguistiek al vir 'n lang tyd gebruiklik is ter karakterisering van onderskeibare verskynsels wat hulle opvallend voordoën in die gebruiksvorme van die funksielingemaat. Maar nêrens in die my bekende en geraadpleegde literatuur word dit linguisties - om nie te sê taalwetenskaplik nie - bevredigend afgebaken, verklaar en toegepas nie, omdat dit nie duidelik en prinsipieel onderskei word van aspek nie, waarmee dit altyd verbind en veelal verwar en as sinoniem of identiek beskou en geïnterpreteer word, en aspek weer nie onderskei word van tempus nie en ook selfs daarmee verwar word. Om helderheid oor wat ek hierlingologies onderskeidelik onder aktionsart, aspek en tempus verstaan, te verkry, voor ek hierdie verskynsels gaan behandel en toepas t.o.v. die funksielingemaat in Afrikaans, is dit noodsaaklik om oorsigtelik en saaklik die interpretasies en toepassing daarvan by enkele linguiste in die betrokke literatuur te ondersoek en krities-vergelykend te bespreek.

3.5. (a) Streitberg was eintlik die eerste om na analogie van die aspekonderskeidings by die Slawiese funksielingemaat die „aspekte“ as „aktionsarte“ in Oergermaans te onderskei. In sy Urgermanische Grammatik (p 276) stel hy sy opvatting soos volg: „Das Indogermanische Verbal-system kannte von Haus aus keine formalen Kategorie, die dazu bestimmt gewesen wäre, die Zeitstufen (Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft) auszudrücken. Denn dass, was wir Tempora zu nennen gewohnt sind, diente Ursprünglich keineswegs zur Unterscheidung der Zeitstufen, sondern vielmehr zur Charakterisierung der Aktionsarten, d.h. der Art und Weise, wie die handlung vor sich ging.“ Dit blyk dus dat Streitberg die term Aktionsart gebruik vir die Slawiese term aspek en dat Indo-Europees geen tempusonderskeiding en temporale morfeme gehad het nie, want die onderskeiding van „aktionsart“, d.i. „aspek“, berus op die morfologiese vorm van die funksies/funksielsingemate.

d.w.s. aspek.

(b) Blykbaar het Brugmann in Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen Band II.1. bl. 70, par. 38 (Strassburg, 1916)

Streitberg op die spoor gevolg as hy verklaar: „Die Stämme, die man die allgemeinidg. und uridg. Tempora nennt, hatten von Anfang an mit den rein subjektiven Zeitstufen Gegenwart, (Vergangenheit, Zukunft) nichts zu tun. Sie hatten vielmehr mit ihrer besonderen Bildungsweise zuerst - ebenso wie die Verba, die bei besonderer, formaler Kennzeichnung, z.B. wie lat. jactare neben jacere, parturire neben parere (parire?), eine besondere Art der Handlung ausdrücken - der Unterscheidung der Aktionsart gedient. Die Verba waren zunächst Verba schlechthin.“ In Band 3.2. bl. 712, par. 634, herhaal hy: „Diese sogen. Tempora haben als Stämme mit den rein subjektiven Zeitstufen Gegenwart, Vergangenheit, Zukunft ursprünglich nichts zu tun gehabt. Sie dienten zuerst vielmehr zur Charakterisierung verschiedener Aktionsarten (lies: aspekten) in derselben Weise wie das vielfach in den einzelnen idg. Sprachen bei verschiedenen zur selben Wurzel gehörigen ganzen Verbalsystemen, die nebeneinander in Gebrauch sind, der Fall ist.“ Brugmann gebruik glad nie die term aspek nie - nêrens sover ek kan vasstel nie - en verbind dus tempus met aktionsart, wat tog kragtens die Latynse voorbeelde wat hy gee, onmoontlik is. Sy aktionsart is wat andere as aspek onderskei en wat gewoonlik as tempus aangesien word. Hy maak dus geen prinsipiële onderskeiding tussen die wesensaardlik verskillende verskynsels aktionsart en aspek nie. „Aktionsart“ onderskei hy wel van „tempus“ en verklaar dat tempus nie primêr is nie, maar wel aktionsart. Indo-Europees het dus nie tempus onderskei nie en geen morfologiese tempusmiddele, d.i. tempusmorfeme, gehad nie. In die opvolgende paragrafe tot par. 49 in Band II. 3.1 is daar baie waardevolle gesigspunte en toeliggende voorbeelde betreffende aktionsart en aktionsartonderskeidings - wat egter niks met aspek of tempus te doen het nie - maar daar is ook baie wat nie aanvaarbaar is nie weens die gebrek aan onderskeiding tussen aktionsart en aspek. Tempora is vir Brugmann die „Zeitstufen“, anders kon mens miskien aanneem dat hy onder „tempus“ „aspek“ verstaan en bedoel. Maar dan nog kan hy dit nie betrokke maak op aktionsart nie.

(c) In Handbuch der vergleichenden gotischen Grammatik (München, 1928, bl. 185, par. 144) onderskei Kieckers vir Indo-Europees vyf tempora, t.w., praesens, imperfectum, futurum, aoristus en perfectum. Hierdeur word reeds tempus en aspek vermeng of nie onderskei nie, want praesens en futurum is tempusonderskeidings, die ander is aspekonderskeidings. Die Ide. imperfectum en futurum sou in Germaans verlore gegaan het (Hoe kan die „futurum“ verlore gegaan het as dit nie bestaan het nie?); die perfectum en die aoristus het die imperfectum geword. Dan verklaar Kieckers in verband met die „tempora“: „Über das Tempussystem sei nur kurz bemerkt, dass die sog Tempora von Haus aus gar nicht dazu dienten, die Zeitstufe (Gegenwart, Vergangenheit, Zukunft) auszudrücken, dass sie vielmehr die Aktionsarten bezeichneten, d.h. die Art und Weise wie die Handlung vor sich geht.“ Dan onderskei hy met voorbeelde twee soorte

nis, Brugmann, nageskryf. Die onderskeiding is onvolledig en verwarrend: die tempora is nie „Zeitstufe“ nie maar aktionsarte, terwyl hy wesentlik aspektiese terme as tempusonderskeidings gebruik – wat dan nie bestaan het nie, want ook hy erken dat die „tempora“ nie in Indo-Europees bestaan het nie. Dit beteken dat tempus-vorme nie in die hipotetiese Indo-Europese moedertaal gerekonstrueer kon word nie – geen van die oer- of oud-dogtertale het die materiaal daarvoor verskaf nie. In die funksielingemaat kan dus alleen aktionsart en aspek, twee funksioneel-morfologies onderskeibare verskynsels, onderskei word.

(d) Van Hamel bring in sy Gotisch Handboek (Haarlem 1931) in par. 127, bl. 144, by sy bespreking van die funksielingemaat ook nie meer helderheid oor die verskynsels aktionsart, aspek en tempus nie. Hy baseer sy bespreking, soos sy voorgangers, op die morfologiese struktuur van die funksielingemaat, uitgaande van die tempusbegrip waarvolgens dan sogenaamde „wortels“ deur „praesensformatiewe“ tot „praesensstamme“ gestruktureer word. So word die funksielingemate dan onderskei in imperfectpraesentia en aoristpraesentia. Wat, lingologies gesien, wesentlik morfem is om die funksielingemaat of aspekties of aktionsartig te rig, beskou hy as „tempusformatiewe.“ Van belang is wat van Hamel in Aanm. 2, p. 148 (waarin hy die term aspek vir die aktionsart van Streiffberg, Brugmann en Kieckers gebruik) stel: „De tijdstammen drukten oorspronkelijk niet in de eerste plaats den tijd der handeling uit, doch het bijzonder gezichtspunt, veelal ten aanzien van de voltooiing van waaruit zij werd beschouwd. Het praesens gaf de handeling weer onvoltooid in haar duur, de aoristus als een feit onafhankelijk van den duur, het perfectum als iets voltooids. De idg. tempora zijn dus eerder als „aspekten“ dan als „tijden“ te beschouwen. Ook is het aannemelijk, dat oorspronkelijk ieder praesensformatief een eigen betekenis had, al is die niet in alle gevallen meer na te gaan (Ek vra: sou die „betekenis“ van die „praesensformatief“ (= aktionsartmorfeem?) 'n aktionsartige kon gewees het?); naast andere kunnen hier eveneens aspectverschillen (aktionsartverskillen?) tot uiting gekomen zijn. Van de inchoatieve kracht van het suffix -skī-/-skō- is in het go. niet veel meer te bekennen. Duidelik is de causatieve betekenis van -jan. Het perfectieve aspect wordt, ter onderscheiding van het duratieve, in het go., zooals in het heele germ., door diverse praefixen aangeduid, vooral door ga-: ga-manwjan 'gereed maken' (manwjan 'bereiden'), ga-hausjan 'vernemen' (hausjan 'horen'), enz. Maar ook fra-itan 'opeten' (itan 'eten'), us-hauhjan 'verheffen' (hauhjan 'hoogmaken'), at-nehvjan 'benaderen' (nehvjan 'naderbij komen')“

Hierdie interpretasie van Van Hamel is onaanvaarbaar. Die voorbeelde is almal aktionsartig gerig, nie aspekties nie: mens kan maar net daarop wys dat byvoorbeeld gereed maak (ga-manwjan) self aspekties gerig kan word: Ek wil/moet/kan gereed maak (ingressief); Ek begin gereed maak (inchoatief); Ek maak gereed/is besig om gereed te maak (kontinuïtief); Ek sal gereed maak (potensief); Ek het gereed gemaak (imperfektief/perfektief); Ek het gereed gemaak gehad (okklusief). Daarby moet ons opmerk dat die premorfeem ga- in Goties oorweënd

(e) Aansluitend by en teenoor Kieckers en Van Harnel se beskouing wil ek terloops wys op die onderskeiding wat Wolfgang Krause in sy Handbuch des Gotischen (München, 1953, bl. 200 - 205) wel maak tussen Aktionsart, Aspek en Tempus. Hier word baie waardevolle onderskeidings gemaak en insigte gegee, maar daar is baie verklarings en toepassings wat lingologies tog nie aanvaarbaar is nie, ook al omdat die onderskeiding tussen aktionsart en aspek prinsipieel nie duidelik genoeg is nie - net soos die tussen aspek en tempus ook nie. Om hier op besonderhede in te gaan is nie moontlik nie.

(f) Sover ek kan vasstel, gebruik Boer in sy Oergermaansch Handboek (Haarlem, 1924, bl. 230, par. 207) nêrens die terme aktionsart en aspek nie - net tempus/tempora. Wat hier van belang is, is wat hy van die sg. -s-, +si-futurum sê - wat dan tog weer "nooit futurum-betekenis behoeft gehad te hebben".

En dan van belang, onder op bl. 230:

"Wel kent het germaans een reeks praesenssuffixen, waarvan sommige een nog te herkennen betekenis hebben. Sulke suffixen zijn ide.sko-, no-, nā-, nu- resp. nuc-, io en andere. Voorzover deze suffixen nu eene wijziging in de opvatting der handeling, dus eene bijzondere actiewijze uitdrukken (dis die naaste aan aktionsart), kan men de vormen met de tempora tot één categorie samenvatten". (Boer verbind dus ook tempus en actiewijze, d.i. aktionsart. Is volgens hom dan ook aktionsart = aspek = tempus? Maar hy opper self bedenkinge, m.a.w. hy sien self die onhoudbaarheid van sy interpretasie:) "Maar zij onderscheiden zich van deze (d.i. van die tempora) toch op meer dan eene wijze" (ek onderstreep):

- (1) elk van die 'suffikse' (wat wesenlik aktionsartmorfeme is) kom slegs by 'n beperkte aantal "verbaalstamme" voor, uitgesonder die kousatiewe in Sanskrit;
- (2) ons weet lang nog nie wat almal beteken nie (= wat die presiese funksie, aktionsartige funksie, is nie?);
- (3) ook kan verskillende suffikse dieselfde beteken, bv. skō- en nā- (Is dit waar? Hoe kan hulle dieselfde aktionsartige funksie hê?);
- (4) kan na analogie van bestaande 'formasies' nuwes ontstaan, "zoo= dat zij eer het karakter van verbaalstammen dan van tempusstammen dragen" (Dit kanselleer mos nou die vroeëre "samevatting tot een kategorie"! Hoe moet ons nou maak? My konklusie en interpretasie is: Indo-Europees en Oergermaans het geen tempora of tempus, d.i. "Zeitstufen", tydstrappe gehad nie - alleen aspek met aspektiese morfeme, hoe beperk ook al, en aktionsart sonder of met spesifieke aktionsartmorfeme).

(g) In: Language, a Linguistic Introduction to History. (London, 3rd impression, 1949, p. 98: Tense) gee Vendryes 'n lesens- en betragtingswaardige beskouing oor "Tense", ondanks baie moontlikhede om met sy beskouings, ontledings en interpretasies te wankel.

Comparative grammar teaches us that Indo-European principally expressed aspect^u Dan verwys hy na Brugmann (wat ek reeds aangehaal het). Maar Brugmann gebruik net die term aktionsart. Dus vir Vendryes is die terme sinoniem, die kategorie identiek en daarom die terme wisselbaar. Dan word albei ook in die praktyk as tempus/tempora geïnterpreteer. Dus aktionsart = aspek = tempus.

Dan verder: "The category of duration is called aspect^u" (Maar "aspect" is Brugmann se „aktionsart“). "Indo-European was much less preoccupied with expressing tense than duration (d.w.s. "aspect"). What concerned it in an act was not so much to indicate in what moment it should be accomplished (past, present or future) as to indicate whether it was conceived of in its continuity, or at some definite point in its development - whether it was accomplished at the initial or final point," (pragtig sover, maar dan verdwaal Vendryes as hy vervolg:) ".... whether the act took place once or was repeated, and whether it had a term or a result" (Hier is hy klaarblyklik met aktionsart besig). "For this reason, in comparative grammar we distinguish between durative and instantaneous verbs (= aktionsart: duratiewe - momentiewe), perfectives, imperfectives, inchoatives (= inseptiewe), iteratives, terminatives".

Wat Vendryes dan verder van Sanskrit en Grieks sê, is uiters belangrik, ook wat hy sê van Balto-Slawies. En waarom sal Germaans, Balties en andere dan uitsonderinge wees? Latyn wel - Italies hét 'n spesifieke stelsel van tempus=morfeme naas die aspektiese morfeme ontwikkel soos my lingologies-morfologiese ontleding en interpretasie bewys. Selfs die Semitiese tale, bv. Hebreeus, het geen tempusstelsel nie, slegs 'n aspekstelsel. Vendryes kon ook byvoeg: Ook die Bantoetale nie - vergelyk Endemann se artikel in Taalfasette, Deel 2, 1966, bl. 49 (Van Schaik, Pretoria): 'n Voorlopige ondersoek na aspekverskynsels in Noord-Sotho.

(h) Hiermee moet ek volstaan, maar moet net daarop wys, sonder om krities op besonderhede in te gaan, dat in ons linguistiese kringe daar nie alleen geen duidelike onderskeiding tussen die drie funksioneel-morfologies en lingaal-wesentlik verskillende verskynsels aktionsart, aspek en tempus gemaak word nie, maar daar is ook baie teenstrydigheid en verwarring. So is vir Le Roux en Le Roux (Middelnederlandse Grammatika, Pretoria, 1935, par. 221, Opm. 1.) aspek en „aktionsart“ identiek; ook vir Van der Merwe Scholtz (Taal en Taalverskynsels, Bloemfontein, derde druk, 1954, bl. 122): Aspek (Aktions=art). Ook Meyer de Villiers (Woordsoorte, Werkwoorde en Tye, Kaapstad, 1948, p. 100: Aspek) se poging om helderheid te bring, al klae hy self oor onduidelikheid en verwarring, het nie geslaag nie. H.J.J.M. van der Merwe (Inleiding tot die Taalkunde, Pretoria, 1963, bl. 184, Aspek) kon maar die kluwe van tempus, aspek en aktionsart nie loswikkels nie, sodat hy in radeloosheid moet vra: „En maak dit nou werklik saak of dit gepaard gaan met tydsaanduiding? En maak dit dan saak of ons praat van aspek of van aktionsart? Sekerlik nie.“ Die vrae kan die Lingologie nie stel nie en die negatiewe antwoord nie gee nie.

4. Lingologies-prinsipiële onderskeiding: Aktionsart. Aspek. Tempus.

uit die bestaande linguistiese literatuur taalwetenskaplik helderheid te verkry oor die verskynsels wat in die oertaal en die ouere taalvorme distinktiwe morfologies-funksionele neerslag gekry het en of morfologies of funksioneel in die jongere en moderne tale fundamenteel onderskeibaar is. Die Lingologie moet dit dus as sy taak onderneem om die verskynsels aktionsart, aspek en tempus taalwesentlik te onderskei, af te baken en in toepassing aan die taalmateriaal self uit te toets.

Aktionsart is 'n dankbare term - dit verklaar homself: die wesensaardlike logaliteit en gerigtheid van die funksie soos in die funksielingemaat gelingeer. Elke funksie het, soos ek reeds verduidelik het, kragtens sy funktorale gebondenheid en bepaaldheid sy eie, besondere, wesensaardlike logaliteit wat in die betrokke sintagmeem of sintagmaat gelingeer word. Wat die ontstaan en die wesensaardlikheid van die funksie betref, is die aktionsartigheid dus primêr. Die funksielogaliteit maak die funksielingemaat 'n funksielingemaat - en die besondere wesensaardlikheid van die logaliteit bepaal die aktionsart van die funksie/funksielingemaat. Dit word gelingeer deur middel van spesifieke morfemiese middele, soos ek later sal aantoon, of dit lê implisiet in die logaliteit van die funksie/funksielingemaat.

4.2. Momentgebondenheid van funksielogaliteit. Die funktorale saak is self wesensaardlik en wesensoortlik bepaal, begrens en gerig. In en kragtens sy tydruimtelike bestaan verrig elke saak sy aktionsartig bepaalde funksie(s). Die funksie vind dus plaas in die tydruimtelike bepaaldheid en begrenstheid van die saakbestaan en saakfungering. Nou kan die funktorale saak sy funksie in sy tydruimtelike momentgebondenheid verrig - die funksie moet in sy logaliteit, soos dit deur die taalmaker ervaar, beleef, gelogoseer en gelingeer word, wesensaardlik, d.w.s. aktionsartig, dus ook momentgebonde wees en is ook logaal momentgebonde, bv. arriveer, vind, neem, wat dan aktionsartig onderskei word as momentiewe.

En omdat die soort funksies in hulle afwikkeling, hulle plaasvinding of gebeure, in die werklike bereiking van hulle gerigtheid eers funksie is, het hulle geen duur waarvan die begin, die verloop en die voleindiging onderskei en geïsoleer kan word nie. Daarom word hulle aspekties wesensaardlik onderskei as die „momentaan-perfektiewe“, of liefs net momentane.

4.3. Duurgebondenheid van funksielogaliteit: aspektiese verloopstadia. Hierteenoor is daar die funksies van 'n ander logaliteitsoort wat die saak in die gestrektheid, begrens of onbegrens, van sy tydruimtelik gestrekte bestaan verrig en daarom is die funksies ook logaal-wesensaardlik, aktionsartig gestrekte of duratiewe funksies - die funksie (moet) begin; dit het voortgang, duur, kontinuïteit van afwikkeling; dit loop af, eindig, word voltooi. Hier kan aanvangsmoment, duur van afwikkeling van gerigtheid, moment van voltooiing of afloop onderskei, geïsoleer en gelokaliseer word. Daarby kan die saak beleef word as bestem of ingestel om die funksie te verrig, die funksie word in vooruitsig beleef, potensieel verrig. Die moontlikheid van onderskeidende beleving

logale wesensaard, die logaliteit, d.i. die aktionsart van die funksie. Dit is nie die logaliteit self nie, dit is die onderskeibare en isoleerbare verloopmoontlikhede of verloopstadia in die afwikkeling van die aktionsartig duratiewe funksie, dus die aspekte: die inchoatiewe aspek, die kontinuïtiewe aspek, die perfektiewe aspek, die potensiewe aspek, e.s.m. Dit so synde, moet die funksies/funksielingemate in alle tale dan ook aspekties bepaal, beheers en gerig wees, implisiet deur die funksielogaliteit in die funktorale bepaaldheid daarvan, d.i. sintagmemies of sintagmaties, of eksplisiet deur spesifieke aspektiese middele, d.i. aspekties-funksionele morfeme of morfemate. Hierdie feit word gestaaf o.a. deur die Bantoetale (vgl. Endemann in Taalfasette, Reel 2, 1966, ^{h49}, ~~Van~~ Van Schaik, Pretoria) ~~en deur die~~, deur die Semitiese tale (vgl. Vendryes: Language, London, 1949, Ch. II, pp. 99 - 100) en deur Oerindo-Europees en Oergermaans.

4.4. Aspek: lingologiese afbakening. Wat die taalmakende mens dus allereers beleef, logoseer en lingeer by die saak-in-funksie, is die aktionsartigheid van die funksie - of dit bv. loop, sing, skryf, vreet, slaap, bibber, ontvang, bak, maak, lag, huil, skiet, ry, vaar of wat ook al is. Wat hy dan daaropvolgend beleef, logoseer en lingeer, is die moment van gebeure of die stadium van gebeure, byvoorbeeld of die kind begin huil; of die kind besig is om te huil, aan die huil is, huil; of die kind ophou huil; of die kind reeds opgehou het om te huil; of die kind wil huil, op die punt is om te begin huil, staan te huil, gaan huil, tekens vertoon dat dit wil huil. Dit is die aspekte. Dit het in werklikheid met tyd, tydsbepaling of =bepaaldheid, met tydsbegrensing of =begrenstheid, d.i. tydslokalisering as sodanig niks te doen nie. Dat die gebeurestadia, die aspekte van die funksiegebeure ook kragtens die tydruimtelike gebondenheid en bepaaldheid van die fungerende saak en deur hom van sy funksie ook tydmatiglik gebonde is aan die hede, die verlede en die toekoms is 'n ander saak. Hulle, aspek en tempus, is dus twee wesensverskillende ervarings, belewings, logoserings en lingeringsverskynsels, as ek dit so mag stel. En daarom vereis hulle, indien dit lingaal nodig 'bevind' word om hulle albei te lingeer, funksioneel verskillende middele, hetsy morfemiese, hetsy morfematiese. Die aspeksmorfeme kan funksioneel nie ook tempusmorfeme wees nie. Aspek en tempus is heterogene verskynsels, hoe nou die verband ook mag wees. Wesensaardlik is die beleving, die logosering en die linging van aspek in die funksielingemaat onvermydelik, onontkombaar. En as die taalmaker geen behoefte het, of as daar geen noodsaak bestaan om ook tyd, tempus, 'tense', 'zeit' te lingeer nie - aspek moet hy onvermydelik lingeer omdat dit wesentlik in die aktionsartigheid van die funksie geleë is - dan doen hy dit nie: aspektiese linging is voldoende, dit voorsien in alle lingale behoeftes en noodsaak. Dis opmerklik dat die taalmaker selfs spesifieke vorme skep of ontwikkel om deur middel van morfeme spesifieke aspekte te lingeer, bv. Latyn: am-a-re - die onbepaalde, onbegrenste, „infinitiese" aspek; am-a-ns, die „kontinuïtiewe" partisiptium; am-a-t-u-s, die „perfektiewe" partisiptium, am-a-t-ur-u-s, die „ingres-

Dit is die toestand in Oud-Grieks, in Sanskrit, in die Balte-Slawiese tale, in die Semitiese tale, in die Bantoetale - dit was/is die toestand in Oeride. en Oergm. - en ek beweer dat dit nog die toestand is in die Germaanse tale tot in Afrikaans.

4.5. Tempus: lingologiese afbakening. Kragtens en weens die wesenswaardlike tydruimtelike gebondenheid, onderskeibaarheid en isoleerbaarheid van die aspektiese gebeuremomente, gebeurestadia van die duratiewe funksie korreleer die aspekte ook met bepaalde tydsmomente - nie noodwendig altyd nie, nie konsekwent nie. Aspek en Tempus is nie identieke funksielingematiese verskynsels nie. Dit is dan ook verstaanbaar dat, indien en waar daar geen wesentlike, geen lingaal-prinsipiële onderskeiding gemaak word tussen aktionsart, aspek en tempus, tussen die aktionsarte, die aspekte, die tempora, tydstrappe, 'tenses' en 'Zeitstufen' nie, aktionsart as aspek onderskei en geïnterpreteer word en omgekeerd, en dat die aspekte as tempora onderskei, geïnterpreteer en gekarakteriseer word. Vandaar die chaotiese beeld wat die bestaande literatuur oor die verskynsels ons gee en die aweregse en onaanvaarbare toepassing van die interpretasies soos in die gangbare linguistiek en grammatika-onderwys beoefen word.

5. Toepassing op taalmateriaal.

5.1. Indo-Europees, Oergermaans. Laat ons nou aan die hand van voorgaande beginselstelling die taalmateriaal, hoe karig ook, van Oeride. en Oergm. as toetssteen ontleed. Hierby moet in aanmerking geneem word dat die hipotetiese sintagmeme uit betreklik karige, soms baie van mekaar verskillende vorme van die veel latere vertakkinge van die oermoedertaal en die dogtertale gerekonstrueer is. Uiteraard sal die sintagmemiese vorme van die funksielingemate wat die afwikkelingstadium of aspek van die onmiddellike, direkte realiteitsbeleving en realiteitslogosering funksioneel lingeer, frekwensieel in al die tale oorweeg, d.w.s. in die kontinuïtiewe aspek van die "indikatief" meer materiaal vir vergelyking bied om daaruit die oervorm so noukeurig as moontlik te rekonstrueer. Daarom is die "indikatiwe" kontinuïtief ook sowel vir die logemiese funksielingemate (die sg. a-tematiese of mi-verba) as vir die lingemiese (tematiese of o-verba) volledig gerekonstrueer, terwyl vir die "indikatiwe" perfektief en veral vir die "indikatiwe" potensief die gerekonstrueerde paradigmata minder volledig, minder seker en minder konstant gerekonstrueer kan word. Ek wys net daarop dat vir die "indikatiwe" potensief (die sg. "futurum") daar geen rekonstruksie is nie - daar word in die betrokke literatuur wel melding gemaak van die -s- en -si- morfeme vir die 'futurum', maar daar is geen bevredigende en oortuigend verklaarde of gerekonstrueerde sintagmeemstelsel nie (vgl. Boer^(a.w.) par. 207).

~~Die "indikatiwe" kontinuïtief het ook gedien vir die "indikatiwe" potensief~~ Die "indikatiwe" kontinuïtief het ook gedien vir die "indikatiwe" potensief - soos vandag nog dikwels in Afrikaans, soos dikwels in Mnl., soos in Go., ens.. Die verklaring lê myns insiens daarin dat die potensiewe aspek, synde 'n moontlikheidsgebeure, situeel bepaal en gerig word en, omdat die kontinuïtiewe onbepaald en onbegrens in die tydruimtelikheid strek, reik dit ook

Goties).

5.2. „Indikatiewe“ kontinuïtief. Die volgende is die gerekonstrueerde sintagmeestelsel vir die „indikatiewe“ kontinuïtief. (Ek gee net die paradigmatas van die lingemiese funksielingemate, Go. bairan en niman. Die materiaal het ek gekry uit Wright: Gothic Grammar; Kieckers: Handbuch etc.; Brugmann: Grundriss II/3.1. (Ek plaas die rekonstruksietekens net by die betrokke taal.)

„Indikatiewe“ Kontinuïtief.

	<u>*Oeride</u>	<u>*Oergm</u>	<u>Goties</u>
Sg. 1	bhér-(e)-o nēm-(ě)-o	bēr-(i)-o nēm-o	baír-a, nēm-a
2	bhér-ě-si nēm-ě-si	bir-i-zi, nim-i-zi	baír-i-s, nim-i-s
3	bhér-ě-ti nēm-ě-ti	bir-i-đi; nim-i-đi	baír-i-þ, nim-i-þ
Plur. 1	bhér-ō-mēs/mōs, nēm-o-mēs/mōs	bēr-/nem-a-miz/maz	baír-a-m, nim-a-m
2	bhér-ě-tē nēm-ě-tē	bir-/nim-i-đi	baír-i-þ, nim-i-þ
3	bhér-ō-nti nēm-ō-nti	bēr-/nēm-a-ndi	baír-a-and, nim-a-and

Hierdie struktuurpatroon laat hom morfologies-funksioneel soos volg interpreteer:

- (1) *bhér-; *bēr-/bir-; baír-: die logeem, die logaliteit-vergestaltende en -draende element, die fonomorfees gelingeerde logos in sy realiteitsverskynning en belewingsvorm; aspekties kontinuïtief, implisiet deur die logaliteit.
- (2) *ě/ō; *i/ā; i/a: die morfemiese element wat die logaliteit rig en lingeer tot funksielogaliteit of vergestalt in die funksielingeem *bhērě-/bhēro-; *béri-/bēra-; baíri-/baíra-.
- (3) *-o, *-ō, -a; *-si, *-zi, -s; *-ti, *-đi, -þ; *-mes/mos; *-miz/maz, -m; *-te, *-đi, -þ; *-nti, -ndi, -nd: die sinteme vir 1, 2 en 3 p. Sg. en Pl..

Dus het ons die struktuurpatroon: logeem + morfeem + sinteem. Daar is geen ander funksionele morfeem nie - geen tempus-morfeem nie, terwyl die aspekfunksie in die logeem verweef is deur middel van die logeemvokaal. Daar is be-slis geen element wat tempusfunksie het of kan hê nie, en tempusbepaaldheid is nie implisiet geleë in die logaliteit nie. Daarom is dit onbetwisbaar dat Oeride. en Oergm. en Go. geen tempus onderskei en gelingeer het nie.

5.3. Die perfektiewe aspek. Wat die perfektiewe aspek betref, moet in ag geneem word dat die gegewens daaromtrent, weens 'n natuurlik geringer gebruiksfrekwensie en weens die van mekaar afwykende fonologiese en morfologiese ontwikkelings in die verskillende dogtertale en hulle afspruitsele, ^(skraal verleenwoordig is en) dit dus moeiliker is om die paradigmatas vir Oeride. en Oergm. te rekonstrueer. Die beeld wat 'n histories-vergelykende rekonstruksie wel bied, is dit: Aanvanklik skyn die augment, soos in SA. en Oud-Gr. nog bewaar, die premorfe-

neem of foneemgroep van die logeem te verbind met die vokaliëse augmentmorfeem waardeur die aspektiese premorfeem organies verweef word met die logeem tot perfektiewe lingeem. In die ontwikkeling het die augment in sommige tale defunk geraak en net die reduplikasie het as morfemiese element vir die perfektiewe aspek oorgebly. Saam met reduplikasie het toe 'n nuwe middel begin ontwikkel - die inmorfemiese, nl. die vokaalwysiging. Immers: as die kontinuïtief implisiet in die logeemvokaal gelingeer word, dan kan die ~~perfektief~~ analogies mos ook deur 'n variante vokaal (= ablautsvokaal) gelingeer word. Daaruit alleen is dit m.i. verklaarbaar dat daar gelyktydig met die suiwer reduplikasie ook redupliserend-ablautende funksiesintagmeme bestaan - vergelyk byvoorbeeld Gr. derkoma, X dedorka X edrakon, Go. haihait, haitan X lailōt, lōtan. As nou eenmaal ablaut as 'n gerieflike en diensbare aspeksmiddel ontstaan het, dan ontwikkel dit wetmatiglik tot 'n vaste aspekstelsel, veral in Germaans. Merkwaardig is dit dat Oergm. juis verder 'n nuwe imperfektiewe aspeksmorfeem ontwikkel het, volgens Gustav Must (Weak praeteritum: Origin in Germanic, Language 27, p. 121 -) uit die morfeem-sintem van die 2^e p. Sg. van die Oeride. perfektief, bv. *nam-tha, Oerg. *nam-þa, Go. -da. Geleidelik het in Gm. dus die aspekties-perfektiewe funksie van die reduplikasie oorgegaan op die ablaut - aangevul deur die postmorfemiese stelsel. Reduplikasie het dus defunk geraak en verdwyn. Daar is nêrens 'n spesifieke tempusmorfeem ontwikkel nie - net in Latyn-Italies.

Die volgende is die beeld in *Oeride, *Oergm. en Go. van die

		„Indikatiewe“ perfektief > imperfektief (Aspek).		
		*Oeride.	*Oergm.	Go.
		Augment	Ablaut	
Sg.	1	ě-bhér-ǝ-m (Ik droeg)	nam-a (Ik nam)	nam-a bar nam
	2	ě-bhér-ǝ-t	nam-tha	nam-þa bart namt
	3	ě-bhér-ǝ-ti	nam-ti	nam-i bar nam
Pl.	1	ě-bhér-ǝ-mes/mos	nēm-mes/mos	nēm -mi (/-me) bē- <u>u</u> -m nēm- <u>u</u> -m
	2	ě-bhér-ǝ-te	nēm-te	nēm -ti (/-te) bē- <u>u</u> -þ nēm- <u>u</u> -þ
	3	ě-bhér-ǝ-nti	nēm-nti	nēm -u (/-n) bē- <u>u</u> -n nēm- <u>u</u> -n

Dit is duidelik dat hier ook geen tempusmorfeme gerekonstrueer kon word nie. Uit die gerekonstrueerde sintagmeemstelsels is die volgende af te lei:

- (1) In die „indikatiewe“ kontinuïtief dien die logeemvokaal, naas sy loo-geemstrukturerende funksie, slymbaar ook as aspekmorfeem: omdat die funksie wesentlik aspekties gerig is, is die kontinuïtiewe aspek implisiet in die realiteitsgebeure van die funksie geleë: wat werklik deur die funktor verrig word, wat besig is om plaas te vind, is vanself kontinuïtief aan die gang, d.w.s. aspekties is die funksie vanself kontinuïtief aan die afwikkel.

- (2) Tempus of tyd as sodanig is nie implisiet in die funksielogaliteit

nie noodwendig die teenwoordige tyd, die praesens nie. Immers, die kontinuuftiewe aspek kan ook imperfektief, perfektief en selfs okklusief gelingeer word, bv. Ndl.: Ik schrijf (kontinuuftief); Ik schreef (imperfektief-kontinuuftief); Ik heb geschreven (perfektief-kontinuuftief); Ik had geschreven (okklusief-kontinuuftief).

- (3) Ons staan dus voor die onvermybare en onontkombare konklusie dat nóg die Indo-Europeër, nóg die Germaan, nóg die Goot ooit tempusonder-skeiding of tempusbepaling in die funksiesintagmeem gelingeer het. ~~Die~~ Dit is die feitelike toestand ook t.o.v. die „indikatiwewerksfektum, die aoristus en die potensief. Aspek was/is nie alleen oorheersend en beheersend in die funksiesintagmeem nie - dit was/is ook volkome voldoende.
- (4) Om die kontinuuftiewe aspek as praesens, die imperfektiewe as praeteritum, die potensiewe as futurum te onderskei en te interpreteer is 'n illingale,illingologiese interpretasie van die grammatici en die linguiste - 'n interpretasie wat sy oorsprong het in die oordrag en toepassing van die klassisistiese, logies-kategoriees Latynse grammatika (ars grammatica) op die Indo-Europese tale, net soos vandag nog dié grammatika oorgedra en toegepas word op die struktureel heterogene Bantoetale.

Tenslotte: daar is uit die feitegewens van die Ide. tale histories-vergelykend geen funksiesintagmemiese vorme rekonstrueerbaar of deur enige Indo-Germanis tot sover gerekonstrueer wat spesifiek temporale morfeme naas en behalwe die aspektiese het nie. Dis vir my onbetwisbaar duidelik dat al die linguiste van Rask-Bopp-Grimm af oor Streitberg-Brugmann heen die kategorie tempus inlees in die wesentlik morfemies-aspektiese vorme van die rekonstruksies of hulle lees tempus uit die aspek af. Dit is verstaanbaar dat hulle dit doen, om verskillende redes:

- (i) Latyn is die enigste Ide. taal wat in die sintagmeemvorme: am-a-b-a-t/am-a-b-i-t; am-a-v-er-a-t, am-a-v-er-i-t, spesifieke tempusmorfeme het. Nie in Balto-Slawies, Sanskrit, Grieks, Germaans en Kelties nie. As Indo-Europees dit gehad het, moes dit in al die dogtertale, sy dit slegs sporadies,voorgekom het. In Latyn is dit 'n innovasie. Is dit aanneemlik dat dit in almal verdwyn het en net in Latyn-Italies behou is? Tog nie bewysbaar nie.
- (ii) Die logies-kategoriees grammatika was die enigste waarmee die linguiste vertroud was en waarvolgens hulle taalverskynsels interpreteer - dit was 'n bruikbare stelsel.
- (iii) Omdat die Latynse grammatika - tereg - die tempus-kategorie onderskei, het hulle ook die kategorie in alle tale gesoek en geprojekteer in wat wesentlik aspek is.

en dit nogal verwarrend.

6. Aktionsartonderskeiding en =indeling t.o.v. die funksielingemaat in Afri=
kaans.

Na die voorgaande oorsig ~~van~~ die literatuur en na die lingologies-prinsi=
piële fundering van die onderskeiding en afbakening van die verskynsels ak=
tionsart, aspek en tempus wil ek vervolgens die beginsels t.o.v. die drie
verskynsels toepas en uittoets. Ek het reeds by die bespreking van die wese
van die funksielingemaat in paragraaf 2 van hoofstuk III en in voorgaande para=
grawe 2 en 3 sekere funksielingemate soortlik onderskei op die prinsipe van hul=
le wesensaardlike logaliteit en logale gerigtheid maar hulle nie spesifiek ak=
tionsartig benader en hulle in 'n aktionsartstelsel gerangskik nie. In die
volgende wil ek hulle in so 'n stelsel tuisbring. 'n Mate van herhaling, hoe
graag ek dit ook al wil vermy, is onontwykbaar en selfs noodsaaklik ter wille
van die geheelbeeld.

6.1. Bestaansfunksies/bestaansfunksielingemate. Sake bestaan tydruimtelik en
verrig hulle funksies in tydruimtelike gebondenheid en begrenstheid. Dit
bring die aspekte mee. Maar die blote bestaan van 'n saak as saak, dat
dit saak is, is reeds 'n funksie daarvan (vgl. ~~afst.~~ III, par. 2.1.). Dit is
tog wesentlik die primêre funksie van enige saak en van alle sake: dát hulle
bestaan. Die taalmaker beleef 'n saak in sy bestaan, interpreteer, evalueer,
begryp, verstaan en onderken die saak as saak en weet dit as bestaande, as syn=
de, as „issende”: die blote bestaan, wees of „syn” logoseer hy as 'n besondere
soort funksie van die saak en lingeer dit logomorfies en fonomorfies in die lo=
gemate is, wees, blyk en struktureer die lingemaat bestaan en die sintagmaat
blyk te wees. Dus om saak te wees, die besondere saak in sy wese, aard en
soort, dat dit saak is, saak blyk te wees, as saak bestaan en as sodanig onder=
kenbaar en onderskeibaar is, is die primêre funksie daarvan, bv. God is; God
bestaan; Daar is maar een Suid-Afrika; Sulke soogdiere bestaan wel; Dit blyk
'n gerug te wees; Dit blyk daaruit; Waar was jy? In aantal is die funksie=
lingemate gering, maar in die taal het hulle 'n hoë gebruiksfrekwensie, 'n wye
gebruiksveld en vanweë hulle logaliteit 'n uiters belangrike gebruiksvaarsie.
Immers, alle sake is bestaansgebonde. Wat die gebruiksvaarsie vergroot, is
dat hulle juis kragtens hulle logaliteit aangewend word om as morfemate ander
lingemate soos hoedanigheids=, omstandigheids=, verhoudingslingemate, selfs
saaklingemate en ander funksielingemate tot funksiesintagmaat te rig, bv. Die
kind is siek/blyk siek te wees; Die olifant is 'n soogdier; Na sy vorm en
grootte blyk die olifant 'n oerdier te wees; Die kind is in Kaapstad gebore;
Vyf van die terroriste is veroordeel; Oom Hans is volksraadslid; Piet is eer=
ste in sy klas; Die skaap was verlore en is gevind.

Omdat hierdie also logaal-onderskeibare funksies/funksielingemate is,
wees, blyk (te wees), bestaan die „eksistensie” van sake as funksie lingeer, ka=
rakteriseer en subsumeer ek hulle weens hulle wesensaardlike logaliteit aktions=

om is die eksistiewe funksies/funksielingemate by implikasie duratief, tyduur-
telik gestrek. Hulle hoef dus nie gekarakteriseer te word as duratief-eksistie-
we nie.

In Goties „bestaan“ daar 'n aantal funksielingemate, gestruktureer uit
saaklingeme en hoedanigheidslingeme deur middel van die morfeem -ō-, wat in we-
se aktionsartig eksistief is, bv.

skalks = 'n kneg X skalk-in-ō-n = kneg wees, die funksie van kneg-wees verrig,
dien;

reiks = koning X reik-in-ō-n = koning wees, vors wees, die funksie van koning-
wees/vors-wees verrig, regeer;

gudja = priester X gudj-in-ō-n = priester wees, die funksie van priester-wees
verrig;

frauja = heer X frauj-in-ō-n = heer/meester wees, die funksie van heer-wees/
meester-wees verrig, regeer, heers;

áirus = boodskapper X air-in-ō-n = boodskapper wees, die funksie van boodskap-
per-wees verrig, „boodskap“;

áigin = eiendom X aig-in-ō-n = die funksie van eiendom-wees verrig, toeëien.

Dus: eintlik is die -in- oorspronklik die morfeem van die bepaalde groep
saaklingeme, sodat net die morfeem -ō- die funksie het om die saaklingeme funk-
sielingemies te rig tot eksistiewe funksielingemate soos in

frij-ō-n, lief wees, liefhê;

fisk-ō-n, visser wees, visvang;

dwalm-ō-n, dwaas wees, dwaal.

Die funksielingemate wat in Afrikaans as morfemate aangewend word om eksistie-
we funksiesintagmate te struktureer, is:

is en wees (was), bv. Hy is bly/is onderwyser/is groot/is siek/was koning/sal
bly wees/was siek gewees, naas blyk (te wees).

6.2. Ontstaansfunksies. As 't ware by voorgaande aansluitend bestaan daar 'n
hoogs interessante funksieverskynsel, naamlik dit dat 'n saak in werklik-
heid nog nie bestaan nie en tog reeds in funksie tree, sy wesentlike
funksie verrig en juis daarmee en daardeur in aansyn kom en as saak bestaan.
Die proses van ontstaan en die verskyning van die saak „synchroniseer“ as 't
ware ontogeneties in en met die betrokke funksie: in en deur die funksie van
dit wat in funksie is, ontstaan en bestaan juis dit wat-in-funksie is: die
saak-in-funksie is feitlik ook sy funksie en omgekeerd (vgl. hfst. III, par. 2.4)

Dit gebeur veral met natuurverskynsels maar ook in die geval van ander
verskynsels, belewing- en omstandighedsituasies waaruit bepaalde gevoelsitua-
sies ontstaan en as funksies gelingeer word, bv. Dit reën (= reën word gevorm,
verskyn, stort neer, is daar as „reën“); Dit donder (= dit wat donder, don-
der/is donder); Dit weerlig (= deur te weerlig ontstaan weerlig, is weerlig);
Dit pyn (= deur te pyn ontstaan pyn, is pyn); Dit gons (= deur te gons is

Dit wemel in die kombuis (van rooimiere) (= dit wat wemel, wemel; wat wemel is rooimiere). Geen van die ontogeneties-betrokke sake bestaan reeds vooraf of word vooraf spesifiek genoem om funktoraal sy spesifieke funksie te verrig nie, óf „dit gaan” nie om die saak wat die spesifieke funksie verrig nie – dit gaan hier primêr om die funksie waarby iets wat in werklikheid nie vooraf bestaan of as sodanig juis beleef word nie en dus vanselfsprekend nie genoem word of genoem hoef te word nie of hoogstens eksplikatief aangevul word (soos bv.: Dit wemel van rooimiere), maar in die wesensaardlikheid van die logaliteit van die funksie geleë, fungerend betrokke is; die funksiegebeure staan oorheersend in die belewingsituasie, die saak wat „ontogeneties” betrokke is, moet aanwesig wees, is aanwesig, en daarop is die „dit” as funktor betrokke: die „dit” is funksioneel geleë in die funksielogaliteit en betrokke op dit wat in funksie is. Tradisioneel-grammaties is die funksie reën in Dit reën sogenaamd „onpersoonlik”, terwyl in: As jy die tak skud, reën die appelkose, „reën” dan „derde persoon, meervoud” en in: Dit reën confetti op die troupaar weer „onpersoonlik” selfs „oorganklik” is. In Latyn is die morfologiese struktuurtype van die funksies/funksielingemate, liewers funksiesintagmeme, curr-i-t (Hy/Sy/Dit hardloop; Eng. He/She/It runs); del-e-t (Hy/Sy/Dit vernietig; Eng. He/She/It destroys) deur die sinterem -t persoons- en getalsmatig gebonde en beheers: „derde persoon, enkelvoud”. Waarom het dieselfde sinterem -t in plu-i-t (Dit reën; Het regent; It rains) en in ton-a-t (Dit donder; Het dondert; It thunders) dan nie ook dieselfde persoons- en getalsfunksie nie? In Latyn is die vorme funksioneel morfologiese eenhede, sintagmeme – in Afrikaans is eweseer Dit reën, Dit donder, Dit pyn, Dit stink funksioneel sintaktiese eenheidstrukture, funksioneel dus eintlik ook „sintagmeme”, die onvermydelike, noodwendige lingale vergestaltung van die soort „ontogenetiese” funksiebelewenisse. Daarom karakteriseer en subsumeer ek hulle aktionsartig as ontotiewe of ontotiewe funksiesintagmeme, met verwerping van die illogiese, illingale en illingologiese, dus onverantwoordbare, interpretasie van „Impersonalia”, „Onpersoonlike werkwoorde”. Die elemente van die sintaktiese struktuureenheid kan gevoeglik onderskei word as die ontotiewe funktor of ontotiewe sintemaat en die ontotiewe funksie/funksielingemaat.

6.3. Tydruimtelike gebondenheid en gerigtheid van die funksielogaliteit. In hulle kosmiese, wesensaardlike bestaan is alle sake: stoflike, geestelike, fenomenele, denkbeeldige en versinde of wat ook al, binne die belewingsmoontlikhede van die taalmakende mens, ruimtelik en tydlik verbonde en begrens en word in die begrenstheid so ervaar, beleef en gelogoseer. In hierdie tydruimtelike begrenstheid en gebondenheid word hulle bestaan beheers en feitlik gelokaliseer en verrig hulle hul funksies. Die tydruimtelik gebonde wesensaard van die saak lê implisiet beliggaam in die logos daarvan soos gelingeer in die saaklingemaat. Dit kan nie anders nie as dat sake wesensaardlik hul funksies in die tydruimtelike gebondenheid verrig en dat die gebondenheid implisiet in die funksie gelogoseer en in die funksielingemaat gelingeer word, m.a.w. die logaliteit van die funksie/funksielingemaat is wesensaardlik tydruimtelik be-

bare toeganklikheid soos hulle in hul momentele of minder of meer gestrek-momentele of durende bestaan funksies verrig en as sodanig beleefbaar is. So word die funksies ook weens die absolute gebondenheid aan, betrokkenheid op en logale beheerstheid deur die fungerende saak primêr beleef óf in hulle onmiddellike, momentele of moment-begrenste verrigting en beëindiging óf in 'n durende proses van ontplooiing en afwikkeling of plaasvinding van 'n aanvangsmoment of tot 'n bepaalde, afgeslote eindpunt óf in 'n durende verloop in die onbepaalde tydruimtelikheid. Tydruimtelik gesien is daar dus kragtens die wesens aard van hulle logaliteit en die gerigtheid daarvan primêr twee wesensverskillende soorte funksies/funksielingemate te onderskei.

Eerstens is daar die wat logaal-wesens aardlik tot en deur 'n moment, 'n oomblik van gebeure begrens is, hulle wat logaal geen tydruimtelike gestrektheid of bepaalbare verloop of duur het nie en waarvan aanvang, verloop en voleinding relatief sinchroniseer, saamtrek in 'n moment van gebeure: op die moment, byvoorbeeld, dat die funktor vind, vat, arriveer, het hy reeds die funksie voltooi, hy kan die besondere funksies nie tydruimtelik uitstrek om tot 'n isoleerbare eindpunt of afloop en voltooiingsmoment te voer nie. Die wesens aardlike logaliteit van die soort funksies is juis geleë in die voltooiing, die „perfektivering“ of liefs die „okklusivering“ daarvan. Bekend is in hierdie verband die Middel-nederlandse funksielingemate comen, liden, bringhen, vinden, ~~ontvinden~~ wat logaal geen duratiwiteit gehad het nie, omdat hulle logaliteit in en met die moment van gebeure „perfektiwiteit“ bereik het – „okklusiwiteit“ sou veel korrekter wees – juis omdat aanvangsmoment, duurmoment en afloop of voltooiingsmoment logaal sinchroniseer, en daarom by die onderhawige funksielingemate nie van die spesifieke „perfektiverings“ morfeem ge- gebruik gemaak kon word nie. Die tradisioneel-grammatiese onderskeiding as „momentaan-perfektiewe“ is wesentlik 'n hibridiese, d.i. 'n aktionsartige en 'n aspektiese. Kragtens die wesens aardlike logaliteit en logale gerigtheid op 'n ongestrekte, onstreekbare gebeuremoment wat in die voltooidheid, in die volkome bestemmingsbereiking van die logale gerigtheid van die funksies eers werklik funksies word en as funksies bestaan, is hulle aktionsartig momentiewe. Kragtens die volkome afgelopenheid van die funksie in en met die verwesenliking van die logale gerigtheid sodra die funksie verrig word, is hulle aspekties momentaan, dus nie kontinuïtief nie, bv. Hy arriveer om tienuur; Jan vind sy boek in die laai, of okklusief: Hy het gearriveer; Jan het sy boek gevind.

6.4. Duurgebondenheid van die funksielogaliteit. Tweedens bestaan daar die soort funksies wat logaal-wesens aardlik 'n tydruimtelik gestrekte, voortskrydende, durende verloop het, hoe onbepaald ook al, bv. Die son skyn; Ek sien/hoor 'n vliegtuig; Die kinders speel voetbal; Hy bibber van die kou; Die water stroom van die dak af; Hy vaar per skip na Europa; Hy reis van Pretoria na Kaapstad; Hulle lag; Die kinders begeer daardie speelgoed; Die filo-soof dink diep; Hy bedink hom voor hy handel; Die agitator indoktrineer die liggelowiges met allerlei rewolusionêre idees; Die koei gee goed melk; Die bo-

4 mate dus duratiewe in onderskeiding van die momentiewe - hulle het weens hulle tyduimtelik gestrekte en gerigte logaliteit 'n onderskeibare en isoleerbare aanvangsmoment wat as sodanig beleef en gelingeer kan word; hulle het logaal 'n tyduimtelike gestrektheid of duratiwiteit van gebeure, handeling of toestand selfs (is staan in: Die bome staan/Die tafel staan/Die water/horlosie staan, nie logaal-wesentlik gestrekte toestandsfunksies nie?) wat verloop in 'n onbe-
paalde, onbegrenste tyduimtelike gestrektheid en daardeur juis morfemiese of morfematiese middele benodig om in die verloop aspekties bepaal en begrens te word tot 'n verloopmoment of verloopstadium, sonder wysiging van die wesentlike, aktionsartige logaliteit, of tot 'n onderskeibare en isoleerbare eindpunt, 'n afloop of voltooiingsmoment, implisiet verweef in hulle logaliteit.

Uit die gegewe voorbeelde is dit duidelik dat die duratiewe aktionsart 'n oorkoepelende onderskeiding en karakterisering is, omdat ander aktionsartige funksies/funksielingemate ook die wesensaardlikheid besit. Inderdaad is alle aktionsartig onderskeibare funksies/funksielingemate aktionsartig ook duratief, uitgesonderd die momentiewe. Dit is hierdie feit wat dit moontlik en noodsaak-
lik maak om die duratiewe funksielingemate nader te onderskei en in te deel vol-
gens hulle besondere, kenmerkende aktionsart.

6.5. Enkelpolige logaliteitgebondenheid en =gerigtheid. Kragtens sy wese, sy bestaans aard en bestaansbestemdheid het elke saak behalwe sy blote eksis-
tiewe funksie nog ander funksies wat as funksies 'n eie, outonome logale geslotenheid of liewers geslote logaliteit het, logaal as 't ware selfgenoe-
saam is, net op die fungerende saak betrokke en daaraan logaal gebonde, bv. Die son skyn/gaan onder; Die kind huil/lag/slaap/skreeu/kruip; Die horlosie loop/staan/tik reëlmatig; Die perd draf/runnik/sweet; Die honde blaf/tjank; Die voël vlieg, ens., ens.. Hierdie soort funksies is in hulself voltooi, vervolle-
dig en is as 't ware 'n manifestasie of realisering van een of ander bestaans-
aspek van 'n saak. Daar is geen gebondenheid aan of betrokkenheid op 'n ander saak as die originierende, inisiërende en aktiverende funktorale saak nie. Die funksie ontstaan nie uit 'n funksierelasie van sake nie. Die logaliteit word wesensaardlik enkel deur die funktor bepaal en gerig, is in homself tot homself begrens, in homself volkome volledig, outonoom, absoluut in sy logaliteit en ge-
rigtheid. Die logaliteit van die soort funksies is dus in absolute sin enkel-
polig beheers en gerig. Daarom onderskei en karakteriseer ek hierdie funksies/
funksielingemate aktionsartig as absolutiewe. Ook hulle is, soos uit die voor- 5
beelde blyk, by implikasie in hulle gerigtheid tyduimtelik onbegrens, dus ook duratief. Maar boonop omsluit of oorkoepel hulle ook ander aktionsartige funk-
siesoorte, bv.: kruip/loop (kinetief); staan (statief), runnik (frekwenta-
tief); wees/bestaan/blyk (eksistief), ens..

In parr. 2.1. en 2.2. het ek reeds verduidelik dat die funksielogaliteit wesensaardlik en logaal-soortlik bepaal en beheers word deur die funktorale saak en dat die funksielogaliteit daarkragtens meervlakkige potensialiteit besit. Dit maak dit moontlik dat absolutiewe tot 'n andersoortige aktionsartigheid ge-

koffie; Jan en Anna trou môre (absolutief) tot Ds. Pieterse het die paartjie getrou ^(relasief) Dit sal in die volgende paragraaf verder toegelig word.

6.6. Meerpolige logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid.

6.6.1. Naas die aktionsartig absolutiewe funksies/funksielingemate wat al= leen funktoraal gebonde en beheers is en nooit anders kan wees nie, bestaan daar diesulkes wat logaal ook op 'n vermoontlikende, selfs re= sultatief- of kousatief-vermoontlikende, funktumale komplement betrokke is; so= dat hulle in die geval uit 'n funksierelasie ontstaan, 'n funksierelasie lin= geer, dus aktionsartig relasiewe is, soos ek reeds tevore breedvoerig verduide= lik het in hfst. III, par. 2.3. Terwyl die funksielingemate in: Die vuur/kers/ gras brand aktionsartig absolutief is, is dit aktionsartig relasief in: Ouma brand koffie; Ek brand my vinger; Die warm koffie brand my mond. So ook: Die wiel draai (absolutief) X Jan draai die wiel (relasief) en Pa draai stroppe (re= lasief-resultatief); Lood weeg swaar (absolutief) X Hulle weeg die goudstawe (relasief); Die klok lui (absolutief) X Die koster lui die klok (relasief).

6.6.2. Voorgaande sluit aktionsartig aan by die soort funksies/funksielinge= mate wat enkel ontstaan uit en kragtens 'n relasiesituasie van sake ten opsigte van mekaar, d.w.s. die sake staan in die kosmiese tydruim= telike ordening onvermydelik in bepaalde verhoudingsgebondenhede, relasiesitu= asies, doelgebondenhede tot en teenoor mekaar, en daarkragtens of uit oorsake daarvan ontstaan daar verskynsels van inwerking op mekaar, van beïnvloeding van die een van die ander of van mekaar, van handelings of funksies van die een ten opsigte van die ander of van mekaar in groot verskeidenheid. Die soort funksies kan nie ontstaan of bestaan sonder of buite die betrokkenheid van die sake in die bepaalde verhouding= of bestaansituasie nie - albei elemente of komplemente van die relasie is funksioneel regstreeks in of by die ontstaan en bestaan, by die logale wesendheid en gerigtheid, bepaaldheid en soortlikheid van die funk= sie van die een saak ten opsigte van die ander saak betrokke. Om toe te lig: Die boer as saak/persoon kom in regstreekse, bepaalde funksierelasie tot ver= skillende sake in sy belangeverband of bedrywigheid te staan, en uit die ver= skillende relasiesituasies ten opsigte van verskillende dinge ontstaan bepaalde funksies van Die boer ten opsigte van een of ander saak of van die saak ten op= sigte van die boer, bv. Die boer - sy land: Die boer ploeg/eg/skoffel/oes sy land; Die boer - die hout: Die boer kap/dra/sleep/rol/sien/koop/verkoop/ver= brand/skaaf/saag die hout; Die hout - die boer: Die hout beseer/val op die boer; Die bul - die boer: Die bul storm/stoot/skop die boer; Die boer - die bul: Die boer verkoop/koop/jaag/was/slaan/gooi/slag die bul. Soortgelyke funk= sies is: spit, laai, plant, bou, skeer, weeg, eet, messel, pleister ens., ens. Dit is uiters noodsaaklik om baie duidelik te begryp dat albei komplemente van die funksierelasie noodsaaklik, selfs noodwendig aandadig is aan die ontstaan en bestaan en die logale wesendheid en gerigtheid van die soort funksies. Sonder die inisiërende, aktiverende funktorale komplement kan geen van die funksies

teit van die soort funksies dus altyd op 'n relasiesituasie betrokke - 'n twee-
polige (Die boer skeer sy skape/bou 'n huis) en selfs 'n driepolige (Jan gee
Anna 'n boek). Aktionsartig word die funksies/funksielingemate kragtens die
wesensaardlikheid van hulle logaliteit en die logale gerigtheid daarvan onder-
skei en gekarakteriseer as relasiewe.

6.6.3. Net soos daar aktionsartige absolutiewe funksies/funksielingemate be-
staan wat weens hulle potensieel meervlakkige logaliteit aktionsartig
relasiewe funksie kan hê, so is daar relasiewe wat ook aktionsartig
absolutiewe logaliteit en gerigtheid kan hê, bv. Hy eet graag vis (relasief) X
Die braaivleis eet lekker (absolutief); Die klerk verkoop motors (relasief) X
Die Volkswagen verkoop goed; Ek lees 'n interessante roman X Die roman van Korr-
salik lees interessant; Die boer ploeg sy lande (relasief)/Die skottelploeg
ploeg die sandgrond goed (relasief) X Die klipperige grond ploeg sleg (absolu-
tief); Die arbeiders oes die mielies (relasief) X Die witmielies oes maklik,
maar die geelmielies oes taai (albei absolutief); My vrou skryf graag haar
briewe op goeie papier (relasief-resultatief) X Sy sê die goedkoop papier skryf
sleg (absolutief), want haar vulpen wil nie daarop behoorlik skryf nie (absolu-
tief). Aktionsartig is die funksies soos et, verkoop, lees, ploeg, oes, skryf
e.s.m. wesenlik relasiewe, maar kragtens die potensieel meervlakkige logali-
teit van funksies word sodanige funksies weens die logaal verwante funksiesitu-
asies deur die betrokke funktorale sake dermate logaal gewysig en gerig dat
selfs hulle soortlike en wesensaardlike logaliteit, d.w.s. hulle aktionsartig-
heid, gewysig word. Dit is nie 'n kwessie van „usurpasie van die subjeksfunk-
sie" nie - so 'n „subjek" het tog nie prerogatiwe beheersing oor die funksie-
logaliteit nie - dit is 'n kwessie van normale, taalmatige logaliteitsverskui-
wing en daarmee wysiging van aktionsart van die betrokke funksie. Die aktions-
artig relasiewe funksielingemate logeer tog, ondanks logale verwantskap, krag-
tens hulle funktorale beheerstheid en logale gerigtheid iets heel anders as hul-
le aktionsartig absolutiewe korrelate.

6.6.4. Dikwels is die funktor self weens die logale gerigtheid van die rela-
siewe funksie as funktumale komplement in die funksierelasie betrok-
ke, bv. Die slang pik homself X Die slang pik die kind/hom; Die jong
het homself per ongeluk raak gekap X Die jong kap hout; Ek was my/Ma was haar-
self X Ek was my kop/Ma was my kop; Die haarkapper skeer homself X Die haar-
kapper skeer die man/hom; Die boer skeer homself elke oggend X Die boer skeer
sy skape. Die gebruiksmoontlikheid lê in die wesensaard van die logaliteit van
die funksie; daar is geen „toevalligheid", „wederkerendheid" of „terugwerkend-
heid" in die logaliteit betrokke nie - albei „gebruiksgevalle" of lingersitu-
asies is suiwer relasief.

6.6.5. Hierby sluit aan die funksies wat weens hulle wesensaardlike logali-
teit altyd die funktor self in die relasiesituasie betrek. Net soos
daar relasiewe funksies is waarby die funktor nie self in funktumale
hoedanigheid in die vermoontlikende hoedanigheid betrokke kan wees nie, bv. Die

sie betrokke is, omdat die logaliteit wesenswaardig nie deur 'n ander saak in vermoontlikende, komplementerende funksierelasie gerig kan word nie, bv.: Ek/jy/ons/hulle/Jan/Anna vergis/misgis my/jou/ons/hulle/hom/haar; Die kêrel verbeel hom wat wonders; Hy het hom lelik verspreek; Ek verstout my om te beweer dat ons hier ook met wesenswaardig aksionsartige relasiewe te doen het. Daar is geen besondere „wederkerigheid” as sodanig in die relasiesituasie betrokke nie: dit lê wesenswaardig aksionsartig in die logaliteit en gerigtheid van hierdie funksies dat die funktor self in die vermoontlikende, funktumale relasiesituasie waaruit die funksie ontstaan, betrokke is. Ek vind geen lingologiese regverdediging vir die tradisioneel-grammatiese, skoolse onderskeiding in „wederkerende” en „wederkerige werkwoorde” nie. As iemand 'n aksionsartige onderskeiding wil maak, sou dit kan wees: semi-relasiewe of quasi-relasiewe teenoor die suiwer relasiewe. Maar dit het weinig lingologiese waarde. En daarby is dit logies inkorrekt en lingologies onaanvaarbaar.

6.6.6. Dit sal uit bestaande duidelik wees dat ook die relasiewe aksionsartigheid 'n omsluitende of oorkoepelende is. Sekere momentiewe bv.

Hy vind sy boek in die laai is ook logaal relasief in ontstaan en gerigtheid, en frekwentatiewe soos: Piet dribbel die bal en iteratiewe soos: Piet vat-vat die bal is aksionsartig relasief sowel as duratief.

Uit die volgende sal blyk dat weens die omsluitende en oorkoepelende aard van die aksionsartige relasiewe nadere aksionsartige onderskeidings vasgestel kan word.

6.7. Resultatiewe logaliteitsgebondenheid en gerigtheid. As ons die funksies/funksielingemate t.o.v. hulle logaliteit en gerigtheid in die volgende sinne: Boet skryf 'n brief, Ma bak brood, Pa maak 'n stoel/bou 'n huis/messel 'n muur/draai stroppe, Pierneef skilder 'n portret en moontlik ook Die seuns speel voetbal, vergelyk met die in: Boet lees/pos/skeur die brief, Ma koop brood, Pa dra 'n stoel/verkoop ons huis/sloop die muur/breek die strop, Pierneef vertoon die portret, Die arbeiders oes mielies/sny koring/ploeg die lande, Ons bewandel die regte pad, dan is hulle almal aksionsartig duratief, almal ook relasief. Maar ondanks hierdie aksionsartige gelyksoortigheid is daar tog 'n wesentlike verskil in die logale funksiegerigtheid ten opsigte van die vermoontlikende, funktumale komplement: by die eerste groep bestaan die funktumale komplemente brief, brood, stoel, huis, muur, stroppe, portret en voetbal (as spel) nie reeds in werklikheid as die funktor die besondere funksie skryf, bak, dra, bou, messel, draai, skilder en speel verrig nie, maar hulle bestaan as gestelde, voorafbepaalde doel, as voorgename of vereiste saak wat uit en deur die verrigting van 'n spesifieke, logaalgerigte funksie moet resulteer. Immers: Ma kan nie bak as sy nie spesifiek iets bak nie, Boet nie skryf as hy nie skrywend iets voortbring nie, Pa nie maak, bou, messel, draai, skilder sonder dat sy handeling op iets uitloop nie, die seuns nie speel as hulle aktiwiteit nie uitloop op 'n bepaalde vorm of soort spel nie. Daar is dus die relasiesituasies: Boet - brief; Ma - brood; Pa - stoel/huis/muur/stroppe; Pier-

sultaat deur die relasie beheers word. Die sake is die noodwendige produkte, resultate van die funksies en as sodanig is hulle as funktumale komplement in die funksierelasie betrokke. By die tweede groep bestaan die funktumale komplement reeds en uit die besondere relasiesituasie ontstaan die funksies, resp. lees/pos/skeur, koop, dra/verkoop/sloop/breek, vertoon, oes/sny/ploeg, bewandel. Daar is dus 'n wesentlike aktionsartige verskil. Daarom onderskei ek die eerste groep aktionsartig as resultatiewe. Dit is selfverklarend dat die wesensaardlike logaliteit en gerigtheid van resultatiewe die aktionsartige wesendheid van duratiwiteit en relasiwiteit impliseer. Dit is dus onnodig om die funksies/funksielingemate aktionsartig te karakteriseer as relasief-resultatief of duratief-resultatief.

Moontlik moet hier tuisgebring word die relasiewe funksies/funksielingemate wat postmorfemies deur -eer- gerig word soos fabriseer, korrigeer, elektrifiseer, meganiseer, organiseer, en selfs kleineer (= klein maak), dreineer (droog maak), rufneer, reduseer, omdat hulle logaal gerig is op die realisering van iets of 'n toestand wat nog nie bestaan nie.

6.8. Veroorsakende of kousatiewe logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid.

Net soos die resultatiewe funksies ontstaan uit en beheers word deur 'n relasiesituasie van 'n inisiërende funktorale saak ten opsigte van 'n „resultante” funktumale komplement, so ontstaan funksies wat veroorsakend gerig is op 'n funktumale komplement en wat logaal gerig is op bewerkstelling of aktualisering van juis die betrokke funksie deur die funktumale komplement. So staan Die perd en water in 'n funksierelasie waaruit die relasiewe funksies drink/suip ontstaan; Die perd drink/suip water. Maar as die perd nou water nodig het of water moet kry wat hy self nie kan bekom nie, dan moet iemand, bv. „die staljong die perd water gee” (driepolige relasief) of die staljong moet die perd na die water neem en laat drink, die perd maak drink. In hierdie laaste geval fungeer die jong dus funktoraal as die veroorsakende komplement om die perd juis die begeerde, prospektiewe funksie te laat verrig. As nou uit hierdie besondere relasiesituasie 'n funksiesituasie as sodanig geïsoleer word wat logaliteitsverwantskap het met die relasiewe drink, dan word die funksie logaal-soortlik geïsoleer en gelingeer in 'n korrelate, logaal en morfologies verwante vorm, nl. drenk: Die staljong drenk die perd, laat drink die perd, bewerkstellig, veroorsaak die „drink” van die perd. So word ook die abso-lutiewe funksie val in bv. Die boom val, in verwante logaliteitsgerigtheid geïsoleer as veroorsakende funksie in die funksierelasie: Die bosbouer - die boom, gelingeer in morfologies verwante vorm vel: Die bosbouer vel die boom, laat die boom val, veroorsaak dat die boom val; In swart Oktober 1918 het die griep baie mense neergevel (determinatief- of effektief-kousatief). In Afrikaans bestaan daar slegs die morfologiese kousatiewe drenk, wek, plet (vgl. verpletter), vel, lê (Ndl. leggen X liggen): Hy lê die boek op die tafel neer, Die hen lê 'n eier; set (X sit, statief), soog (X suig): Ma soog haar kind. Ori-gens word die funksielingemate laat, maak en doen weens hulle potensiewe en re-

draf; Meester maak die nukkerige seun sy les leer; Koos maak die paal staan; en streeksprakig: Koos staan-maak die paal/sit-maak/lê-maak die kind; Die magistrant doen sy gesag geld; Hy doen die berge op hul fundamente wankel.

Na hulle oorsprong is die funksielingemate terg (Go. tagrjan, trane veroorsaak), ren (Go. rannjan, laat hardloop, ren; urrannjan; vgl. renperd, lett. perd wat mens laat hardloop, maak hardloop; wedren); send (Go. sandjan, laat/maak gaan; vgl. *sinpan, gaan); moor, doodmaak/laat doodgaan/die dood veroorsaak (vgl. Go. maurprjan, doodmaak, Go. maurpr en Lat. mors, dood) ook kousatiewe. Dus doodmaak = dood veroorsaak, is aktionsartig kousatief en analogies ook grootmaak (Hy moet die hanslam grootmaak = laat groot word), gereedmaak (Hy moet die klere gereedmaak vir kerk, laat gereed word/wees), droogmaak, (droog)=skoonmaak, losmaak, loslaat, ens., ens.. Insiggewend is die verskynsel in Go-ties dat kousatiewe gestruktureer word deur middel van die morfeem -ji-/-j- bv.: van absolutiewe: (ur-)reisan (opstaan) X (ur-)rais-j-an, laat/maak/doen opstaan, determinatief/effektief-kousatief (vgl. Eng. rise X raise);

wakan (waak) X wakjan, wakker maak, wek;

sliupan (sluip) X (af-)slaupjan, laat/maak wegsluip;

brinnan (brand) X brannjan, laat/maak brand (vgl. relasief-intensiewe verbrand);

van relasiewe: dreiban (dryf) X draibjan, laat/maak dryf, opdryf.
hilan (heel, verberg, toedek) X huljan, laat/maak "heel", omhul (vgl. verhole; Die heler is so skuldig as die steler);

van saaklingemate: stains (steen) X stainjan, laat "steen", stenig;
maurpr (moord, dood) X maurprjan = laat "moord", doodmaak, veroorsaak moor;

van hoedanigheids= manwus (gereed) X manwjjan, gereedmaak, laat gereed word;
lingemate: mikils (groot) X mikiljan, grootmaak, loof, verheerlik;
laus (los) X lausjan, losmaak, loslaat, verlos.

In Afrikaans het die postmorfeem -ig dus aktionsartig kousatiewe funksie: ste-nig = met stene doodmaak; reinig, rein maak, laat rein word, verenig, een maak, laat een word; ledig, leeg maak, laat leeg word; en die morfemate laat, maak, doen om sintagmatiese kousatiewe te struktureer: laat opstaan, doen opstaan, maak opstaan, maak staan, laat/doen/maak val en postmorfemies aangewend om funksielingemate kousatief te rig in staanmaak, sitmaak, lêmaak, voelmaak.

6.9. Effektiewe logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid. Baie nou aansluitend by die resultatiewe en kousatiewe t.o.v. die funksiegerigtheid op die funktumale komplement en van die aard van betrokkenheid hiervan in die funksielogaliteit is die soort funksies/funksielingemate waarvan die logaliteit spesifiek gekonsentreer is op die uitvoering, die verrigting of die doeltreffende, effektiewe verloop van die funksie, op die aktualisering van die funksielogaliteit as sodanig afgesien van die bereiking van die resultaat of

lingemate soos begin, bemoei, bekwaam, beaam, behoort, blo (uit belowe/beloof). Ook die premorfeem ont- het in sekere funksies/funksielingemate 'n aksionsartig effektiewe funksie en nie 'n inseptiewe soos by ontplof, ontvlam, ontbrand, ontspring, ontduik nie, bv. in: onttroon, ontstaan, ontloop, ontvlug, ontferm, ontpop, onthef, ontsê, ontsetel, ontslaan, ontrief, onthou, ontdoen, ontredder, onterf, ontheilig, ontgogel ens. - miskien „pejoratief“ gerig deur die negativeringsfunksie?

Vergelyk verder belaster, befoeter, belemmer, beneuk, behandel, bepleit, beskerm, bespieël, besuipt, beywer, beskyn, bepeins, besin, bedink, besondig, besmet, besmeer, besoedel, bemors, bereik, bevoel, bespreek, besing, beroem, hemoedig en talle meer. Die premorfeem be- en ook ont- in negativeringsfunksie is dus produktiewe morfemiese middele om aksionsartig effektiewe te struktureer.

6.10. Verbesonderende logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid. Ek het reeds daarop gewys dat bewerk aksionsartig iets anders logeer as omwerk, uitwerk, aanwerk, óórwerk en oorwérk. Ook hier word die logaliteit van die oorspronklik outonome, absolutiewe werk gewysig en relasief gerig op 'n funktumale komplement. Dit is juis uit en deur 'n bepaalde, besondere relasiesituasie dat dié funksie ontstaan, net soos die effektiewe uit 'n relasiesituasie ontstaan. Mens sou sulke strukturerings ook as effektiewe kon karakteriseer. Maar daar is 'n wesensaardlike verskil tussen die logaliteit en gerigtheid van die aksionsartige effektief bewerk en die van die funksies/funksielingemate omwerk, uitwerk, aanwerk, ens.. Dié verskil is daarin geleë dat die logaliteit van die premorfeem be- nie bepaalbaar is nie, net soos die van ont-, slegs die lingale funksie en gerigtheid daarvan, wat bepaalbaar is uit, feitlik geïmpliseer word deur, die logaliteit en gerigtheid van die effektief self, terwyl die premorfeme om-, uit-, aan-, oor- die logaliteit van die oorspronklik outonome verhoudings-omstandighedslogemate behou en juis daardeur die logaliteit van die funksie logaal rig en aksionsartig wysig. Terwyl dus die premorfeme be- en ont- die logaliteit van bewerk, onttroon veralgemenend aksionsartig effektief rig, rig die premorfeme om-, uit-, aan-, ens., met gedeeltelike inboëting van hulle outonomie en gevolglike redusering van hulle logaliteit tot morfemiese logale funksie, die funksies/funksielingemate verbesonderend, begrensend, bepalend tot wat ons aksionsartig karakteriseer as determinatiewe. Daar is 'n aksionsartige verskil tussen: Piet bewerk die hout (effektief) X Piet werk die hout om (omwerk, determinatief) X Piet moet die knoop aanwerk (determinatief) X Piet werk aan die hout (absolutief, aan die hout, eksplikaatief betrokke op werk). So word alle funksielingemate wat premorfemies so gerig word, ook deur in- (inryg, inry, inwerk), op- (opvryf, opgaan, opstyg), af- (afdaal, afdoen, aflê), agter- (agterhaal, agtervolg, agterbly), agterna- (agternakom, agternaloop, agternaroep), e.s.m., aksionsartig gekarakteriseer as determinatiewe. Die verskil in aksionsart tussen effektiewe met die premorfeme be- en ont-, waarvan die logaliteit nie bepaalbaar is nie, en determinatiewe

hieruit dat be- en ont- onbeklemtoon is, terwyl die logeem die klemtoon dra - behalwe in emfatiiese aanwending - en daarteenoor die premorfeme van die determinatiewe deurgaans die klem dra en die logeem onbeklemtoond is, vgl. bewerk!, onttroon X omwerk, opgaan, uitstyg, agternakom, ens.. Dit is hierdie linguïstiese feit, naamlik dat die premorfeme hulle logaliteit funksioneel behou en die logaliteit van die logeem determinatief rig, wat oorsaak is dat die determinatiewe skeibaar is: Jan werk sy opstel heeltemal om (omwerk) teenoor Jan be=werk sy opstel; be- en ont- is suiwer morfeme, sonder outonome bestaan - hulle kan dus nie van die logemiese element geskei word nie. Dis opmerklik dat waar ^{nie}die premorfeem ~~die~~ funksionele klem dra nie maar wel die logeem, die logale funksie van die premorfeem versteur word, gevolglik verswak sy eie logaliteit en logale gerigtheid, en daar vind fonemiese verandering en logaliteitsverswakking plaas - vgl. byvoorbeeld oorwerk X oorwerk - die laasgenoemde wat soms byna as erwerk verspraaklik word. Dit geld ook van bv. onderhou X onderhou; oortrek X oortrek. Ek moet opmerk: myns insiens is die klemverskuiwing, liefs klemverskil, die gevolg van die logaliteitsbepaaldheid en =gerigtheid wat funksioneel primêr is, m.a.w. dit is nie die klemverskuiwing wat die oorspronklike determinatief oorwerk aksionsartig tot effektief rig nie, maar omdat 'n effektief nodig is, word dit gestruktureer en gevolglik moet die klem funksioneel op die logaliteitdraende element val. So het die premorfeem er- ontwikkel uit oor- uit Oudgm. ur- uit Oergm. uz-. Hierdie verswakte, onbeklemtoonde er- struktureer effektiewe, bv. erken, ervaar, erlang, erbarm. Ook funksies/funksielingemate soos vasgryp, losmaak, mooppraat, swaarkry is aksionsartig determinatief, dus funksioneel skeibaar.

Op die grens tussen effektiewe en determinatiewe staan funksies/funksielingemate soos hardloop, waarsku, wanhoop, wantrou, wangedra: die premorfemiese elemente hard-, waar- en wan- het hulle outonomie dermate logaal en lingematies verloor dat hulle, ondanks die behoud van 'n nog bepaalde ofskoon verswakte logaliteit, tot suiwer premorfeme gereduseer is maar weens hulle logaliteitsbehoud nog die klem dra. In laasgenoemde kenmerk toon hulle ooreenkomst met die skeibare determinatiewe, maar self is hulle onskeibaar. Die premorfeme rig die funksielingemate tot effektiewe, net soos ook vol- in volbring, voltooi, voleindig, voldoen, wat met gereduseerde logaliteit onbeklemtoon en daarom ook onskeibaar is.

6.11. Intensiverende logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid. By die behandeling en onderskeiding van die effektiewe het ons dit reeds beklemtoon dat effektiwiteit iets anders is as „intensiwiteit“. Daar word inderdaad funksiesituasies beleef waarin die funktorale saak 'n andersins normale funksie intensiverend verrig. Dit bring mee dat die intensiverende funksie 'n logaliteitsverwantskap met die normale funksie of „moederfunksie“ behou. Daar vind dus 'n aksionsartige logaliteitswysiging plaas. Vir die lingering van hierdie aksionsartig gewysigde logaliteit word funksionele middele vereis. Daar is slegs twee moontlikhede, naamlik deur fonomorfiiese wysiging van die grondlingemate en morfologiese wysiging deur morfeme wat spesifiek intensi-

en fonomorfiës-verwante korrelate buk, knip en hik, wat aktionsartig verskil. Die verskil lê in die intensiverende logaliteit en gerigtheid van laasgenoemde struktuurvorme met fonemiese variante. Dit geskied ooreenkomstig die eerste moontlikheid. Volgens die tweede moontlikheid word intensivering bewerkstellig deur die grondlingemaat te rig deur middel van 'n premorfeem wat intensiverende funksie het, nl. die premorfeem ver-. Ook dit het, soos in die geval van be- en ont-, geen bepaalbare logaliteit nie. Hierdie funksies/funksielingemate met intensiverend-gerigte logaliteit word dan aktionsartig gekarakteriseer as intensiewe.

In Oudgermaans het die premorfeme fra- en fair-, waarvandaan ver-, reeds intensiverende funksie, bv. Goties: frawardjan, vernietig; frawairpan, verword; fragistjan; vernietig, verkwis; fragistnan, vernietig word; fraslindan, verslind, verorber; fairgreipan, vergryp, vasgryp; fairaihan, in besit kry, toe-eien, verwerf. Funksielingemate soos vertroetel, verdubbel, verpletter, verbeter, verteder kan aktionsartig onderskei word as frekwentatief-intensief. Die premorfeem ver- struktureer nie slegs die omstandigheds-/hoedanighedslingemate beter, teder tot funksielingemate nie, maar logeer ook dat wat reeds beter en teder is, nog beter en nog tederder (teerder) gemaak word - dus intensivering. Die -er word hier analogies aangevoel as funksioneel 'n frekwentatiewe postmorfeem. Die premorfeem ver- het naas sy funksie om ander funksies/funksielingemate aktionsartig intensief te rig, bv. werk (absolutief) tot verwerk (relasief-intensief); troetel (relasief-frekwentatief) tot vertroetel (frekwentatief-intensief); bou (resultatief) tot verbou (relasief-intensief); huur (relasief) tot verhuur (intensief); gaan (kinetief) tot vergaan (intensief); sit (statief) tot versit (intensief); ens., ook die funksie om hoedanighedslingemate, omstandighedslingemate en saaklingemate tot aktionsartige intensiewe te struktureer en logaal te rig, bv. afgod - verafgood, huis - verhuis, Afrikaans - verafrikaans, kalk - verkalk, gal - vergal, kool - verkool, ketter - verketter, agter - veragter, fraai - verfraai, goed - vergoed, vroeg - vervroeg, werklik - verwerklik, wêreldlik - verwêreldlik, wesentlik - verwesentlik en analogies verspraaklik, verontagsaam.

6.12. Faktitiewe logaliteitsgebondenheid en gerigtheid. Baie nou verwant in hulle aktionsartige gerigtheid aan die relasiewe, die kousatiewe, die resultatiewe en die effektiwe en wat tog nie onder een van die aktionsarte tuisgebring kan word nie, is sulke funksies/funksielingemate soos: noem (Hulle noem hom Swartpiet); kies (Die vergadering kies Nel (as/tot/vir) voorsitter); verklaar (Die volk verklaar minister Fouche tot president); maak (Die span maak Jaap kaptein); dink/meen (Die bestuurder dink/meen die applikant die geskikste man); ag (Jan ag homself 'n kunstenaar). Daarom moet ons hulle in hierdie aanwending aktionsartig onderskei en wel (na die voorbeeld van die klassieke grammatika) as faktitiewe. Dit moet opgemerk word dat die oorspronklike, outonome logaliteit van die funksies/funksielingemate in die logaal-funksionele gerigtheid daarvan verskuif het, gewysig is. In die sin: Ons maak

„maak" soos ons 'n wa „maak" nie - maak het hier 'n aanwysend, benoemend, ver= kiesend gerigte logale funksie: die saaklingemaat voorsitter verleen, in sy funksierelasie tot die funktorale ons, aan hierdie maak sy funksionele logali= teit, dus is maak voorsitter lingaal-funksioneel eintlik die funksie van ons en wel 'n relasiewe sintagmatiese funksie. Mens sou kan sê: Ons „voorsittermaak" Jan of Ons „bevoorsitter" of „vervoorsitter" of „voorsittereer" Jan. Die funk= sierelasie bestaan tussen die funktorale ons en die funktumale komplement Jan. In Ons kies/benoem 'n voorsitter het kies en benoem hulle outonome logaliteit, die eerste 'n relasief aktionsartige, die tweede 'n relasief-effektief aktions= artige; vergelyk: Ek kies die pad dorp toe/hierdie pak klere en Die Minister van Justisie benoem die regters. Nou voel ons die situasie so aan en beleef dit so dat maak, kies, benoem hulle relasiewe funktumale gerigtheid ten opsigte van Jan bly handhaaf, maar dat hulle logaal-funksioneel gerig is op voorsitter, dus dat voorsitter as sekondêr-funktumale komplement wesentlik die funksie by= stellend-resultatief of bystellend-eksplikatief logaal rig - daarom en daaruit ontwikkel die aanwending van die verhoudingslingemate as, tot (ook soms vir) as logaliteit-rigtende morfemate: Ons kies/benoem Jan as/tot/vir voorsitter. Sin= ne soos Ons maak Jan/kies Jan/benoem Jan is logaal onvolledig. Albei komple= mente Jan en voorsitter word dus funktumaal gerig en bepaal: die eerste primêr as funktumale komplement in die funksierelasie, die tweede sekondêr, bystellend, eksplikatief-kompleterend en wel om die funksielingemate maak/kies/benoem lo= gaal te rig tot 'n ander aktionsartigheid as die oorspronklike, naamlik tot faktitiewe.

6.13. Inleidend-voorbereidende logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid.

In die voorgaande is gestel dat die logaliteit van die aktionsartige duratiewe gekenmerk word deur 'n onbegrenste tydruimtelik-gestreckte verloop waarin bepaalde verloopmomente of =stadia onderskeibaar en isoleerbaar is, t.w. 'n aanvangsmoment, 'n korter of langer gestreckte kontinue afwikkelings= verloop, 'n onmiddellike afloop= of voltooiingsmoment, 'n moment van volkome voltooidheid van die tydruimtelik-gestreckte logale verloop, die okklusiewe sta= dium, wat dan wesentlik verloop in 'n finaal bereikte en bewerkstelligde toe= stand. Hierdie also onderskeide en geïsoleerde verloopstadia of =momente is die aspekte van die duratiewe funksie/funksielingemaat, wat ons te geleëner tyd nader afsonderlik sal behandel.

As nou hierdie verloopmomente dermate onderskei en geïsoleer word dat hulle nie meer beleef en gelogoseer word as aspekties-onderskeie stadia in die ontplooiing of afwikkeling van die logaliteitsgestrektheid van die funksiege= heel nie maar beleef, gelogoseer en gelingeer word as outonome funksies van die fungerende saak, dan bly wel 'n verwante of logaalverbonde logaliteit t.o.v. die oorspronklike funksielogaliteit bewaar maar dermate aktionsartig gewysig en logaal gerig dat dit spesifiek 'n bepaalde verloopmoment van die betrokke funk= sie logeer. Gevolglik word funksies onderskei en gelogoseer wat 'n verwante logaliteit het wat voorbereidend, inleidend gerig is op ontplooiing en aktuali= sering van die „moederfunksie" - as die beeldspraak vir verloop word! So in

sie nie, dit is ook nie 'n blote verloopstadium daarvan nie, maar dit is logaal bepaal en gerig as 'n outonome, geïsoleerde funksie, selfstandig in sy eie weseendheid. Omdat die logale verwantskap met die logaliteit van die moederfunksie bewaar of behou moet bly, is dit vanselfsprekend 'n lingaal-wesentlike vereiste dat die logosdraende element, die logeem of die lingeem, van die moederlingemaat in dieselfde of in een of ander ooreenstemmende fonomorfiëse gestalte ook bewaar en behou moet bly. Hier het ons die verskynsel van „afleiding“. Dit geskied deur middel van foneemvariasie en/of deur middel van bepaalde morfemiese of morfematiese elemente om die spesifieke funksielogaliteit soos vereis te rig. Die Afrikaanse funksielingemaat vlam is aktionsartig duratief, daarbenewens absoluutief, bv. Die vuur vlam lustig. Dit moet 'n aanvang, 'n begin hê, 'n kontinue verloop en 'n afloop of afsluiting. Maar daar kan 'n stadium van inleiding, aanleiding tot die aanvang van „vlam“ wees wat as 'n geïsoleerde, outonome, tydruimtelik ten opsigte van vlam logaal begrenste en op vlam gerigte funksie bestaan, en daarvoor word 'n nuwe, outonome funksielingemaat gestruktureer deur middel van die premorfeem ont-, wat die logaliteit van vlam juis aktionsartig rig op die „vlam“-moment wat die aanvang van die funksie vlam voorafgaan, hoe kortstondig die moment ook mag wees. Immers: die vuur kan nie begin vlam of reeds vlam en dan ontvlam nie, maar wel ontvlam en daarop begin vlam en aanhou vlam. Die laasgenoemde sintagmate is aspekties gerig, resp. inchoatief en kontinuïetief, nie aktionsartig nie, terwyl eersgenoemde, ontvlam, as outonome funksielingemaat, aktionsartig gerig is tot wat ek onderskei as inseptief. Aspekties is dit momentaan. Dit logeer iets heel anders as: wil vlam; is op die punt om te vlam; gaan begin vlam of gaan vlam - wat die ingressiewe aspek lingeer. Nog voorbeelde van aktionsartig inseptiewe is: ontbrand, ontsteek, ontplof, ontvang, ontslaap, ontwaak, ontbyt, ontbreek, ontspring, ontvou, ontplooï, onthaal.

Beter, oortuigender en insiggewender voorbeelde van aktionsartig inseptiewe funksielingemate vind ons in Latyn deur strukturering met die inseptiewe morfem -se-, telkens met behoud van die funksielingeem, ongewysig weens die spesifieke funksie van -se-, bv.:

alb-e-o, ek is wit, lett. „ek wit“ X alb-e-se-o, ek word wit;
pall-e-o, ek is bleek, „ek bleek“ X pall-e-se-o, ek word bleek;
cal-e-o, ek is warm, „ek warm“ X cal-e-se-o, ek word warm, of

van hoedanigheidslingemate:

niger, swart X nigr-e-se-o, ek word swart;
tener, teer/sag X tener-a-se-o (met -a- variant), ek word teer/sag.
durus, hard X dur-e-sc-o, ek word hard.

Vergelyk ook die ontotief-inseptiewe: luc-e-sc-i-t, dit word lig;

advesper-a-sc-i-t, dit word aand.

Omdat die logaliteit van word, wat ook implisiet 'n inchoatiewe aspeksmoment, oorspronklik selfs 'n momentaan-inchoatiewe, inhoud, wesentlik duratief-aktionsartig is en gerig is op 'n eindpunt wat nog bereik moet word, is dit aktionsartig veeleer 'n inseptief as 'n potensief. Dit logeer nie 'n moontlikheid nie, ook nie 'n blote begin nie, maar 'n aktuele proses. Daarom dien dit in

vier; Die man word bewoë; Die boek word gelees; Die kos word geëet; Die esel word geslaan. Dat die sintagmaat met word die inseptiewe aktionsart daarvan struktureer en lingeer, word hierdeur bewys dat die funksiesintagmaat deur bepaalde morfematiese middele ook aspekties gerig kan word – bv. Hy wil graag groot word (aspekties: ingressief); Hy begin groot word (inchoatief); Hy word groot (kontinuïtief); Hy het groot geword (imperfektief/perfektief/okklusief); Hy sal groot word (potensief); of: Hy kan/moet geslaan word (ingressief); Hy begin geslaan te word (inchoatief); Hy sal geslaan word (potensief).

Ook in Goties ontmoet ons morfemiese struktureering van aktionsartige inseptiewe deur die funksielogiem van duratiewe aktionsartig te rig met die informeem -n-, en selfs inseptiewe te struktureer van die hoedanigheidslogiem, bv. skaid-a-n, om te skei X (ga-) skaid-n-a-n, geskei te word;

wakan, om te waak X (ga-) wak-n-a-n, wakker word, gewek te word;

frajistjan, vernietig X frajist-n-a-n, vernietig word;

fulls, vol X full-n-a-n, vol word, vul, gevul word.

6.14. Tydruimtelik herhalend-duratiewe logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid. Net soos die moontlikheid van die aktionsartige onderskeiding van momentiewe, duratiewe en inseptiewe geleë is in die logaal-wesensaardlike tydruimtelike bepaaldheid en begrenstheid van die funksie, weens sy funktorale gebondenheid, so is ook die onderskeiding van die frekwentatiewe daarin geleë. Soos reeds verduidelik, word die duratiewe funksiesoortlik daaraan onderskei dat die logaliteit daarvan wesensaardlik tydruimtelik gestrek is. Daarnaas word funksies/funksielingemate onderskei waarvan die logaliteit ook wesensaardlik tydruimtelik gestrek is, maar dan nie ononderbroke kontinuu verloop en afwikkel nie, maar onderbroke herhalend-kontinuu verloop. Daar is dus tussen die twee logaal en morfologies verwante funksies 'n outonome wesensaardlike, logale, d.i. aktionsartige verskil, elk het, by alle ooreenkoms en verwantskap, tog sy outonome logaliteit soos in bid naas bedel: bid lingeer 'n ononderbroke, onbegrenste, durende funksie; bedel lingeer 'n logaal-soortlik daaraan verwante funksie, maar beleef en gelogoseer as ononderbroke herhalend-duratief gerig, daarom word die verwante logaliteit hiervan in aktionsartig gewysigde vorm, in 'n gewysigde fonomorfiese en morfologiese, d.w.s. „afgeleide”, vorm behou en gelingeer. Die frekwentatief kan dan ook aspekties gerig word, bv. Die kind wil/gaan/is op die punt om te/bedel (ingressief); Die kind begin bedel (inchoatief); Die kind bedel/bly bedel/hou aan bedel (kontinuïtief); Die kind het gebedel (imperfektief/perfektief/okklusief); Die kind sal bedel (potensief). Soortgelyke frekwentatief is die volgende: knibbel X knyp; krabbel X krap; dribbel X dryf; wandel/wentel X wend (begewe na); (ver-) brokkel X breek; prikkel X prik; klinkel X klink; stribbel X streef; skuifel/skoffel X skuif; snuffel X snuif; grabbel X gryp; (vgl. Eng. to grab); druppel X drup; trippel/trappel X trap; boggel X buig; vonkel/fonkel X vonk. Die logaliteit van die „moederfunksie/-lingemaat”. (grondlingemaat) word in sommige gevalle, soos uit bostaande voorbeelde blyk, aktionsartig gewysig d.m.v. foneemvariasie, terwyl die morfemaal die funksie het om die logaliteit te

Die laasgenoemde is ook die geval met die postmorfeem -er soos in: bibber X beef; stotter X stoot; klouter X klou; kwetter X (Ndl. quedden; vgl. As. eweþan, Eng. quoth); (ver-) pletter X plet; knikker X knik; tobber X tob; sidder X sied; skitter X skiet (strale); skinder X skend (vgl. skande); klapper X klap; soms ook met logaliteitswysigende funksie van die variante foneme, en sulkes soos belemmer, slinger (vgl. Eng. sling) e.a. waarvan die korrelate grondlingemaat nie meer in Afrikaans bestaan nie.

Die postmorfeem -el, uit 'n oorspronklike verkleiningsmorfeem -l-/-il-/-el- by saaklingemate, en die postmorfeem -er het dus sterk „frekwentiverende” funksie, so sterk dat hulle aangewend word om frekwentatiewe te struktureer uit saaklingemate, hoedanighedslingemate en omstandighedslingemate, en selfs saaklingemate wat die fonomorfiëse element -el/-er bevat, logaal 'n frekwentatiewe gerigtheid as funksielingemate te gee, bv. donder, hamer, spyker, troffel, beitel, gaffel, en sonder logale verwantskap met 'n ander lingemate, soos bv. rammel, rommel, snater, klater, kletter, bulder, fluister, wat klanknabootsend gerig is, en friemel, frommel, wriemel, wemel, foeter, peuter, krioel.

Uit hoofde van hulle logaliteitsgerigtheid is enkele funksielingemate met die postmorfeem -k verwant aan die frekwentatiewe, o.a. runnik, grinnik, snork, bulk, balk (vgl. bel, blaf).

Insiggewende voorbeelde van die strukturering van aktionsartige frekwentatiewe deur middel van die morfeme -it-/-ti-/en -s- vind ons ook in Latyn, bv. rog-o, ek vra X rog-it-o, ek vra herhaaldelik, ek soebat; can-o, ek sing X can-t-o, ek sing met drif X can-ti-to, ek sing herhaaldelik met drif (vgl. kantate);

pell-o, ek klop, stamp X pul-s-o, ek klop herhaaldelik. (Afrikaans pols is dus kragtens sy logaliteit ook frekwentatief).

6.15. Tydruimtelik onderbroke, herhalend-duratiewe logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid. Terwyl die frekwentatiewe die funksie in ononderbroke, saamhangende herhaling of opvolging stel, is daar funksielingemate wat die funksie in onderbroke, opeenvolgende, intermittente, herhaalde momente stel, bv. Hy vat-vat (aan) die bal; Die man sluk-sluk van pure benoudheid; Terwyl hy praat, pluk-pluk hy aan sy baard; Die jakkalse tjank-tjank in die maanligaand; Wat tokkel-tokkel jy so op die klavier? Jan mik-mik voor hy spring; Die horlosie tik-tik eentonig voort. Hierdie also logaal-soortlik gerigte funksies/funksielingemate, wat logaal nou verwant is aan die frekwentatiewe, word gekarakteriseer as iteratiewe.

Die reduplikatiewe vorm van die iteratief word ook morfematies aangewend om ander duratiewe funksies/funksielingemate tot iteratiewe logaliteit te rig, bv. Hy praat eet-eet/eet praat-praat; Lag-lag vertel sy van haar nare onder-vinding; Die predikant preek rus-rus; Die kuiergas drink praat-praat sy kof-fie; Van pure bangheid ry Klaas Geswind sing-sing/fluit-fluit by die kerkhof verby; Die seun doen speel-speel sy werk; Hy wou-wou die kaffer bydam, toe bedink hy hom; Hy weifel-weifel om te spring. Hierdie funksiesintagmate: praat eet-eet eet praat praat, lag lag vertel, sing sing fluit fluit, doen speel speel sy werk, wou wou die kaffer bydam, toe bedink hy hom, wifel wifel om te spring.

tiese eenhede waarin die aksionsartig duratiewe logaliteit van die eintlike logaliteitbepalende funksielingemate, resp. praat, eet, vertel, preek, ry, doen, bydam, (om te) spring deur die morfematiese reduplikasies aksionsartig tot iteratiewe logaliteit gerig word.

Moontlik kan ook funksielingemate waarvan die logaliteit morfemies herhalend gerig word deur die premorfeem her- (weer, opnuut, by herhaling), soos herhaal, herbou, herinner, hertrou, herskryf, herken, herdenk, e.s.m., beskou word as aksionsartig iteratief, altans in logale gerigtheid baie nou verwant. Maar dit verdien sterk oorweging of die premorfeem die grondlogaem -haal, -bou, -inner (wat nie outonoom bestaan nie), -trou, -skryf, -ken, -denk, wel logaal wysig of net bloot met onderbreking herhalend rig soos bv. vat-vat, sluk-sluk. Indien hierdie laaste die geval is, dan is die funksies/funksielingemate aksionsartig ten minste aan die iteratiewe verwant. Maar herbou, byvoorbeeld, logeer tog nie net die herhaling van bou in 'n intermittente verloop nie, maar impliseer in sy logaliteit die aftakeling of afbreking van 'n bestaande iets of die verandering wat hy herbou vereis word; hertrou is logaal iets anders as 'n bloot te repetering van trou; dit impliseer dat een van die betrokkenes of albei vroeër getroud was; herskryf logeer nie bloot „weer, opnuut, nog eens" skryf nie maar impliseer verandering, verbetering van wat geskryf was (vgl. Guido Gezelle: Wij schrijven, herschrijven, en schrijven nog den heiligen Name van God). Uit hoofde van die klaarblyklike logaliteitswysiging kan die funksies/funksielingemate nie aksionsartig iteratief wees nie, ondanks die onderbroke logaal herhalende gerigtheid. Nog minder kan hulle frekwentatiewe wees. Omdat die premorfeem her- die logaliteit van die grondlingemate by implikasie wysig en dit dan herhalend rig, karakteriseer ek dié funksies/funksielingemate as iteratief-effektiewe (kyk effektiewe, par. 6.9).

6.16. Lokaal-ruimtelike logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid. Tot dus= ver het ons die funksies/funksielingemate aktionsartig onderskei krag= tens hulle tydruimtelik bepaalde, begrensde of gerigte logaliteit. Maar daar is ook funksies wat sake bloot weens hulle ruimtelike bepaaldheid, be= grenstheid en gebondenheid verrig, d.w.s. hulle gebondenheid aan plek, lokali= teit of aan die ruimte waarin hulle bestaan en funksies verrig en waardeur die funksielogaliteit bepaal, beheers en gerig word. Daar is slegs twee moontlik= hede. Eerstens: sake is in hulle bestaan staties aan plek of lokaliteit gebon= de en verrig funksies wat aktionsartig hierdie statiese logaliteitsgebondenheid lingeer bv. sit, staan, lê, woon, bly, boer, e.s.m.; net soos die momentane funksie betrek word in 'n oombliklike, as 't ware statiese tydmoment, so word hierdie funksies soortlik betrek in 'n statiese ruimtemoment, 'n toestandsmoment wat t.a.v. tyd wel duur het, maar t.o.v. ruimte en beweging daarbinne geen ge= strektheid het nie. Die funksies is wesensaardlik so dat hulle lokaal bepaal en begrens is, net soos die momentiewe temporaal op 'n moment betrek en begrens is. In aantal is die funksies, net soos die momentiewe en die eksistiewe, baie beperk, maar in hulle funksionele saakgebondenheid het hulle 'n hoë gebruiksfre=

ons dan as statiewe.

6.17. Kinetiewe logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid. Tweedens: Teenoor die statiewe staan dan funksies/funksielingemate wat 'n soortlikheid van beweging in of oor die ruimte logeer en daarom reeds ook nie tydlik begrens is nie en dus wesentlik duratiwiteit impliseer, bv.: gaan, loop, ry, rol, wend, wentel, stap, wandel, ren, hardloop, vlieg, kom, seil, vaar, snel, jaag, draf, trippel, gallop, fiets, motor, toer, reis, vlug, trek, vertrek, draai, drentel, val, aamval, afval, uitval, inval, waai, roer, styg, daal, klim, vloei, stroom, dwarrel, swem, duik, beweeg, sleep, kruip, skaats, gly, sweef, ens., ens.. Hulle word dan aktionsartig gekarakteriseer as kinetiewe.

6.18. Potensialiteitsgebondenheid en =gerigtheid van die funksielogaliteit. Sake staan in hulle kosmiese en tydruimtelike gebondenheid en bestemmingsgerigtheid ook in die situasie dat hulle, juis kragtens die gebondenheid en gerigtheid, as 't ware funksies moet verrig wat die bestemmingsgerigtheid in die verskeidenheid daarvan vooruit logaal bepaal en rig, m.a.w. die funksies is logaal-wesensaardlik gerig op die moontlike, die waarskynlike, die vermoënde, die verpligte, die nog gewilde of bestemde, die verlangde, begeerde of gewenste, die nog onvervulde, nog onsekere. Wesensaardlik verrig sake sulke „situasiefunksies“, en die funksies word gelingeer in die funksielingemate wat ons kragtens hulle wesensaardlike en wesensoortlike logaliteit en funksiegerigtheid saamvattend aktionsartig onderskei, karakteriseer en subsumeer as potensiewe, te wete: sal, kan, wil, moet, mag, laat, skyn, lyk, (be)hoort, (be)hoef. Elkeen van die potensiewe, wat elk sy besondere potensialiteitsaspek logeer, het oorspronklik as outonome funksielingemaat bestaan, 'n eie, outonome logaliteit gehad soos deur die funktorale saak in die besondere funksiesituasie bepaal en gerig, bv. Wie wil, kan; Mens moet maar; Dit hoort so; Dit mag. As byvoorbeeld in aanmerking geneem word dat die logaliteit van kan ook impliseer weet (vgl. Goties kunnan, kan, ken, weet) en sien (vgl. Goties ufkunnan, insien), dan blyk daar grond te bestaan om kan aktionsartig te beskou as logaal verwant aan die faktitiewe, en moontlik ook moet, wil, sal en (be)hoort, wat in Nederlands nog steeds morfematies gerig is op die logaliteitbepalende funksielingemaat in sy onbepaalde, d.i. infinitiewe vorm, nes ook in Afrikaans, om sintagmatiese funksielingemate potensief te struktureer deur die logaliteit van die funksielingemaat op bepaalde wyse te beheers en te rig: kan is logaal gerig op moontlikheid of vermoëndheid; moet op noodsaaklikheid, verpligtheid of dwang; wil op begeerte, beslotenheid of beslistheid; sal op voorneme, bereidheid, versekerdheid, beslistheid, soms op dwang, vooruitsig en toekomstigheid van gebeure; (be)hoort op wenslikheid of gewenstheid; mag op toelaatbaarheid of waarskynlikheid; laat op toestemming, verlof, moontlike of wenslike gebeurlikheid; skyn op onsekerheid, twyfelagtigheid; lyk op voorkoms, verskyning, gelykenis.

Geleidelik het hierdie funksies hulle outonomieit verloor en is gereleë geer tot morfematiese funksielingemate of funksiemorfemate, juis omdat hulle

ring van aktionsartig gerigte funksiesintagmate aangewend te kan word, soos ek reeds breedvoerig in hfst. III, par. 3 uiteengesit het en waarna ek volledigheidshalwe verwys.

6.19. Prospektiewe logaliteitsgebondenheid en gerigtheid. Net soos die logaliteit van die potensiewe tydruimtelik gerig is op die moontlikheid, die waarskynlikheid en nie op die realiteit van die funksiegebeure nie, so is daar funksies/funksielingemate waarvan die logaliteit wesenswaardig tydruimtelik gerig is op wat potensieel realiseerbaar geag word, op wat begeer, benodig, verlang, verwag, op gehoop word, in vooruitsig gestel word, m.a.w. die funksies/funksielingemate logeer wesenswaardig begeerte, verlange (na), verwagting, hoop, versoek, hunkering, behoefte, soos in: wens, verlang, begeer, hoop, verwag, hunker (na), vra, versoek, bid (om), smeek, soebaat, behoef, benodig. Hulle het die aktionsartige logaliteit en gerigtheid van desideratiewe.

In Latyn het ons die voorbeeld van es-ur-i-o, ek wens/begeer/verlang om te eet (= ek is/het honger), afgelei van ēd-e-r-e, om te eet, ed-o, ek eet. As esurio in Latyn logeer: ek wens/begeer/verlang om te eet/het behoefte aan eet, dan is mens geregverdig om die funksiesintagmate ook as desideratief gerig te beskou. Hier funksioneer die desideratiewe wens/verlang/begeer dus as morfemate om die andersins duratief-relasiewe eet desideratief te rig en te struktureer tot desideratiewe funksiesintagmate, en dié funksie het hulle telkens wanneer hulle 'n funksie/funksielingemaat morfematies rig, bv. Jan begeer/verlang om predikant te word/om 'n motor te besit (X begeer/verlang 'n motor).

Uit hoofde van die feit dat die logaliteit van hierdie funksies/funksielingemate wesenswaardig prospektief gerig is op 'n hopelike vervulling, verwesenliking, bevrediging, verkryging, realisering van dit waarop die logaliteit van die funksie/funksielingemaat gerig is, d.w.s. op wat begeer/verlang/gevra/behoef/benodig of om versoek/gebid/gesmeek/gesoebaat of na gehunker word, ontstaan die vraag of hulle lingologies nie suiwerder aktionsartig gekarakteriseer sal word as prospektiewe nie. Immers, die funksie ontstaan juis uit die relasiewe funksiesituasie tussen 'n funktorale saak en 'n funktumale komplement waarop die betrokke funksie prospektief gerig is, bv. Die gevangene begeer/verlang (na)/vra/smeek/soebaat/bid/versoek om/hunker na slegs een ding: vryheid, of: om vrygelaat te word. Persoonlik verkies ek, lingologies gesien, hierdie aktionsartige onderskeiding en karakterisering: prospektiewe.

Hiermee, meen ek, het ek die hele veld van die aktionsart en van die aktionsartige onderskeiding en indeling van funksielingemate ontgin en wel in onderskeiding van aspek.

7. Persoons- en getalsgebondenheid en gerigtheid van die funksielingemaat.

7.1. Persoonsonderskeiding. Omdat die funksie/funksielingemaat primêr funksioneel saakgebonde is en sake individueel, d.i. enkeltallig, en meertallig bestaan en as sodanig funksies verrig, is die funksies dan ook persoons-

en gerigtheid verleen en die sintagmemiese en sintagmatiese funksionele struktuurvorm bepaal en beheers in ooreenstemming met die besondere taalaard en taalsisteem waarin dit voorkom. Die vraag is hoe die onderskeie persoons- en getalsfunksies in die taal hulle logaal-funksionele en logaal-morfologiese struktuurvorm kry.

Onder die kategorie persoon word lingaal verstaan die saak wat in funksie is, die funktor, naamlik, van wie of waarvan die funksie uitgaan, met die volgende onderskeidings:

- (a) of die ek-saak, die ek-persoon, die ek-indiwidu of die ons-persoon, d.w.s. die ek-persoon saam met een of meer aanwesige en/of afwesige persone/sake as funktor by die funksie betrokke is;
- (b) of die onmiddellik teenoorgestelde, aanwesige en dus aanspreekbare iy-/u-persoon of die julle-persoon, d.w.s. meerdere aanwesige, aanspreekbare persone (die ek-persoon uitgesluit) of 'n enkele of meerdere aanwesiges (die ek-persoon uitgesluit) saam met 'n enkele of meerdere nie-aanwesige persone as funktor by die funksie betrokke is, en
- (c) of die afwesige, nie-aanspreekbare hy-/sy-/dit-persoon of 'n saak-persoon en die hulle-persoon, d.w.s. meerdere afwesige, nie-aanspreekbare persone of saakpersone as funktor by die funksie betrokke is.

So word dan onderskei respektiewelik die eerste persoons, die tweede persoons en die derde persoonsvorm van die funksielingemaat in sy funktorale persoons- of saakgebondenheid.

7.2. Getalsonderskeiding. Maar die persoonskategorie is weens die saakbetrokkenheid daarvan ook getalsgebonde, 'n gebondenheid wat onderskei word as die kategorie van getal: enkeltallig (singularis) wanneer 'n enkele persoon/saak die funksie verrig of in funksie is, meertallig (pluralis) wanneer meerdere sake/persone gelyktydig of gesamenlik elk sy eie funksie verrig of in funksie is. In 'n sin soos: Die arbeiders werk hard op die lande, lê die meertalligheid van werk daarin dat daar meerdere arbeiders aan die werk is, elkeen verrig indiuidueel sy eie funksie, hulle kan selfs verskillende soorte funksies verrig, bv. een of meer kan ploeg, sommige kan eë, ander kan plant en die res elk nog weer met 'n ander taak besig wees. Die meertalligheid van die funksie word dus deur die meertallige funktor logaal daarin gerig en beheers; wesentlik word die logaliteit van die funksie/funksielingemaat funktoraal meertallig gerig net soos dit logaal enkeltallig gerig word.

7.3. Sintemiese persoons- en getalslingering. So eng word fungerende saak en sy funksie organies vereenselwig dat in die oorspronklike sintemerende tale die persoons- en getalsgebondenhede van die funksielingemaat aan die betrokke funktor deur spesifieke sintemiese struktuurmiddels na gelang van sy persoons- en getalsfunksies morfologies implisiet in die funksielingemaat self

en sy funksie tot 'n morfologiese eenheid gelingeer en gestruktureer: die funksie word logaál, morfologies en sintakties deur die funktor beheers en gerig in en deur die funksionele persoon-getalsintem. So vind die gebondenhede in die sintemerende taal Latyn hulle vergestaltung funksioneel-morfologies in die stel-sel van persoon-getalsinteme wat die hele sintagmeemstelsel kenmerk, naamlik vir enkeltalligheid:

- 1e persoon: die sinteme -o, -m en -i: am-o, am-a-b-o, am-a-v-er-o,
am-a-b-a-m, am-a-v-er-a-m, am-e-m, am-a-re-m, am-a-v-is(s)-e-m,
am-a-v-i;
- 2e persoon: die sintem -s: am-a-s, am-a-b-i-s, am-a-v-er-i-s, am-a-b-a-s,
am-a-v-er-a-s; am-e-s, am-a-re-s, am-a-v-iss-e-s, am-a-v-i-s(ti);
- 3e persoon: die sintem -t: am-a-t, am-a-b-i-t, am-a-v-er-i-t; am-a-b-a-t,
am-a-v-er-a-t, am-e-t, am-a-re-t, am-a-v-iss-e-t; am-a-v-i-t;

en vir meertalligheid die korresponderende sinteme, respektiewelik:

-mus, -tis en -nt.

Alleen waar die funktor 'n eksplisiete enkeltallige saak of eksplisiete meertallige sake is, word dit met die korresponderende sintem in die funksielingemaat gelingeer, bv. Matrem filius amat, Die seun min sy moeder; Tempus fugit, Tyd vlieg; Anni fugiunt, Die jare vlieg; Librum Caesar scripsit, Caesar het 'n boek geskryf; Antonius oppugnat Brutum, Mutinam circumsedet, Antonius beveg (voer stryd teen) Brutus en omsingel (beleër) Mutina. So sterk is die persoon-getalsfunksie van die sintem dat die sintematiese persoonslingemaat wat ons sou verwag, verswyg word in 'n sin soos: Hannibal peto pacem, Ek, Hannibal, smee om vrede, teenoor Hannibal pacem petit, Hannibal smee om vrede. Die gebruiksaanwending het ons ook in Goties, bv. Atþērūn (du imma barna), Hulle het (die kindertjies na hom) gebring, teenoor: Þái siþonjōs sōkun (þaim), Die dissipels het (hulle) bestraf.

7.4. Defunkwording van die sinteme. Geleidelik is in die taalontwikkeling (met verwysing na die sintemerende Indo-Europese tale) die egte persoonslingemate om redes van emfase en duidelikheid, en moontlik na analogie van die eksplisiete funktorale gebruik van saaklingemate, aangewend naas en saam met die implisiete sinteme. So is die persoon-getalsfunksies wesentlik dubbel gelingeer. In Latyn het ons byvoorbeeld die emfatische aanwending: Ego reges ejeci, vos tyrannos introductis, Ek het konings uitgewerp, julle het tiranne ingevoer. Ook in Goties kom die eksplisiete gebruik van egte persoonslingemate veel meer sporadies voor, bv. Ip þu þan bidjais, Maar jy, as jy dan bid; (Wait auk atta izwar) þizei jus þaurbuþ, (Want julle Vader weet) wat julle derf (nodig het); þaurþizei jus bidjáiþ ina, voordat julle Hom bid (vra); Swaswē jah weis aflētam þaim skulam unsaraim, Soos ons ook vergewe die ons skuldiges (ons skuldenaars); Akei biþē ik gasahv þatei, Maar toe ek gesien het dat; Jabái þu Iudáius wisands þajdisko libais jah ni iudaiwisko, As jy dan, 'n Jood synde, heidens (soos 'n heiden) sou lewe en nie Joods (soos 'n Jood) nie; jah weis in

die eksplisiete aanwending van die persoonslingemate toegeneem het, het hulle, saam met die funktorale saaklingemate, geleidelik die oorspronklike funksies van die sinteme verswak en hulle uiteindelik funksieloos gemaak, met die gevolg dat daar óf vermenging - om nie te sê verwarring nie - en nivellering van funksionele onderskeidings of volkome verdwyning (apokopee) van die sinteme, soos voltrek in Engels en Afrikaans, plaasgevind het.

Die grootliks genivelleerde, deur die skryftradisie, deur grammatiese reglementering, deur die onderwys beskermde en bestendigde sinterstelsels van moderne Duits, Nederlands en Frans (in mindere mate volgens die beskaafde spraakvorm, ofskoon in die skryftradisie grootliks gereguleer en bestendig) byvoorbeeld, verteenwoordig dus wesenlik 'n gekristalliseerde oorgangstadium in die historiese verloop van desintemering deur defunkwording tot 'n eindpunt, soos in Afrikaans voltrek, waar die funksielingemate volkome asintemies is en persoons- en getalmatig volkome deur die eksplisiete funktor beheers word.

7.5. Funksieloosheid van reliktiese sinteme. Hierdie ontwikkelingsgang van nivellering en vereenvoudiging as gevolg daarvan dat egte persoonslingemate in eksplisiete funktorale funksie die funksies van die korresponderende sinteme oorgeneem en hulle defunk gemaak het, blyk duidelik uit die Middelnederlandse, Nieu-nederlandse en Afrikaanse paradigmata van die funksielingemate, wat vergelykenderwys soos volg gestel word:

Middelnederlands: kontinuïetief, praesenties:

Enkeltallig: 1 p. Ic minne, 2 p. du minne-s, 3 p. hi/soe/si minne-t.

Meertallig: wi minne-n, ghi minne-t, si minne-n.

Imperfektief, praeteritaal:

Enkeltallig: 1 p. Ic minde, 2 p. du minde-s, 3 p. hi/soe/si minde.

wi minde-n, ghi minde-t, si minde-n,

(naas die vorme: minnede, minnede-s, minnede, ens.),

terwyl Nieu-nederlands reeds respektiewelik die volgende vorme het:

Ik min, u/jij/je min-t, hij/zij min-t,

wij minne-n, gij/u min-t/jullie minne-n, zij minne-n.

en

Ik min-de, u/jij/je min-de, hij/zij min-de,

wij minde-n, gij/U minde-t/jullie minde-n, zij minde-n.

As in aanmerking geneem word dat die sinterstelsel -t in die praesentiese kontinuïetief by enkeltallige 2 p. en 3 p. en by meertallige 2 p. voorkom, sowel as by die meertallige 2 p. in die praeteritale imperfektief, dan is dit duidelik dat dit geen persoons- en getalonderskeidende funksie meer het nie, maar slegs 'n sintemiese relik is wat hoogstens die spesifieke funksies van die betrokke funktorale persoonslingemate versterk en presiseer, d.w.s. dit het veeleer morfemiese as sintemiese funksie. Dit is ook die geval met die meertallige -n- sinterstelsel. Dat dit sintemies feitlik defunk geraak het, blyk daaruit dat dit in die beskaafde spreektaal grootliks reeds verdwyn het en in die volkstaal haas nie meer bestaan nie.

raal-praeteritale postmorfeem vir strukturering van die imperfektum. Slegs die meertallige vorm het nog funksielose reliktiese sinteme in die gereguleerde skryftaal. Lingaal gesien het die sinteme -t en -n geen persoons- en getalsfunksies meer nie. Sonder die enkeltallige persoonslingemate jij/je/u/hij/zij of 'n funktorale saaklingemaat kan nie uitgemaak word watter persoon-getalsfunksies die betrokke sinteem het nie. Hulle versterk en presiseer (oortodiglik) hoogstens nog deur hulle tradisiegebondenheid en reglementeringsdwang die funksie van die funktorale sintemate. Beslis word hulle nie deur die funktorale sintemate bepaal, gerig en beheers nie - so 'n verklaring is ondiachronies, illogies en illingaal. In Engels is die vereenvoudiging tot sinteemlose vorme nog verder deurgevoer, bv. I/you love; he/she loves (waar die sinteem -s 'n oortodige, funksielose, tradisiebeheerste, gereguleerde oortodisel is); we/you/they love en imperfektiewe I/you/he/she/we/you/they loved waar die postmorfeem -d geen persoons- en getalsfunksies het nie, maar slegs 'n aspekties-imperfektiewe en temporaal-praeteritale, omdat die sinteemfunksies van persoon en getal reeds volkome deur die funktorale persoonslingemate vervul word. In die sintaktiese funksie waar die funktorale persoonslingemate die persoon- en getalonderskeiden- de funksies van die defunk geworde sinteme oorgeneem het en lingaal vervul, word die funktorale persoonslingemate gekarakteriseer as sintemate. Ook funktorale saaklingemate, bv. Die tyd vlieg, Die seuns swem, het sintematiese funksie, omdat deur hulle die persoons- en getalsgebondenheid van die funksielingemaat bepaal, gerig en beheers word.

7.6. Tweetalligheidsvorme. Naas die enkeltallig en meertallig gesintemeerde vorme bestaan daar byvoorbeeld in Grieks en Oud-Germaans ook tweetallig gesintemeerde vorme (dualis), in Goties nog bewaar vir die eerste en tweede persoon, bv. Ni witu hwis bidjos, Ons-twee weet nie wat ons-twee vra nie; Ni wituts hwis bidjats, Julle-twee weet nie wat julle-twee vra nie. Goties het ook beskik oor tweetallige persoonslingemate vir die 1 p. en 2 p., respektiewelik wit en (*jut). Ook Oud-Engels en Oud-Saksies het nog wit en git. Die dualis het egter in die latere ontwikkeling van die Oud-Germaanse tale verdwyn, sodat reeds Middelnederlands nie 'n tweetallige vorm het nie, terwyl dit in Middelen-gels nog sporadies voorkom. Afrikaans het 'n eie, saamgestelde duale persoonslingemaat ontwikkel in Ons twee, Julle twee, Hulle twee/gaan dorp toe teenoor die Nederlandse Wij met ons tweeën, Gij/U met U tweeën, Zij met hun tweeën.

7.7. Samevatting. Die desintemeringsproses is in Afrikaans dermate voltrek dat die persoons- en getalsfunksies van die funksielingemaat volkome deur die funktorale sintemaat bepaal, gerig en beheers word, sodat die funksielingemaat sinteemloos is, bv. Ek/u, jy/hy, sy/ons/julle, u/hulle min/het gemin. 'n Vergelykende lingologiese ontleding vanuit die gesigspunt van die funksies van die sinteme in hulle diachroniese ontwikkelingsgang manifesteer hierdie belangrike feit, naamlik, dat in die proses van ontwikkeling van die Indo-Europese tale die persoon- en getalsinteme van die funksielingemaat geleide-

wesentlik funksieloos geword het en ewentueel òf gedeeltelik genivelleer is en in sekere tale as funksielose reliktiese neerslag gekristalliseer het òf heeltemal verdwyn het soos toegelig ten opsigte van Engels en nog volkomener van Afrikaans. Die grondliggende oorsaak van hierdie ontwikkeling is daarin geleë dat aanvanklik emfatiese elemente aangewend is om die funksie van die sinteme te versterk en meer eksplisiet te presiseer. Geleidelik het wat aanvanklik emfatiese en presiserende funksie gehad het, ontwikkel tot die egte persoonslingemate wat dan, as eenmaal die funksie en die stabiliteit van die sinteme versteur en verzwak is, heeltemal die funksie van die sinteme „usurpeer“. So bly die funksielingemate dan steeds persoonsmatig en getalsmatig deur die persoon-saakfunktorgewone, bepaal en beheers. Hierkragtens weet ons dat skryf in: Ek skryf 'n brief, eerste persoon, enkeltallig, en dat werk in: Jan werk in die tuin, derde persoon, enkeltallig, en het gewerk/sal werk in: Die arbeiders het swaar gewerk/Die arbeiders sal werk, derde persoon, meertallig is. Dit is die persoons- en getalsgebondenheid van die funksielingemate in Afrikaans soos bepaal en beheers deur die funktorale sintemate.

HOOFSTUK V.

ASPEK EN TEMPUS.1. Aspek en aspeksgewondenheid en =gerigtheid van die funksie/funksielingemaat.

1.1. Aspek onderskei van aktionsart. Dit blyk uit my interpretasie van aktionsart en die toepassing daarvan by die aktionsartige onderskeiding en indeling van die funksielingemate in Afrikaans dat ek nie onder aktionsart dieselfde verstaan as onder aspek nie, maar dat ek beslis en beklemtonend die twee verskynsels, hoe nou die aanrakingspunte ook al mag wees en hoeseer hulle mekaar in sekere opsigte mag kruis, van mekaar onderskei as funksioneel fundamenteel-verskillende verskynsels ten opsigte van die funksielingemaat en sy funksies. Die verskil het ek reeds aangedui en toegelig. Ek het ook reeds daarop gewys dat in die literatuur oor aktionsart en aspek daar uiteenlopende en dikwels, so nie meestal nie, verwarrende beskouings gegee word, terwyl die twee verskynsels oorwegend as sinoniem en identiek benader word. In die my bekende en geraadpleegde linguistiese literatuur is daar, ondanks al die positief en negatief waardevolle en insiggewende beskouings en ontledings, geen uiteensetting wat ten opsigte van aspek lingologies aanvaarbaar of bevredigend is nie. Daarom dat ek aspek lingologies-prinsipiële markant onderskei van aktionsart en die onderskeiding in toepassing toets.

1.2. Die wesenswaard van aspek. Aktionsart het ons onderskei en omskryf as die tydruimtelik-bepaalde, -beheerste en -gerigte wesenswaardlike logaliteit van die funksie/funksielingemaat. Alle sake verrig hul funksies kragtens en in hul tydruimtelike wesensgewondenheid. Daardeur is die logaliteit en funksiegerigtheid van alle funksies wesenswaardlik tydruimtelik bepaal, beheers en gerig, d.w.s. dat elke saak onvermybaar, as 't ware „gepredestineer“, sy besondere funksie in die bepaaldheid en afgebakendheid van sy tydruimtelike bestaan moet verrig, moet „lokaliseer“. Dit sou suiwerder gestel wees om te sê dat elke saak homself in en deur die funksie wat hy verrig, in die tydruimtelikheid van sy bestaan fungerend lokaliseer. Ten minste moet die saak sy funksie begin en dit weer beëindig. Hierdie bepaaldheid en begrenstheid of gerigtheid en gestrektheid is implisiet gelogoseer in die logaliteit van die funksie. Dus is dit ook implisiet in die logaliteit van die funksie geleë of dit in die tydruimtelikheid van die betrokke funktorale saak se bestaan op 'n enkele moment van verrigting of gebeure betrek is en of dit as 'n proses van verrigting of gebeurte van korter of langer duur in die tydruimtelike bestaansgestrektheid plaasvind, ontplooi en afwikkel. Op die basis van hierdie wesentlike logaliteitsverskil ten opsigte van 'n „moment-gelokaliseerde“ of 'n relatief durende funksiegestrektheid het ons alle funksies aktionsartig onderskei as of momentiewe, bv. vind, vat, arriveer, of duratiewe, bv. soek, maak, speel, verspeel, wandel, is, bestaan, bibber, ontspring, vasvat, ens., en toe weer die omsluitende

Nou is die moontlikheid en noodwendigheid van onderskeiding van aspek teenoor aktionsart juis geleë in die duratiewe aktionsartigheid van die funksie/funksielingemaat. Aspek is net so 'n lingaal-wesentlike verskynsel t.a.v. die funksie/funksielingemaat as wat aktionsart dit is. In my verklaring van die wesenswaardigheid van die logaliteit van duratiewe (vgl. hfst. IV, parr. 6.3. en 4) het ek daarop gewys dat hulle weens hulle tydruimtelik gestrekte en gerigte logaliteit 'n onderskeibare en isoleerbare - mens kan byvoeg: lokaliseerbare - aanvangsmoment het, bv. Die perd begin gras vreet/begin draf, 'n tydruimtelike gestrektheid of kontinuïteit van verloop of verrigting in 'n onbepaalde, onbegrenste tydruimtelikheid, bv. Die perd vreet gras/draf, wat as sodanig isoleerbaar is en tydruimtelik in die onbepaalde gestrektheid „gelokaliseer" word, en eindelik 'n verloop en afwikkeling wat tydruimtelik deur 'n bepaalde, begrensde afsluiting, voltooiing van die logale gerigtheid beëindig, voleindig word, bv. Die perd het gevreet/gedraf, Die perd het klaar gevreet/gedraf/het opgehou vreet/draf - dus die begrensde, geïsoleerde, „gelokaliseerde" afloophmoment, voleindingstadium. En dit geskied alles sonder wysiging van die wesenswaardige logaliteit, d.i. aktionsartigheid van die betrokke funksies vreet en draf. By die belewing van die aktionsartig duratiewe funksies word daar in die werklike tydruimtelike gebeure dus drie primêre funksiemomente, drie tydruimtelik bepaalde en begrensde, isoleerbare funksiestadia onderskei en lingaal gelokaliseer, t.w.

- (i) die begin- of aanvangsmoment, =stadium: Die wind begin waai; Dit begin reën;
- (ii) die duurmoment of duurstadium, die gestrekte gebeure of kontinue verloop wat volg na die aanvangsmoment reeds verbygeskuif het: Die wind waai/hou aan waai/bly waai; Dit reën (aanhoudend); Die kinders leer hulle lesse/is besig om hulle lesse te leer; Ma bak brood/is besig om brood te bak, en
- (iii) die afloop-, beëindigings- of voltooiingsmoment of =stadium: Die wind het gewaai/het opgehou waai/het die hele dag gewaai, die na-jaarsblare wyd gesaai; Ma het klaar gebak/het heerlike brood gebak (die brood is dus klaar gebak); Jan het sy opstel (klaar) geskryf/het 'n mooi opstel geskryf (dus reeds beoordeel).

Behalwe hierdie primêre verloopstadia kan daar nog 'n funksiemoment of =stadium onderskei word wat voorbereidend en inleidend gerig is op die aanvang en kontinue verloop of volvoering van die betrokke funksie, bv. Die perd wil/gaan vreet/draf, Die perd is op die punt om te begin vreet/te begin draf, en 'n moment of stadium wat gerig is op 'n moontlike, waarskynlike, potensiële plaasvindings van die funksie, hetsy kontinuïtief, hetsy voltooid, voleindig, bv. respektiewelik: Die perd sal vreet/sal draf; Die perd sal gevreet het/sal gedraf het.

Hierdie onderskeiding, afbakening, begrensing, isolering en tydruimtelike lokalisering van die verloopmomente of =stadia in die afwikkeling van die aktionsartig duratiewe funksie, soos gelingeer in die korrelate funksioneel-gestruktureerde funksieformasies, onderskei ek as die gestrekte van die funksie/funksie-

skynsel is dus die gesigspunt van waaruit die verskillende tydruimtelik bepaalde, begrensde, geïsoleerde en gelokaliseerde verloopmomente of verloopstadia van die funksiegebeure of =toestande beleef en in en deur die funksielingemaat, funksioneel-morfologies en/of -sintagmaties gelingeer word soos hulle verloop, van mekaar afgebaken word, op mekaar volg ten opsigte van aanloop tot, aanvang, afwikkeling of ontplooiing, voltooiing, voltooidheid of nie-voltooidheid en potensiële verrigting van die funksie. Die funksielingemaat het in sy sintagmadiese of sintagmatiese vorm dus primêr aspektiese funksie.

1.3. Aspek nie tempus nie. Aspek is 'n verskynsel wat, so word wetenskaplik aanvaar soos ek aangetoon het, in Indo-Europees funksioneel dominant was en deur morfologiese middele in die funksielingemaat gestruktureer is. Die morfologiese vorms, bv. augment, reduplikasie, vokaalwisseling of ablaut, soos gelingeer in die hoofvorme van die gerekonstrueerde Indo-Europese funksielingemaat, het primêr 'n aspekfunksie gehad en nie 'n tempusfunksie nie. Dit is ook die geval met die veel later ontwikkelde, spesifiek Germaanse postmorfemiese lingemaatstelsel soos in Goties oorgelêwer in die postmorfeem -da: -(i)da, -(ai)da, -(o)da en -(n-o)-da, wat geen tempusmorfeem nie maar 'n aspeksmorfeem is. Met die funksionele verswakking en gevolglike nivellering van die morfologiese onderskeibare vorme in die algemene proses van taalvereenvoudiging enersyds en van die ontwikkeling van nuwe funksionele middele andersyds, het aspek in die Oergermaans-Germaanse tale skynbaar verdwyn. Feit is egter dat die behoefte aan en die lingale noodsaaklikheid vir die lingering van aspek in die funksielingemaat, bly voortbestaan het en dit was, by defunkwording van die ou morfemiese middele, die taalvormende mag vir die ontwikkeling en ontstaan van nuwe morfemiese of morfematiese middele, soos byvoorbeeld die oorspronklik aktionsartige premorfeem ga- (vgl. Goties) tot 'n hoofsaaklik aspektiese premorfeem ge- in latere Germaanse tale, en die aanwending van outonome funksielingemate, bv. die potensiewe en prospektiewe as funksiemorfemate.

Die feit van die dominansie van aspek in die funksie is alleen daaruit te verklaar dat die funksielingemaat die primêre lingale middel is waarin en waarmee die saak, fungerend in sy tydruimtelike bestaansgebondenheid en gelokaliseerdheid, die gebondenheid ooreenstemmend kan en moet begrens en lokaliseer. Dit kan nie anders nie. Daar is wel ander lingale middele, morfematiese, lingematiese en sintagmatiese, waardeur die tydruimtelike gebondenheid geëkspliseer, gepresiseer, logaal gerig of tydlik (temporaal) en ruimtelik (lokaal) nader bepaal word waar nodig of wenslik, maar primêr en wesenlik is dit deur die funksielingemaat dat die tydruimtelike bepaaldheid, begrenstheid en gebondenheid van die saak-in-funksie gelingeer word. Soos reeds verduidelik kan die saak sy funksie in verskillende stadia of momente van sy tydruimtelike bestaan verrig, en dit word in korrelate verloopstadia of =momente in korrelate funksionele struktuurpatrone van die betrokke funksielingemaat gelingeer, bv. Die perd (bestaande en fungerende op hierdie gestrekte, huidige moment) begin gras vreet/(begin)

en: Die perd (nā die huidige potensieel nog voortbestaande en potensieel funksionêre) sal gras vreet/sal draf/sal die kar trek. Die funksielingemate vreet, draf, trek lingeer hier respektiewelik: die geïsoleerde aanvangsstadium van die funksie; die geïsoleerde huidige gestrek-momentele, tydruimtelik onbepaalde, onbegrenste, kontinuitiewe, naamlik dat die perd besig is en onbepaald besig bly om te vreet/draf/trek (daar is geen middel wat funksioneel die afloop, beëindiging van die funksies stel nie); die geïsoleerde verbygegane, reeds gebeurde in kontinue proses van plaasvinding, d.w.s. dat die perd kontinuitief besig was en besig gebly het om te vreet/draf/trek (want ook hier is daar geen funksionele middel wat dit stel dat die perd opgehou het vreet/draf/trek, of klaar gevreet/gedraf/getrek het nie); die potensieë, naamlik dat die perd onbepaald, onbegrens kontinuitief besig sal wees en besig sal bly om te vreet/draf/trek (tot wanneer of hoe lank kan niemand vasstel nie). Hierdie also geïsoleerde en gelokaliseerde verloopmomente van die duratiewe word dan respektiewelik onderskei as die inchoatiewe aspek, die kontinuitiewe aspek, die imperfektiewe/perfektiewe/okklusiewe aspek en die potensiewe aspek. Die momentiewe daarenteen kan vanweë hulle aktionsartigheid normaliter geen inchoatiewe en geen kontinuitiewe aspek hê nie, maar wel 'n potensiewe aspek, bv. Jan sal vind/sal arriveer en 'n okklusiewe aspek: Jan het gevind/het gearriveer. Slegs in bepaalde situasies kan die momentiewe waar hulle aktionsartig duratief gerig word, ook inchoatiewe en kontinuitiewe aspekte lingeer, soos uit die volgende nadere bespreking sal blyk.

1.4. Onderskeiding van die aspekte:

(i) Die inchoatiewe aspek stel die aanvangsmoment van die duratiewe funksie as gebeuremoment geïsoleer van die verdere ontplooiing of verloop, die van die kontinuitiewe aspek. Na my wete is daar geen taal waarin die inchoatiewe aspek deur 'n morfemiese middel gelingeer word nie, maar wel deur 'n logaal inchoatiewe funksielingemaat morfematies aan te wend, bv. in Latyn deur coepi (Ek begin): Præcedere coepit, Hy begin voortstap. So verrig die funksielingemaat begin, juis om sy aktionsartig effektief-inchoatiewe logaliteit in Afrikaans die funksie van 'n morfemaat om die logaliteit-draende en -rigtende, aspekties onbepaalde funksielingemaat aspekties inchoatief in die betrokke funksiesintagmaat te rig, bv. Ja, ek begin verstaan; Jan begin skryf; Die kind begin huil. Kragtens sy outonome logaliteit is begin die morfemaat in die funksiesintagmate: begin verstaan, begin skryf, begin huil om juis die betrokke funksie inchoatief te isoleer en te rig. Selfs aktionsartig momentiewe funksies moet teoreties tog 'n beginmoment hê. Dit is moontlik om lingaal die struktuur te hê: Ek begin so stadigaan 'n oplossing vind vir die probleem. In hierdie geval word die momentiewe vind wesentlik deur die aard van die logaal-medebepalende funktumale komplement oplossing logaal tot 'n duratief gestruktureer, maar mens sal nie lingeer: Ek begin die boek vind nie, of: Jan begin arriveer nie. Dit sou louter onsin wees. Maar wel: Die gaste begin arriveer,

besig om 'n oplossing te vind vir die probleem; Die gaste arriveer een na die ander/is besig om geleidelik te arriveer. Die funksies/funksielingemate het dan aktionsartig tydruimtelike, duratiewe gestrektheid.

(ii) Die ingressiewe aspek. Waar ons die aanvangs-, die beginmoment van 'n funksie as 'n isoleerbare en geïsoleerde stadium in die tydruimtelike ontplooiing of verloop van die funksie beleef, onderskei en aspekties lingeer en wel as 'n primêre aspek, die inchoatiewe, word daar dikwels ook 'n sekondêre aspek beleef en onderskei wat die inchoatiewe voorafgaan, daartoe lei en gerig is op die aanvang en verrigting van die funksie self, naamlik die aspek van voorbereiding, gereedmaking of gereedheid, van voorneme of wenslikheid tot uitvoering van die funksie, bv.: Ek het lus om 'n brief te skryf/maak klaar om 'n brief te skryf/is op die punt om te (begin) skryf/gaan, wil, kan 'n brief skryf/maak gereed/is gereed/is oorgehaal om te (begin) skryf/wens om 'n brief te skryf/is voornemens/van voorneme om te skryf. Hierop volg dan: Ek begin 'n brief skryf, die inchoatiewe aspek, en daarop die kontinuuïtiewe: Ek skryf 'n brief/is (reeds) besig om te skryf. Hierdie voorbereidende stadium wat tot die funksieontplooiing lei, daarop gerig is, word onderskei as die ingressiewe aspek.

Dit sal opgemerk word dat Afrikaans morfematiese en sintagmatiese middele aanwend om die ingressiewe aspek te lingeer. Latyn besit, m.i., 'n morfemiese middel -ur- om die ingressiewe aspek te lingeer in die sogenaamde „participium futurum”, bv. amat-ur-u-s, monit-ur-u-s, regit-ur-u-s, audit-ur-u-s (Eng. respektiewelik: about to love, about to advise, about to rule, about to hear), „overgezet zijnde” in Afrikaans: gereed/oorgehaal/op die punt/voornemens/van voorneme om te min/te beraad (= raad te gee)/te regeer/te hoor, of: staan te/gaan/wil min/beraad/regeer/hoor. As die sintagmeem amaturus, teenoor am-a-t-u-s, funksioneel-morfologies ontleed word, dan word die volgende strukturelemente onderskei: am-a-t-ur-u-s: am-, die logeem; -a-, die funksie-riktende morfeem; -t-, die partisipiële morfeem, -us, die morfeem-sintagma vir die masculinum, enkeltallig, funktoraal - dus bly die inmorfeem -ur- oor, wat niks anders as die aspek-riktende element kan wees om die ingressiewe aspek te lingeer nie. Die gesintemeerde vorme van die eksistiewe funksielingemaat esse (= om te wees) word morfematies aangewend om die ingressiewe funksiesintagmaat te struktureer, bv. Matrem amaturus sum (Eng. I am about to love my mother), Ek gaan my moeder min/staan op die punt/is gereed/oorgehaal/voornemens om my moeder te min, ens.. Funksioneel, d.i. lingologies gesien, is die struktuur met die inmorfeem -ur- dus wesenlik nie temporaal „futuraal” gerig nie maar wel aspekties ingressief, voorbereidend, aanleidend gerig op die aanvang en voortsetting of op die verwerkliking van die gestelde funksie. Die logale gerigtheid van 'n sin soos: Janus Annam amaturus est, Jan gaan (vir) Anna liefhê/staan Anna te min/is oorgehaal om Anna te min (Eng. John is about to love Anne) is tog wesenlik iets heel anders as Janus Annam amabit, Jan sal (vir) Anna liefhê, en van 'n sin soos Elephantess amnem transituri sunt, Die

ders as Elephantus amens transibunt, Die olifante sal die rivier oorsteek. Veeleer moet ons dan die vorm met die aspekties-funksionele morfeem -ur- gestruktureer beskou as ingressiewe partisipium en nie, soos tradisioneel grammaties, as temporaal-futurale partisipium nie. Dit staan dan naas en teenoor die kontinuïtiewe partisipium aman(d)s en die perfektiewe/okklusiewe partisipium amatus, wat almal ook hoedanigheidslingematiese funksie het.

(iii) Die kontinuïtiewe aspek stel die voortsykrydende ontplooiing of afwikkeling van die duratiewe funksie. Dit impliseer vanselfsprekend nie-afgelopenheid, nie-beëindiging van die funksie as sodanig, dus „onvoltooidheid“, „imperfektiwiteit“ van die funksiegerigtheid: Ek skryf 'n brief/is besig om 'n brief te skryf/is 'n brief aan 't skrywe/is 'n brief skrywende, hoe ongewoon ook al). Dit is dus onnodig, selfs oorbodig, om hierdie aspek te onderskei as „onvoltooid/imperfektief“. Die sogenaamde „teenwoordige deelwoord“ – wat niks met „teenwoordige“ te doen het nie! – word deur die postmorfemiese element -(e)nd(e) funksioneel kontinuïtief gerig en het daardeur die potensialiteit om aspekties-kontinuïtiewe funksiesintagmate te struktureer: Die arme man is reeds sterwende = Die arme man sterf reeds/is besig om te sterf. Veel beter en lingaal-funksioneel suiwerder sal dit wees om die partisipium te onderskei en te karakteriseer as kontinuïtiewe partisipium, dus aspekties en nie temporaal nie. Latyn het ook hier 'n spesifieke aspekties-kontinuïtiewe morfeem -n(d) in die betrokke partisipium: aman(d)s, monen(d)s, regen(d)s en audien(d)s.

(iv) Die imperfektiewe aspek. As nou hierdie kontinuïtiewe funksiesituasie in sy kontinuïteit uit die onmiddellike, momentele, huidige gebeure tydruimtelik verbyskuif, dan word die funksie beleef, onderskei en geëvalueer as wel verbygegaan, verbygeskuif, maar steeds in proses van voortsykrydende ontplooiing, dus nie as sodanig beëindig, voltooi of perfektief of okklusief afgesluit nie. So word dit geïsoleer, gelokaliseer. In sy tydruimtelike gebondenheid bly dit kontinuïtief, in sy duratiewe en logale gerigtheid onafgedaan, onbeëindig, onvoltooid, dus aspekties imperfektief, bv.: (Jan, waarom kom jy nie as ek jou roep nie?) – Pa, ek het nog my opstel geskryf/was nog besig om my opstel te skryf (en is nog nie klaar nie). Die aspekties kontinuïtiewe stadium skryf/is besig om te skryf het 'n onderbroke afloopstadium bereik voor die gerigtheid van die funksielogaliteit in die resultatiewe voltooiing van die opstel bereik is, voor die skryf perfektief beëindig is, voor die opstel „klaar geskryf“, d.i. okklusief voltooi is. Die kontinuïtiewe ontplooiing van die gerigtheid van die funksielogaliteit is dus onderbreek en het in die aflooppunt verbygeskuif, en so is die ontplooiingsproses onvoltooid, d.i. imperfektief beëindig. In: Hy het 'n huis gebou is daar geen lingale middel wat definitief aan die sin die logaliteit gee dat die huis voltooi is nie, klaar gebou is en die kontinuïtiewe „bou“ toe en daarom of perfektief of okklusief beëindig is. Die sin is lingaal vir tweeërlei interpretasie vatbaar:

gesit kan word nie;

- (b) dat die bouer besig was om (aan) die huis te bou, maar, om watter rede ook al, eenvoudig met die werksaamheid opgehou het, en so is die kontinuïteit van die besondere funksie in die ont-plooiingsproses gestaak en het uit die huidige verbygeskuif, lo-gaal onvoltooid afgedaan, aspekties „geïmperfektiveer“, bv.:

Die man het (aan) 'n huis gebou toe hy die ongeluk gekry het. In albei gevalle het die kontinuïteit van die duratiewe funksie voortbeweeg, in die gang daarvan verskuif na 'n eindpunt, 'n stadium van voltooidheid of afsluiting, 'n absolute voltooidheid in die bereiking van die doel of die finale beëindiging van die logale gerigtheid van die funksie in die eerste geval – die perfektiewe/okklusiewe aspek, en 'n momentele, onderbrekende beëindiging nog in die voorts kry-dende afwikkelingsproses in die tweede geval – die imperfektiewe aspek. Daar is selfs 'n derde interpretasie moontlik:

- (c) Hy het 'n huis gebou is die blote feitestelling van 'n tydruim-telik verbygeskewe, afgedane gebeure, onafhanklik van duur of tydruimtelike bepaaldheid of definitiewe begrenstheid – en dit word onderskei as die aoristiese aspek, d.i. die onbegrenste, horisonlose.

Vanselfsprekend impliseer die imperfektiewe ook die kontinuïtiewe – dus onnodig en oorbodig om hierdie aspek te karakteriseer as imperfektief-kontinuï-tief. Deur die geïmpliseerde kontinuïteit bly dit as 't ware retrosiperend be-trokke op die kontinuïtiewe aspek, maar tydruimtelik daarvan geïsoleer. Daarom vereis dit ook vir die strukturering daarvan spesifieke aspekties-funksionele middele, hetsy morfemiese soos bv. in Latyn die morfeem -b- in scrib-e-b-a-t, Hy het geskrywe/was aan 't skrywe/was besig om te skrywe/was skrywende, of mor-femiese en/of morfematiese soos in Afrikaans, respektiewelik ge- en het/was en selfs sintagmatiese was besig om te/was aan 't, bv.: Hy het geskryf/was besig om te skryf/was aan 't skrywe/was skrywende (aan 'n roman).

Ook momentiewe funksies kan in tydruimtelike gestrektheid, soos bo verdui-delik, aspekties imperfektief aangewend word, bv.: Teen agtuur het daar nog gaste gearriveer; Die gaste het bly arriveer/was steeds besig om te arriveer; Geleidelik het hy tog 'n oplossing gevind; Dit het hom lank geneem om die taak uit te voer.

- (v) Die perfektiewe aspek. Terwyl teenoor die inchoatiewe aspek van die duratiewe funksie die okklusiewe staan, staan teenoor die imperfek-tiewe weer die perfektiewe aspek, wat funksioneel die onmiddellike afloop, beëindiging, voltooiing van die funksie stel waarvan die inchoatiewe aspek en die kontinuïtiewe reeds uit die huidige, reële gebeure verbygeskuif het, maar slegs dermate dat die moment van die afloop, die voltooiingsmoment tydruimtelik nog reik na die huidige, nog daarmee skakel, as 't ware nog daar-binne val. Die perfektiewe aspek lingeer dus die verbygeskuifte funksiege-strektheid, die kontinue verloop of progressiewe afwikkeling vanaf 'n ingres-

eindig in die hede. Die inchoatiewe en die kontinuïtiewe aspekte van die funksie lê dus tydruimtelik in die verbygegane, terwyl die afloop=, die voleindigingsmoment in die huidige lê. Die perfektiewe aspek is dus ewe-eens as 't ware retrosiperend betrokke op die kontinuïtiewe, tydruimtelik nog daaraan verbonde deurdat die voltooiingsmoment met die huidige skakel. In en deur die afgelopenheid, die voltooiing, die „perfektivering” word dit aspekties van die kontinuïtiewe en die imperfektiewe onderskei en geïsoleer. Daarom vereis dit ook spesifieke aspekties-funksionele struktureringsmiddele: morfemies soos in die geval van die morfeem -s- in Latyn scrip-s-i-t of van -v- in am-a-v-i-t, en in Afrikaans morfemies spesifiek die perfektiveringsmorfeem ge-, en/of morfematies het en sintagmaties is besig gewees om te, bv.: Hy het 'n brief geskryf. (Ndl. Hij heeft 'n brief geschreven; Eng. He has written a letter)/ is besig gewees om 'n brief te skrywe/(is skrywende gewees aan 'n brief) - (vgl. Eng. He has been writing a letter). Dit moet opgemerk word dat die skakeling met die huidige, die kontinuïtiewe aspek, morfematies/sintagmaties gelingeer word deur die kontinuïtiewe vorm van die morfemaat/sintagmaat: het (Ndl. heeft; Eng. has), is, is skrywende en die afgelopenheid, die perfektiwiteit, deur die perfektiverende struktuur met die premorfeem ge-: geskryf, gewees. Dit is juis weens die spesifieke perfektiveringsfunksie van hierdie premorfeem dat die perfektiewe partisipium (die sogenaamde „verlede deelwoord”) ook gebruik word as omstandigheidslingemaat, bv. Die huis staan stewig gebou op rots; Ek slaap in die rus van ^{die} 'n eeuwe gesus, ongesien, ongehoord ongewek, ongestoord, en met die verdere postmorfeem -e (-te/-de) as hoedanigheidslingemaat, bv. Dit is 'n stewig geboude huis; Dit is 'n geslaagde onderneming; Hy het baie beperkte beweegruimte. Ek meen egter dat ons by hierdie aanwending van die partisipium baie suiwerder sal onderskei as ons dit karakteriseer as „okklusiewe partisipium”, om klaarblyklike gronde.

Ook die momentiewe funksies kan met logaal-duratiiewe gerigtheid aspekties perfektief aangewend word: Hy het eindelijk gearriveer; So ja, nou het ek die oplossing gevind; Jan, ek het twee van jou boeke geneem. Die vraag dring hom egter baie sterk op of in die geval van die momentiewe ons nie hier kragtens hulle afgeslote, voltooiide logale gerigtheid nie veeleer met okklusiewe aspek te doen het nie. Ek is geneig om aan hierdie interpretasie die voorkeur te gee. Die momentiewe is immers reeds logaal perfektief.

(vi) Die okklusiewe aspek. Teenoor die perfektiewe aspek, waarvan die afloopmoment reik tot aan of in die huidige, eintlik die voltooidheid, die afgelopenheid van die kontinuïtiewe lingeer, stel die okklusiewe aspek nie alleen die finale afgelopenheid, die volkome beëindiging van die funksie in die bereiking van die logale gerigtheid daarvan nie maar ook as tydruimtelik volkome geïsoleer van die kontinuïtiewe en van die perfektiewe. Miskien kan dit so gestel word: die perfektiewe aspek lingeer die afloop, die beëindiging, die voltooiing van die kontinuïtiewe funksieproses, terwyl die okklusiewe aspek die volkome afgelopenheid van die tydruimtelike gestrektheid en

bv.: Die kind het sy kos opgeëet; Die man het klaar gebou; Ek het al my lande geploeg gehad; Jan het 'n brief geskryf en dit gaan pos (dus geskryf gehad); Hy het 'n mooi en gerieflike huis gebou (die huis moet klaar gebou gewees het om mooi en gerieflik te wees); Hy het die meisie innig liefgehad. Ons moet daarop wys dat die okklusiewe aspek wesenlik die perfektiewe insluit en omsluit deurdat laasgenoemde in die afwikkeling van die funksieproses verbygeskuif het en eersgenoemde 'n definitiewe presisering van die bereikte voltooidheid en finale begrensing is deur middel van omskrywing of van morfeme, morfemate en/of sintagmate wat die aspektiese funksie rig op afgeslotenheid, bereikte resultaat of toestand deur die funksie bewerkstellig. Latyn het byvoorbeeld 'n spesifieke aspekties-okklusiewe morfeem -er- soos in scrip-s-er-a-t (Hy het geskryf gehad), am-a-v-er-a-t (Hy het gemin gehad). Sonder spesifieke okklusiewe middele is die okklusiwiteit in Afrikaans dikwels konklusief af te lei uit die logaliteit van die hele sin, soos bv.: Hy het 'n mooi en gerieflike huis gebou; Jan het 'n brief geskryf en dit gaan pos; Ek het hom 'n lang brief daaroor geskryf; Die studente het hulle goed voorberei vir die eksamens.

(vii) Die potensiewe aspek. Tot dusver het ons die aspektiese onderskeidings in die verloop en ontplooiing van die duratiewe funksie/funksielingemaat gekarakteriseer ten opsigte van slegs twee primêre tydruimtelike verloopstadia, nl. die van die huidige, die onmiddellik beleefbare, die kontinuïetief werklik gebeurende, en van die verbygegane, die afgelopene, die beëindigde en voleindigde. Maar daar bly nog die aan die huidige, werklik gebeurende stadium voorafgaande, die daartoe aansluitende, die op die huidige gerigte stadium waardeur sake in hulle bestaan tydruimtelik gebind is ... en in hulle funksies staan gebind te wees of gebind te word. Teenoor die oomblikgebonde, die gestrekte momentgebonde of duurgebonde, voortsikrydende realiteitsgebeure staan die moontlikheidsgebeure, die waarskynlikheids-, die noodsaaklikheidsgebeure - dit alles wat potensief tydruimtelik in vooruitsig gestel is. As sake nou ten opsigte van hierdie tydruimtelike stadium in funksiesituasie geplaas, gedink of geprojekteer word, is daar slegs twee aspektiese moontlikhede, t.w.

- (i) dat die funksie potensief-kontinuïetief plaasvind, verrig word en ontplooi, d.w.s. aspekties imperfektief gaan wees en bly, en
- (ii) dat die funksie staan plaas te vind, verrig te word en te ontplooi tot die stadium van afloop, beëindiging/voleindiging, voltooiing/voltooidheid, volkome afgeslotenheid, dus aspekties okklusief.

Ook in die geval van eersgemelde word funksionele struktuurmiddele vereis, hetsy morfemiese, hetsy morfematiese of sintagmatiese. Waar daar beskikbares is wat reeds die aspektiese funksie het, word hulle vir die ooreenstemmende aangewend - soos bv. die morfeme -b- en -er- in Latyn respektiewelik vir die imperfektiewe en die okklusiewe aspekte: imperfektief: am-a-b-i-t; okklusief: am-a-v-er-i-t. Die Latynse sintagmeme am-a-b-a-t en am-a-b-i-t is dus albei aspekties imperfektief - maar tog stel die eersgenoemde die imperfektiwiteit in

-a-, terwyl laasgenoemde die imperfektiwiteit in die nog komende, nog in vooruitsig wesende stel, d.i. die futurale. Gevolglik moet ons terminologies die onderskeiding maak tussen praeteritale imperfektief en futurale imperfektief. Die onderskeiding en karakterisering is egter hibridies, omdat dit sowel temporaal as aspekties is. Suiwer aspekties gesien verkies ek respektiewelik net imperfektief en potensief. 'n Funksie wat potensief is, wat in vooruitsig gestel is, impliseer vanself die imperfektiewe.

Waar Afrikaans nie soos Latyn oor sulke morfemiese struktuurmiddele beskik nie, word morfematies gebruik gemaak van 'n funksielingemaat wat juis die potensiewe logaliteit van gerigtheid op wat nog staan te gebeur het, nl. sal om die funksie in sy onbegrenste kontinuïtiewe vorm en gerigtheid aspekties potensief te rig, bv. Hy sal 'n brief skrywe (vgl. Ndl. Hij zal 'n brief schrijven - schrijven lingeer juis die onbepaalde, onbegrenste kontinuïteit, d.i. die sogenaamde „infinities”)/sal besig wees om te skrywe/(sal skrywende wees aan 'n brief); sal lingeer dus morfematies die potensiewe en skryf/skrywe die kontinuïtief-onbegrenste, d.i. albei lingeer die imperfektiewe by implikasie - dus net suiwer potensief.

(viii) In die tweede geval, die voorgemelde okklusiewe, het ons te doen met die stadium van voleindiging, volkome afgeslotenheid soos dit potensief plaasvind. Hier word ook van bestaande struktuurmiddele wat juis die aspekties-okklusiewe funksie het, gebruik gemaak soos in Latyn die okklusiewe morfeem -er- in scrip-s-er-a-t en am-a-v-er-a-t, en in Afrikaans die premorfeem ge- en die morfemaat het. So het Latyn bv. vir die okklusiewe hierdie funksionele struktuurvorm scrip-s-er-i-t, am-a-v-er-i-t, waarvoor die Afrikaanse ekwivalente is: Hy sal geskryf het/sal geskryf gehad het; Hy sal liefgehad het/sal gemin het/sal gemin gehad het. Maar waar die okklusiewe aspek ook feitlik die bereikte resultaat of toestand lingeer, logeer die Latynse vorme ook: Hy sal skrywende gewees het/sal skrywend-wesende gewees het; Hy sal minnende gewees het/sal minnend-wesende gewees het. So stel sal dan morfematies die potensiwiteit en het en die ge-strukture die okklusiwiteit van die kontinuïtiewe funksie. Ook hier kan ons nie die hibridiese karakterisering van praeteritale okklusief en futurale okklusief maak nie, maar suiwer aspekties net van okklusief en potensief-okklusief.

(ix) Wat besondere opmerking verdien, is dat die geïsoleerde ingressiewe en inchoatiewe verloopstadia van die funksie, bv. die ingressiewe Hy is gereed/oorgehaal/voornemens ens. om te skrywe of: Hy gaan/wil/staan te skrywe en die inchoatiewe: Hy begin skrywe, in wese ook kontinuïtief is, dus die kontinuïtiewe, hoe relatief gestrek ook al, impliseer. Dit is dus onnodig om hulle te karakteriseer as kontinuïtief-ingressief of kontinuïtief-inchoatief. Maar uit hulle kontinuïtiewe wesensaard volg dan dat hulle albei ook ander aspekte moet lingeer, bv. Hy het lus gehad om te skrywe/was gereed/oorgehaal/voornemens om te skrywe/wou skrywe (vgl. die Latynse ekwivalent: Scripturus erat) (Eng. He was about to write) en Hy het begin skrywe:

gereed/oorgehaal/voornemens gewees om te skrywe (vgl. Latyn: Scripturus fuerat Eng. He had been about to write), en Hy het begin gehad om te skrywe (toe hy oorlede is). Omdat hierdie aspekte nie geïmpliseer word soos die kontinuïteit=
we nie, moet hulle onderskeidend gekarakteriseer word as imperfektief/perfektief-ingressief, imperfektief/perfektief-inchoatief, okklusief-ingressief en okklusief-inchoatief.

Dieselfde geld van die potensiewe aspekte, bv. Hy sal lus hê/gereed/oorgehaal wees om te skrywe: potensief-ingressief; en Hy sal begin skrywe: potensief-inchoatief; Hy sal lus gehad het/gereed/oorgehaal gewees het om te skrywe: potensief-okklusief-ingressief; en Hy sal begin gehad het om te skrywe: potensief-okklusief-inchoatief.

1.5. Samevatting. Aspek is dus die verskynsel waardeur die tydruimtelik gestrekte, duratiewe funksies wesentlik in hulle tydruimtelike gebeuremomente of gebeurestadia beheers en lingaal onderskeidend gelingeer word. Ons wil saamvattend en oorsigtelik die aspekverskynsel grafies soos volg illustreer:

1			4		
A Verbygegane			M Huidige, reële gebeure	N Aanskuiwende moontlike	
W -----			Y -----	----- X	
(Jan			skryf	'n brief	
Okklus.- Ingress.	Perfekt.- Ingress.	Imperf.- Ingress.	a.Ingressief	Potensief- Ingressief	Potensief- Okklus.-Ingress.
Okkl.- Inchoat.	Perf.- Inchoat.	Imperf.- Inchoatief	b.Inchoatief	Potensief- Inchoatief	Potensief-Okkl. Inchoatief
f Okklusief	e Perfekt.	d Imperfekt.	c.Kontinuït.	g Potensief	h Potensief- okklusief.
2	Aoristies				3

1-2-3-4-1:- Die onbegrenste, tydruimtelike gestrektheid waarin die funktor sy duratiewe funksie skryf verrig, omsluitend M-N, die huidige, reële gebeure as die fundamentele uitgangspunt; M-A, die verbygegane; N-Z, die aanskuiwend moontlike of potensiewe;

A-Z:- die onderskeibare aspektiese verloopstadia van die funksie in:
Jan skryf 'n brief;

W:- die inisiërende funktorale komplement in die funksierelasie Jan - brief waarop die resultatief-duratiewe funksie/funksielingemaat skryf betrokke is;

X:- die vermoontlikende funktumale komplement in die funksierelasie Jan - brief waarop die funktor sy funksie aspekties rig en wat resultatief in die funksierelasie betrokke is;

Y:- die betrokke resultatief-duratiewe funksie skryf, die fundamentele uitgangspunt.

gin) skryf; Jan is/staan op die punt om 'n brief te (begin) skryf.

- a - d:- Imperfektief-ingressiewe aspek: Jan was klaar/gereed/oorgehaal/op die punt/voornemens/het lus gehad om 'n brief te begin skryf/te skryf; Jan wou 'n brief skryf.
- a - e:- Perfektief-ingressiewe aspek: Jan is klaar/gereed/oorgehaal/voornemens gewees om 'n brief te (begin) skryf/het op die punt gestaan om 'n brief te (begin) skryf.
- a - f:- Okklusief-ingressiewe aspek: Jan was klaar/gereed/oorgehaal/voornemens gewees om 'n brief te skryf/te begin skryf.
- a - g:- Potensief-ingressiewe aspek: Jan sal lus hê/gereed/oorgehaal wees om te skryf/te begin skryf.
- a - h:- Potensief-okklusief-ingressiewe aspek: Jan sal lus gehad het/gereed/oorgehaal gewees het om te (begin) skryf.

Terloops moet daarop gewys word dat die aspek ook temporaal en modaal nader gerig en gepresiseer word deur middel van bepaalde morfematiese elemente. Dit geld ook van die volgende aspekte. Maar hieroor later by die betrokke verksynsels.

- b :- Inchoatiewe aspek: Jan begin skryf.
- b - d:- Imperfektief-inchoatiewe aspek: Jan het 'n brief begin skryf.
- b - e:- Perfektief-inchoatiewe aspek: Jan het (nou net) 'n brief begin skryf.
- b - f:- Okklusief-inchoatiewe aspek: Jan het begin gehad om 'n brief te skryf.
- b - g:- Potensief-inchoatiewe aspek: Jan sal begin skryf.
- b - h:- Potensief-okklusief-inchoatiewe aspek: Jan sal 'n brief begin skryf het; Jan sal begin gehad het om 'n brief te skryf.
- c:- Kontinuïtiewe aspek: Jan skryf 'n brief/is besig om 'n brief te skryf; Jan hou aan skryf aan 'n brief.

En met die kontinuïtiewe partisipium: Jan is skrywende aan 'n roman; (vgl. Jan is 'n lang tyd bedliggend).

- d:- Imperfektiewe aspek: Jan het (aan) 'n brief geskrywe/was 'n brief aan 't skrywe/was besig om 'n brief te skrywe; Jan het aangehou skrywe aan 'n brief; Jan was skrywende aan 'n brief.
- e:- Perfektiewe aspek: Jan het 'n brief geskryf/het aan 'n brief geskryf; Jan is besig gewees om 'n brief te skryf; Jan is 'n brief skrywende gewees.
- f:- Okklusiewe aspek: Jan het 'n brief geskryf gehad; Jan het hierdie brief geskryf; Jan het my 'n lang brief geskryf oor die aangeleentheid; Jan het 'n brief geskryf en dit gepos; Ek het die brief ontvang wat Jan geskryf het.
- g:- Potensiewe aspek: Jan sal 'n brief skryf/sal besig wees om 'n brief te skryf; Jan sal 'n brief skrywende wees.
- h:- Potensief-okklusiewe aspek: Jan sal 'n brief geskryf (gehad) het; Jan sal besig gewees het om 'n brief te skryf.

- 1:- Aoristiese aspek: Jan het 'n brief geskryf - die blote stelling van 'n voltooiide, voldonge gebeure : die onbegrenste, horisonlose aspek.

2. Tempus en tempusgebondenheid.

2.1. Verwarring: aspek en tempus. Ons het reeds terloops opgemerk dat aspek temporaal, d.i. tydmatic, nader bepaal en gepresiseer kan word deur morfematiese elemente - ons kan byvoeg: fonemiese - soos byvoorbeeld in Latyn, wat wel in 'n mate spesifieke tydsmiddele naas die aspektiese het. Hierdie moontlikheid dui al dadelik op die kruisende verband tussen en verstrengeldheid van aspek en tempus as onderskeie verskynsels wat elk sy spesifieke funksionele lingeringsmiddele moet hê en daarom ook wel het waar die twee onderskeidelik beleef word. In hierdie kruising en verstrengeldheid lê die oorsaak van die gebrekkige of totaal afwesige onderskeiding van aspek en tempus as wesenlik lingaal-verskillende en dus funksioneel verskillende verskynsels of kategorieë, ook die oorsaak van die waninterpretasies en verwarrende verklarings nie slegs van aspek en tempus of tyds onderskeidinge nie, maar ook van waninterpretasie en verwarring ten opsigte van die onderskeiding van die tempora self. Hierdie toestand vind sy neerslag in die linguistiese literatuur en is skering en inslag in ons gangbare taalbeskouing en onderwyspraktyk soos uit elke leerboek duidelik blyk. Dit is, lingologies gesien, gebiedend noodsaaklik dat tempus en tempusverskynsels van aspek en aspekverskynsels onderskei en afgebaken word. Dit bring mee dat vasgestel moet word wat presies lingologies onder tempus/tyd verstaan en wat die spesifieke funksionele middele is waardeur tempus gelingeer word.

2.2. Noodsaaklikheid van onderskeiding aspek : tempus. Ek het dit reeds gestel (par. 1.3) dat aspek in Indo-Europees dominant was in die betrokke gemorfemeerde struktuurvorme van die funksielingemaat. Indo-Europees het geen tempus geken nie en geen lingale middele vir lingering van tempus onderskeidinge in en deur die funksielingemaat ontwikkel nie. Die daaruit ontwikkelde dogtertale, soos Sanskrit, Oergrieks, Oeritalies, Oerslawies en Oergermaans, byvoorbeeld, het in hulle oervorm, en in hulle oud-vorm ewe-eens, hierdie aspekonderskeiding wat hulle as morfemerend-sintemerende tale deur spesifieke morfemiese middele gelingeer het, erflik behou en voortgedra. In Oud-Germaans-Goties, byvoorbeeld, was die ablaut, die reduplikasie of premorfemering en die nuutontwikkelde postmorfemering deur middel van -da suiwer aspektiese middele en geen temporale middele nie. Terwyl Latyn die imperfektiewe en potensiewe aspekte deur middel van die fonemiese morfeem -b- lingeer, het Goties-Oud-Germaans die ablaut, premorfemering en postmorfemering aangewend vir lingering van die imperfektief, maar vir die potensief het dit reeds gebruik gemaak van die aktionsartige potensief skulan naas die aanwending van die kontinuïetief in potensiewe funksie. Vandaar die tradisioneel-grammatiese verklaring dat Goties geen „futurum" gehad het nie. Uit 'n lingologies-morfologiese ontleding van die verskillende struktuurvorme van die funksielingemaat

middele bestaan wat in direkte betrokkenheid as sodanig spesifieke tydsfunksie het nie. Daartoe moes spesifieke tydslingemate en tydsbepalings morfematies of sintagmaties aangewend word wanneer die aspekte in hulle tydruimtelike onbegrenstheid of begrenstheid nader gepresiseer moes word. Die funksielingemaat word in die Duitse taalleer onderskei en gekarakteriseer as „Zeitwort“, maar wesenstaardlik, funksioneel en diachronies is dit geen „Zeitwort“ nie, veeleer 'n „Aspektwort“. Die miskenning van aspek as 'n wesentlike en funksioneel aktiewe verskynsel in die taal en die verwarde en verwarrende vereenselwiging daarvan met tempus en tempusverskynsels soos deur die „grammatici“ en taalreglementeerders uit die klassieke Grieks-Latynse grammatika in die laat Middeleeue en gedurende die Renaissance op die volkstale oorgedra en toegepas, bereik in hierdie „Zeitwort“-onderskeiding sy kulminasiepunt. Die vereenselwiging en verwarring word ook weerspieël in die hibridiese terminologie van die gangbare tradisionele grammatika vir die verskillende tempora, bv. Onvoltooid (kontinuu-tiewe aspek) en Voltooid (perfektiewe aspek); teenwoordige tyd (praesens-tempus); Onvoltooid (imperfektiewe aspek) en Voltooid (okklusiewe aspek (pluperfektum/plus-quamperfektum)) verlede tyd (praeteritum-tempus) en Onvoltooid (kontinuu-tief-potensiewe aspek) en Voltooid (okklusief-potensiewe aspek) toekomende tyd (futurum-tempus). Wat dus wesentlik aspek is, is met tempus verwar, die wesentlik onderskeie aspekte is as tempora geïnterpreteer, en daarvolgens is die „tye van die werkwoord“ onderskei. „Tyd“ self kan tog nie „onvoltooid“ of „voltooid“ wees nie – enige funksie in sy verloop of afwikkeling wel. Hieruit is dit ook duidelik dat aspek en tempus ten nouste met mekaar verbind en vervleg is. Die tydruimtelik begrensde aspekte kan feitlik in al die tempora gehandhaaf word, en aspek en tempus is dan ook onskiedbaar, soms selfs nie onderskiedbaar deureanverstrengel. Maar die een is nie identiek met die ander nie, daarom korreleer die betrokke onderskeidings funksioneel ook noodwendig nie altyd nie.

Dit alles maak dit noodsaaklik om tempus lingaal-prinsipiëel en lingologies te onderskei van aspek en hulle onderlinge verhouding, verweefdheid en hulle funksionele kruising en aanvulling bloot te lê en die onderskeiding aan relevante taalmateriaal te toets. Aspek is primêr, tempus is 'n konsekwensie, 'n uitvloeisel daarvan, daarom funksioneel 'n sekondêre verskynsel. By elke vorm van die funksielingemaat en in elke gegewe funksiesituasie moet elkeen in sy eie lingale funksie onderskei en verantwoord word. Daardeur alleen is dit moontlik om meer helderheid te verkry oor wat werklik tydsonderskeiding en tydslingering in die funksielingemaat is en om die bestaande verwarring en wanbegrip oor tempus uit die weg te ruim. Die taalwetenskap, die linguistiek en die taalonderwys sal daarby baat.

2.3. Aspekte wesentlik tydmattig geleed. Waar die aspekte, soos ons hulle onderskei en gekarakteriseer het, die lingering van die geïsoleerde momentgebonde geleidinge van dieselfde funksiegebeure of =verrigting in die tydruimtelike gestrektheid van die verloop of afwikkeling van die funksie t.a.v. aanloop tot, aanvang van, die verloopspesies van gebeure, die afloop. beëindig-

gelokaliseer in drie verloopmomente (vgl. par. 1.5), naamlik: die huidige, reële gebeure; die verbygegane, nie meer gebeurende of reeds gebeurde; die moontlike, potensiewe gebeure in die aanskuiwende tydruimtelikheid. Implisiet is daar dan ook tydgebondenheid van die funksie in die aspekte geleë, maar aspek is wesensaardlik nie tempus nie, en spesifiek aspektiese middele en aspekties-funksionele struktuurvorme kan nie terselfdertyd ook temporale middele en temporaal-funksionele struktuurmiddele wees nie. So is en word die taal nie gestruktureer om met dieselfde middele funksioneel sowel aspek as tempus te lineer nie – vergelyk maar Latyn. By gebrek aan spesifieke fonemiese of morfemiese, funksionele tempuslingerende struktuurmiddele kan daar alleen temporale onderskeidings gemaak word wanneer daar spesifieke, tempusfunksionele morfematiese of sintagmatiese middele geskep of ander lingale elemente vir die temporale funksie aangewend word. In Indo-Europees en Oergermaans-Germaans het nie sulke fonemiese of morfemiese tydsmiddele bestaan nie, omdat tempora, soos reeds herhaaldelik aangedui en beklemtoon, nie as sodanig onderskei en in en deur die funksielingemaat gelingeer is nie. Dit is inderdaad nog die geval in Nederlands en Afrikaans.

2.4. Tempus en tempuslingering. Wat moet ons dan lingaal en lingologies onder tempus/tyd verstaan? Die tyd self is 'n saakverskynsel wat saaksoortlik beleef en as saak gelogoseer word. As saak is dit kosmies ruimtelik begrens – dit het 'n begin, 'n aanvang gehad, dit sal 'n einde hê; en tussen begin en onbepaalbare einde lê die onbepaalbare duurgestrektheid. Die taalmakende mens beleef die tyd vanuit sy onmiddellike bestaans- en belewingsmoment as 'n immer verbyskuiwende verskynsel of as 'n verskynsel wat kontinu voortskryf of uitstrek na 'n onbepaalbare einde. Kragtens die tydruimtelike wesens- en bestaans-gebondenheid en =begrenstheid van sake of saakverskynsels word die tyd as 't ware segmenties, d.w.s. gestrek-ruimtelik, verdeel en gemeet of in periodes of momente van kortere of langere duur beleef, afgebaken, georden en as sodanig gelingeer, hetsy volgens natuurmatige hetsy volgens kunsmatige onderskeiding, bv. hede, teenwoordige, onmiddellike, huidige; verlede, vergange, verbygegane, gepasseerde; toekoms, aanstaande, aankomende, volgende; dag, nag, week, maand, jaar, eeu, sekonde, minuut, uur, etmaal; moment, oomblik, tydperk, periode, leeftyd; nou, onlangs, lank gelede; vandag, gister, môre, oormôre, naasoormôre, eergister, naaseergister, ens., ens.. Op die wyse oriënteer en lokaliseer die taalmaker homself as 't ware tydmatiglik in die tydruimtelike gestrektheid van sy bestaan, en daarmee lokaliseer hy ook ander sake, verskynsels en gebeurtenisse en word ook alle funksies in die tydsbepaaldheid en =begrenstheid verrig en gelokaliseer. Dit volg dan onvermydelik dat waar tale nie oor middele beskik om in en deur die funksielingemaat self die besondere tydsbepaaldheid en tydsgeleëheid te lineer nie, van tydslingemate gebruik gemaak moet word om die betrokke funksies, reeds in hulle aspektiese gerigtheid en bepaaldheid, tydmatiglik te lokaliseer en te presiseer.

enigste taal is wat spesifieke middele geïnnoveer het om in en deur die funksielingemaat ook tempus te lingeer naas en onderskei van aspek. Die aspek-te is onderskei en georden in verskeie verloopmomente, bv. die kontinuïtiewe aspek: labor-a-t (Ndl. Hij werkt/is aan 't werken; Eng. He works/is working; Afr. Hy werk/is aan die werk/is besig om te werk), wat die funksieverloop in die onmiddellik beleefde, plaasvindende funksiestadium lingeer - daar is, let wel, dus geen aspekties-funksionele morfeem nodig nie en ook geen temporaal-funksionele nie -; labor-a-b-a-t (Ndl. Hij werkte/was aan 't werken; Eng. He worked/was working; Afr. Hy het gewerk/was aan die werk/was besig om te werk), wat die kontinuïtiewe, nog voortgaande, onafgelope gebeure in die verbygegane funksiestadium, dus aspekties imperfektief, lingeer deur die spesifiek-aspektiese morfeem -b-; labor-a-b-i-t (Ndl. Hij zal werken/zal aan 't werken zijn; Eng. He will work/will be working; Afr. Hy sal werk/sal aan die werk wees/sal besig wees om te werk), wat ewe-eens die kontinuïtiewe funksieverloop aspekties onafgeloop, imperfektief lingeer en ook deur middel van dieselfde imperfektiewe morfeem -b-; labor-a-v-i-t (Ndl. Hij heeft gewerkt/is aan 't werken geweest; Eng. He has worked/has been working; Afr. Hy het gewerk/is aan die werk ge-wees/is besig gewees om te werk), waar die fonemiese variant -y- morfemies die afgelope, d.i. perfektiewe aspek lingeer; labor-a-v-er-a-t (Ndl. Hij had gewerkt/was aan 't werken geweest; Eng. He had worked/had been working; Afr. Hy het gewerk (gehad)/was aan die werk gewees/het klaar gewerk), waar die morfeem -y- weer die perfektiewe aspek lingeer wat verder deur die morfeem -er- voltooid-afgeloop, d.i. aspekties okklusief (pluperfektief) gerig word; labor-a-v-er-i-t (Ndl. Hij zal gewerkt hebben/zal aan 't werken geweest zijn; Eng. He will have worked/will have been working; Afr. Hy sal gewerk het/sal aan die werk gewees het/sal besig gewees het om te werk), waar die morfeme -y- en -er- respektiewelik dieselfde perfektiewe en okklusiewe funksies het. Daar bly dus die morfeem -a- in die imperfektief labor-a-b-a-t en in die okklusief labor-a-v-er-a-t, en die -i- in die perfektief labor-a-v-i-t, in die potensief labor-a-b-i-t en in die potensief-okklusief labor-a-v-er-i-t oor, waarvan die funksie verklaar moet word. Uit die funksioneel-morfologiese ontleding is dit onmiskenbaar duidelik dat die -a- morfeem in labor-a-b-a-t die imperfektiewe funksie van die bilabiale morfeem -b- tydmatig of temporaal rig tot die verbygegane, die verledene, d.i. die praeteritale, en dat funksioneel dieselfde -a- morfeem in labor-a-v-er-a-t die okklusiewe morfeem -er- ewe-eens temporaal rig tot die verbygegane, die verledene, die praeteritale. Dit het geen ander funksie nie. Net so is dit onmiskenbaar duidelik dat die morfeem -i- in labor-a-b-i-t ablautend-funksioneel die imperfektiewe funksie van die bilabiale morfeem -b- temporaal rig tot die aankomende, die aanskuiwende of die voorliggende, die toekomstige, d.i. die futurale, en daardeur aspekties tot die potensiewe, en dat funksioneel dieselfde -i- morfeem in labor-a-v-er-i-t die okklusiewe morfeem -er- ewe-eens temporaal rig tot die aanskuiwende, nog verder geleë toekomstige, futurale en daardeur ook aspekties presiseer tot die potensief-okklusiewe. Dit moet aanvaar word dat die morfeem -i- in labor-a-b-i-t en labor-a-v-er-i-t dieselfde funksie het.

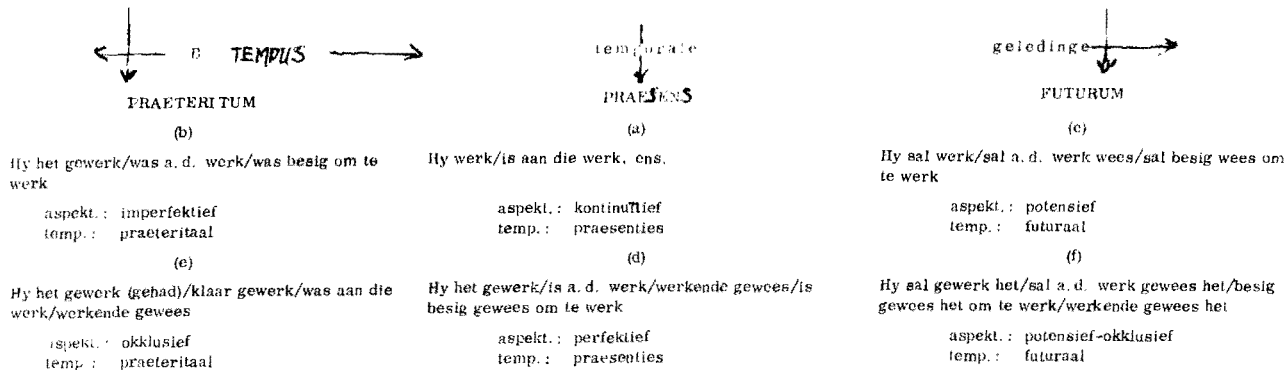
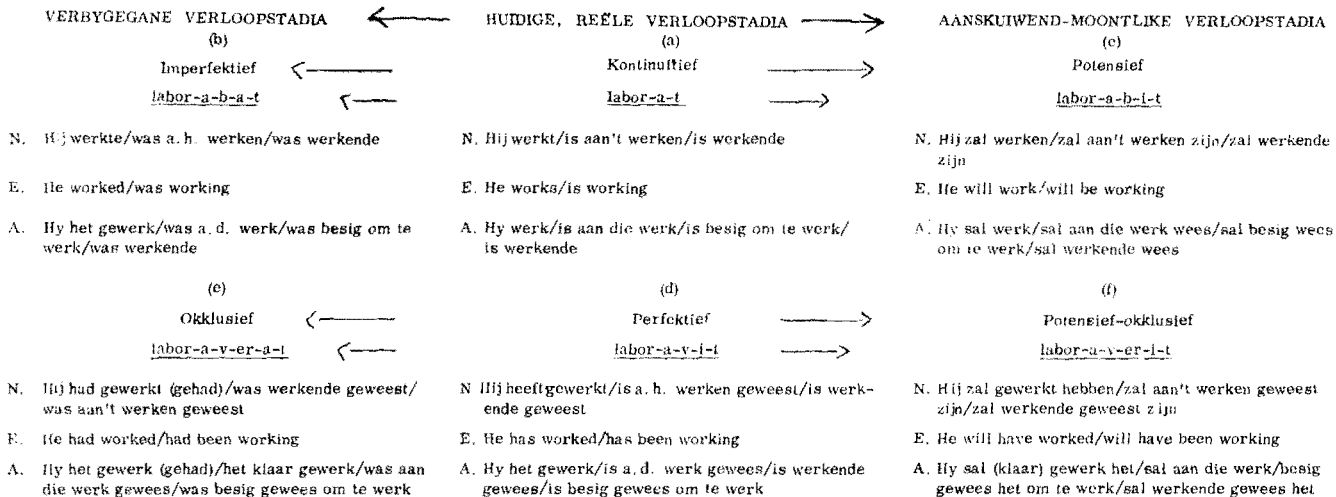
raal praesenties rig, ablautend teenoor die praeteritale -a-. Dit het dus feitlik meer 'n distinktiwe as wel 'n suiwer temporale funksie. Dit is dus duidelik dat, basies uitgaande van die onmiddellik, oombliklik beleefde funksiegebeure, die momentane of die kontinuïtiewe, die tydruimtelik onbepaald-gestrekke, onbegrens durende, daar wesentlik slegs twee morfemies-gelingeerde, tydmatig-begrenste tempora onderskei word, naamlik die praeteritale en die futurale, respektiewelik die verbygegane, die gepasseerde, die na-praesentiese, die verledene en die nog-sal-wesende, die nog-sal-gebeurende, die voor-praesentiese, die toekomstige. Dit is opmerklik dat, teenoor die imperfektiewe, perfektiewe en okklusiewe aspeksmorfeme -b-, -v- en -er- en die praeteritale en futurale tempusmorfeme -a- en -i-, die aspekties kontinuïtiewe labor-a-t deur geen aspekmorfeem en geen tempusmorfeem gerig word nie. Die verklaring lê daarin, soos ons reeds opgemerk het, dat weens die onmiddellike, gebeurende gebondenheid van die funksie dit nie alleen nie nodig is nie, maar dat dit vir die taalskepper ook onmoontlik is. Dus sowel die aspekties-kontinuïtiewe as die temporaal-praesentiese lê funksioneel implisiet in die logaliteit van die funksie: wat gebeur, wat as funksie van 'n saak gelingeer word, beleef die taalmaker as realiteit in momentane of onbepaald-kontinue proses van gebeure, en wat hy so onmiddellik beleef, geskied in die onmiddellike, huidige tydsmoment, die praesentiese.

2.6. Tempusonderskeiding morfematies of sintagmaties gelingeer. Hieruit volg dat daar slegs drie onbepaald-gestrekke, onbepaald-durende tydsgeledinge of tempora wat in en deur die funksielingemaat gelingeer word, onderskeibaar is en onderskei word, naamlik die praesens/teenwoordige tyd, die praeteritum/verlede tyd en die futurum/toekomende tyd. In die tale wat oorspronklik geen tempusonderskeiding en dus geen spesifieke funksioneel-temporale morfemiese middele gehad het en steeds nie het nie, soos die Germaanse tale, kan tempusonderskeiding alleen by wyse van interpretasie of konklusie herlei word uit die onderskeie aspekte van die funksielingemaat in soverre as wat daar korrelate is, want, soos deur Latyn morfologies bewys word, is aspek en tempus twee lingaal-funksioneel verskillende verskynsels - daarom hoef hulle nie altyd te korreleer nie. En waar die tale as gevolg van demorfemering morfematiese en sintagmatiese middele aangewend het om die aspekte te lingeer, bv. Ndl. hebben, zijn/wezen, zullen, willen, kunnen, moeten, ens.; Eng. have, (to) be, shall, will, can, must, etc.; Afr. het, is, sal, wil, kan, moet, ens., met hulle aspektiese vorme, is ook hier die tempora konklusief af te lei uit die aspekte. Indien die spesifieke tydsgebondenheid van die funksie lingaal nader gelokaliseer, gepresiseer of georden moet word, word dit gedoen deur funksionele morfematiese of sintagmatiese tydslingemate of tydsintagmate wat op die funksie betrokke is, by wyse van spesifiek temporale bepalinge - en, dis opmerklik, hulle korrespondeer of korreleer altyd met of die praesentiese of die praeteritale of die futurale tempus, bv. praesenties: nou, op die oomblik/moment, vandag, vanjaar, hierdie week, in die hede, op/vir die huidige, ens.;

de, in dae her, in vervloë tye, onlangs, pas, so pas, passeerde jaar/maand/week,
toe, ens.; futuraal: netnou, straks, strakkies, binnekort, aanstons (aans),
môre, oormôre, naasoormôre, binne 'n uur/dag/week/jaar, eerskomende Woensdag,
aankomende (aankomste)/aanstaande/volgende week/maand/jaar, ens.

- 2.7. Samevatting. Om die samehang en verstrengeldheid van die aspekte en tempore duidelik te stel wil ek dit, deur samevatting van die voorgaande, grafies soos volg in beeld bring:

A. ASPEKTE: tydruimtelike verloopstadia van die funksie —>

C. TEMPORALE PERAI IN 30

(b) <u>Hy het</u> ... gister, 'n tyd gelede, verlede jaar, lanklaas, onlangs, so pas, toe aan 'n roman <u>gewerk</u> aspekt.: imperfektief (nog nie klaar nie) temp.: praeteritaai	(a) <u>Hy werk</u> nou, v. njaar, hierdie week, op die oomblik aan 'n roman aspekt.: kontinuïef temp.: praesenties	(c) <u>Hy sal</u> môre, volgende week, aanstons, netnou, ens. aan sy roman (<u>begin</u>) <u>werk</u> aspekt.: potensief (inchoatief-potensief) temp.: futuraai
(e) <u>Hy het</u> gister, voorverlede jaar, onlangs, ens. hard aan hierdie roman <u>gewerk</u> (dus klaar) aspekt.: okklusief temp.: praeteritaai	(d) <u>Hy het</u> vandag, vanjaar, hierdie week aan sy roman gewerk. aspekt.: perfektief temp.: praesenties	(f) <u>Hy sal</u> straks, eerskomende Woensdag, aanstaande jaar, ens. aan sy roman <u>gewerk het</u> aspekt.: potensief-okklusief temp.: futuraai

2.8. Toepassing. Hierdie tydsbepalinge wat in hulle betrokkenheid op die funksie/funksielingemaat die funksie temporaal rig en lokaliseer, tydmatiglik afbaken, begrens, presiseer en orden, is dus temporale omstandigheidsbepalinge, morfematies of sintagmaties. Maar die tydsbepalinge rig en lokaliseer nie slegs die funksie temporaal nie, hulle kan, weens hulle betrokkenheid daarop, die funksie ook aktionsartig rig of wysig. So, byvoorbeeld, is gaan normaliter aktionsartig kinetief: Hulle gaan strand toe. Maar in: Hulle gaan elke jaar/dikwels strand toe, rig die tydsbepalinge elke jaar/dikwels die kinetief, wat implisiet logaal ook duratief is, aktionsartig tot 'n iteratief: by jaarlikse of dikwelse herhaling gaan hulle strand toe. As ons gaan in hierdie situasie lingologies en funksioneel omskryf, dan het ons die volgende:

gaan: aktionsartig: iteratief, deur elke jaar/dikwels daartoe gerig;
 aspekties: kontinuïetief, geprojekteer in die reële „gaan-moment” van elke jaar/keer;
 temporaal: praesenties: die jaar of die keer dat „hulle gaan”, „gaan” hulle.

So kan gaan in die aktionsartig iteratiewe situasie aspekties en temporaal ook anders gerig word, bv.:

- (1) Hulle kan/wil/moet elke jaar/dikwels strand toe gaan:
wil/kan/moet gaan: aspekties: ingressief;
 temporaal: praesenties.
- (2) Hulle het elke jaar/dikwels gegaan:
het gegaan: aspekties: okklusief, begrens deur die verbye elke jaar/dikwels; gestruktureer deur het ge-;
 temporaal: praeteritaat: wat okklusief is, is ook praeteritaat, herlei uit die aspek.
- (3) Hulle sal elke jaar/dikwels ... gaan:
sal gaan: aspekties: potensief, gerig deur die potensiewe morfemaat sal;
 temporaal: futuraal, konklusief herlei uit die aspek: wat potensief is, is ook futuraal (daar is geen eksplisiet-temporale middel nie).
- (4) Hulle sal elke jaar/dikwels ... gegaan het:
sal gegaan het: aspekties: potensief-okklusief, gestruktureer deur die morfemate sal (potensief) en het en die premorfem ge- (okklusief);
 temporaal: futuraal, konklusief herlei uit die aspek: wat potensief is, is ook futuraal (daar is geen eksplisiet-temporale middel nie).
- (5) Toe/daarna het hulle elke jaar/dikwels gegaan:
het gegaan: aspekties: okklusief, gerig en begrens deur toe/daarna; gestruktureer deur die morfemaat het en die premorfem ge-;
 temporaal: praeteritaat. herlei uit die aspek: wat

bepaal en gepresiseer deur die tydsmorfemate toe/daarna.

In die funksiesituasie: Hulle gaan môre strand toe, daarenteen, is die aktionsart van gaan suiwer kinetief, die aspek kontinuïetief, geprojekteer, geantisipeer in die reële gebeuremoment van „môre se gaan” (vandaar die aspekties-kontinuïetiewe vorm gaan) en die tempus futuraal, morfematies gerig deur die temporaal-futurale bepaling môre deur en in die betrokkenheid daarvan op gaan. Dieselfde lingologiese en funksionele prinsipies van verklaring is ook toepaslik op funksiesituasies soos in:

A. (1) Gister werk ons op die lande, toe die haelstorm ons oorval:

werk: aktionsartig: duratief-absolutief;

aspekties: kontinuïetief, funksioneel „retrosiperend” geprojekteer tot die reële gebeuremoment van „gister se werk” (vandaar die aspekties-kontinuïetiewe vorm werk i.p.v. die imperfektiewe of okklusiewe het gewerk);

temporaal: praeteritaal, gerig en bepaal deur die temporaal-praeteritale morfemaat gister, deur en in die betrokkenheid daarvan op werk.

oorval: aktionsartig: relasief-determinatief, funktumaal gerig op ons;

aspekties: kontinuïetief, retrosiperend geprojekteer tot die reële gebeuremoment van „toe (gister) se oorval” (vandaar die aspekties-kontinuïetiewe vorm oorval i.p.v. het oorval, die imperfektiewe/okklusiewe);

temporaal: praeteritaal, gerig en bepaal deur die temporaal-praeteritale morfemaat toe (gister), kragtens die betrokkenheid daarvan op oorval.

(2) Gister het ons op die lande gewerk, toe die storm ons oorval.

het gewerk: aspekties: imperfektief (= ons was nog aan die werk),

begrens en gelokaliseer deur die tydsmorfemaat gister en aspekties-imperfektief gestruktureer deur het ge-;

temporaal: praeteritaal, gerig en bepaal deur die temporaal-praeteritale tydsmorfemaat gister.

oorval: aspekties: kontinuïetief, soos in situasie (1);

temporaal: praeterita^{al}, soos in situasie (1).

(3) Gister het ons ... gewerk, toe die storm ons oorval het.

het gewerk: aspekties en temporaal soos in (2);

oorval het: aspekties: okklusief, begrens en gelokaliseer deur die tydsmorfemaat toe (gister) as 'n verloopsmoment volgend op het gewerk;

temporaal: praeteritaal, gerig en bepaal deur die tyds-morfemaat toe.

B. (1) Nadat die Bestuurder hulle toegespreek het, gaan hulle werk.

(vgl. Ndl. .. heeft togesproken ... gaan zij werken)

Eng. .. has addressed them ... they go to work).

rig op hulle;

aspekties: perfektief, gerig en begrens deur die tydsmorfemaat nadat as afgelope gebeure in situasieverband met die aspekties-kontinuïtiewe gaan werk, gestruktureer met het -ge-;

temporaal: praesenties (in die huidige afgeloop).

gaan werk: aspekties: kontinuïtief;

temporaal: praesenties.

(2) Nadat hy hulle toegespreek het, het hulle gaan werk.

toegespreek het: aspekties: okklusief, gerig en begrens deur die tydsmorfemaat nadat en in situasieverband met het gaan werk; aspekties gestruktureer met het -ge-;

temporaal: praeteritaat, wat okklusief is, is implisiet praeteritaat, ook gerig en bepaal deur die temporaal-praeteritale morfemaat nadat.

het gaan werk: aspekties: imperfektief: die kontinuïtiewe van (1) in verbygeskuifde verloopstadium;

temporaal: praeteritaat, wat imperfektief afgeloop het, is implisiet praeteritaat.

2.9. Tempuslingering in Afrikaans. Lingologies gesien is die toestand in Afrikaans dus dit: Afrikaans beskik oor geen spesifieke tempusstelsel van tempusmorfeme nie, wel oor 'n baie markante aspekstelsel wat linge-maties, morfematies en morfemies gelingeer word. Wat deur die tradisionele grammatika as tye, tempora, onderskei word, is wesenlik aspekte. Die terme voltooid, onvoltooid, imperfektief, perfektief, pluperfektief is aspektiese karakteriseringe en het geen temporale toepaslikheid nie. Aspekte is egter nooit as sodanig onderskei en geïnterpreteer nie. Daar is, soos ek aangetoon het, veel meer aspekte te onderskei as wat korreleer met die drie tempusonderskeidings van praesens, praeteritum en futurum of teenwoordige, verlede en toekomende tyd. Daar bestaan sekondêre, reliktiese vorme van die potensiewe en die eksistief wat skynbaar tempusvorme is, bv. kon, wou, sou, moes, mog, was, en dag/dog, maar wesenlik is hulle aspektiese vorme wat by implikasie ook temporale funksie het en wat ook weens hulle aspektiese wesensaard as modale funksiemorfemate aangewend word, soos ek by die behandeling van modaliteit sal aantoon.

Omdat die funksie wat 'n saak in sy tydruimtelike bestaansgebondenheid verrig, in bepaalde begrensde, onderskeibare en isoleerbare verloopstadia beleef, geïnterpreteer en gelingeer word as aspektiese verloopstadia, volg daaruit dat die verloopstadia ook tydmatiglik, d.i. temporaal, lokaliseerbaar is in samehang met die aspektiese verloopstadia. Daar is dus 'n wesenlike korrelasie tussen aspek en tempus - maar die onderskeidings dek nie noodwendig mekaar nie en hoef dit ook nie noodwendig te doen nie. Om spesifiek temporale onderskeidings te maak, maak Afrikaans gebruik van spesifieke tydsbepalings om

seer, te presiseer. Dit het ek hierbo verduidelik. Daarsonder is die tye, die tempora, alleen by implikasie af te lei uit die aspekte in sover hulle korreleer.

HOOFSTUK VI.

MODALITEIT EN DIE SOGENAAMDE VORM:AKTIEF EN PASSIEF.1. Modaliteitsgebondenheid en =gerigtheid van die funksielingemaat.

1.1. Situasiegebondenheid van die funktorale saak. Omdat modaliteit en die sogenaamde vorm wesenlik 'n sintaktiese verskynsel is en nie net op die funksie/funksielingemaat betrokke is nie, verkies ek om hulle in 'n afsonderlike hoofstuk te behandel. Dit is reeds vroeër gestel dat die taal= skeppende mens in sy ingeskakeldheid in sy persoonlike bestaans= en lewenskring sake, elk na sy wese en aard, ooreenkomstig sy persoonlike geestesvermoëns, d.i. sy emosionerende, rasionerende en volisionerende vermoëns en insig, beleef en interpreteer en dat hy sy belewenisse en interpretasies integreer, logoseer en lingeer in saaklingemate. Die saak is dus vir hom dit en wat en soos hy dit persoonlik beleef, interpreteer, logoseer en lingeer in die saaklingemaat. Die besondere logaliteit van die saaklingemaat is die maaksel soos die taalmaker dit gelogoseer het.

Die sake, so is verder aangetoon, is een en almal funksiebepaald, =ge= bonde en =beheers. Hieruit volg dat elke saak individueel en dat sake gesa= mentlik of in meertalligheid bestaan en funksies verrig in wat ek, saamvattend, wil tipeer en karakteriseer as die situasiegebondenheid van die saak. Alle sa= ke is kosmies ingeskakel, ingebed, georden in hierdie situasiegebondenheid en verrig dus hulle funksies in die bestaanssituasie en kragtens die gebondenheid van die situasie. Elke funksie wat deur wie of wat ook al verrig word, is si= tuasiebepaald, =gerig en =gebonde kragtens die situasiegebondenheid van die funktorale saak. Die taalmaker beleef, interpreteer en logoseer die funksien= de saak in daardie situasiegebondenheid en =bepaaldheid en lingeer dit korre= lerend met die besondere situasie.

1.2. Die aard en bepaaldheid van die situasie.

(a) Die situasie waarin die saak gebonde is en waarin en waardeur sy funksie bepaal en gerig word, is nie 'n konstante of statiese bele= wingsgegewe nie maar word bepaal deur 'n verskeidenheid faktore, wesentlike of okkasionele, van verskillende aard en verskillende lingale valensie. Allereers word die situasie deur die wesensaardlikheid en die soortlikheid van die funktorale saak, enkeltallig of meertallig, bepaal en dienooreenkomstig sy besondere funksie bepaal, beheers en gerig, byvoorbeeld of dit 'n kind/kinders, 'n perd, 'n leeu of 'n vliegtuig, ens., is: Die kind huil/loop/kruip; Die perd runnik/draf; Die leeu brul/stap/loop/sluip; Die vliegtuig vlieg/styg op/stort neer. Hierby aansluitend kom die faktor of die funktorale saak sy funksie verrig in 'n situasiebetrokkenheid op 'n funktumale saak wat, soos vroeër verduidelik, die besondere funksie medebepaal, bv. Die kind drink sy melk/eet sy pap/roep sy ma; Die perd vreet gras/trek die kar/skop die staljong; Die

grens. Die taalmaker beleef, interpreteer en logoseer dus elke saak in sy bestaansituasie as 'n werklikheid, 'n realiteit en sy betrokke funksie in sy aktionsartigheid as 'n werklikheids- of realiteitsgebeure en lingeer elkeen dienooreenkomstig as saaklingemaat en die daarop betrokke funksielingemaat. So beheersend is hierdie realiteitsfaktor in die bestaansituasie van die saak dat dit nie alleen die besonderheid en die aktionsartigheid van die funksie bepaal en beheers nie maar ook die getalsmatigheid, die persoonsgebondenheid en die aspek daarvan; in die voorbeelde hierbo die momenteel gebeurende, die kontinuïtiewe.

(b) Hierdie laasgenoemde betrek die tydruimtelike gebondenheid van die saak in die bestaansituasie en hierdie situasiegebondenheid word in die onderskeie aspekte van die funksie gelingeer, bv. die ingressiewe aspek: Die kind wil huil/gaan huil; die inchoatiewe aspek: Die kind begin huil; die imperfektief/perfektiewe aspek: Die kind het gehuil toe ons daar kom/terwyl ons geëet het; die okklusiewe aspek: Die kind het gehuil en toe stilgebly; die potensiewe aspek: Die kind sal huil; die potensief-okklusiewe aspek: Die kind sal gehuil het, soos reeds verduidelik. Die aspekte is dus situeel realiteitsbelewensisse wat as sodanig gelogoseer en gelingeer word. In al die gevalle is dit ook realiteitslingeringe.

(c) In die in (a) gegewe voorbeelde is die situasiebetrokkenheid in die eenvoudigste, elementêre vorm gelingeer: Die kind huil/drink sy melk; Die leeu brul/vreet die bok, ens.. Maar elke saak is ook situasiegebonden deur faktore soos sy hoedanighede, kenmerke of toestandelike bestaansfaktore, wesentlike of okkasionele, en die faktore word ewe-eens as realiteitshoedanighede, realiteitskenmerke of toestandsbepalings beleef, geïnterpreteer, gelogoseer en gelingeer in hul betrokkenhede op die saak, bv.

- (1) Die stout/siek kind huil,
- (2) Die honger/jong leeu jaag/vang die vlugvoetige bok,
- (3) Die honger leeu vreet gulsig die dooie bok.

Hier het die taalmaker meer komplekse bestaans- of realiteitsituasies te beleef, te interpreteer en te logoseer. In (1), (2) en (3) word situasiebepalende faktore wat nie implisiet in respektiewelik die saaklingemate kind, leeu, bok gelogoseer en gelingeer is nie, nou beleef, gelogoseer en gelingeer as toestands-, hoedanigheds- of kenmerkrealiteite wat wel wesentlik organies een is met die saakrealiteit, maar wat op die wyse van die taal eksplisiet gelingeer word, respektiewelik stout/siek; honger/jong; vlugvoetige/dooie. Hierdie situasiebepalende realiteitsfaktore is almal betrokke op die saakrealiteit, so dat hier nou ander realiteite beleef word as in die eerste situasies. Immers: Die kind is logaal en lingaal 'n ander belewingsrealiteit as Die stout kind of Die siek kind; Die leeu 'n ander realiteit as Die honger leeu of Die jong leeu en Die bok 'n ander realiteit as Die vlugvoetige bok of Die dooie bok. Hieruit volg dat situeel ook die funksie in die gebondenheid van die logaal veranderde realiteitsituasie 'n ooreenstemmende logaliteit en gerigtheid het: Die stout kind huil/Die siek kind huil logeer elk wesentlik iets anders as Die kind huil (soms selfs hoër as Die kind huil).

en gelingeer in Die honger leeu vreet die dooie bok teenoor Die honger leeu jaag/vang die vlugvoetige bok, want - bewysvoerend - 'n situasie soos: Die honger leeu jaag/vang die dooie bok of Die honger leeu vreet die vluggende bok is situeel onbestaanbaar en onmoontlik en dus ook logaal onbestaanbaar. Hieruit blyk hoe 'n enkele, en daarby 'n okkasionele, realiteitsfaktor die situasie wysig, bepaal en rig. 'n Belangrike situasiebepalende faktor is gelingeer in: Die honger leeu vreet gulsig die dooie bok, naamlik die realiteitsfaktor gulsig wat in die situasie logaal en funksioneel betrokke is op die funksie vreet, maar tog situeel voortspruit uit en daarom betrokke is op die funktor honger leeu, want 'n versadigde leeu sal en kan nie gulsig vreet nie. Slegs 'n honger leeu is realiter 'n gulsige leeu.

(d) In verband met die realiteitsituasies: Die stout kind huil/Die siek kind huil en Die honger leeu vreet die dooie bok, bestaan die moontlikheid dat die taalmaker by implikasie die situasies so beleef, interpreteer, logoseer en lingeer dat hy die situasiebepalende realiteitsfaktore siek/stout, honger interpreteer en logoseer as die rede of oorsaak waarom en hoe die kind huil of die rede of oorsaak waarom en hoe die leeu vreet. Indien wel, kan hy, desverkiekend en willend, sy interpretasie duidelikheidshalwe meer eksplisiet logoseer en lingeer in die korrelerende lingaal-funksionele vorm: Die kind huil verdrietig omdat hy siek is/Die kind huil moedswillig omdat hy stout is of: Die kind huil verdrietig want hy is siek/Die kind huil moedswillig want hy is stout; Die leeu vreet die dooie bok gulsig omdat hy honger het/is of want hy het/is honger. Hier het ons dus t.o.v. die realiteitsake kind, leeu, bok en die realiteitstoestande siek/stout, honger, dooie en die hoe-bepalende omstandighedsrealiteite: verdrietig/moedswillig, gulsig dieselfde situasiefaktore, maar anders beleef en anders geïnterpreteer, gelogoseer en korrelerend gelingeer. Die situasiegebondenheid en =bepaaldheid is dus anders beleef en dienoooreenkomstig anders gelingeer. In plaas van 'n direkte, betreklik eenvoudige realiteitsbeleving, =interpretasie, =logosering en =lingering in 'n korrelerende vorm het ons 'n meer gekompliseerde maar duideliker, ekspliserende beleving, interpretasie, logosering en lingering in die korrelerende vorm van oorsaak= en redegewende stelling, betrokke op die beheersende, primêre realiteitsfunksies huil, vreet in die bestaans= en fungeringsituasies. Die primêre realiteitsfunksie wat die primêre funktorale realiteitsaak verrig, word dus in die geheelsituasie, soos deur die taalmaker beleef, geïnterpreteer, gelogoseer en gelingeer, deur 'n redegewende of oorsaakverklarende situasie ekspliserend bepaal en gerig in die betrokkenheid daarvan op die primêre funktorale saak, m.a.w. in die sekondêre realiteitslingering word die rede of oorsaak wat eksplikatief betrokke is op die primêre funksie, in korrelerende vorm gelingeer met die spesifieke redegewende of oorsaakverklarende middel of middele - die situasiebepalende lingemate omdat en want: Die kind huil verdrietig/moedswillig omdat hy siek/stout is of: want hy is siek/stout; Die leeu vreet die dooie bok gulsig omdat hy honger het/is of: want hy het/is honger. In hierdie...

siek/stout, hy is/het honger wat redegewend of oorsaakverklarend gerig word op die primêre, daarop betrokke en daarvan afhanklik is. Albei, die primêre en die sekondêre, word beleef, geïnterpreteer en gelogoseer as realiteit=, werk=likheidsituasies en korrelerend gelingeer.

Wat hierbo verklaar is omtrent gulsig as situasiebepalende faktor t.o.v. die logale en funksionele betrokkenheid daarvan op die funksie, en van die si= tuele betrokkenheid op die funktorale saak, geld ook hier, mutatis mutandis, van verdrietig en moedswillig.

(e) Die elementêre realiteitsituasie Die kind huil, byvoorbeeld, kan ook in ander situasies beleef, geïnterpreteer en gelogoseer word. Ge= neem die realiteitsituasie Die kind huil word gewysig, bepaal en gerig deur 'n bykomende, op die funksie betrokke situasiefaktor gewoonlik, dan sal die gewy= sigde realiteitsituasie korrelerend gelingeer word: Die kind huil gewoonlik. Maar hierdie belewingsituasie is sonder meer logaal onvolledig, omdat die situ= asiebepalende faktor gewoonlik 'n logaliteit lingeer wat gegrond is in 'n reeks vroeër beleefde realiteitsituasies en alleen evalueerbaar en begrypbaar is as dit logaal gerig word deur 'n soortgelyke belewingsituasie waardeur die loga= liteit gekondisioneer, bepaal en gerig word of waaruit dit verklaar en verant= woord kan word, t.w. 'n kondisionerende belewingsituasie. Daarvoor moet dan ook 'n situasiebepalende lingemaat geskep word wat die deur gewoonlik logaal gerigte, primêre funksie huil sal bepaal en rig op die vereiste kondisionerende situasie, in hierdie geval as, indien of wanneer: Die kind huil gewoonlik as/ indien/wanneer hy moet tuisbly. Ook dit is dus 'n tweeledige belewingsituasie. Maar hier moet op 'n uiters belangrike verskil tussen die twee geledinge, die primêre en die sekondêre, t.o.v. hulle gerigtheid op die onderskeie belewing= situasies, soos funksioneel gelingeer in die betrokke funksielingemate, gewys word. Die primêre situasie word beleef, gelogoseer en gelingeer as 'n werklik= heids=, 'n realiteitsituasie, wat as feit aanvaar, beleef, geïnterpreteer en gelogoseer word, terwyl die sekondêre, die kondisionerende, deur die logaliteit van die lingemate as/indien/wanneer bepaalde en gerigte situasie slegs die moontlikheid van 'n okkasionele gebeure inhou - daar is niks wat dit stel dat die kind werklik tuisbly nie. Ek onderskei dit as 'n irrealiteitsituasie teen= oor die realiteitsituasie.

(f) Bostaande verklaar, hopelik, voldoende wat onder situasie, situasie= bepaaldheid, situasiegebondenheid te verstaan is. Maar behalwe die situasiebepalende faktore wat ons hierbo by wyse van toeligting behandel het in sover hulle betrokke is op die funksiesituasie, is daar baie ander, soos bv. die faktore van doelgerigtheid of doelstelling, van gevolgstelling, van moont= likheid en onmoontlikheid, van waarskynlikheid en onwaarskynlikheid, van verge= lyking, teenstelling, toegewing, bewysvoering, van stellende of verklarende ge= rigtheid, van temporale bepaaldheid, e.s.m.. Uiteraard kan die belewing, die interpretasie, die logosering en lingering van die situasiebepaaldheid en =ge= bondenheid ten onsiëte van die funksie nie geskied in en deur middel van saak=

bv. omdat, want, as, indien, wanneer, ens., of deur middel van situasiebepalende en =rigtende funksiemorfemate, soos moet in moet tuisbly, wat juis deur hulle aktionsartigheid die funksiesituasie bepaal en rig en dus morfematies daarvoor aangewend word.

2. Soortlike onderskeiding van die situasiegebondenheid of modaliteitsgebondenheid van die funksie/funksielingemaat.

2.1. Realitief en irrealitief. Hierdie bepaaldheid, gerigtheid en gebondenheid van die funktorale saak t.o.v. 'n realiteitsituasie of irrealiteitsituasie soos dit met of sonder situasiebepalende en =rigtende funksionele middele in die funksie gelogoseer en in die funksielingemaat of funksiesintagmaat korrelerend gelingeer word, word onderskei en gekarakteriseer as die modaliteit van die funksie/funksielingemaat of funksiesintagmaat. Modaliteit is dus geleë in die situele bestaans- en funksiegebondenheid van die funktorale saak in 'n realiteitsituasie of 'n irrealiteitsituasie soos die taalmaker dit beleef, interpreteer, evalueer, logoseer en korrelerend lingeer in die funksielingemaat/=sintagmaat, ongeag of dit in 'n enkelvoudige of saamgestelde, onderling op mekaar betrokke situasiegebondenheid geskied soos in die voorgaande voorbeelde verduidelik. Hiervolgens word twee modaliteite onderskei, wat ons tipeer en karakteriseer as die realitief en die irrealitief.

2.2. Modaliteit onderskei van aktionsart, aspek en tempus. Modaliteit moet dus onderskei word as wesenlik en funksioneel verskillend van aktionsart, van aspek en van tempus, maar omdat dit funksioneel in die funksie/funksielingemaat gelingeer word, is dit ook lingaal verweef met die gemelde verskynsels. So word die belewingsituasie t.o.v. die funktorale saak-in-funksie in al die strukturende elemente daarvan georden, die funksionele betrokkenhede en gebondenhede soos die teenstellende, alternerende, vergelykende, toegewende, bewysvoerende, redegewende, oorsaakverklarende, gevolgstellende, kondisionerende, doelstellende, verklarende, e.s.m. aktionsartig, aspekties, temporaal en modaal korrelerend gelingeer en tot eenheid verweef.

2.3. Wesensaard van die realitief. Diachronies gaan modaliteit, net soos aktionsart en aspek, tot die hipotetiese oeremoedertaal, Indo-Europees, terug. In die morfemerend-sintemerende dogtertale word die verskillende soorte modaliteit dan ook in die funksielingemaat waar dit vereis word, deur middel van funksioneel distinktiwe morfemiese middele gelingeer, soos byvoorbeeld in Latyn en Goties - in laasgenoemde reeds baie vereenvoudig en aangevul deur aanwending van modaliteitsbepalende en =rigtende funksiemorfemate. 'n Funksioneel-morfologiese ontleding van die funksielingemaatstelsel in Latyn sal die wese en funksie van die verskynsel modaliteit in die verstrengeldheid daarvan met aktionsart, aspek en tempus verhelderend blootlê. By die behandeling van aspek en tempus het ek reeds die struktuurvorme van die funksiesintagme in Latyn funksioneel-morfologies ontleed en die funksie van elke struk-

en geen spesifieke tempusmorfeem gerig word nie. Die verklaring, het ons gestel, lê daarin dat weens die onmiddellike, gebeurende gebondenheid van die funksie dit nie alleen nie nodig is nie, maar dat dit vir die taalskepper wesenlik ook onmoontlik is. Hier kan ons nou byvoeg: wat reël gebeurend is en as realiteit beleef word, word so geïnterpreteer, gelogoseer en gelingeer. Wat dus waar is van aspek en tempus, naamlik dat sowel die aspekties kontinuitiewe as die temporaal praesentiese funksioneel implisiet geleë is in die logaliteit van die funksie/funksielingemaat, is ook waar van die realitiewe modaliteit: wat gebeur, wat as funksie van 'n saak gelingeer word, beleef die taalmaker as realiteit in momentele of kontinue proses van gebeurde, en wat hy so onmiddellik beleef, lingeer hy as realiteitsgebeure in 'n korrelerende lineêre vorm. Dus ook ten opsigte van die situële realiteitsgebeure, die situële realiteitsgebondenheid van die saak-in-funksie is dit onnodig en trouens onmoontlik om die funksie morfemies of morfematies modaal realitief te rig. Die realitiewe modaliteit lê wesenlik implisiet in die logaliteit van die funksie/funksielingemaat in 'n realiteitsituasie in watter aspektiese gerigtheid of temporale bepaaldheid of begrenstheid ook al.

2.4. Funksionele struktuurmiddele vir die irrealitief. Hieruit volg onvermydelik dat alleen wanneer 'n belewingsituasie as modaal irrealitief beleef word, d.w.s. as moontlik, onmoontlik, waarskynlik, onwaarskynlik, voorwaardelik, gewens, in vooruitsig gestel, d.i. potensief of prospektief, betwyfelbaar, onseker bly, dan moet lingale middele geskep en aangewend word om die normaliter realitiewe funksielogaliteit te rig tot die vereiste irrealitiewe logaliteit. As byvoorbeeld die Latynse labor-a-t/labor-a-nt, wat implisiet aspekties kontinuitief, temporaal praesenties en modaal realitief is, irrealitief gerig moet word met behoud van die aspekties kontinuitiewe en temporaal praesentiese funksies, dan moet of 'n morfemiese of 'n morfematiese middel geskep word om die realitiewe tot irrealitiewe modaliteit te rig, en hier wel deur middel van 'n ablautend-variërende lingeemstrukturerende morfeem ~~-e-~~ in labor-e-t/labor-e-nt. Dit is opmerklik dat net soos die funksie lingeemstrukturerende morfeem -a- die logaliteit van die oorspronklike saaklingemaat labor tot funksielingeem labor-a- en daardeur juis realitief funksiegerig en =bepaal struktureer, met implisiet aspektiese en temporale gerigtheid en gebondenheid, so struktureer die morfeem ~~-e-~~ die logaliteit van die lingeem labor-e- irrealitief funksiegerig en =bepaal. Die implisiet kontinuitiewe aspek en die praesentiese tempus bly onaangetas; die ~~-e-~~ is dus primêr 'n modaliteitstrukturerende en =rigtende inmorfeem vir die irrealitiewe modaliteit: labor-a-t/labor-a-nt, hy werk/hulle werk, teenoor: labor-e-t/labor-e-nt, hy mag werk/hulle mag werk.

2.5. Funksioneel-morfologiese toeligting uit Latyn. In albei gevalle-pare labor-a-t/labor-a-nt en labor-e-t/labor-e-nt onderskei ons die gemeenskaplike elemente labor-, die logaliteit-draende element, en -t/-nt, die

tiewe modaliteit deurgedra, respektiewelik: labor-a-v-i-t/labor-a-v-er-u-nt (perfektief, praesenties), labor-a-b-a-t/labor-a-b-a-nt (imperfektief, praeteritaalt), labor-a-v-er-a-t/labor-a-v-er-a-nt (okklusief, praeteritaalt), labor-a-b-i-t/labor-a-b-u-nt (potensief, futuraal) en labor-a-v-er-i-t/labor-a-v-er-i-nt (potensief-okklusief, futuraal) - hulle het dus dieselfde lingale funksies, naamlik respektiewelik die logemiese en die sintemiese. By die funksioneel-morfologiese ontleding van hierdie verskillende aspeksvorme het ons die aspektiese en die temporale morfeme distinktief kon aanwys en isoleer, maar geeneen kon ons aanwys as funksioneel spesifiek modaliteitbepalend of =rigtend nie. Hierdie afwesigheid van 'n modaliteitsmorfeem is 'n lingale noodwendigheid wat hieruit te verklaar is dat die realiteitsbeleving, in watter aspek of tempus dit ook al beleef en gelogoseer word, ontstaans- en wesensmatig realitief is. Immers, die funksie word realiter bepaal en beheers deur die funktorale realiteitsaak soos dit fungeer in 'n realiteitsituasie wat korrelerend deur die taal-maker gelingeer word. Daar is geen eksplisiete funksionele, morfemiese of morfematiese, modaliteitsmiddel nodig nie. Die realitiewe modale gerigtheid lê wesensaardlik implisiet in die funksielogaliteit. Dit is illingologies om die -a-morfeem van labor-a- te interpreteer as die morfeem vir die realitiewe modaliteit, want dit word in die imperfektiewe, die perfektiewe en die okklusiewe aspektiese vorme van die irrealitiewe modaliteit behou, respektiewelik labor-a-n-e-t/labor-a-n-e-nt, labor-a-v-er-i-t/labor-a-v-er-i-nt, labor-a-v-is(s)-e-t/labor-a-v-is(s)-e-nt. Nou is dit opmerklik dat die realitiewe aspekties potensief-okklusiewe vorme (behoudens die eerste persoonsintem) ook funksioneel aangewend word om die irrealitiewe, aspekties perfektiewe situasiebepaaldheid en =gebondenheid te lingeer. Dit is hieruit te verklaar dat die potensief-okklusiewe vorm, soos aspekties perfektief deur die morfeem -v- gerig, potensief deur die morfeem -er- en temporaal-futuraal deur die morfeem -i-, dus reeds 'n perfektiewe funksie en reeds 'n potensiewe funksie het en daarom ook 'n irrealitiewe bepaaldheid en gerigtheid, en dus funksioneel die potensie het om in die bepaalde situasiegebondenheid vir lingering van die irrealitiewe perfektief aangewend te word. Dit is dus ook hier onnodig om spesifieke modaliteitsmorfeeme te skep vir die lingering van 'n situasiegebondenheid waarvoor daar reeds funksioneel geskikte en doeltreffende middele bestaan. In die imperfektiewe en die potensief-okklusiewe aspekte is daar ewe-eens irrealitiewe modaliteitsmiddele nodig. By die imperfektiewe aspek van die irrealitiewe modaliteit word, begrypplik, gebruik gemaak van die funktoraal onbepaalde en ongerigte vorm van die funksie/funksielingemaat, t.w. die sogenaamde infinitiefvorm labor-a-n-e (= om te werk), waar die postmorfeem -e juis die onbepaalde, onbegrenste kontinuiteit rig en lingeer. Implisiet logeer laborare 'n ongebondenheid, dus 'n irrealiteit van gebeure. As dit nou persoonsmatig gerig en gebonde word deur middel van die persoonsinteme -m, -s, -t; -mus, -tis en -nt, dan lingeer die gesintemeerde vorme onvermydelik lingaal-wesentlik die irrealitief in 'n aspekties imperfektiewe irrealiteitsituasie, bv. labor-a-n-e-t/labor-a-n-e-nt, Hy/

te gewerk het), wat implisiet 'n onbepaaldheid, 'n ongebondenheid van perfektiewe gebeure, dus 'n irrealiteit lingeer en ewe-eens funktoraal, d.w.s. persoonsmatig onbepaald en ongerig is, aangewend om die irrealiteitsituasie aspekties okklusief te lingeer. Indien dit nou ewe-eens persoonsmatig gerig en gebonde word deur middel van die persoonsinteme, dan lingeer die vorm kragtens die funksie van sy struktuurelemente die irrealitief in 'n aspekties okklusiewe irrealiteitsituasie, t.w. labor-a-v-is(s)-e-t/labor-a-v-is(s)-e-nt, Mag hy/hulle le gewerk (gehad) het.

Wat die aspekties potensiewe irrealitief en die aspekties potensief-okklusiewe irrealitief betref, word hulle gestruktureer deur die ingressiewe partisi-pium - reeds vroeër as sodanig funksioneel geïnterpreteer in hfst. V par. 1.4, as die beheersende, logaliteit-riktende element - morfematies te rig met die irrealitiefvorme van die eksistiewe funksie/funksielingemaat esse, respektiewelik laboraturus sit/esset; laboraturi sint/essent en laboraturus fuisset/laboraturi fuissent, Hy/hulle sou gewerk het/Hy/hulle sou gewerk gehad het. Wat belangrik is, is dat die irrealitief gerigte persoonsvorme van die aktionsartig eksistiewe esse hier morfematies aangewend word om die irrealitief te lingeer, terwyl die loggerende sintagmeem laboraturus die aspek lingeer. Hierdie funksionele struktuurtype deur middel van funksiemorfemate of morfematiese funksielingemate is 'n normale struktuurtype in Afrikaans.

2.6. Modaliteitslingemate of modale lingemate. Dit is hier die plek om daarop te wys dat ook in Latyn daar spesifieke situasiebepalende, =riktende en =beheersende lingemate geskep is wat die modaliteitsituasie van die primêre funksie/funksielingemaat logaal rig op die sekondêre funksiesituasie en die modaliteit van die sekondêre bepaal en beheers, soos bv. ut, cum, ne, quia, sed, si, ne non, dum, quum, quod, quo, quin, quominus, priusquam, quamquam, etiamsi, etc.. Hierdie situasiebepalende en =riktende lingemate, soos ook die in Afrikaans, bv. sodat, opdat, omdat, maar, egter, alhoewel, ofskoon, ingeval, aangesien, dat, want, tensy, mits, totdat, onderwyl, sodra, ens., ens., word tradisioneel-grammaties onderskei as konjunksies, bywoordelike voegwoorde. Dit is, lingologies gesien, hoegenaamd nie hulle lingale funksie om sinne of sinsdele, hoofsin en bysin of die primêre, beheersende modaliteitsituasie met die sekondêre, ondergeskikte modaliteitsituasie te verbind of te „voeg” nie. In 'n belewingsituasie soos: Die honger leeu vreet die dooie bok bind of „voeg” vreet tog ook die funktorale komplement aan die funktumale komplement in die verhoudingsituasie: Die honger leeu X die dooie bok. Die funksie van genoemde lingemate is lingologies bloot en enkel logaal en situeel modaliteitbepalend en =riktend, of realitief of irrealitief. Daarom verwerp ek die „woordsoortlike” indeling van „voegwoorde” of „konjunksies” en onderskei hulle as modaliteitslingemate of modale lingemate waar hulle eksplisierend op die betrokke funksie/funksielingemaat gerig is.

3. Die gebiedende modaliteitsituasie.

ons toegespits op die onderskeiding en verklaring van die realitiewe en irrealitiewe modaliteite of modi, bv. Die kind huil (realitief); Die kind huil gewoonlik (realitief) as hy moet tuisbly (kondisionerend-irrealitief); Die honger leeu vreet die dooie bok gulsig (realitief); omdat hy honger is/het (redegewend-realitief)/as hy honger is (kondisionerend-irrealitief); Die kind huil verdrietig (realitief), want hy is siek (oorsaaklik-realitief). Behalwe hierdie modaliteite is daar, kragtens 'n besondere situasiebelewing, 'n ander modaliteit te onderskei wat soos volg verduidelik en onlyn word. Die taalmaker kom naamlik voor 'n situasie te staan waarin 'n betrokke saak nie as reeds en nie as bevredigend fungerend beleef word nie maar verwag of verlang word om 'n gewenste, begeerde, gewilde of noodsaaklike funksie te verrig. Die funksie word dus wesentlik deur die taalmaker in vooruitsig gestel en die funktorale saak prospektief in die funksiesituasie geprojekteer en beleef. Wesentlik is die funksie dus potensief of prospektief, d.w.s. situeel irrealitief gerig op die wenslikheid, die moontlikheid of noodsaaklikheid van verrigting van die funksie. In die belewingsituasie bepaal die taalmaker dus vanself die besondere funksie wat die funktorale saak verwag of vereis word om te verrig. Die enigste manier ~~om~~ die prospektief funktorale saak dan beweeg of verkry kan word om die besondere verlangde funksie te verrig, is om dit by wyse van gebod, bevel, opdrag, aansporing, ekshortasie of direkte versoek te bewerkstellig. So ontstaan dan 'n belewingsituasie waarin die taalmaker gebiedend, bevelend, opdraggewend, aansporend of versoekend die prospektiewe funktorale saak in die vereiste funksie betrek. Die funksie word by bevel, gebod, opdrag of versoek aan die prospektiewe funktorale saak oorgedra. Die oordragsvorm van die funksie, as ons dit so mag stel, moet dus korrelerend met die gebodsituasie gestruktureer word, uiteraard funksioneel-morfologies verskillend van die realitiewe en irrealitiewe, waarvan dit onderskei word as die gebiedende wys, die imperatiewe modaliteit of slegs die imperatief, bv. Skryf! Loop huis toe! Kom gou hier! Pas op! Dit lê in die wesenssaad van hierdie belewingsituasie of modaliteit dat die prospektiewe funktor die saak of persoonsaak is wat, enkeltallig of meertallig, in onmiddellike, aanwesige, direk beleefbare betrekking tot die gebod- of bevelgewer in die situasie betrek is, m.a.w. die prospektiewe funksie betrek in korrelerende vorm direk die tweede persoon hy, julle of funksioneel korresponderende ander persoonsake as prospektiewe funktor in die imperatiewe situasie. In die imperatiewe situasie word die prospektiewe funksie dan ook gelogoseer en gelingeer in die korrelerende imperatiefvorm wat die prospektiewe funktor impliseer. Daarom word die prospektiewe funktor nie eksplisiet gelingeer nie, tensy die situasie dit duidelikheidshalwe of om empatiese redes noodsaaklik maak. Om dit toe te lig: Die onderwyser bevind hom voor sy gemengde klas van seuns en dogters. In die situasie, wat deur baie relevante faktore bepaal word, begeer of wil hy dat die klas 'n bepaalde funksie sal verrig. Watter funksie dit sal wees, word deur die situasie bepaal: skryf, lees, staan, sit, sing, luister of stilbly, ens.. Die situasie soos die onderwyser dit beleef, laat

die kinders, seuns sowel as dogters, word funktoraal implisiet, dus meertallig, hierin betrokke. Die funksie is dus implisiet meertallig. Sou die gebod- of bevelgewer begeer of wil dat die seuns een funksie verrig en die dogters 'n ander, dan is sy belewingsituasie sodanig gewysig dat hy duidelikheidshalwe die situasie sal moet lingeer in die vorm: Seuns, staan! Dogters, skryf! Hier word die prospektiewe funktor eksplisiet meertallig gelingeer en die funksie daardeur meertallig gerig. Sou die onderwyser onderskeie funksies deur prospektiewe enkelinge wil laat verrig, sal hy lingeer: Jan, staan! Anna, skryf. Hier word ewe-eens elke prospektiewe funktor eksplisiet enkeltallig in die besondere prospektiewe funksie betrek en die funksie daardeur enkeltallig gerig. Al die prospektiewe funktorale sake met hulle respektiewe funksies is implisiet of eksplisiet persoonsmatig tweede persoon.

3.2. Toeligting uit Latyn en Goties. Latyn, as morfemerend-sintemerende taal, bied ons 'n duideliker beeld van die funksioneel-morfologiese struktuur van die imperatiewe funksielingemaat in bv. labora, enkeltallig en laborate, meertallig, respektiewelik: Werk (jy/julle)! of scribe, Skryf (jy)! scribite, Skryf (julle)! Selfs vir die derde persoon, enkeltallig en meertallig, het Latyn die vorme laborato/laboranto, (funksioneel 'n versoeksbevel) Laat hom werk!/Laat hulle werk, en scribito/scribunto, Laat hom skryf!/Laat hulle skryf! Dit moet opgemerk word dat hierdie derdepersoonvorme 'n logaliteit lingeer wat wensend-irrealitief gerig is en dat die funksioneel realitiewe, kontinuïtiewe en praesentiese vorme labor-a-t/labor-a-nt, en scrib-i-t/scrib-u-nt deur die postmorfeem -o modaal imperatief gerig en gestruktureer word. Dit is in ooreenstemming daarmee dat die imperatief altyd aspekties kontinuïtief en temporaal praesenties is. Daarom ontbreek ook enige aspektiese of temporale morfeem. In Goties het ons reeds 'n mate van vereenvoudiging. Hier is die enkeltallige imperatief reeds sinteemloos en die blote logeem dien as imperatief, bv. nim, Neem (jy)! hait, Beveel (jy)! terwyl die meertallige imperatief dieselfde is as die realitiewe, kontinuïtiewe en praesentiese tweede persoon, meertallig, nl. nim-i-p̃, hait-i-p̃, resp. Neem (julle)! Gebied (julle)! Dit is ook die geval met die meertallige eerste persoon: nimam, Laat ons neem, wat funksioneel die logale gerigtheid het van 'n potensiewe of prospektiewe irrealitief.

Ook Goties het 'n enkeltallige en meertallige derde persoonsimperatief: nim-a-d-au, Laat hom neem, en nim-a-nd-au, Laat hulle neem, waar -au, eintlik -u, die imperatief postmorfemies lingeer maar die funksie tog logaal potensief en prospektief rig, dus irrealitief, analogies met die suiwer irrealitief nim-a-u, 1^e pers. enkeltallig, Mag ek neem/Ek mag neem. Ons moet dus met die lingale feit rekening hou dat 'n gebod- of bevelsituasie maklik en dikwels modaal beleef en gelogoseer word as 'n versoek of wenssituasie (dus eintlik as 'n „optatief“) en dat so die direkte imperatiewe modaliteit verskuif word na die indirekte realitiewe of irrealitiewe modaliteit, bv. Gee vir my daardie boek hier! (imperatief) X Gee asseblief vir my daardie boek hier! (bevel of ver-

dat jy asseblief vir my daardie boek gee! (irrealitief: ek is nie seker of jy wel die boek sal gee nie). Hiervolgens moet onderskei word tussen die direkte imperatiewe modaliteit en die indirekte imperatiewe modaliteit wat dan wesenlik 'n irrealitiewe modaliteit lingeer, bv. Kinders, luister mooi! (imperatief) X Hy het die kinders gebied/beveel/opdrag gegee/versoek/gevra (realitief) dat hulle mooi moet luister (irrealitief, indirekte bevel of versoek: dit lingeer nie of die kinders wel (sal) luister nie).

3.3. Wesensaard van modaliteit. In voorgaande het ons aangetoon dat die direkte imperatiewe modaliteit situeel kan verskuif tot die situeel irrealitiewe modaliteit. Die lingale beginsel waarvolgens ons die wese en aard van modaliteit as verskynsel interpreteer en verklaar, is geleë in die aard van die situasie waarin 'n fungerende saak gebind is en sy funksie verrig soos die taalmaker dit beleef, interpreteer, logoseer en korrelerend onderskeidend lingeer. Die taalmaker bepaal nie die besondere belewingsituasie nie, hy bewerkstellig dit nie willekeurig na sy begeerte of ter bevrediging van een of ander behoefte nie, maar hy beleef die situasie op sy persoonlike wyse, na sy persoonlike vermoëns en insig, interpreteer en logoseer dit soos hy dit beleef, en lingeer dit in die vereiste, logaal effektiewe, funksioneel korrelerende vorm.

Modaliteit is dus die logale gerigtheid van die funksie van 'n funksionale saak in sy bepaaldheid, gebondenheid en beheerstheid deur en in die besondere situasie waarin dit as fungerend beleef word ten opsigte van die werklikheid, moontlikheid, waarskynlikheid, wenslikheid of noodsaaklikheid van gebeure.

3.4. Situasiegebondenheid en =bepaaldheid van die modaliteit. Die verskillende morfologiese struktuurvorme vir die onderskeie modaliteite soos dit uit die morfemerend-sintemerende tale Latyn en Goties toegelig is, is nie die verskillende modaliteite nie, hulle is slegs die funksionele middele waardeur en waarin die betrokke modaliteit in die tale waarin hulle wel aangewend word, gelingeer word. Ons het reeds daarop gewys dat dieselfde struktuurvorme vir lingering van disparate modaliteite aangewend word, bv. in Latyn die realitiewe potensief-okklusief (sonder spesifiek modale morfeem) vir die irrealitiewe perfektief, of in Goties die realitiewe kontinuïetief nim-a-m, nim-i-p (sonder modaliteitsmorfeem) vir die imperatief. Dit staan dus vas dat waar daar wel modale morfeme voorkom, hulle blote funksionele modale middele is wat deur die modaliteitsituasie bepaal en beheers word. Die situasiegebondenheid van die funktorale saak is dus die faktor wat die modaliteit bepaal, beheers en rig. Ek het ook reeds daarop gewys dat waar modale morfeme in die funksiesintagmeem ontbreek, die modaliteit implisiet deur die situasie bepaal en implisiet in die funksielingemaat gelingeer word, of daar word morfematiese middele soos funksiemorfemate en modaliteitslingemate aangewend om die modaliteit na die eise van die situasie te lingeer. As die be-

beeld die realitief in Latyn in al die aspekties- en temporaal-gerigte vorme. Dusdanige modaliteit moet gevolglik bepaal en onderskei word kragtens die situasiegebondenheid van die funktorale saak en die logale gerigtheid van sy funksie t.o.v. die werklikheid, sekerheid, moontlikheid, waarskynlikheid, betwyfelbaarheid, onwetendheid, e.s.m..

4. Die vraagsituasie.

4.1. Nie as modaliteit onderskei nie. In die tradisionele, klassieke Grieks-Latynse grammatika word die vraagsituasie soos gelingeer in vraagsinne nie as modaliteit onderskei nie op grond daarvan dat daar nie spesifieke gemorfemeerde vorme in die funksielingemaat vir die vraagstelling aangewend word nie, terwyl dit vir die imperatief wel die geval is. By die oordrag van die klassieke logieskategoriese grammatika op die Wes-Europese volkstale is gevolglik, by ontstentenis van spesifieke modale middele, ook geen vraagmodaliteit onderskei nie. Hierdie toestand is in die histories-vergelykende taalbeoefening gehandhaaf. Dit blyk duidelik o.a. uit Brugmann se behandeling van die „Modusbildungen“ (kyk: Brugmann-Delbrück: Grundriss der vergleichenden Grammatik der Indo-Germanischen Sprachen, II 3/2, VIII, par. 427 e.v.). Reeds in sy „Vorbemerkungen“ blyk dit dat hy die morfologiese struktuurvorm: die „Stammbildung“, as onderskeidingsnorm vir die modus of modaliteit aanvaar en toepas. Omdat die „Indikativ“ geen modale morfologiese elemente in sy struktuurvorm vertoon nie – dus ook nie restruktureerbaar is nie – word dit alleen by grasie – of kragtens die tradisie? – as modaliteit aanvaar maar as sodanig nie behandel nie. Hy stel dit s6 in par. 427, bl. 517: „Fasst man den Terminus Modus in dem weiteren Sinne, dass man nicht nur Konjunktiv, Optativ, Injunktiv und Imperativ, sondern auch den Indikativ als Modus bezeichnet, so zerfallen die Modi ihrer Stammbildung nach zunächst in zwei Gruppen, indem sich der Optativ von der Gesamtheit der andern Modi morphologisch absondert durch sein $-(i)i\bar{e}$: I und $-(i)i$ “ ens., wat ons as modale morfeme karakteriseer. Dan vervolg hy: „Der Indikativstamm ist nur negativ gekennzeichnet, durch das Fehlen eines Zusatzes zu dem Tempusstamm“ Vervolgens behandel hy dan slegs die „Injunktiv, Konjunktiv, Optativ, Imperativ“ in sover hulle morfemes in die funksielingemaat gestruktureer word. Dus word die vraagstelling as modus of modaliteit uitgesluit omdat dit nie deur korrelerende morfemiese middele onderskeibaar is nie. En tog word die „Indikativ“ sonder modale morfeme as 'n modus aanvaar. Hiermee staan ons nou voor die probleem of die vraag of vraagvorm, lingologies gesien, nie ook 'n modus, 'n modaliteit is nie – net soos die gebod of gebodvorm, die imperatief, of die realitief („indikatief“) dit is. À la die tradisionele grammatika word wel „interrogatiewe pronomina“, „vraende voornaamwoorde“, „interrogatiewe adverbialia“, „vraende bywoorde“ (van tyd en plek), „interrogatiewe partikels“ onderskei, bv. in Latyn: quis, quando, ubi; -ne, nonne, num, utrum an, -ne an, utrum annon; Afrikaans: wie, wat, wanneer, waar, of, of nie, waarmee, waarmee, waarmee, waardeur, hoe, ens. Maar nêrens 'n „vraende wyse“.

4.2. Lingologies beoordeel. As ons die probleem nou benader vanuit die lingologies-fundamentele beginsel dat modaliteit die lingaal onderskeibare en isoleerbare verskynsel van die situasiebepaaldheid en =gebondenheid van die funktorale saak is soos deur die taalmaker beleef, geïnterpreteer, gelogoseer en in of deur die funksielingemaat met of sonder morfemiese en/of morfematiese middele gelingeer, dan wil ek my verstout om dit te stel dat die vraag-situasie noodwendigerwyse op lingologiese en logiese gronde as 'n onderskeibare en isoleerbare modaliteit bestaan, dat dit implisiet deur die situasiegebondenheid van die funktorale saak bepaal, gerig en beheers en implisiet in die logale gerigtheid van die betrokke funksie gelingeer word. Hoe anders sou die taalmaker 'n vraag kan lingeer as hy nie 'n vraagsituasie beleef, dit as sodanig interpretere en logoseer nie? Die lingologiese, lingale feit is dat die taalmaker in talle belewingsituasies te staan kom waarin 'n funktorale saak in 'n funksiesituasie betrokke en gebonde is wat hy, die taalmaker, alleen vraenderwys kan beleef, logoseer en korrelerend lingeer, net soos hy dit alles doen in die geval van die realitiewe, die irrealitiewe en die imperatiewe belewingsituasies. Ek onderskei en isoleer dan ook 'n vraagmodus of vraagmodaliteit, wat ek karakteriseer as die rogatief of rogatiewe modaliteit, d.w.s. 'n vraende wyse nie 'n „ondervraende“, „interrogatiewe“ wyse nie.

4.3. Rogatiewe modaliteit. Net soos in die geval van die imperatief kan die rogatief as direkte rogatief en indirekte rogatief onderskei word, bv.
 direkte rogatief: Wie gaan dorp toe? Gaan jy dorp toe? Wat val daar?
Waar slaap die kinders vannag? Hoe het Jan dit reggekry? Waarom weier jou arbeiders om die lande te ploeg? Sal Pa vir my 'n boek koop? Waarop sou die man sy bewering gegrond het? en: Meester vra/het gevra/wil, wou weet (realitief) wie dorp toe gaan (indirek rogatief); Pa vra/het gevra (realitief) of jy dorp toe gaan (indirek rogatief); Ek wil weet (realitief) wat daar val (indirek rogatief); Ma vra (realitief) waar die kinders vannag slaap (indirek rogatief); Meester wil weet (realitief) hoe Jan dit reggekry het (indirek rogatief); Ek wil (die rede) weet (realitief) waarom jou arbeiders weier om die lande te ploeg (indirek rogatief); Ek vra/wil graag weet (realitief) of Pa vir my 'n boek sal koop (indirek rogatief); Ons is/was benuud om te weet (realitief) waarop die man sy bewering sou gegrond het (indirek rogatief).

Dit is duidelik dat die logaliteit van die funksies/funksielingemate in die direkte vraagsituasies nie gerig word deur of op realitiewe stelligheid of werklikheid nie, nie deur of op irrealitiewe moontlikheid, waarskynlikheid, potensialiteit of prospektiwiteit nie, maar primêr deur onwetendheid, onkundigheid, onsekerheid, onduidelikheid, desnoods nuuskierigheid, as 't ware op 'n belewingsituasie tussen die realitiewe en die irrealitiewe, 'n tweerigting-situasie, bv. Wie gaan dorp toe? kan realitief beantwoord word: Ek/Jan gaan dorp toe, of dit kan irrealitief beantwoord word: Ek/Jan sou dorp toe gaan (maar Ek/Jan gaan nie meer nie) of Moontlik/miskien gaan Jan dorp toe. Hieruit blyk tog onontkenbaar dat die vraagstelling situeel bepaal, gerig en beheers is.

likheid, 'n waarskynlikheid gestel; dit kan nie met sekerheid irrealitief wees nie, want dit is dalk juis 'n sekerheid, 'n werklikheid dat iemand wel (sal) gaan, maar die taalmaker beleef die werklikheidsituasie vir homself as 'n vraagsituasie omdat hy nie weet wie gaan nie, slegs weet dat daar moontlik gegaan (sal) word; imperatief kan dit klaarblyklik nie wees nie. Wat anders dan? In sy eie reg is dit dus 'n disparate, isoleerbare modaliteit en wel die rogatiwe. In die indirekte vraagsituasie behou dit die rogatiwe modaliteit wat korrelerend gelingeer kan word in die realitiewe of irrealitiewe vorm van die funksie/funksielingemaat. Laat ons die onderskeiding aan die hand van 'n ontleding van die sinne beredeneer en motiveer, terwyl ons tegelykertyd ook daarmee die verstrengeldheid van modaliteit met aktionsart, aspek en tempus blootlê. Aldus:

1. Meester wou weet wie dorp toe gaan.

wou weet: akt(ionsartig): potensief-relasief, gerig deur die potensiewe funksiemorfemaat wou, relasief gerig op 'n funktumale komplement: „wie ... gaan”;
 asp(ekties): ingressief gerig deur die aspektiese funksiemorfemaat wou;
 temp(oraal): praeteritaai na die vorm wou.
 mod(aal): realitief, dit lingeer 'n werklikheidsituasie.
gaan: akt.: kinetief, logeer beweging;
 asp.: kontinuïtief (as reeds gegaan word) of ingressief (as iemand op die punt staan om te gaan) of potensief (as die moontlikheid bestaan dat iemand nog sal gaan);
 temp.: praesenties na die vorm, kan funksioneel ook futuraaal gerig wees;
 mod.: indirek rogatiief, gerig deur die rogatiwe modaliteitslingemaat wie op 'n inligtingvraende situasie.

2. Meester vra hoe Jan dit reggekry het.

vra: akt.: relasief-prospektief gerig op hoe het as funktumale komplement;
 asp.: kontinuïtief, lingeer die momenteel gebeurende;
 temp.: praesenties, by implikasie en na die vorm;
 mod.: realitief, lingeer 'n werklikheidsituasie.
reggekry het: akt.: relasief-determinatief, kragtens die premorfeem reg-, gerig op dit as funktumale komplement;
 asp.: perfektief, gestruktureer deur -ge- het en bepaal deur die kontinuïtief vra; of: okklusief na die logale gerigtheid as 'n voltooidheid;
 temp.: praesenties, bepaal deur die perfektief; of praeteritaai as okklusief;
 mod.: indirek rogatiief, gerig deur die rogatiwe modaliteitslingemaat hoe op 'n inligtingvraende situasie.

die vraag bly net: hoe?).

3. Ek wil (die rede) weet waarom jou arbeiders weier om die lande te ploeg.

wil weet: akt.: inseptief-relasief, gestruktureer deur die inseptie=
we funksiemorfemaat wil, gerig op die funktumale komplement:
waarom ploeg;
asp.: ingressief, gerig deur die aspektiese funksiemorfe=
maat wil;
temp.: praesenties, by implikasie en na die vorm wil weet;
mod.: ^{relat}relatief, dit lingeer 'n realiteitsituasie.

waarom: rogatiewe modaliteitslingemaat.

weier om te ploeg: (Verduidelikende interpolasie: dit is die sin=
tagmaties gestruktureerde funksie van die funktor die ar=
beiders; die werklike funksie wat die arbeiders moet ver=
rig, is ploeg - dus om te ploeg is die logaliteitbepalen=
de en beheersende sintagmaat; weier is die funksiemorfe=
maat wat kragtens sy aktionsartige logaliteit die onbepaal=
de, infinitiewe funksie om te ploeg logaal negatief of
neutraliserend rig maar ook persoonsmatig en getalsmatig
bepaal deur die betrokkenheid van die arbeiders weier daar=
op en deur die inkorporerende gebondenheid daarin.)
akt.: relasief, gerig op die funktumale komplement die
lande;
asp.: kontinuïetief, lingeer die momenteel gebeurende;
temp.: praesenties, by implikasie en na vorm;
mod.: indirek-roгатief, deur die rogatiewe modaliteitslin=
gemaat waarom op 'n redevraende situasie gerig.

4. Vra vir Pa of hy vir my 'n boek sal koop.

vra: akt.: relasief, morfematies deur vir op die indirek-funk=
tumale komplement Pa gerig, en direk op: of hy koop;
asp.: kontinuïetief, lingeer die onmiddellike gebeure;
temp.: praesenties, by implikasie en na die vorm;
mod.: imperatief, lingeer 'n opdrag, gebod.

of: rogatiewe modaliteitslingemaat.

sal koop: akt.: potensief-relasief, gerig op die funktumale komple=
ment 'n boek;
asp.: potensief, morfematies gerig deur sal;
temp.: futuraal, by implikasie en gerig deur die funksie=
morfemaat sal - wat aspekties potensief is, is temporaal
implisiet futuraal;
mod.: indirek-roгатief, deur die rogatiewe modaliteits=
lingemaat of op 'n uitsluitel-vraende (sekerheidvraende?)

5. Ons was benuud om te weet waarop die man sy bewering sou gegrond het.

was benuud om te weet: (Verklarende interpolasie: dit is die sintagmaties gestruktureerde funksie van die funktor ons; die eintlike funksie wat ons „benuud was” om te verrig, is weet - dus is om te weet die logaliteitbepalende, =rigtende en =beheersende sintagmaat; was benuud is die sintagmatiese funksiemorfemaat wat, kragtens sy aktionsartig toestandelik eksistiewe logale gerigtheid (benuud lingeer die geestestoestand waarin ons verkeer het, wat deur die aktionsartig eksistiewe was tot funksiesintagmaat gestruktureer word: was benuud), dan weer om te weet morfematies struktureer tot die sintagmatiese funksie: was benuud om te weet; immers, was sonder die logarende benuud sou sinloos wees. Daarom is was benuud om te weet lingaal, struktureel en funksioneel 'n eenheidsfunksie.)

akt.: prospektief-relasief, gerig op waarop het as funktumale komplement;

asp.: imperfektief, gerig deur die sintagmatiese morfemaat was benuud: dit word nie gestel dat die funksie voltooid verloop het nie;

temp.: praeteritaal, by implikasie: wat imperfektief is, is implisiet praeteritaal; ook na die vorm;

mod.: realitief, lingeer 'n werklikheidsituasie.

sou gegrond het: akt.: relasief, gerig op die funktumale komplement sy bewering;

asp.: okklusief - die bewering was reeds gemaak voor „ons benuud was”;

temp.: praeteritaal - wat aspekties okklusief is, is by implikasie praeteritaal;

mod.: indirek irrealitief-roгатief, deur die roгатiewe modaliteitslingemaat waarop gerig op 'n vraagsituasie na moontlike gronde - daarom in die modaal irrealitiewe vorm gelingeer: sou gegrond het - wat nie die roгатiewe modaliteit ophef nie, net kwalifiseer.

In verband met hierdie laaste moet ons net daarop wys dat selfs die direkte roгатief ook in die modaal irrealitiewe vorm van die funksie/funksielingemaat gelingeer kan word, bv. Sou hy dit werklik gedoen/gewee het? Maar dit hef nog nie die roгатiewe situasiegebondenheid, d.i. die roгатiewe modaliteit, op nie. Modaal irrealitief sal wees: Ek veronderstel (realitief) dat hy dit (sou) geweet het (irrealitief - dit lingeer geen werklikheid of sekerheid nie, slegs 'n moontlikheid). Bostaande ontleding bewys, vir my altans, dat die roгатiewe modaliteitsituasie onteenseglik bestaan en dat dit as sodanig beleef, geïnterpreteer

en isoleerbaar te erken en te aanvaar.

5. Die onbepaalde, infinitiewe gebondenheid en betrokkenheid van die funksie/funksielingemaat.

5.1. Die infinitiewe modaliteit. Dit is 'n gevestigde tradisie, geërf uit die logies-kategorieëse grammatika, om die sogenaamde onbepaalde, infinitiewe vorm van die funksielingemaat, bv. Latyn amare, monere, regere, audire as 'n modaliteitsvorm te beskou wat onbepaald, infinitief gerig en gestruktureer word deur die postmorfeem -re. Hierdie -re is nie 'n persoons- en getalsintem nie, word nie as 'n aktionsartige of 'n temporale morfeem onderskei nie, ook nie as 'n aspektiese nie, want die verskynsels is òf nie eieaardlik onderskei nie òf illingaal en dus inkorrekt onderskei, gevolglik kan die infinitief, veral uit hoofde van die ongerigtheid en ongebondenheid daarvan t.o.v. persoons- en getalsfunksie, alleen nog, vanweë sy vorm, modaliteit, modus of wyse lingeer en wel die onbepaalde, infinitiewe.

5.2. Noodsaaklikheid van 'n lingologiese beoordeling. Net soos in die geval van die rogatief is dit dwingend noodsaaklik om vanuit die lingologiese benaderingsprinsipe aan die hand van taalgegewens en 'n funksionele ontleding daarvan te ondersoek of die infinitiewe vorm van die funksielingemaat wel, en altyd, 'n bepaalde modaliteit lingeer en as sodanig lingologies interpreteerbaar en aksepteerbaar is. Omdat die lingologiese benaderingsprinsipe waarvolgens die onderkenning en onderskeiding van die modaliteite geskied, disparaat verskil van die tradisionele logies-kategorieëse en linguistiese, sal 'n kritiese behandeling van laasgenoemde in die toepassing daarvan op die Afrikaanse taalmateriaal, vanuit lingologiese standpunt gesien, onregverdig en onwetenskaplik wees. Die logies-grammatiese en linguistiese benaderingsprinsipe en die praktiese toepassing daarvan as onderskeidingsnorm lê buite die bestek van hierdie studie. Daarom wil ek die lingologiese benadering van die probleem in sy eie reg en volgens sy eie waarde stel en op sy eie prinsipies beoordeel.

5.3. Die lingale wesenswaard van die infinitief. Die infinitiewe vorm, miskien doeltreffender die infiniete vorm, van die funksielingemaat is nie alleen 'n uiters belangrike verskynsel in die taal nie, dit het ook 'n hoë aanwendingsfrekwensie vir 'n verskeidenheid van lingale funksies. Allereers moet vasgestel word wat die infinitief, die infinitum is. Ons het reeds daarop gewys dat dit as sodanig onderskei en gekarakteriseer word omdat dit nie persoonsmatig en getalsmatig bepaal en gerig is nie, deurdat daar geen sinteme is nie, bv. Latyn amāre, monēre, regēre, audire, esse, ire, ens., of geen funktorale sintemate nie, bv. Afrikaans (om) te min, (om) te maan, (om) te regeer, (om) te hoor, (om) te wees, (om) te gaan, ens.. Maar daar ontbreek ook morfeme om die funksie temporaal te rig, terwyl die aktionsart implisiet gelingeer is in die aardlikheid en gerigtheid van die logaliteit. Die probleem waarmee die lingoloog dus gekonfronteer is, is of die postmorfeme soos Lat. -re, en die

gale feit dat geen funksie hoegenaamd, soos ons reeds verduidelik en herhaaldelik beklemtonend bewys het, vanself uit homself ontstaan of bestaan as 'n outonome verskynsel nie, selfs nie 'n denkbeeldige of versinde funksie nie. Die funksie is altyd onties saakgeorigineerd, saakgebonde, funktoraal gebonde. En daarom en daarkragtens is dit ook aktionsartig, aspekties, temporaal en modaal bepaal en gebonde. Maar die funksie van 'n saak word self as 'n funksiegebeure, uitgaande van en bepaal en gerig deur 'n saak, beleef, as funksiegebeure geïnterpreteer, gelogoseer en korrelerend gelingeer, m.a.w. die funksie word as losgemaakte gebeurende verskynsel beleef, onthef van sy funktoriale, d.w.s. van sy persoons- en getalsmatige gebondenheid en beheerstheid en as sodanig gelogoseer en gelingeer in die outonome vorm wat as onbepaalde, infinietes funksielingemaat, bv. Latyn labor-a-r-e, of funksiesintagmaat, bv. Afrikaans te werk, om te werk, onderskei en gekarakteriseer word as infinitum, infinitief. Dit word as outonome saakgeorigineerde gebeure onderskei en geïsoleer as 'n gebeurende funksie van iets, net soos byvoorbeeld kleur onderskei en geïsoleer word as 'n outonoom bestaande hoedanigheid of selfs as saak, terwyl dit tog in werklikheid nooit outonoom bestaan nie. Geen kleur bestaan as kleur los in die ruimte, in die lug of selfs nie in die reënboog nie, sonder om kleur van een of ander iets te wees nie. As nou die strukturelemente -r-e in die Latynse infinitiefvorm labor-a-r-e, reg-ē-r-e, ens. en die -n in Goties nim-a-n, wairp-a-n, fraward-j-a-n, fraih-n-a-n ens. funksioneel die morfeem is om die infinitief te struktureer, dan is te en om te respektiewelik die morfemaat en sintagmatiese morfemaat om in Afrikaans die infinitief te struktureer.

5.4. Funksioneel-morfologiese struktuurontleding. In parr. 2.4 en 2.5 het ek reeds by ontleding van die funksioneel-morfologiese struktuur van die realitiewe en irrealitiewe modaliteitsvorme die onderskeie funksies van die morfologiese strukturelemente aangetoon. As ons nou na analogie van daardie modaliteitsvorme die Latynse infinitief laborāre funksioneel-morfologies ontleed, dan vind ons die volgende: labor-a-r-e: labor- die logosdraende logeem; -a- die funksielingem-struktureerende morfeem; -r- die aspekties onbepaald-kontinuitiewe morfeem en die ~~ass~~slautende -e die modaal onbepaalde, infinitiewe morfeem - daar is geen tempusmorfeem en geen sinteem onderskeibaar nie, dus funktoraal ongebonde. Hiervolgens is die ~~ass~~slautende morfeem -e dus 'n modaliteitsmorfeem, naamlik van die infinitiewe modaliteit. Dit is alleen moontlik om dit dusdanig te interpreteer en lingologies te aanvaar, as in gedagte gehou word dat die funksie onties altyd op 'n funktor betrokke is en dat die funksie as 'n gebeurende infinitiewe verskynsel juis deur sy ontiese saakbepaaldheid en saakgebondenheid die potensialiteit besit om implisiet op 'n funktoriale saak betrokke en/of funktumaal gerig te wees. Nog te meer: die modale infinitief het ook die potensialiteit om kragtens sy implisiete saakbetrokkenheid en sy aspektiese, temporale en modale onbepaaldheid, funktumaal bepaal en beheers te word deur sintetiese middele. byvoorbeeld in

tiewe modaliteit te struktureer soos in labor-a-r-e-t/labor-a-r-e-nt, of in Afrikaans deur morfematiese en sintagmatiese middele: Hy is/was besig om te werk.

5.5. Die lingale funksies van die infinitief-morfeme/morfemate. In die grootliks gedemorfemeerde Wes-Europese tale word die deels nog morfemies en deels reeds morfematies gestruktureerde ekwivalente daarvan, bv. Mndl. te werkene, te lopene, te scrivene; Ndl. te werken, te lopen, te schrijven, Eng. to work, to walk, to write, onderskei as „onbepaalde wys“, „infinitive mood“, en as erfstuk in Afrikaans oorgedra en gehandhaaf: om te werk, om te loop, om te hoor. Die lingale funksie van die betrokke morfeme soos in Lat. -e, in Mnl. nog (te) ... -e, van die morfemate soos in Ndl.-Afrik. te, om te, Eng. to, Dts. zu is nie slegs om die funksie/funksielingemaat infinitief te rig nie, maar om die funksielogaliteit in die gerigtheid, die bestemdheid, die doelgesteldheid daarvan verlopend, ontplooiend, onbepaald-kontinuïteit te lingeer. Oorspronklik is die infinitie, bestemmings- of doelrigtende funksies in die morfemerend-sintemerende ontwikkelingsstadia van die funksielingemaat gelingeer deur middel van postmorfeme, soos in Lat. -re, Oergm. (-na)-n (⁺bher-a-na-n, ⁺nem-a-na-n), in Got. -n (bair-a-n, hait-a-n, waurk-j-a-n), in Mndl. -e ((te) nēm-e-n-e, (te) hōr-e-n-e, (te) lōp-e-n-e). Namate die morfeme geleidelik funksieloos geword het of die behoefte aan of noodsaaklikheid vir beklemtoning van die infinitiewe funksies toegeneem het, moes 'n bykomende funksionele middel aangewend of geskep word om die bestemdheids- of doelgerigheidsfunksies te lingeer, en dit is die daarvoor logaal geskikte morfemaat te wat in Middel-nederlands nog versterkend en duidelikheidshalwe by die postmorfeem -e aangewend word. In Nieu-Nederlands het laasgenoemde postmorfeem reeds defunk geraak en verdwyn omdat sy doelgerigheidsfunksie deur die morfemaat te geheel en al oorgeneem is: te nemen, te horen, te lopen, terwyl die auslautende -n nog postmorfemies die infinitiefrigtende funksie het. In Goties het die morfemaat du reeds sporadies voorgekom, bv. ushof sik jainbro du laisjan jah mērian (hy het daarvandaan vertrek om te leer en te preek). As in Nederlands die -n-morfeem in die spraak ook verflou en defunk raak, moet 'n ander middel gevind word om die van te te versterk en dit is weer die logaal geskikte, doelrigtende om, waardeur dan 'n nuwe sintagmatiese morfemaat om te gestruktureer word wat sporadies reeds in die 17^e eeu voorkom en in Afrikaans die gevestigde vorm geword het: om te werk, om te hoor. 'n Ander lingale faktor wat beslis tot hierdie ontwikkeling bygedra het, is dat te morfematies ook ander lingale funksies, soos byvoorbeeld lokatiewe en temporale, gehad het: bv. te Amsterdam, te der (ter) plaatse, te der (ter) gelegener tyd, te den (ten) behoefte van, te den (ten) einde waar dit die gerigtheidsfunksie het. Dit is hieruit duidelik dat die morfemate te en om (te) ook die onbepaalde kontinuïtiewe aspek lingeer en nie slegs die modaliteit, „wyse“, „mood“ nie. Net soos in Latyn am-a-r-e die onbepaald-kontinuïtiewe aspek lingeer, so lingeer am-a-v-is(s)-e die onbepaald-perfektiewe of onbepaald-okklusiewe aspek, waarvan die Afrikaanse

infinitief, maar aspekties verskillend.

5.6. Aspektiese funksies van die infinitief. In hierdie onbepaald-, infinitief-aspektiese gerigtheid is die potensialiteit funksioneel geleë dat die infinitief ook aspekties ingressief en inchoatief, perfektief en okklusief deur morfemiese of morfematiese middele gerig kan word, soos uit die volgende sal blyk. Die realitiewe kontinuïtief: Jan werk hard word emfaties gelingeer in: Jan is besig om hard te werk deur aanwending van die funktoraal bepaalde en beheerste sintagmatiese funksiemorfemaat is besig, waardeur die funksie/funksielingemaat werk van 'n absolutiewe aktionsart gewysig word tot 'n toestandslogerende eksistiewe aktionsart wat logaal onvoltooid en op sigself sinloos is, tensy dit 'n eksistief-absolutiewe logaliteit lingeer. Om die oorspronklike funksielogaliteit, gelingeer in die kontinuïtiewe funktoraal beheerste werk, te vervolledig en die funktoraal beheerste is besig logaal te rig op die vereiste logaliteit word die infinitiewe, onbepaalde vorm van werk, nl. om te werk, aangewend. So word daar nou 'n funktoraal bepaalde, beheerste en gerigte funksiesintagmatiese eenheid van die funksie werk gestruktureer, waarin die logaliteit van werk die beheersende lingale faktor is, naamlik: Jan is besig om te werk - aktionsartig eksistief-absolutief, aspekties kontinuïtief, by implikasie en na die vorm temporaal praesenties, en modaal realitief-infinitief. Die modaal infinitiewe om te werk, wat 'n strukturele onderdeel van 'n groter eenheid geword het, het as sodanig geen outonome modaliteit meer nie, dit rig funksioneel nou die realitiewe modaliteit van is besig infinitief: die modaliteit word realitief-infinitief gerig en beheers deur die funktoraal beheerste is besig om te werk. Die aspekties onbepaald-kontinuïtiewe vorm Jan is besig om te werk kan ook gelingeer word: Jan is aan die/'t werk - ewe-eens aspekties kontinuïtief emfaties gerig deur die logaal-direktiewe morfemaat aan: die lingemaat werk behou sy funksielingematiese aktionsartigtheid ondanks die individualiserende en daardeur emfatiese bepaaldheid en gerigtheid van die morfematiese individualiseringslingemate die en 't. Teen die interpretasie kan geen beswaar geldig wees nie, want ook infinitiewe funksies/funksielingemate of funksiesintagmate kan geïndividualiseer word, bv. Steeds aan die woel te wees hou my gesond; Die sing van die voëls in die bome bekoor mens. Om werk in aan die/'t werk, of woel in aan die woel te wees en sing in die sing van die voëls as saaklingemate, d.i. „naamwoorde“, te karakteriseer omdat hulle deur „die lidwoord bepaal word“, is 'n illingale interpretasie. Hier word immers die funksie van 'n geïmpliseerde of genoemde saak in die infinitiewe vorm emfaties-individualiserend gelingeer. Dit bewys byvoorbeeld die Nederlandse ekwivalente: Hy is aan 't werken - werken is tog geen meertallig gerigte saaklingemaat, logaal-funksioneel geen „naamval“ nie, en het zingen van de vogels het kan tog geen meertallige „naamwoord“ „bepaal“ nie. En om aan die/'t werk as „naamwoordelike deel van die gesegde“ (o.a. Bouman en Pienaar) te verklaar, hoort tuis in die logies-kategorieëse grammatika, in die linguistiek, miskien in die logika, maar nie in die lingologie of die funksionele taalleer nie.

word, defunk raak, funksieloos word, bv.: Die kind gaan aan huil/is aan huil;
Die kar gaan aan loop; Die honde is/raak/gaan aan blaf; Ek kan nie die vuur
aan brand kry nie; Pa is aan skrywe; Jy bly aan peuter met my.

Ook in die ingressief gerigte aspek bly die infinitiewe funksielingemaat die logerende, dus beheersende struktuurelement: Hulle rag/kan/wil/moet/probeer
aan die/'t werk spring; Geen mens kon die ou kar aan (die) loop kry nie, sowel
 as in die inchoatiewe aspek: Die honde gaan aan (die) blaf; Hulle gaan ver-
drietig aan (die/'t) huil; Die arbeiders begin die lande ploeg/te ploeg/om die
lande te ploeg (inchoatief) en in die perfektief of okklusief: Die kinders sou
dadelik kom swem het/gekom het om te swem; Die reisigers was gereed om te ver-
trek; Die reisigers sou gereed gewees het om te vertrek.

5.7. Funksionele ontleding van lingeringstipes. In die lingeringstipe: Die
arbeiders begin die lande ploeg, word 'n realiteitsituasie beleef waarin
 die funksie ploeg van die funktorale saak die arbeiders in die beginsta=
 dium of aspekties inchoatiewe stadium van die ontplooiing daarvan beleef en ge=
 logoseer word. Dit kan nie in die funksie ploeg self gelogoseer en gelingeer
 word nie omdat daar geen sintemiese of morfemiese middel daarvoor bestaan nie,
 daarom word ploeg deur 'n morfemaat gerig wat kragtens sy inseptiewe aktionsar=
 tigheid juis die inchoatiewe ontplooiingstadium lingeer, naamlik die funksie=
 lingemaat begin. Dit word nou die funktoraal beheerste en daarmee die situasie=
 bepalende en =beheersende funksie wat funksioneel morfematies die funksie ploeg
 inchoatief rig en beheers: begin verbeur sy outonome bestaan en outonome loga=
 liteit en word gerelegeer tot 'n funksiemorfemaat, terwyl ploeg, waarvan die
 funktorale bepaaldheid en beheerstheid nou deur begin oorgeneem en verrig word,
 tot blote logaliteitbepalende en =beheersende funksielingemaat gerelegeer word;
 dit is onthef van sy funktorale, d.i. persoonsmatige en getalsmatige gebonden=
 heid, dus wesentlik ook van sy aspektiese en temporale gebondenheid, maar behou
 sy logaliteitsgebondenheid en =gerigtheid vanaf die inchoatief bepaalde stadium
 tot die onbepaalde, infinitiewe verloop en ontplooiing, vandaar dat dit in die
 modaal infinitiewe vorm gelingeer word. Omdat ploeg aktionsartig relasief is,
 vereis dit 'n funktumale komplement wat eksplisiet gelingeer word: Die arbei-
ders begin die lande ploeg of funksioneel implisiet gelingeer word: Die arbei-
ders begin ploeg. Selfs in sy infinitiewe vorm is die funksielingemaat impli=
 siet betrokke op 'n funktorale saak en, waar dit aktionsartig vereis word, soos
 hier, op 'n funktumale saak.

Dit is duidelik uit die voorbeelde dat die wedersydse betrokkenheid tus=
 sen die funktoraal beheerste funksiemorfematiese element begin en die logali=
 teitbeheersende, infinitiewe funksielingematiese element ploeg so eng en ver=
 weef is dat hulle tot funksiesintagmatiese eenheid vergroei sonder die aanwen=
 ding van die infinitief-riktende en -strukturierende modale morfemaat te; verge=
 lyk bv. Ndl. De arbeiders beginnen te ploegen en Eng. The labourers begin
(start) to plough. Dit lyk my dat alleen om emfatiese redes en duidelikeids=
 halwe die konstruksie: Die arbeiders begin te ploeg aangewend word. Die lingemaat

pek, kragtens die onbepaald kontinuïtiewe aspek van die infinitief: begin ploeg is aspekties momenteel-inchoatief en modaal realitief, en begin te ploeg aspekties inchoatief-kontinuïtief en modaal realitief-infinities gerig. In die lingersvorm: Die arbeiders begin om te ploeg rig die modale morfemaat om die funktoraal beheerste funksiemorfemaat begin emfaties en eksplikatief doelstellend op die infinitief te ploeg, sodat die funksiesintagmaat begin om te ploeg struktureel net so 'n funksiesintagmatiese, funktoraal beheerste eenheidsfunksie lingeer as: begin ploeg, begin te ploeg; aspekties is dit inchoatief-kontinuïtief en modaal realitief-infinities - realitief, omdat dit 'n werklikheid lingeer, infinitief, gerig deur die modale morfemaat te en modaal doelstellend gerig deur die modale morfemaat om. Die aktionsart is deurgaans relatief, funktumaal betrokke op die lande, selfs by implikasie: Die arbeiders begin ploeg, Die arbeiders begin die lande ploeg/te ploeg/... om die lande te ploeg. Temporaal is almal by implikasie praesenties. Laat ons die hierbo gestelde prinsipes toepas op en toets aan enkele meer komplekse lingersstipes, soos volg:

- (1) Die reisigers sou gereed gewees het om te vertrek. (vgl. Ndl. De reizigers zouden gereed geweest zijn te vertrekken). Die struktureel-funksionele ontleding is die volgende:

(i) Die logaliteitbepalende, =rigtende en =beheersende element van die funksie is die infinitief-gelingeerde funksiesintagmaat om te vertrek, wat, kragtens die implisiete verbondenheid daarvan aan die funktoraal beheerste funksiesintagmatiese element sou gereed gewees het, hierdie element logaal en struktureel vervolledig en modaal doelstellend rig. Die gereed maak en gereed wees is voorbereidend, insesptief toegespits en doelgerig op die vertrek, die hoofsaak. Aktionsartig is vertrek absolutief-intensief: absolutief omdat dit nie funktumaal betrokke is en kan wees nie, en intensief, gerig deur die premorfeem ver- (vgl. trek, betrek, onttrek, ens.); aspekties is om te vertrek onbepaald, onbegrens kontinuïtief en temporaal onbepaald, ongelokaliseer, feitlik a-temporaal. Dit lingeer deur die modale sintagmaat om te doelstellend-eksplikatief die infinitiewe modaliteit, ofskoon dit implisiet betrokke is op die funktor die reisigers.

(ii) Sou gereed gewees het is situeel die deur die funktor, die reisigers, bepaalde, gerigte en beheerste sintagmatiese funksiemorfemaat, d.w.s. persoons- en getalsmatig bepaalde, aspekties bepaalde, temporaal bepaalde en modaal bepaalde, wat die logaliteitrigtende en =beheersende infinitief om te werk morfematies rig, beheers en inkorporeer t.o.v. al die funktoraal beheerste funksies van persoon, getal, aspek, tempus en modaliteit;

(iii) die sintagmaties gestruktureerde funksiemorfemaat sou gereed gewees het word logaal bepaal en gerig deur die toestands-

okklusiewe: sou gewees het, wat modaal die irrealitiewe, die moontlike, die veronderstelde, die vermoedelijke logeer en lingeer.

Dus is die funksionele ontleding van die gelingeerde belewingsituasie soos volg:

funktor: Die reisigers, derde persoon, meertallig;

funksie: sou gereed gewees het om te vertrek; om te vertrek die infinitiewe, doelrigtende, logaliteitbeheersende element; sou gereed gewees het, die funktoraal beheerste, sintagmatiese funksiemorfemaat, bepalend, beheersend en inkorporerend gerig op om te vertrek, wat doelstellend betrokke is op: sou gereed gewees het;

aktionsartig: eksistief-absolutief-intensief: eksistief, gerig deur gereed gewees het; absolutief, logaal nie vermoontlik deur 'n funktumale komplement nie; intensief, logaal gerig deur die premorfemies gestruktureerde vertrek;

aspekties: potensief-okklusief: potensief gerig deur die potensiewe sou, okklusief deur gereed gewees het;

temporaal: praeteritaal, by implikasie - wat okklusief is, is praeteritaal; ook na die vorm sou gewees het;

modaal: irrealitief infinitief: lingeer 'n moontlikheid, vermoede, veronderstelling deur die modaal irrealitiewe funksiemorfematische vorm sou van die potensief sal, en die infinitiewe modaliteit gerig deur die modale morfemate om te.

(2) Pa het die osse gevoer om (hulle) te verkoop.

(i) Ook hier is die infinitief-gelingeerde funksiesintagmaat om te verkoop die logaliteitbepalende en =beheersende element in die sintagmatiese geheelstruktuur van die sintagmatiese funksie:

(Pa) het gevoer om te verkoop (die osse/hulle); om te verkoop vervolledig die funksie het gevoer in die logale gerigtheid daarvan doelstellend, en so word dit funksioneel en ook kragtens die implisiete betrokkenheid daarvan op die funktor Pa (dis tog Pa wat wil verkoop) as logaliteitbeheersende element in die geheelstruktuur van die sintagmatiese funksie geïnkorporeer. Immers: Pa het die osse gevoer, as selfstandige, volledige entiteit, logeer iets anders as Pa het die osse gevoer om hulle te verkoop. Die voer-funksie van Pa is logaal en inkorporerend gerig op die uiteindelijke verkoop-funksie. Aktionsartig is verkoop relasief deurdat dit 'n vermoontlikende funktumale komplement vereis (hulle/die osse), maar ook intensief, gerig deur die premorfeem ver- (vgl. koop X verkoop; werk X verwerk), daarom relasief-intensief; aspekties is dit onbepaald-kontinuitief en temporaal onbepaald, a-temporaal. Dit lingeer die infinitiewe modaliteit omdat dit funktoraal onbepaald is en die modaliteit gelingeer word deur die doelstellende sintagmatiese modale morfemaat om te.

(ii) het gevoer is funksioneel die sintagmatiese funksiemorfemaat

wat deur die situele logale gerigtheid en morfematiese funksie die infinitief om te verkoop in die funksie inkorporeer en in die funktorale gebondenhede betrek; aktionsartig: relasief; aspekties: imperfektief (okklusief); temporaal: praeteritaal; modaal: realitief.

Dus:

funktor: Pa: 3^e pers. enkeltallig;

funksie: het gevoer om te verkoop: om te verkoop, die infinitiewe eksplikatief-doelstellende, logaliteitbeheersende element; het gevoer, die funktoraal beheerste, sintagmatiese funksiemorfemaat, bepalend, beheersend en inkorporerend gerig op om te verkoop wat doelstellend betrokke is op het gevoer;

aktionsartig: relasief-intensief: relasief, vermoontlik deur die funktumale komplement hulle/osse, intensief, bepaal deur die premorfeem ver- in verkoop;

aspekties: imperfektief, gerig deur het ge- in het gevoer om te verkoop - daar is geen middel wat dit lingeer dat die osse verkoop is en dat die „voer“ afgeloop, voltooi is nie;

temporaal: praeteritaal - wat imperfektief verloop het, is by implikasie praeteritaal;

modaal: realitief-infinitief, lingeer 'n werklikheidsituasie, doelstellend bepaal en gerig deur die infinitief om te verkoop.

(3) Die lingeringstipe: Pa het die osse gevoer om (hulle) te verkoop, kan duidelikheidshalwe emfaties-eksplikatief ook gelingeer word: Pa het die osse gevoer met die doel om/ten einde hulle te verkoop. Die sintagmatiese funksie bly: het gevoer (om) te verkoop, maar die doelstellende gerigtheid van om te verkoop word nou emfaties-eksplikatief gerig deur middel van die sintagmatiese morfemate met die doel om te en ten einde te. Uit hierdie konstruksies blyk dit dat die modale sintagmate met die doel en ten einde die modale infinitiewe morfemate te en om te funksioneel inkorporeer en struktureer tot nuwe modale doelrigtende sintagmatiese morfemate, net soos om emfaties-eksplikatief die infinitiewe morfemaat te funksioneel inkorporeer en struktureer tot om te. Origens is die funksionele ontleding en interpretasie ten opsigte van aktionsart, aspek, tempus en modaliteit dieselfde as in (2).

(4) Voorgaande lingeringstipe kan nog weer gelingeer word:

A. Pa het die osse gevoer sodat/opdat hy hulle kan (kon) verkoop;
en

B. Pa het die osse gevoer omdat hy hulle wil (wou)/moet (moes) verkoop.

In albei tipes het ons met tweeledige, afsonderlik funktoraal bepaalde en beheerste situasies te doen, naamlik 'n primêre: Pa het die osse gevoer, en 'n sekondêre, respektiewelik: hy hulle kan (kon) verkoop en hy hulle wil (wou)/moet (moes) verkoop, waarby die onderskeie situasies modaal op mekaar betrokke is en die betrokkeheid en gebondenheid deur modaliteitslingemate of modale mor-

situasie, word die realitiewe modaliteit gelingeer in beide tipes A en B. In A word dit modaal direkatief-eksplikatief gerig deur die modaal doelstellende morfemate sodat/opdat. Maar die „verkoop” is nog geen werklikheid nie, slegs 'n doel, 'n gerigte moontlikheid: daarom word Pa se verkoop-funksie as 'n moontlike gebeure potensief gerig deur die modaliteitslingemate sodat/opdat en korrelerend gestruktureer deur middel van die potensief-inseptiewe funksiemorfemaat kan (kon). Hier het ons dus, kragtens die logale moontlikheidsgerigtheid van die modale morfemate sodat/opdat, die doelstellende irrealitiewe modaliteit. Ons moet net opmerk dat die aspekties kontinuitiewe vorm kan in die sekondêre situasie die funksie het gevoer in die primêre situasie implisiet aspekties perfektief rig, dus implisiet temporaal praesenties, terwyl die aspekties imperfektiewe kon die primêre funksie implisiet aspekties òf imperfektief (as die osse nog nie verkoop is nie en nog gevoer moet word) òf okklusief (as die osse wel verkoop is) rig. In albei hierdie gevalle dus implisiet temporaal praeteritaal.

In tipe B word die realitiewe modaliteit direkatief-eksplikatief gerig deur die modaal redegewende morfemaat omdat. Maar die rede kan 'n werklike, reële rede òf 'n veronderstelde, vermoedelike, voorgewende, moontlike of gewenste rede wees. In die eerste geval het ons dan 'n realiteitsituasie wat modaal realitief gelingeer moet word – soos in: omdat hulle nie vet genoeg was nie – 'n situasie wat 'n werklikheid, 'n feit konstateer. Dit lingeer dus 'n realitiewe modaliteit, gerig deur die modaal redegewende morfemaat omdat. In die tweede geval het ons die irrealiteitsituasie soos in: omdat hy hulle wil/wou verkoop (net 'n voorneme, 'n begeerte, 'n moontlikheid – die osse is nog nie verkoop nie – dus modaal irrealitief), en in: omdat hy hulle moet/moes verkoop (dalk nie kon verkoop het nie of nie hoef te verkoop het nie). Beide situasies lingeer dus die irrealitiewe modaliteit, gerig deur die modaal redegewende morfemaat omdat en irrealitief gelingeer deur die modaal irrealitiewe funksiemorfemate wil/wou, moet/moes. Ook hier moet opgemerk word dat die aspekties kontinuitiewe wil en moet implisiet die primêre funksie het gevoer aspekties perfektief en temporaal praesenties rig, terwyl die aspekties imperfektiewe wou/moes dit aspekties imperfektief of okklusief en temporaal praeteritaal rig.

- (5) Laat ons ook die volgende lingeeringstipes van onderskeie belewingssituasies vergelykenderwys funksioneel ontleed:

- A. Hy was dom om die plaas te gaan staan en koop.
- B. Hy was so dom om die plaas te gaan staan en koop.
- C. Hy was so dom dat hy die plaas gaan staan en koop het.

In A en B het ons enkelledig gestruktureerde lingeeringstipes waarvan die funktoraal beheerste sintagmatiese funksie is: was dom om te gaan staan en koop. Die logaliteitbepalende, =rigtende en =beheersende struktuurelement hierin is die infinitiewe funksiesintagmaat om te gaan staan en koop, wat logaal en funksioneel betrokke is op die funktoraal beheerste sintagmatiese funksiemorfe-

die funktorale bepaaldheid en gebondenheid betrek word - implisiet is dit tog die funktor hy wat „gaan staan en koop”. Die infinitief om te koop is die logaliteit-dominerende struktuurelement, aktionsartig relasief gerig op die vermoontlikende funktumale komplement die plaas, en aspekties ingressief-okklusief bepaal en gerig deur die sintagmatiese funksiemorfemaat gaan staan. In die sintagmatiese funksiemorfemaat was dom word die toestands- of hoedanigheidselement dom as die logaliteitbepalende element funksielingematies aktionsartig eksistief gestruktureer deur die eksistiewe funksiemorfemaat was. So is dan die sintagmatiese funksie: was dom om te gaan staan en koop gestruktureer, terwyl die dominant-logerende koop funksioneel deur en modaal gelykstellend betrokke is op en geïnkorporeer is in die modaal infinitiewe om te gaan staan en koop. B en C word graad bepalend deur die vergelykende modaliteitslingemaat so modaal gevolgstellend gerig en gelingeer. In C onderskei ons 'n tweeledig gestruktureerde lingeringstipe wat dieselfde situasie as B lingeer, naamlik 'n primêre lid: Hy was so dom, en 'n sekondêre: ... dat hy die plaas gaan staan en koop het.

'n Afsonderlike struktureel-funksionele ontleding van elk bied ons die volgende:

A. In die belewingsituasie soos in A gelingeer is die funksie van die funktor Hy dus: was dom om te gaan staan en koop. Normaliser is Hy nie (altyd) dom nie. Daarom moet die okkasionele dom-wees redegewend geëkspliseer word. In die situele logale gerigtheid impliseer en antisipeer was dom 'n rede, 'n oorsaaklike faktor of situasie wat die dom-wees bewerkstellig, m.a.w. dit is logaal-funksioneel gerig op 'n verduidelikende redestelling. Een middel waaroor die taalmaker beskik, is om die redelingerende funksie koop onbepaald, infinitief te rig deur middel van die infinitief-rigtende en -struktureerende, logaal op die rede gerigte sintagmatiese morfemaat om te, dus: (Hy) was dom om te gaan staan en koop: aktionsartig: relasief, vermoontlik deur die funktumale komplement die plaas;

aspekties: ingressief-okklusief: ingressief gerig deur die aspektiese funksiemorfemaat gaan en okklusief deur die funksiemorfemaat staan, in hulle gerigtheid op koop;

temporaal: praeteritaal - by implikasie en na die vorm was;

modaal: realitief-infinitief: lingeer 'n werklikheid in die infinitiewe redegewende gerigtheid daarvan, en realitief: die plaas is gekoop.

Noot: As die lingeringstipe is: Hy sou dom wees/gewees het om die plaas te gaan staan en koop, dan is die modaliteit irrealitief-infinitief: die plaas is nie gekoop en daarom is Hy nie dom nie, slegs 'n moontlikheid word gelingeer.

B. In die funktoraal beheerste funksie van B word 'n vergelykende

ke is en wat die logaliteitbeheersende infinitiewe funksie koop gevolg=stellend bepaal en rig. Die middel hiervoor is dieselfde as die vir die redegewende gerigtheid, naamlik om die deur die modale morfemaat so gevolg=stellend-gerigte funksie koop infinitief te rig deur middel van die modaal infinitiewe sintagmatiese morfemaat om te, aldus: was dom (so, in die mate) om te gaan staan en koop. Hier word die gevolg as 'n werklikheid gelingeer (situeel en logaal-funksioneel is die plaas gekoop), daarom is die modaliteit, ekspliserend-gevolgstellend, realitief-infinitief. Ten opsigte van aktionsart, aspek en tempus is daar geen verskil van die in A nie. Die verskil tussen A en B is dít dat die funksie in A modaal ekspliserend redegewend en in B modaal ekspliserend gevolgstellend gerig is. Albei is modaal realitief-infinitief. Ons moet net daarop wys dat die ekspliserend gevolgstellende infinitiewe element kragtens sy betrokkenheid op en beheerstheid deur die funktoraal beheerste morfematiese element ook modaal irrealitief gerig word indien laasgenoemde irrealitief gelingeer word, bv. Miskien is hy so dom/Hy is moontlik so dom om die plaas te gaan staan en koop - modaal irrealitief gerig deur die modaliteitslingemate miskien en moontlik, dus irrealitief-infinitief.

C. In die in C sinsmatig tweeledig gestruktureerde lingingstipe word 'n primêre, funktoraal beheerste situasie: Hy was so dom, en 'n sekondêre, funktoraal beheerste situasie: ... hy die plaas gaan staan en koop het, onderskei, d.w.s. 'n hoofsin en 'n daardeur beheerste en daarvan afhanklike, ondergeskikte bysin. Die primêre is logaal graadvergelykend deur so (dom) bepaal en gerig, waardeur 'n ekspliserende gevolg geïmpliceer en geantisipeer word. Die gevolg van die „so dom-wees” is die „koop van die plaas”. Hieruit volg dat die primêre dus die oorsaaksituasie van die sekondêre gevolgsituasie lingeer, dus modaal 'n oorsaak-gevolg-situasie: die primêre is funksioneel oorsaaklik gerig op die sekondêre en die sekondêre gevolgstellend betrokke op die primêre. Hierdie wedersydse oorsaaklik-gevolgstellende betrokkenheid en gebondenheid is 'n modaliteitsbetrokkenheid en =gebondenheid. Dit word gelingeer deur die vergelykend graadbepalende modaliteitslingemate so en die ekspliserend op die gevolg gerigte en gevolgstellende modaliteitslingemate dat: so (dom) dat (... gekoop het). Struktureel-funksioneel het ons dan die volgende:

(i) die primêre funksie: was (so) dom:

aktionsartig: eksistief-absolutief: eksistief morfematies gerig deur die eksistiewe was; absolutief, kan nie funkturaal betrokke wees nie;

aspekties: okklusief - die gevolg is reeds daar;

temporaal: praeteritaal, by implikasie en na die vorm was;

modaal: realitief - lingeer 'n werklikheid, oorsaaklik gerig op die sekondêre, gevolgstellende situasie.

dat: gevolgstellende modale lingemaat.

(ii) die sekondêre funksie: gaan staan en koop het.

aktionsartig: inseptief-relasief; relasief funktoraal gerig op die vermoontlikende funktumale komplement - die plaas; inseptief, morfematies gerig deur die funksiesintagma-tiese gaan staan;

aspekties: okklusief: verloop van koop-funksie is voltooi; gestruktureer met aspektiese morfemaat het;

temporaal: praeteritaal, by implikasie en kragtens betrokkenheid op was dom;

modaal: realitief: lingeer 'n werklikheid, gevolgstellend eksplikatief gerig deur modaliteitslingemaat dat en betrokke op was so dom.

5.8. Lingale funksies van die infinitief.

(a) Weens die onbepaaldheid, die infinitiewe gerigtheid, die ongebondenheid daarvan het die infinitief die potensialiteit om vir 'n verskeidenheid lingale funksies aangewend te word - mens kan sê dat dit 'n groot lingale rekbaarheid en plastisiteit besit. Uit die voorgaande behandeling en die struktureel-funksionele ontleding van toeliggende en toetsende voorbeelde blyk dit duidelik dat die infinitief in drie lingersingsvorme aangewend word, t.w.:

(i) in 'n vorm sonder die infinitief-rigtende morfemaat te of die sintagmatiese direktief-infinitiewe morfemaat om te, bv. Heeldag swem/in die water boer is nie gesond nie; Hy kan/wil/moet/sal/durf/probeer/bly/gaan swem; Werk is bid; Die kinders kom luister; Ons gaan eet; Ek sien hom loop/ruik die moeder stink/hoor die weer dreun/voel die son steek; Die kind begin/bly/is aan die huil; Die arbeiders begin/hou aan/hou op ploeg; Die sing van die voëls/die koer van die duif bekoor mens;

(ii) in 'n vorm gerig deur die infinitiewe morfemaat te, bv. Jan het baie te leer/te doen; Wat staan my nou te doen; Heeldag te swem/in die water te boer is nie gesond nie. (In enkele reliktiese vorme ontmoet ons nog die infinitiewe postmorfeem -e, bv. Hy sal dit te hore kom; Daar is nie veel te siene/te doene nie; Jy moet nie so te kere gaan nie);

(iii) in 'n vorm gerig deur die direktief-infinitiewe, bestemdheidsrigtende sintagmatiese morfemaat om te, bv. Om te swem is gesond; Hy het vergeet om te bel; Ek waarsku jou om dit nie te doen nie; Hy vrees om van die moord beskuldig te word; Hy is bang om huistoe te gaan; Om te werk is om te bid; Hy het osse om te verkoop; Ek het ore om te hoor, oë om te sien;

uit die oorspronklik slegs morfemies gestruktureerde en gerigte vorme en hulle onderskeie funksies uiteengesit, in 5.5 hoe die infinitief deur funksiemorfemate aspekties gerig en gestruktureer word en in 5.6 die verskille tussen die logale en aspektiese funksies van die onderskeie vorme.

(b) In die verskeie vorme kan die infinitief die volgende funksies in die sinskonstruksie verrig sonder om sy funksiesoortlikheid of funksielingematiese soortlikheid te verbeur:

(i) funktoraal: Spreek (spreke) is silwer, swyg (swye) is goud; Werk/om te werk maak mens gesond en sterk; Om so te keer (kere) te gaan strek jou nie tot eer nie; Om heeldag sakke mielies te dra vermoei mens; Na goeie musiek te luis=ter verkwik die vermoeide gees; Werk en dink en leer is lewe; Om skape op te pas verveel hom; Om vry te lewe is ons wens, Om vry te sterwe is ons hoop. (Ek het reeds daarop gewys dat die tradisionele logies-kategorieëse interpretasie dat as 'n infinitief die „onderwerp" of die „lydende voorwerp" van 'n sin is, dit dáárom dan 'n „naamwoord" is of „die betekenis van 'n naamwoord" het, lingologies (en logies) onhoudbaar en onaksepteerbaar is. Waarom kan 'n infinitiewe funksie/funksielingemaat as sodanig nie self ook 'n funksie verrig nie? Dit is tog die werklike funksiegebeure van swem of van mielies te dra wat mens vermoei, nie 'n soort van abstrakte ding nie).

(ii) funktumaal: Julle moet kies òf tuisbly òf saamgaan/òf (om) tuis te bly òf (om) saam te gaan; Ek kies tuisbly/(om) tuis te bly, Jan kies saamgaan/(om) saam te gaan;

(iii) as logaliteitbepalende, =rigtende, =beheersende en =ver=volledigende element in 'n funksiemorfematies of =sintag=maties gerigte funksie/funksielingemaat, veral, maar nie uitsluitlik nie, waar die funktoraal beheerste funksiemorfemaat 'n potensiewe, prospektiewe, inseptiewe, kinetiewe aksionsartige gerigtheid het vir die lingering van aspek en modaliteit, bv. Hy kan/sal/moet/wil/durf/probeer die saak aanpak; Ek waarsku/bid/smeek/versoek/vra/soebaat, ens., jou om die onderneming te laat staan; Ek hoop/bedoel/verwag/neem my voor om môre te vertrek; Die weer skyn te wil ooptrek; Die storie blyk van hom af te kom; Hy sien hom loop/hoor die klok slaan; voel die muskiete steek/ruik die modder stink; Piet bly neul en sanik; Jan begin skrywe/te skrywe; Dit hou aan/op reën; Ek het ore om te hoor/osse om te verkoop; Hy gee my 'n pen om te skrywe; Pa voer die osse om te verkoop; Jan het die kar uitgestoot om te was.

Ten opsigte van die laaste drie voorbeelde is die funktoraal

verkoop, en om te was gerig, en die infinitiewe logaal en funksioneel ver=volledigend op die logaliteit en funksiegerigtheid van die morfematiese funksies betrokke: om te skrywe is nie op pen of Hy betrokke nie, im=plisiet wel op my (ek moet skrywe), om te verkoop nie op osse nie (impli=siet wel funktumaal), maar implisiet op Pa (hy moet verkoop) betrokke, en om te was implisiet op Jan, nie op kar nie, betrokke. Daarom is die funksies: gee om te skrywe, voer om te verkoop en het uitgestoot om te was.

(iv) Om verhoudings= of omstandighedsituasies te lingeer, bv. Piet het verdwyn sonder om iets te sê; Deur die salarisse te ver=hoog verbeter die Minister die onderwys; Alvorens die saak te bespreek, het hulle tot 'n vergelyk gekom; In plaas van/om sy werk te doen, loop hy rond en skinder.

(v) As eksplikatiwe of omskrywende bepaling van 'n saak: Die kuns om te skrywe leer mens geleidelik aan; Sy kanse om te leer swem is baie gering; 'n Kar om mee rond te kerjakkter het ek nie beskikbaar nie. (Die infinitiewe is nie betrokke op die funksies leer, is baie gering en het beskikbaar nie, maar respektiewelik op kuns, kanse en kar, dus anders as in Die kinders leer om te skrywe, Hy leer om te swem en Hy is gewoon om rond te kerjakkter met die kar).

6. Die sogenaamde vormgebondenheid en =gerigtheid van die funksie/funksielin=gemaat.

6.1. „Grammatiese” onderskeiding. In die klassisistiese, logies-kategoriese grammatika word, op grond van bepaalde vormverskille in die morfologiese stelsel van die funksielingemaat van die sintemerend-morfemerende tale Grieks en Latyn, 'n „grammatiese kategorie” onderskei wat gekarakteriseer word as die genera verbi, die sogenaamde activum, medium en passivum. Die onder=skeiding is oorgedra in die grammatika van die Wes-Europese volkstale en toege=pas by ontleding en beskrywing van die betrokke korresponderende vorme van die funksielingemaat. Vir die kategorie is verskillende terme gebruiklik, o.a. voix in Frans (actif, passif), voice in Engels (active, (middle), passive), vorm in Nederlands (aktief/bedrijvend en passief/lijdend) wat so oorgedra is in die Afrikaanse grammatika en daarin gehandhaaf bly. Die historiese grammati=ka handhaaf die onderskeiding, interpretasie en terme, steunend op resultate van die histories-komparatiwe metode en van rekonstruksie, en pas dit toe by verklaring van die funksielingemaatstelsel. In die Linguistiek word die terme met hulle denotasies en konnotasies nog deurgaans gehandhaaf en op elke taal toegepas.

Weens die vormverskille by die funksielingemaat in verskillende verwante en nie-verwante tale en die verskil in middele om die sogenaamde „genera” te lingeer word die verskynsels volgens verskillende prinsipes verklaar - bv. vol=gens morfologiese middele, d.i. sintemiese/sintematiese, morfemiese/morfema=

heid van die „subjek” of „objek” tot die funksie/funksiesintagmeem, of volgens die aktionsart van die funksie na gelang dit „onoorganklik” (absolutief) of „oorganklik” (relasief) is, na gelang die „lydende voorwerp” dan as „onderwerp” „passief/lydend” in die funksie betrokke is en die „oorganklike/transitiewe handeling” wel „ondergaan” maar nie self „bedryf” nie. Die onderskeiding tussen „aktief” en „passief” berus dus op die beginsel van „diathese”, as ’t ware ’n aspektiese voorgerigtheid of voorbestemdheid deur die funksielogaliteit. Daarom omskryf Marouzeau (Lexique de la terminologie linguistique, Paris, 1931, p. 241) die verskynsel soos volg: „On appelle voix en grammaire (Diathesis/Voice/Voce) un aspect du verbe (gr. diathesis, lat. genus), défini par la rôle qu'on attribue au sujet, suivant qu'il accomplit l'action (actif), qu'il la subit (passif), qu'il y est intéressé d'une certaine manière (moyen), etc. A ces différentes valeurs du verbe peuvent correspondre des systèmes de formes caractérisés par des désinences spéciales, actives, médio-passives, passives.” So ’n verklaring en omskrywing berus op ’n logisisties-grammatiese prinsipe, nie op ’n lingaal-funksionele nie. In die verskillende poginge om die onderskeiding van die verskynsels te verklaar en in die grammatika te handhaaf is ’n mate van teenstrydigheid, van onduidelikheid en selfs van verwarring onmiskenbaar. Grammatici en linguiste stuit op allerlei moeilikhede by verklaring en toepassing van die begrippe en relevante terme. Daar is tot nog toe geen bevredigende en algemeen aksepteerbare verklaring van die „kategorie” gegee nie, en by toepassing op verskillende tale word allerlei afwykinge en anomalieë ondervind. Dikwels is verklarings nie vry van ’n geforseerde en verwronge kunsmatigheid nie. Ter toeligting van die toestand wil ek verwys na die verklarings en interpretasies van enkele linguiste.

6.2. Linguistiese interpretasies.

6.2.1. Brugmann (Grundriss II 3/2, bl. 583, IX. Die Personalendungen 1. Vorbemerkungen) verklaar die verskynsel uit die „persoonsuitgange” aldus: „Durch die Personalendungen kam seit uridg. Zeit zweierlei zum Ausdruck, der Unterschied der drei Personen und der Unterschied der Diathesis, des Aktivs, und des Mediums. Für die passivische Diathesis gab es keine besonderen Personalendungen. Alle sogen. Passivformen des Verbum finitum sind der Personalendung nach entweder Aktiv- oder Medialformen.” Daar is dus geen passief in Indo-Europees rekonstrueerbaar nie. Dit het nie bestaan nie. Op grond van die „Personalendungen” word dan die aktief en die medium onderskei volgens die respektiewe „uitgange”, 3 p. sg.: -ti/-t en -tai/-to. Die morfologiese ontleding en interpretasie van Brugmann is morfologies-funksioneel nie korrek nie: die sinteme („Personalendungen”) vir die aktief 3 p. sg. is -ti/-t (vgl. ⁺es-mi, ⁺es-si, ⁺es-ti; ⁺s-mes/s-mos, ⁺es-te, ⁺se-nti/⁺bher-e-o, ⁺bher-e-si, ⁺bher-e-ti; ⁺bher-o-mes/-mos, ⁺bher-e-te, ⁺bher-o-nti) en ook vir die medium 3 p. sg. -ti/-t, terwyl die -ai/-o juis

teem gerig, terugwerkend, refleksief of retrosiperend op die funktor self. Om dit toe te lig: Die funksie opvoed is 'n relasiewe funksie wat ontstaan uit en vermoontlik word deur 'n bepaalde funksieverhouding, 'n funktor-funktumverhouding: Hy voed sy kind op. Maar die funktor self kan in die funksie betrek word in funktumale hoedanigheid omdat die logaliteit en funksiegerigtheid van opvoed dit moontlik maak; dus: Hy voed homself op. Hierdie funktumbetrokkenheid van die funktor self word deur die postmorfeem -ai, -o gelingeer - vgl. Grieks paideuetai, Hy voed homself op, d.w.s. Hy word opgevoed. Die medium is dus soos Kieckers dit verklaar (Gotische Grammatik, par. 144): „die Handlung die sich ganz oder vorwiegend auf das Subjekt oder seine Sphäre bezieht.“^{u)} Hiervolgens sou ons in Afrikaans: Ma was die kind as „aktief“ moet onderskei teenoor Ma was haarself as medium of mediopassief.

Om my interpretasie dat -ai/-o postmorfeme is wat die funktor self in funktumale hoedanigheid in die funksie betrek, te onderskraag, wys ek daarop dat die -ai/-o telkens postmorfemies aan die kontinuïtiewe sintagmeem gevoeg word, bv. sinteme: -mi, -si, -ti, -nt/-s, -t, -nt teenoor die morfemies gerigte -m-ai, -s-ai, -t-ai, -nt-ai/-s-o, -t-o, -nt-o (vgl. Brugmann, a.w., par. 501, (2)).

In my aktionsartige onderskeiding en lingologiese interpretasie van die relasiewe (vgl. hfst. III, par. 2.3 en hfst. IV, par. 6.6 en veral par. 6.6.5) het ek reeds daarop gewys dat ons hier met relasiewe te doen het en daarom die tradisioneel-grammatiese onderskeiding en interpretasie van „wederkerende“ en „wederkerige werkwoorde“ nie kan aanvaar en handhaaf nie. En hiermee kom die onderskeiding en interpretasie van die sg. medium, mediopassief en gevolglik die passief in/^{die}gedrang: Is Ma as „subjek“ in die eerste sin „aktief“ doenig omdat sy die kind was, maar in die tweede as „subjek“ mediaal-passief doenig omdat sy haarself was? So 'n interpretasie is nie vry van 'n geforseerde kunsmatigheid nie.

Van besonder belang is Brugmann se vermelding in par. 500 van die „r-Formantien“ in o.a. Italies - bv. 3 p. plur. Lat. sequo-nt-ur - waarop ek later sal terugkom - wat hy as 'n „mediumvorm“ beskou.

6.2.2. In sy uiteensetting van die „passief“ (Philosophy of Grammar, London, 1924, p. 164) begin Jespersen om daarop te wys dat dieselfde belewingsituasie op twee verskillende wyses gelingeer kan word deur middel van verskillende funksielingemate met teenstellende logaliteit, bv. „A precedes B = B follows (succeeds) A“, na gelang die situasie gelingeer word vanuit die gesigspunt of A dan wel B die funksie verrig. 'n Derde moontlikheid is dat die situasie in die 'passief' ("passive turn") gelingeer kan word: "B is preceded by A" (of: "A is followed (succeeded) by B"). Hiermee stel hy die fundamentele beginsel waarvolgens hy die aktief en die passief onderskei: "Here what was the subject and what was the object?"

sitional group. or in some languages simply by means of some case form". Die verklaring is so logisisties-grammaties volgens die nafewe waarneming dat Jespersen dit deur 'n matematiiese formule toelig. Maar dit is nog geen taalmatige verklaring nie. Lingologies gesien is dit nie veel helderder as die dogtertjie van sy anekdote se verklaring nie. Teen die tradisionele terme "voice", "genus" het hy beswaar en vervang dit met die term "turn": "active and passive turn" - maar 'n blote termverandering met volgehoue handhawing van die tradisionele terme aktief en passief met hulle grammatiese konnotasies en denotasies bring ewe min helderheid. Jespersen wys verder op die verkeerde begrippe omtrent en verkeerde interpretasies van wat aktief en passief volgens die logaliteit en gerigtheid van die funksielingemaat is en vind 'n oplossing in die onderskeiding van "syntactic and notional categories". En dan stel hy sy onderskeidingsnorm: "Whether a verb is syntactically active or passive depends on its form alone." Ofskoon dieselfde situasie met funksielingemaat wat verskillende logaliteit besit, gelingeer kan word, is daar niks in die logaliteit self (Jespersen noem die logaliteit "idea") wat 'n funksie/funksielingemaat tot aktief of passief stempel nie. "And yet", vervolg hy, "we may speak of 'active' and 'passive' as notional as well as syntactic categories, but only as applied to the meaning of each verb separately, and - what is very important - only in case of a transposition of the relation of the subject (and object if there is one) to the verb itself". Situasies soos "Jill is loved by Jack" en „Es wird getanzt" is albei "notionally as well as syntactically in the passive, because the subjects are different from those in "Jack loves Jill" and „sie tanzen". Maar in ander gevalle is daar nie ooreenstemming tussen "the syntactic and the notional active and passive" nie.

Om hierdie laaste toe te lig gee hy die voorbeelde: "He sells the book" en "The book sells well", wat hy dan respektiewelik onderskei as "a notional active" en "a notional passive". Hierdie verskynsel het ek reeds behandel in hfst. IV, par. 2.2 en parr. 6.5 en 6.6 in verband met die meervlakkige potensialiteit van die funksielogaliteit en die aktionsartonderskeiding van die absolutiewe en die relasiewe. Op grond van my uiteensetting daar is hierdie interpretasie van Jespersen onaanvaarbaar. Ons het hier nie met genus, voice, turn, vorm, aktief of passief te doen nie, maar puur en simpel met logaliteitsverandering, verandering in funksiegerigtheid kragtens die funktorale gebondenheid van die funksie/funksielingemaat en die meervlakkige potensialiteit van die logaliteit daarvan wat aktionsartverskuiwing meebring, bv. (om Jespersen se aie voorbeelde, gewysig en aangevul, te gebruik):

(1) Engeland het die Vryheidsoorlog begin:

het begin: aktionsartig: relasief-effektief: gerig deur
begin op die funktumale komplement die Vryheids-

(die Vryheidsoorlog is verby);

temporaal: praeteritaal, wat okklusief is, is implisiet praeteritaal;

modaal: realitief - lingeer 'n feitelike gebeurte.

(2) Die Vryheidsoorlog het begin (in Oktober 1899):

het begin: aktionsartig: absolutief (m.i. selfs met opheffing van die effektiewe funksie van be-);

aspekties: okklusief (afgeloop in Oktober 1899);

temporaal: praeteritaal - by implikasie (deur die tydsmoment bepaal en gelokaliseer);

modaal: realitief - lingeer 'n werklikheidsgebeure.

(3) Die Vryheidsoorlog is deur Engeland begin:

is begin: aktionsartig: eksistief-absolutief: absolutief: die logaliteit-beheersende lingemaat begin nie gerig op 'n funktumale komplement nie; eksistief: morfematies deur die eksistief is gerig as 'n bestaande en aanvaarde feitelikheid;

aspekties: kontinuïetief (hoe relatief die „begin” ook al mag geduur het);

temporaal: praesenties na die vorm en by implikasie: as feit in die teenwoordige geprojekteer.

modaal: realitief - lingeer wat as werklikheid aanvaar word.

(4) Die Vryheidsoorlog is deur Engeland begin geword (hoe ongevoel die lingeringstipe ook al mag wees):

is begin geword: aktionsartig: eksistief-inseptief-absolutief: inseptief gerig deur die inseptiewe morfemaat geword tot inseptiewe sintagmaat begin geword; lingeer 'n proses van gebeurte, 'n gebeurte in sy afwikkeling van 'n aanvangsmoment af; eksistief gerig deur die eksistiewe morfemaat is; aspekties: kontinuïetief: afloop onbepaald; temporaal: praesenties na die vorm is, geprojekteer in die teenwoordige; modaal: realitief: lingeer 'n aanvaarde werklikheid.

In al hierdie lingeringstipes is die „subjekte” ewe aandadig aan die betrokke funksie, hulle is ewe „originierend, inisiërend, aktiverend en aktualiserend” by en in die funksie betrokke. En hiermee kom ook Jes-

6.2.3. Vendryes (Language, p. 102) onderskei die kategorie "voice" op dieselfde tradisionele, sintaktiese, grammatiese beginsels as Jespersen: "What we understand by voice is a kind of aspect of the verbal action in relation to the subject, according to whether we consider the action as being performed by the subject, expressed by him, or performed in his interest, with his participation". Tog het hy ook bedenkinge teen die onderskeiding: "The category of voice is even more ill-defined" (than the category of tense), en "The distinction between the active and passive verb in most Indo-European languages, is illusory, because the passive is scarcely ever the inverse of the active". Aan die hand van voorbeelde, o.a. uit Grieks, Latyn en Frans, wys hy op teenstrydige en verwarrende verklarings en toepassings van die begrippe 'aktief' en 'passief' t.o.v. sekere vorme van die funksielingemaat - alleen omdat dit konvensie is. Hyself interpreteer bv. Latyn vapulo as passief, omdat dit vertaal word as 'n sogenaamde passief: I am beaten (Jespersen: I am thrashed), Afrikaans sou wees: Ek word geslaan, terwyl dit eintlik logeer: Ek skreeu (dus „aktief“) soos een wat slae ontvang (ook „aktief“)/Ek ontvang („aktief“) slae en vandaar: Ek word slae toegedien /Ek word geslaan. Dus vapulo en soortgelykes hoef nie logaal „passief“ te wees en formeel „aktief“ nie. Uit sy ontleding van relevante vorme kom Vendryes onvermydelik tot die gevolgtrekking "that we can see that the distinction between the active and passive categories rests on a very slight basis". Desondanks bly hy in gebreke, selfs met sy onderskeiding van reseptiewe en affektiewe elemente, om die vormverskynsels volgens stewiger, d.w.s. lingaal-wesentlike, lingaal-funksionele prinsipies te verklaar.

6.2.4. Maar om nader tuis te kom. Meyer de Villiers bespreek in sy Woordsoorte, Werkwoorde en Tye (Nasionale Pers Beperk, Kaapstad, 1948, bl. 71 - 74) die lydende Vorm en opper al dadelik 'n bewaar teen die tradisionele opvatting „dat die Lydende en Bedrywende Vorm teenoor mekaar staan as dié twee vorme van die ww.“, deur daarop te wys „dat dit duidelik is dat nie alle wwe. in so 'n indeling kan inpas nie, want volgens tradisie is dit hoofsaaklik - of alleen - oorganklike wwe. wat in albei vorme voorkom, en staan die onoorganklike wwe. buite die indeling“. Dan verklaar hy kategorieë: „Sowel uitgangspunt as indeling is onjuis en verdraaid“.

Om sy oordeel te staaf noem hy dan drie gronde:

Eerstens: „is die passief slegs een uit 'n menigte reksieverhoudings in die Wes-Europese tale“. Hy beskou dit in Afrikaans dan „as verwant aan onpersoonlike konstruksies met „dit“ en „daar“, asook aan usurpasies“, wat hy dan met voorbeelde toelig. Hy aanvaar en handhaaf dus die kategorie „passief/lydende vorm“. Nou kan ons al dadelik vra of sy uitgangspunt (wat dit ook al mag wees) en indeling die

Staan bv. die „onpersoonlike” Dit lag en gesels nie veel nader aan: „Hulle lag en gesels” as aan „Daar word gelag en gesels” nie? Daarby is daar beslis geen „passiwiteit” in „Dit lag en gesels” nie, en ewe min in „Daar word gelag en gesels” – nie na die vorm nie en nie na die lingale funksie nie: die eerste is ’n aspekties kontinuuftiewe sintagmatiese ontotief en die tweede ’n aspekties kontinuuftiewe sintagmatiese inseptief-ontotief (vgl. hfst. III, par. 2.4 en hfst. IV, parr. 6.2 en 6.13). In Daar word gelag en gesels is die versweë ontotiewe funktor van geen belang nie – dit gaan alleen om die ontotiewe gebeure wat tog êrens in die tydruimtelikheid moet plaasvind – dit kan nie vermy word nie en vandaar die daar. In Die geweer hanteer maklik is geen passiwiteit en ewe min „usurpasie” – dis ’n geval van aksionsartverandering van ’n relasiewe logaliteit (Hy hanteer die geweer met gemak) tot ’n absolutiewe logaliteit, nes bv. in Ma bak brood en Die brood bak in die oond; in Die geweer kan maklik gehanteer word het ons te doen met ’n potensief-inseptiewe gerigtheid van hanteer tot ’n aksionsartige potensief-inseptief-absolutiewe funksiesintagmaat: kan rig gehanteer word morfematies potensief, en word rig gehanteer morfematies inseptief.

As De Villiers op Jespersen steun vir sy verklaring van „verwantskap tussen passiewe konstruksies en die onoorganklike gebruik van neutrale wwe.” (as daar hoegenaamd so iets soos „neutrale wwe.” kan bestaan), dan steun hy, wat die „passief” betref, op ’n wankelrige fondament, ondanks die „uitstekendheid” van die fondament, want die verskillende gebruike van verander het niks met „aktiwiteit” of „passiwiteit” te doen nie. Dié interpretasie berus op die illingale, logisisties-grammatiese tradisie van „oorganklikheid van die ww. op ’n objek” en dat die „objek” as „subjek” dan „onderganend”, d.w.s. „lydend”, in die funksie betrokke is. Maar dit is bloot ’n saak van meervlakkige potensialiteit van die funksielogaliteit of aksionsartigheid soos bepaal en beheers deur die betrokke funktor: Hulle verander elke dag hulle planne: iteratief-relasief;
Hulle planne verander elke dag: iteratief-absolutief;
Hulle planne word elke dag verander: iteratief-inseptief-absolutief.

Die verskille het werklik niks met aktiwiteit of passiwiteit te doen nie. Al die „subjekte” is ewe aktief-fungerend in die funksie wat hulle origineel, inisieer en aktualiseer soos die taalmaker dit beleef, betrokke – die verskil is geleë in die logale aardlikheid, die aksionsartige gerigtheid van die funksie.

Wat die tweede beswaar betref, as Hermann Paul sou gesê het dat die verskil in funksielogaliteit en -gerigtheid geleë is in die aksionsart van die funksie soos wesentlik deur die betrokke funktor bepaal, gerig en beheers, dan kon die linguis hom beroep op die „te regtheid” daarvan. Anders is Paul se interpretasie „’n onjuiste en ver-

komparativiste is dit nie moontlik om vir Indo-Europees 'n passief te rekonstrueer nie, m.a.w. - dis tog logies - die dogtertale het ook geen passiewe vorme gehad nie. Waar kom die „aktief" en „passief" dan vandaan as die dogtertale en oermoedertale dit nie gehad het nie? Dit moes dus van buite die taal vandaan kunsmatiglik daarin gelê of „ingeïnterpreteer" word. Dit is dan ook begryplik dat daar tale sal wees met „reksietipes" wat hulle nie in die konvensionele, kunsmatige skema laat inpas nie.

De Villiers se derde beswaar: „Dit is onjuis dat passiewe konstruksies beperk is tot onoorganklike wwe." - so „staan dit geskrewe" op bl. 72 - vind ek onbegrypbaar. Selfs al sou „onoorganklik" 'n skryfvergissing wees, dan nog is die toeliggende voorbeelde nie „uitsonderinge" nie: sing, dans, gaap, ingaan, praat, besluit oor is (kan) almal relasiewe (wees). Met sy voorstel „dat ons die term en begrip „Vorm" moet skrap en vervang deur die begrip (en term?) „Reksie"", los De Villiers net so min die eintlike probleem op as wat Jespersen dit met sy "turn" doen. Albei behou nog die tradisionele terme en begrippe „aktief" en „passief", wat eintlik die kernprobleem uitmaak. Wat moet gebeur, is dat ook die terme as logisisties-grammatiese ondinge totaal uitgeroei moet word.

Om saam te vat: uit die grammatiese en linguistiese literatuur is dit duidelik dat daar geen bevredigende, aanvaarbare en algemeen toepasbare verklaring van die sogenaamde verskynsels vorm, voice, genus, aktief en passief gegee kan word nie. Hulle is terme vir fiktiewe, logisisties-grammatiese invensies. Maar tog moet die onderskeibare - lingaal-funksioneel en morfologies onderskeibare - verskynsels verklaar word. Dit plaas ons onontwykbaar voor die taak om 'n lingologiese en taalfunksionele verklaring te probeer vind. Dit wil ek in die volgende onderneem in aansluiting by en uitbreiding van wat ek reeds hierbo uiteengesit het.

6.3. Verwarring van „passief" met aktionsart.

6.3.1. Die funksie van -r/-ur-morfeme. In hfst. IV, par. 4.4, waar ek aspek wesenswaardlik onderskeidend afgebaken het, het ek dit gestel dat die belewing, die logosering en die lingering van aspek in die funksielingemaat wesenswaardlik onvermydelik, onontwykbaar is, omdat dit wesentlik in die aktionsartigheid van die funksie geleë is, en dat die taalmaker spesifieke vorme skep of ontwikkel om deur middel van morfeme of morfemate spesifieke aspekte te lingeer, bv. Latyn: am-a-r-e, die onbepaalde, onbegrenste, „infinitiese" aspek; am-a-ns, die aspekties „kontinuïtiewe" partisipium; am-a-t-u-s, die „perfektiewe"/„okklusiewe" partisipium; am-a-t-ur-u-s, die „ingressiewe" partisipium; am-a-t, die kontinuïtiewe; am-a-b-i-t, die potensiewe, ens..

In hfst. V, par. 1.4, het ek, by my onderskeiding en interpreta-

feem -ur- „niks anders as die aspekrigtende element kan wees om die ingressiewe aspek te lingeer nie". En verder: „funksioneel, d.i. lingologies gesien, is die struktuur met die inmorfeem -ur- dus wesentlik nie temporaal „futuraal" gerig nie: maar wel aspekties ingressief, voorbereidend, aanleidend gerig op die aanvang en voortsetting of op die verwerkliking van die gestelde funksie." In par. 6.2.1. hierbo het ek verwys na Brugmann se vermelding van die r-Formantien o.a. in Italië en daaruit in Latyn die vorm sequo-nt-ur (sequu-nt-ur). Hierdie postmorfemiese -ur is klaarblyklik funksioneel-morfologies dieselfde as die inmorfemiese -ur- in am-a-t-ur-u-s en fu-t-ur-u-s, dus 'n aspektiese morfeem met ingressiewe, d.w.s. ook potensiewe, gerigtheid op die aktualisering van die funksie. By die funksioneel-morfologiese analisering van die infinitief (vgl. hfst. VI, par. 5.4) het ek die -r-morfeem as die aspekties onbepaald-kontinuïtiewe morfeem onderskei. Dit lyk dus allesins geregverdig om die -r/-ur-morfemiese struktuurelemente as funksioneel-morfologiese aspeksmorfeme te aanvaar. Brugmann se interpretasie (a.w., bl. 658, par. 603): „Die mit diesen Endungen versehenen Formen haben teils aktivische, teils mediale oder passivische Geltung", is onaanvaarbaar. So iets is taalwesentlik, funksioneel-morfologies onmoontlik - dis alleen moontlik as die morfeme by alle funksielingemate, eksistiewe, ontotiewe, absolutiewe en relasiewe, dieselfde aspek gelingeer het of die funksie aktionsartig rig.

6.3.2. Die funksie van die morfemiese -r/-ur in die Latynse sintagmeestelsel. In die ontwikkeling van die tale waarin die -r/-ur- morfeem funksioneel aktief was, soos in Italië, is die aanwending daarvan uitgebrei tot dit in byvoorbeeld die Latynse finiete funksielingemaatvorme of funksiesintagmeme tot 'n vaste stelsel uitgebou is. Hierdie stelsel wil ek funksioneel-morfologies ontleed en interpreteer, uitgaande van die volgende premisse:

- (i) dat mens deur vertaling dikwels moeilik presies kan weergee wat die oorspronklike presies logeer of wat presies die logaal-funksionele gerigtheid van die funksiesintagmeem is - bv. die aktionsartig relasiewe am-a-t-ur kan in Engels weergegee word met: He loves himself (vgl. Grieks: luomai, I loose myself, I am being loosed; luetai, He looses himself, He is being loosed), He is being loved, He is loved; in Afrikaans: Hy word bemin/gemin; Hy is bemind - almal aspekties kontinuïetief, almal aktionsartig òf eksistief-absolutief òf inseptief-absolutief òf relasief; die absolutiewe ontotief curritur, Eng. It is run, Someone runs, A race is run, A running is taking place; Afr. Dit word gehardloop, Daar word gehardloop, 'n Hardlopery is aan die gang, Iemand (ek weet nie wie nie, maak ook nie saak nie) hardloop;

gelingeer word, dan het ons met aktionsart te doen en die morfeem wat die aspek funksioneel gelingeer het, bv. die -r- in am-a-r-e en die -ur- in am-a-t-ur-u-s, word dan aangewend om die aktionsart op 'n morfologies onderskeidende wyse te rig. 'n Analogiese geval het ons in Oud-Germaans (Goties), waar die premorfeem ga- by sommige funksielingemate aspektiese en by andere weer aktionsartige funksie het, of soos in Afrikaans, waar ge- in die perfektiewe/okklusiewe partisipium aspektiese funksie het, terwyl dit in gedenk, gedra, gevoel, gebied, geraak, byvoorbeeld, aktionsartig effektiewe funksie het: Gedenk die siekes in julle gebede; Hy gedra hom goed; Hy geraak in die moeilikheid, ens..

As ons nou die Latynse sintagmeemstelsel waarop die tradisionele grammatiese kategorie van die „passief” gebaseer is, en op die vertaling en interpretasie waarvan die „passief” in die Wes-Europese tale oorgedra is, funksioneel-morfologies ontleed, vind ons hierdie verskynsel: die „passiewe” sintagmeme word in al die modi - „indikatief”, „subjunktief” en „imperatief” -, in die kontinuïetiewe, die potensiewe, die imperfektiewe aspekte, in die praesentiese, futurale en praeteritale tempora, gestruktureer uit die korrelate sintagmeme, enkeltallig en meertallig, van die sogenaamde aktief deur middel van 'n inmorfeemiese (by 2.p. singularis) of postmorfeemiese -r- of -ur-element (behalwe by 2.p. pluralis), bv.:

realitief, kontinuïetief, praes.: amo-r, ama-r-is, amat-ur;
amam-ur, (ama-mini), amant-ur;

realitief, potensief, fut.: amabo-r, amabe(1)-r-is, amabit-ur;
amabim-ur, (amabi-mini), amabunt-ur;

realitief, imperf. praet.: amaba-r, amaba-r-is, amabat-ur;
amabam-ur, (amaba-mini), amabant-ur;

irrealitief, kont. praes.: ame-r, ame-r-is, amet-ur;
amem-ur, (ame-mini), ament-ur;

irrealitief, imperf. praet.: amare-r, amare-r-is, amaret-ur;
amarem-ur, (amare-mini), amarent-ur.

imperatief, kont.: ama-re, amat-or, amant-or.

Wat die perfektiewe/okklusiewe aspekte betref, die word gestruktureer in die realitief en irrealitief deur die perfektiewe/okklusiewe partisipium deur die korrelate sintagmeme van die eksistief esse te rig.

Funksioneel-morfologies gesien is dit duidelik dat die -r-/-ur-morfeeme nie die funksie het om wat as „passief” onderskei en geïnterpreteer word, te lingeer nie, maar wel aangewend word om die funksie wat deur wat-ter funktor dit ook al verrig word, te rig tot 'n aktionsartigheid waarin die funktor self eksistief of inseptief die funksie origineer, inisieer, aktiveer en aktualiseer, selfs as 't ware in sy eie funktoraal-funktumale

(vgl. ook hfst. IV, par. 6.6.4). As iemand homself relasief min, dan kan, as die logaliteitsgerigtheid dit moontlik maak, iemand anders hom ook min en omgekeerd. Dit is dan ook verstaanbaar waarom die betrokke funksies uit relasiewe aktionsartig tot absolutiewe gestruktureer word, bv. amatur/amant-
-ur: Janus Annam amat, Jan bemin Anna X Anna amatur, Anna word gemin/is be-
 mind; Anne is (being) loved; of uit absolutiewe tot ontotiewe, bv. (Janus)
currit, (Jan)/Hy hardloop X Curritur, Daar/Dit word gehardloop, Iemand hard=
 loop; Laboratur, Daar word gewerk; en ook relasiewe tot ontotiewe, bv.
Iudum ludit, Hy speel 'n spel X Iuditur, Daar word gespeel/'n Spel word ge=
 speel.

6.3.3. Die funksie van -a/-au-morfeme in Goties. Dit is hier die plek om daarop te wys dat Oud-Germaans (Goties) van 'n funksioneel soort=
 gelyke middel gebruik gemaak het om die funksie in die sintagmeem aktionsartig te rig, naamlik die morfeem -a vir die realitief en die mor=
 feem -au vir die irrealitief: die sinteem -f van die sing., realitief, kontinuitief, praesens in bv. nim-i-f word intervokalties stemhebbend tot -d- in die sintagmeem nima-d-a, en die -d- word analogies oorgedra in die eerstepersoonsintagmeem: nimada, Ek word geneem, of haitada, Ek word be=
 veel, terwyl die lingemiese -i- analogies verdring word deur -a-, soos ook in 2.p. sing.; nimis tot nim-a-z-a (-s- word intervokalties stemhebbend); uit 3.p. pluralis kry ons nim-a-nd-a, Hulle word/is geneem. Die irreali=
 tiewe, kontinuitiewe, praesentiese sintagmeme ontwikkel tot die korrelate irrealitiewe, aktionsartig inseptiewe sintagmeme: nim-ai-d-au, nim-ai-z-au, nim-ai-d-au, nim-ai-nd-au (vgl.: ei gasaþraindau mannam, opdat hulle deur mense opgemerk (= lett. raakgesien) mag word). Die aktionsartig inseptie=
 we logaliteitsgerigtheid van Goties waifþan (waaruit werden/worden ontwik=
 kel het) word duidelik gesien in die ontotiewe aanwending in bv.: waifþiþ þus faheþs, Dit word/sal word vir julle vreugde, Vreugde sal (vir) julle geword/geskied, Julle sal vreugde hê/smaak; ei uns waifþai þata arbi, op=
 dat vir ons dit mag geword die erfenis/die erfenis ons mag geword, opdat ons die erfenis mag hê/mag deelagtig word. Reeds in Goties is wisan en waifþan morfematies aangewend om eksistiewe en inseptiewe sintagmate te struktureer, bv. gameliþ ist, dit is geskrywe/staan geskrywe/is geskryf ge=
 word; aþþan izwara jah tagla haubidis alla garaþana sind, en selfs julle hare van die hoof is almal getel; gam Jesus jah dauþiþs was fram Johannē, En Jesus het gekom en was gedoop (geword) deur Johannes; gaafiþwiskōþs waifþa, Ek word skaam/beskaamd gemaak/sal skaam wees/skaam word; sabbato in mans warþ gaskapans, Die sabbat is vir die mens gemaak (geword); gamar-zidai waurþun in þamma, Hulle het aan (in) hom geërger geword.

Dit is opmerklik dat die enigste manier waarop die Latynse -r/-un- sintagmeme of die Gotiese -a/-au- sintagmeme vertaal kan word, dié is waar die eksistief is/wees en/of die inseptief word of ander inseptiewe (vgl. Eng.: He gets/grows/becomes wild/angry; He grows old) morfematies aange=

morfologies interpreteer.

6.3.4. Die aktionsartig eksistiewe en inseptiewe funksiemorfemate is/wees en word. In Hy slaan die os is slaan aktionsartig relasief en durasief, dus durasief-relasief - dit origineer uit 'n bepaalde funksieverhoudingsituasie, soos die taalmaker dit beleef, interpreteer, logo= seer en lingeer, waarby 'n funktorale en 'n funktumale komplement ewe aandaadig betrokke is. Die funktor kan ook in hierdie geval self in funktumale hoedanigheid daarin betrokke wees: Hy slaan homself. Maar 'n situasie word ook beleef, en so geïnterpreteer en gelogoseer, waarin die funktumale, vermoontlikende komplement, die os, in sy aanleidinggewende, veroorsakende, aandadige betrokkenheid in die funksie slaan, die funksie self in hierdie betrokkenheid verrig, dit self op 'n bepaalde aktionsartige wyse origineer, inisieer, aktiveer en aktualiseer. Dit is alleen moontlik as die aktionsartigheid van „slaan” verander word - net soos bv. bak in Ma bak brood van relasief gewysig word tot absolutief in Die brood bak in die oond of tot inseptief in: Die brood word gebak, tot ontotief-inseptief in: Daar word vandag gebak, of tot eksistief: Die brood is heerlik gebak; of werk in Hy werk hard van absolutief tot effekties-relasief: Hy bewerk die hout, tot intensief-relasief in Hy verwerk die hout. Die enigste moontlikheid is om slaan waarin die os aandadig betrokke is, aktionsartig eksistief te rig deur die eksistief is morfematies aan te wend: Die os is geslaan, of aktionsartig inseptief deur die inseptief word morfematies aan te wend om 'n inseptiewe funksiesintagmaat te struktureer: Die os word geslaan.

Die verskil tussen die eksistiewe sintagmaat is geslaan en die inseptiewe sintagmaat word geslaan is hierin geleë: Deur die gebeure Hy slaan die os word 'n toestand ten opsigte van die funktum die os teweeggebring. In die situasie Die os is geslaan word die toestand as reeds bereik, reeds bewerkstellig, as voltooid (perfektief/okklusief), as verwezenlik, as bestaande, „eksisterend” belewe, en die os belewe as in die toestand verkerend, die toestand verrigkend, fungerend, m.a.w. die os, bestaande in die „geslaan-toestand”, verrig dit eksistief as funksie - net soos Die kind in Die kind is siek die toestand van „siek wees”, die „siek-toestand” eksistief verrig: is siek is die funksie van die funktor Die kind - en dit kan alleen gelingeer word in die eksistief gerigte sintagmaat is geslaan. Daarom word die perfektiewe/okklusiewe partisipium geslaan, wat hier „hoedanigheids”= of „toestands”lingerende funksie het, morfematies gerig deur is: geslaan is lingaal-funksioneel betrokke op is, nie op os nie, net soos siek lingaal-funksioneel betrokke is op is, nie op kind nie. In Die os word geslaan is die funksie slaan nog kontinuïetief aan die gang, nog besig om plaas te vind, nog nie afgeloop, voltooid nie, die toestand van „geslaan te wees” nog nie bewerkstellig nie: dus kan geslaan hier nie die perfektiewe/okklusiewe partisipium of „verlede deelwoord” wees

kontinuïtiewe funksie lingeer, kan die ge-, as dit, en in sover dit, wel aspektiese funksie mag hê, alleen emfaties die kontinuïtiewe aspek van word versterk. Maar is dit lingaal nodig? En moontlik? M.i. moet daar 'n ander verklaring wees vir die gepremorfemeerde funksiesintagmeem geslaan in word geslaan. En die verklaring is alleen te vind in die aktionsartige funksie van die oorspronklik aktionsartige premorfeem ga- soos ons dit in Oud-Germaans-Goties oorgelewer vind. Weens die belangrikheid daarvan is dit nodig om die lingaal-funksionele aanwending daarvan kortliks na te gaan.

6.3.5. Aktionsartige funksie van Gotiese premorfeem -ga-

Dit is tradisie by alle beoefenaars van Goties om ga- as die „perfektiveringsmiddel” by uitnemendheid te beskou. Dit is 'n besonder aktiewe en produktiewe premorfeem met 'n hoë gebruiksfrekwensie by strukturering van funksielingemate, maar ook van saaklingemate, hoedanigheidslingemate en selfs van omstandigheidslingemate. 'n Ondersoeker soos Rice het, volgens Philip Scherer (vgl.: The Theory of the function of the Gothic Preverb ga-, Word, 20.2. p. 222), gevind dat uit 'n totaal van 5947 funksielingemaatafleidings en komposita $\frac{2}{5}$ daarvan met die premorfeem ga- gestruktureer is en die oorblywende $\frac{3}{5}$ versprei is oor die 27 ander premorfeme. Die afleidings met ga- is opvallend ook daarin dat bv. $\frac{7}{10}$ van hulle met simplisia in Grieks korrespondeer, m.a.w. waarvan geen simplisia in Goties voorkom nie – die ga-afleidings het dus die oorspronklike simplisia defunk gemaak en laat verdwyn. Weens sy hoë frekwensie en klaarblyklik veelvuldige funksies is dit geen wonder dat dit as „kleurlose aanvoegsel” gekarakteriseer is nie. Maar dit is inderdaad nie die geval nie. Die veelvuldige funksies van ga- maak dit klaarblyklik onmoontlik dat ga- beskou kan word as die aspektiese perfektiveringsmiddel 'par excellence'. As in ag geneem word dat die funksielingemaat in Goties reeds die postmorfeme -ns (of net -s?) en -fs gehad het om die perfektiewe aspek by alle soorte funksielingemate te lingeer, selfs by momentiewe soos in gumans, braggi^{fs}, dan is die konklusie dwingend dat ga- hoegenaamd geen perfektief-aspektiese maar slegs 'n aktionsartige funksie gehad het wat 'n verskeidenheid funksielingemate tot verskeie aktionsarte gerig het. As die aktiewe perfektiverende morfeme -ns en -fs selfs by momentiewe aangewend word, waarom sou 'n nuwe morfeem geskep word om oorbodiglik dieselfde funksie te verdubbel? En as daar 'n funksielingemaat bestaan soos ga-mainjan, gemene saak maak met, deel hê aan; ~~ver~~ontreinig, met aspekties imperfektiewe sintagmeme gamainida, gamainidēdum, en die perfektiewe/okklusiewe gamaini^{fs}, waarom dan nog 'n aspekties perfektiewe premorfeem in ga-gamainjan, ga-gamainida, ga-gamainidēdum, ga-gamaini^{fs}? Klaarblyklik is dit onmoontlik dat ga- die hele sintagmeemstelsel aspekties kon perfektiveer. Dit sou alle ander aspekte uitskakel. Die premorfeem ga- kon dus niks anders wees as 'n lingale middel om funksielingemate aktionsartig, d.i. logaal-funksioneel onderskeidend te rig.

artige funksies daarvan. Oorspronklik was ga- 'n outonome verhoudingslogemaat met die logaliteit van „saam”, uit Ide. [†]ka, wat ons ook in Latyn co-n het, bv. convenire, saamkom. Reeds vroeg in Ide. is dit aangewend ook om saaklingemate te struktureer om „gesamelikheid”, versameling, 'n saakversameling of geheelgebeure saaklik te lingeer (vgl. Afr. geskreeu, gewoel, gewerskaf, gevoel, geneul, gebroeders, gebuurte, gesternte, geboomte, gemymer, gedoente, hoewegedonder, ens.). Die funksie het ons ook in Gotiese struktuurvorme, bv. gaman, metgesel, gafilh, begrafnis, gaqum̃ps, samekoms, garuns, samerenning, sameloop, vergadering, gajuka, saamgejunkte, maat, metgesel, gaarbja, mede-erfgenaam, gabaurgja, medeburger, ens.. So rig ga- die logaliteit van funksielingemate ook aktionsartig tot gesamelikheid, bv. giman, kom (momentief) tot gaqiman, saamkom, vergader (effektief-^{absolutief}~~absolutief~~/effektief-determinatief).

haitan, heet, roep, gebied (relasief) tot gahaitan, saamroep, belowe (effektief-relasief).

laistjan, volg, lett. maak volg (kousatief/relasief) tot galaistjan, saam volg, agteraan volg (relasief-determinatief).

Duideliker is die effektiewe gerigtheid in die volgende:

hausjan, hoor (relasief) X gahausjan, goed, deeglik hoor, luister, gehoor-saam (relasief-effektief).

sailvan, sien (relasief) X gasailvan, raaksien, aanskou, opmerk (relasief-effektief).

munan, dink aan, bedink (effektief) X gamunan, jou herinner, onthou (intensief-effektief),

bv. Augona habandans ni gasafr̃ip̃, jah ausona habandans ni gahauseip̃, jah ni gamunup̃, Julle het õs (õs hebbende) en sien nie raak nie/merk nie op nie, julle het ore (ore hebbende) en hoor nie regtig nie/luister nie/gehoorsaam nie, en julle onthou nie;

ga- rig die relasief drigkan tot intensief-kousatief in gadrakjan;

die relasief dailjan, deel, tot intensief gadailjan, verdeel;

brikan, breek, tot intensief gabrikan, verbreek, stukkend breek;

van die hoedanigheidslingemate blinds (blind), daufs (doof) en daup̃s (dood)

word intensiewe gestruktureer: gabindjan, verblind, gadaubjan, verdoof, verhard, gadaup̃jan, doodmaak, vermoor, om die lewe bring.

Ook inseptiewe word deur ga- intensief of effektief gerig:

gadaup̃nan, gedood word, vermoor word, sterf;

gaskaldnan, geskei word, afgeskei word;

gastaufknan, droog word, opdroog, verdor;

gabaur̃snan, dors word, verdors, verdroog, verdor;

gadr̃obnan, baie bedroef word;

gabatnan, gebaat word.

Wat die aktionsartige funksie van ga- betref, is ook die volgende voorbeelde insiggewend:

(4) jah suns eastoñ sa runs blobis iz̃os. Die funksielingemaat standan

logeer het gestaen, maar gastop logeer nie slegs het gestaen nie, maar wel: het stilgestaan, het opgehou loop, het opgehou vloei - die premorfeem rig dus stop aktionsartig intensiverend effektief/determinatief tot gastop, sodat bostaande sin dan logeer: ... en die vloeiing van haar bloed het dadelik stilgestaan/het opgehou vloei. Die aspekties okklusiewe/perfektiewe word gelingeer deur die geablauteerde logeem -stop. As ons die sin lees in samehang met wat in Luk. VIII: 44 daaraan voorafgaan, naamlik: atgaggandei du aftaro attaitok skuta wastjōs is (... jah gestop....), sy, van agteraf toegaande, het die soom van sy klere aangeraak, dan het ga- die resultatiewe funksie wat voortgekom het uit die „aanraking van die soom van sy klere“, en daarom logeer gastop ook het gaan staan, dus aktionsartig inseptief-resultatief.

- (ii) In die sin: Jah faifal pōs bokos jah usgibands andbahta gasat, Toe het Hy die boekrolle toegevou en (hulle) uitgewende aan die dienskneg, het hy gesit/neergesit/gaan sit. Die aspek word reeds deur die logeem -sat gelingeer. Die gevolg van die feit dat hy die rolle toegevou en teruggegee het, is dat hy „gaan sit“ het; dus rig ga- die statiewe -sat aktionsartig tot resultatief, en omdat daar beweging geïmpliseer word wat tot die „sit“ gelei het, word -sat ook kinetief en daarmee inseptief gerig. Dus het die premorfeem ga- hier inseptiewe of, desverkiekend, inseptief-resultatiewe funksie, net soos in gastop in (i): het gaan staan/het gaan sit.
- (iii) Die funksielingemaat bairan logeer as (duratief)relasief „dra“, maar ook „baar“, „geboorte gee aan“, bv. Sy het 'n seun gebaar. In die sin (Joh. XVI : 21): Qino, pan bairip, saurga habaid, untē qam hweila izōs; ip biḡ gabauran ist barn, ni panaseip ni gaman pizos aglons faura fahedai, unte gabaurans warḡ manna in fairvau, 'n Vrou, wanneer sy baar, het droefheid/smart, want haar uur het gekom, maar wanneer die kindjie gebore is (gabaurans, part. perfectum), dink sy nie meer aan/bedink/ont-hou sy nie meer haar smart vanweë haar vreugde nie, want 'n mens het in die wêreld gebore geword (Ndl. werd gebore), het ga- in gabauran ist 'n inseptief-eksistief-aktionsartige funksie, ga- in gaman (vgl. munan X gamunan hierbo) 'n effektief-aktionsartige funksie, en ga- in gabaurans warḡ 'n suiwer inseptief-aktionsartige funksie: warḡ die morfeemaat wat baurans inseptief rig, d.w.s. van die aanvang van die funksie af tot die resultatiewe voltooiing daarvan. Dit is duidelik dat die logaliteit van warḡ gabaurans in hierdie geval ook 'n ontotiewe gerigtheid impliseer: met dat die funksie plaasvind, resulteer dit waardeur of waarkragtens die funksie plaasvind: manna warḡ gabaurans in fairvau, 'n mens „werd“ in die wêreld gebore/het (nie „is“ nie) in die wêreld gebore geword/'n mens het met die „geborewording“ verskyn. Dit is dus nie 'n kwessie van „passief“ deur die „perfektiewe deelwoord“ nie, maar 'n deur manna funktoraal georgineerde, geïnisiëerde, geaktiveerde en

is.

Hier moet op die belangrike verskynsel gewys word dat ons hier reeds die sintagmatiese konstruksie gebaurans war^b het in plaas van die sintagmemiese sogenaamde passief bairada of gabairada. Dit ondersteun my interpretasie dat ons hier met inseptief-aktionsartige linge-ring te doen het en nie met 'n fiktiewe, logisisties-grammatiese „pas-sief" nie.

- (iv) In 'n situasie soos „.... usfullnodēdun dagōs du bairan izai. Jah ga-bar seinana pana frumabaur, ... die dae om te baar het vir haar vervul geword (let op die determinatief-inseptief usfullnodēdun wat juis nie 'n inseptiewe struktuur met die postmorfeem -a het nie, omdat dit reeds aktionsartig inseptief is). En sy het gebaar (Ndl. baarde) haar seun die eersgeborene (Luk. II : 6,7), het ga- in gabar eweneens 'n insep-tief-resultatiewe of inseptief-relasiewe aktionsartige funksie; die premorfeem ga- het geen perfektief/okklusief-aspektiese funksie nie - dit word reeds deur -bar gelingeer.
- (v) As ons Joh. XI : 11 Lazarus, frijonds unsar, gasaizlēp met die Afrikaanse vertaling: Lazarus, ons vriend, slaap, vergelyk, dan gee die vertaling in twee opsigte nie die logale inhoud goed weer nie, om-dat, eerstens, gasaizlep aktionsartig as duratief geïnterpreteer word, en, tweedens, dit aspekties as gewoon kontinuïetief en temporaal as praesenties weergegee word, terwyl die premorfeem ga- in gasaizlep die aspekties imperfektiewe sintagmeem saizlep aktionsartig eksistief of inseptief rig, soos ons in Afrikaans sou vertaal: Lazarus is (was) aan die slaap of veeleer: Lazarus het aan die slaap geraak. As ons die sin verder lees in sy betrokkenheid op wat volg: akei gaggam, ei uswakjau ina, maar laat ons gaan, opdat ek hom (lett.) sou/mag uitwek, dan kan die ga- ook die funksie hê om -saizlep aktionsartig te rig tot effektief-inseptief of intensief-inseptief. Gestel teenoor: ... jabai slēpi^b, hails wairpi^b, as hy slaap, word hy gesond (sal hy gesond word), is dit duidelik dat ga- geen aspektiese en geen tempo-rale funksie het nie, maar slegs 'n aktionsartig inseptiewe.

Die simpleks wakan, waak, wakker wees, is aktionsartig duratief-absolutief; waknan, wakker word, is inseptief, gerig deur die inmor-feem -n-, terwyl ga-waknan, wakker gemaak, gewek word, ontwaak, deter-minatief- of effektief-inseptief is, en wakjan, wek, laat wakker word, kousatief gerig is deur die inmorfeem -j-; uswakjau logeer dus let-terlik: mag uitwek, uit (sy slaap) mag wakker maak/wek.

- 6.3.7. Die aktionsartige funksie van die premorfeem ga- en die aspektiese funksie van die postmorfeme -ns en -ps. Uit voorgaande is dit dui-delik dat die premorfeem ga- vir 'n verskeidenheid lingale en ak-tionsartige funksies aangewend is. Die onvermydelike gevolg hiervan was dat dit funksioneel onstabiel geword het in die loop van die ontwikkeling

tiewe/okklusiewe morfeme -ns en -ps vereenvoudig is tot -n en -p (t/d) is die ga- in onbeklemtoonde vorme ge, gi, ghe- ens., aangewend as aspekties-perfektiewe/-okklusiewe premorfeem. In die oudvorme van die Germaanse tale, bv. Oud-Engels, Oud-Duits, (Oud-Nederlands) het ons nog slegs relikte van die oorspronklike aktionsartige funksie van ga-, in die middelvorme reeds veel minder - in Engels het dit heeltemal verdwyn, terwyl Afrikaans nog uit Nederlands die aktionsartig gerigte relikte oor het in bv. gebied, gedenk, gedra, geraak, getuig, gesê, gevoel, glo, gly, gelyk (op), (ver)gelyk, ge-nees, geluk, geniet, geword.

Met die defunkwording van ga- as morfemiese middel om funksielingemate aktionsartig te rig en te struktureer moes ander middele gevind of ontwikkel of aangewend word vir die aktionsartfunksie. Naas ga- het reeds ander morfemiese middele in Oud-Germaans bestaan, soos ek reeds aangetoon het by die behandeling van aktionsart (vgl. hfst. IV, par. 6). Maar namate die proses van desintemering en demorfemering toegeneem het, is naas ander of nuwe morfemiese middele ook bestaande funksielingemate wat weens hulle logaliteit daartoe geskik was, morfematies aangewend om aktionsartige funksies te verrig, net soos andere weer om aspektiese funksie te verrig. In Goties reeds is byvoorbeeld die eksistief ^{sijun wisan} ~~siun wisan~~ en die inseptief ^{wairpan} ~~siun wisan~~ aangewend om eksistiewe of inseptiewe sintagmate te struktureer.

6.3.8. Die ontwikkeling van ga- as aspektiese middel. Diachronies gesien het die aktionsartige premorfeem ga- dus ook die deur die postmorfeme -ns en -ps aspekties perfektief-/okklusiefgerigte partisipium aktionsartig beheers, bv. gabairan, gabar, gabaurum, gabaurans;

gaslēpan, gasaizlēp, gasaizlēpum, gaslēpans;
gagamainjan, gagamainida, gagamainidēdum, gagamainīps;
gawaknan, gawaknoda, gawaknodēdum, gawaknōps.

In die partisipium perfektum het die premorfeem ga- dus primêr aktionsartig gefunksioneer gelyktydig dat die postmorfeme -ns en -ps aspekties gefunksioneer het. Dit was dus onvermydelik dat die twee aanvanklik disparate funksies in dieselfde sintagmeem onder die inwerking van bepaalde lingale faktore as 't ware „ko-paraat" in een funksionele kanaal gaan vloei het, m.a.w. dat ga- mettertyd ook 'n sekondêre aspekties-perfektiewe funksie verrig het, en namate dit self in die latere ontwikkelingsstadia van die Germaanse tale enersyds as produktiewe en aktiewe aktionsartmiddel defunk geraak en verdwyn het en andersyds selfs in funksielingemate waarvan dit reeds 'n funksionele deel was, geprokopeer is, het dit tog in die partisipium die verworwe, sekondêre aspektiese funksie bly behou. En toe in die demorfemerings- en desintemeringsproses die auslautende -s-foneem deur defunkraking in die spesifiek perfektief-aspektiese morfeme -ns en -ps geapokopeer is - miskien juis ook as gevolg daarvan dat die premorfeem die aspektiese funksie gaan oorneem het - is die aspektiese funksie geheel en al gelingeer deur die premorfeem ga-/ge-/gi-/ghe-, waardeur dit toe die perfektiveringsmorfeem 'par excellence' geword

gabaurans warp het ons hier reeds 'n aanduiding dat in gabaurans ist die ga- reeds sterk perfektief-aspektiese funksie het - die funksie is reeds voltooid, okklusief afgeloop, die toestand waarop dit gerig was, bewerkstellig, daarom kan dit eksistief gerig word: gabauran ist barn, die kindjie is gebore; terwyl dit in gabaurans warp nog aktionsartig inseptiewe funksie het en daarom deur die inseptief warp gerig moet word: gabaurans warp manna, 'n mens „werd" gebore/is gebore geword. Dit nou toegepas op die lingeringstipes: Die os is geslaan en Die os word geslaan, het die premorfeem ge- in is geslaan dus perfektief-aspektiese funksie, terwyl dit aktionsartig eksistief gerig word deur die eksistiewe funksiemorfemaat is, wat deur die funktor, Die os, persoonsmatig, getalsmatig, aspekties kontinuïetief, temporaal praesenties, modaal realitief beheers word; in die sintagmaat word geslaan het die premorfeem ge- nog inseptief-aktionsartige funksie, terwyl dit inseptief bepaal, beheers en gerig word deur die inseptiewe funksiemorfemaat word wat eweneens deur die funktor, Die os, persoonsmatig, getalsmatig, aspekties kontinuïetief, temporaal praesenties, modaal realitief beheers word. Albei vorme het ontwikkel uit die oorspronklike aktionsartig gerigte en aspekties bepaalde sintagmeem met ga- - -ns/-ps: in word geslaan het ge- sy primêre aktionsartig inseptiewe funksie, in is geslaan het dit sy verworwe, sekondêre, perfektief/okklusief-aspektiese. Daar kan dus geen sprake wees van soiets soos „passief" nie. Ek herhaal: dié begrip met sy term is 'n fiktiewe invensie van die logisistiese grammatici: dit was hulle enigste moontlikheid van verklaring, omdat hulle die wesensaardlik disparate verskynsels aktionsart, aspek en tempus nie onderskei het nie - en deur die eeue heen het die invensie darem „gewerk"! Al het niemand dit ooit deurgrondelik kon verklaar nie.

6.3.9. Die aktionsartig inseptiewe funksie van word as funksiemorfemaat.

Die aspektiese hoofvorme van die Oud-Germaanse wafrpan, oorspronklik aktionsartig 'n inseptief, is: wafrpan - warp - wafrdum - wafrdans. Op die ontwikkeling hiervan tot Middelnederlands - Nederlandse vorme kan ek net terloops wys:

werden - wart - worden - worden (sonder die perfektiveringsmorfeem ghe- omdat werden tradisioneel-grammaties aktionsartig momentief sou wees - veeleer omdat dit inseptief is);

worden - wierd - wierden - geworden (ge- deur analogiese uitbreiding);

worden - werd - werden - geworden.

Afrikaans: word - - het geword.

Weens die inseptiewe aktionsartigheid daarvan het dit ook ingressief-inchoatiewe logale gerigtheid gehad. Daardeur het dit die potensialiteit besit om morfematies aangewend te word om funksiesintagmate aspekties ingressief-inchoatief te rig en aktionsartig inseptiewe funksiesintagmate te struktureer. Die logaliteit van word is wesentlik aktionsartig ook duratief en in sy verloop en ontplooiing vanaf 'n aanvangsmoment gerig op 'n eindpunt

tionsartig 'n inseptief. Dit is, soos Goties bewys, reeds vroeg aangewend as funksiemorfemaat om funksielingemate aktionsartig inseptief te rig in die plek van en naas die sintagmemiese inseptief soos byvoorbeeld nimada - nima-
za - nimanda of nasjada - nasjaza - nasjanda. Geleidelik het dit dan ook hierdie sintemies-morfemiese vorm heeltemal ondervang en laat verdwyn.

Soos ek reeds aangetoon het, word dit weens sy inseptiewe aktions-
artigheid ook aangewend om inseptiewe funksiesintagmate te struktureer soos in Afrikaans: Jan word groot/onderwyser; Dit word aand; Daar word fees gevier; Die man word aangeklae van diefstal; Die boek word baie gelees; Die storie word rondvertel; Die os word geslaan. In 'n geval soos Die man word aangeklae van diefstal rig die premorfeem aan- die absolutiewe funksie klae aktionsartig tot relasief-determinatief aanklae, en word ge- rig dit inseptief, sodat word aangeklae aktionsartig inseptief-determinatief is, aspekties is dit kontinuïetief (en nie perfektief weens -ge- nie), temporaal praesenties en modaal realitief. Ook hier is daar geen plek vir die fiktiewe „passief” nie. Die funksie van die funktor, Die man, is word aangeklae, 'n inseptief-determinatief gerigte funksiesintagmaat. Hier teenoor staan Die polisie klae die man aan van diefstal, waarin klae ... aan aktionsartig relasief-determinatief beheers word deur die funktor Die polisie. Dat die sintagmaat met word die inseptiewe aktionsart daarvan struktureer en lineer, word hierdeur bewys dat die funksiesintagmaat deur bepaalde morfematiese middele ook aspekties gerig kan word, bv. Die man mag/kan aangeklae word: Aspekties ingressief; Die man word aangeklae: kontinuïetief; Die man was aangeklae geword: imperfektief; Die man is aangeklae geword: perfektief; Die man sal aangeklae word: potensief; Die man sal/sou aangeklae geword het: potensief-okklusief.

6.3.10. Aktionsartig inseptiewe funksie van die Gotiese inmorfeem -n- en Latynse -sc-. In hfst. IV, par. 6.13 het ek daarop gewys dat Goties 'n inmorfemiese middel -n- het om inseptiewe te struktureer van byvoorbeeld absolutiewe en relasiewe en selfs van hoedanigheidslingemate: skaid-n-an, geskei word, van skaidan, skei; wak-n-an, wakker word, gewek word, van wakan, waak; full-n-an, gevul word, vol word, van fulls, vol; mikil-n-an, groot word, vergroot word, van mikils, groot. Dis opmerklik dat die inseptiewe alleen vertaal kan word deur die grondlingemate aktionsartig inseptief te rig deur middel van die funksiemorfemaat word.

Dit is ook die geval in Latyn, waar inseptiewe gestruktureer word deur middel van die inmorfeem -sc- uit ander funksielingemate, uit hoedanigheidslingemate en selfs uit saaklingemate, bv. respektiewelik:

alb-e-o, Ek is wit/bleek, tot alb-e-sc-o, Ek word wit/bleek;

niger, swart, tot nigr-e-sc-o, Ek word swart;

vesper, aand, tot vesper-a-sc-i-t, Dit word aand;

lux, lig, tot luc-e-sc-i-t, Dit word lig.

Nou lyk dit my allesins moontlik dat die sogenaamde deponentia,

we of eksistiewe morfeme, bv.

mors, dood, tot mor-i-o-r, Ek „word dood”/gaan dood/sterf.

mor-i-t-ur, Hy „word”/gaan dood/sterf.

(vgl. Goties: daups, dood, X ga-daup-n-an, „word”/gaan dood).

ira, woede, tot ira-so-o-r, Ek word kwaad/woedend;

(g)n-a-sc-o-r, lett. Ek word begin/word gebore.

Die oorspronklike gn- is dieselfde as gen- in genesis, genus, genese, genereer, begin, ens.. In ieder geval is -sc- in irascor, nascor reeds 'n inseptiewe morfeem, en daar bestaan 'n hele aantal funksielingemate met die inmorfeem tesame met die -r/-ur-postmorfeme, bv. adipiscor, comminiscor, expergiscor, obliviscor, paciscor, reminiscor, ens.. Om hieroor uitsluitel te gee vereis 'n dieper, etimologies gefundeerde studie. Daarby is dit die taak en die voorreg van 'n „lingologiese” Latinis.

6.3.11. Konklusie. Wat dus logies-grammaties as „passief” onderskei en geinterpreteer word, bestaan nie in die taal nie – dit het nie in die oermoedertaal, Indo-Europees, bestaan nie en nie in die verwante tale nie; dit is lingaal-wesentlik en lingaal-funksioneel niks anders as aktionsartige eksistiewe of inseptiewe nie. Daar is geen lingale feite waarop die tradisionele interpretasie gegrond is nie – die begrippe en terme is van buite die taal vandaan in die grammatika ingevoer uit oorsake van 'n illingale interpretasie van die morfologiese struktuur van die funksievorme en die funksies van die morfemiese elemente. Lingologies moet die onderskeiding van die kategorie verwerp word. Alle funksies is funktoraal aktief gerig – dus is die sg. aktief geen onderskeiding nie, want daar bestaan geen „passief” nie. Die onderskeiding wat wel gemaak kan word, is geleë in die aktionsartigheid van die funksielogaliteit en die gerigtheid daarvan.

As die lingologiese interpretasie van aktionsartige absolutiewe en relasiewe en die erkenning en aanvaarding van aktionsart as die onderskeibare primêre wesenskenmerk van die funksie/funksielingemaat ons dwing tot verwerping van die logisisties-grammatiese en illingale „intransitiewe” en „transitiewe werkwoorde”, dan volg konsekwent daaruit dat die onderskeiding van „aktief” en „passief”, wat juis daarop gegrond is, ook daarmee moet verval. Dit is 'n oorbodige, kunsmatige invensie.

OPGAWE VAN LEKTUUR EN GERAADPLEEGDE WERKE
 &&&& &&&& &&&&

A. BIBLIOGRAFIE.

(Gegensins bedoel om volledig te wees nie)

- Allan, J.B. : An elementary Latin grammar. Oxford 1898.
- Arens, Hans : Sprachwissenschaft, der Gang ihrer Entwicklung von der Antike bis zur Gegenwart. München 1955.
- Bally, Charles : Linguistique générale et linguistique française. Berne 1950.
- _____ : Le langage et la vie. Genf 1952.
- Bloch, B. and Trager, G.L. : Outline of linguistic analysis. Baltimore 1952.
- Bloomfield, L. : Language. New York 1933.
- Bodmer, Frederick : The loom of language. London 1946.
- Boer, R.C. : Oergermaansch Handboek. Haarlem 1924.
- _____ : Oudnoors Handboek. Haarlem 1920.
- Booyesen, C.M. en Jansen, M. : Praktiese grammatika, stylkursus en klankleer van die Afrikaanse taal. Pietermaritzburg 1926.
- Boshoff, S.P.E. : Volk en Taal van Suid-Afrika. Pretoria 1921.
- _____ : Radiopraatjies oor Afrikaans. Johannesburg 1956.
- Bosman, D.B. : Oor die ontstaan van Afrikaans. Amsterdam 1923.
- Bouman, A.C. en Pienaar, E.C. : Afrikaanse Spraakkuns. Stellenbosch 1924.
- Botha, M.C. en Burger, J.F. : Afrikaanse Grammatika. Kaapstad 1924.
- Brugmann, K. : Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen. Berlin - Leipzig 1922.
- Brugmann, K und Delbrück, B. : Grundriss der vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen. II/3.1; II/3.2. Strassburg 1916.
- Buisson, M.S. du, en andere : Die Wonder van Afrikaans. Johannesburg 1959.
- Bühler, Karl : Sprachtheorie. Jena 1934.
- _____ : Die geistige Entwicklung des Kindes. Jena 1922.
- Burrow, T. : The Sanskrit language. London 1955.
- Carnap, R. : Introduction to semantics. Cambridge, Mass. 1946.
- Carroll, J.B. : The study of language. A survey of linguistic and related disciplines in America. Cambridge 1953.
- Chomsky, Noam : Current issues in linguistic theory. Den Haag 1964.
- Cole, Desmond T. : An introduction to Tswana grammar. Cape Town 1955.
- Crystal, David : What is Linguistics? London 1968.
- Delacroix, Henri : L'enfant et la langue. Paris 1934.
- Dempe, H. : Was ist Sprache? Weimar 1930.
- Diamond, A.S. : The history and origin of language. London 1959.
- Dittrich, O. : Die Problem der Sprachpsychologie. Leipzig 1913.
- Duijker, H.C.J. : Taal en psychische werkelijkheid: I. Extralinguale elementen in de spraak. Amsterdam 1946.
- Ebeling, C.L. : Linguistic Units. 's Gravenhage 1960.
- Eeden, B.I.C. : Inleiding tot die studie van Suid-Sotho. Stellenbosch 1941.

- Elffers, Hubertus : Praktiese Nederlandse Spraakkunst. Kaapstad 1913.
- Entwistle, W.J. : Aspects of language. London 1953.
- Erdmann, K.O. : Die Bedeutung des Wortes : Leipzig 1925.
- Franck, Johannes : Mittelniederländische Grammatik. Leipzig 1910.
- Gardiner, A.H. : The theory of speech and language. Oxford 1932.
- Gertenbach, P. en Slooten, H. van : Enige belangrijke verschijnselen uit het leven der Nederlandse taal. Groningen 1937.
- Ginneken, J. van : Het mysterie der menselijke taal. Haarlem 1946.
- Girvan, R : Angelsaksisch Handboek. Haarlem 1931.
- Graff, W.L. : Language and languages, an introduction to linguistics. London 1932.
- Hay, H.L. : Foundations of language. New York 1950.
- Groot, A.W. de : Strukturele syntaxis. Den Haag 1949.
- _____ : Inleiding tot ~~de~~ algemene taalwetenschap. Groningen 1962.
- Grootaers, L. : Album. ? 1950.
- Ham, J van en Hofker, S. : Taalverschijnselen. Groningen 1929.
- Hamel, A.G. van : Gotisch Handboek. Haarlem 1931.
- _____ : Geschiedenis der taalwetenschap. Den Haag 1945.
- Harris, Zelig S. : Methods in structural linguistics. Chicago 1951.
- Heeroma, K. : Voordracht : Taal en Talen. Groningen 1965.
- Hertog, C.H. den : De Nederlandsche taal I en II. Amsterdam 1915.
- Hesseling, D.C. : Het Afrikaans. Leiden 1923.
- Hjelmslew, Louis : Prolegomena to a theory of language.
(Translated by Francis J. Whitfield) Madison 1963.
- Holz, Hans : Sprache und Welt : Probleme der Sprachphilosophie. ? ?
- Homeyer, H. : Von der Sprache zu den Sprachen. Olten 1947.
- Horsten, J.L. : Enige belangrijke verschijnselen uit het leven der Nederlandse taal. Amsterdam 1924.
- Jakobson, Roman and Halle, Morris : Fundamentals of language. 's Gravenhage 1956.
- Jamieson, E.B. : Illustrations of regional anatomy. Edinburgh 1944.
- Jespersen, Otto : Progress in language. London 1909.
- _____ : Philosophy of grammar. London 1924.
- _____ : Language, its nature, development and origin. London 1925.
- _____ : Growth and structure of the English language. Oxford 1930.
- _____ : System of grammar. London 1933.
- _____ : Mankind, nation and individual. London 1946.
- _____ : Selected writings. London s.j.
- Jewett, B. : The Dialogues of Plato, translated into English, Vol I. Oxford 1871.
- Johannesson, Alexander : Origin of Language. Reykjavik 1949.
- Kalepky, Theodor : Neuaufbau der Grammatik. Berlin 1928.
- Kempen, W. : Woordvorming en funksiewisseling in Afrikaans. Kaapstad s.j.
- Kennedy, B.H. : The revised Latin primer. London 1906.
- Kieckers, Ernst : Handbuch der vergleichenden gotischen Grammatik. München 1868.

- Kirkpatrick, E.A. : Fundamentals of child study. New York 1923.
- Kloeke, G.G. : Herkomst en groei van het Afrikaans. Leiden 1950.
 _____ : Verzamelde Opstellen. Assen 1952.
- Kluge, Friedrich : Die Elemente des Gotischen. Strassburg 1911.
- Kramer, W. : Inleiding tot de stilisties~~e~~ interpretasie van literaire kunst. Groningen 1947.
- Krause, Wolfgang : Handbuch des Gotischen. München 1953.
- Kronasser, Heinz : Handbuch der Semasiologie. Heidelberg 1952.
- Kwant, R.C. : Fenomenologie van de taal. Utrecht 1963.
- Labuscagne, G.J. : Inleiding tot die strukturele metode van taalondersoek.
 _____ en andere : Feesbundel. Johannesburg 1956.
 _____ : Speech, its function and development. London 1927.
- Laguna, Grace de : Speech, its function and development. London 1927.
- Langeveld, M.J. : Taal en denken. Groningen 1934.
- Lewis, M.M. : Infant speech. London 1936.
 _____ : Language in society. London 1947.
- Linsky, Leonard : Semantics and the philosophy of language.
 The University of Illinois Press at Urbana 1952.
- Loey, A. van : Middel nederlandse spraakkunst I, II. Antwerpen 1948.
- Loubser, J.E. : Die saamgestelde verbale vorm van Nederlands en Afrikaans.
 Groningen 1961.
- Louw, A.S. : Dialekvermenging en taalontwikkeling. Amsterdam 1948.
- Lubbe, H.F.A. van der : Woordvolgorde in het Nederlands; een synchrone strukturele beschouwing. Assen 1958.
- Malherbe, D.F. : Afrikaanse taalboek. Bloemfontein 1917.
- Malmberg, B. : Structural linguistics. Heidelberg 1963.
- Mannoury, G. : Significa, een inleiding. Den Haag 1949.
- Martinet, André : A functional view of language. Oxford 1961.
 _____ : Elements of general linguistics. London 1964.
- Marty, Anton : Untersuchungen zur Grundlegung der allgemeinen Grammatik und Sprachphilosophie. Halle a.S. 1908.
- McCarthy, Dorothea : The language development of the pre-school child. ? ?
- Meillet, A. : Introduction a l'etude comparative des langues indoeuropeennes. Paris 1922.
- Merwe, H.J.M. van der : Taalfunksie en spellingvorm. Pretoria 1955.
 _____ en andere : Inleiding tot die Taalkunde. Pretoria 1963.
 _____ en andere : Studierigtings in die taalkunde. Pretoria 1964.
 _____ en andere : Mededolings van die Universiteit van Suid-Afrika.
 Pretoria 1958.
 _____, onder redaksie van : Taalfasette. Pretoria 1965 - 1968.
- Meumann, E. : Die Sprache des Kindes. Zurich 1903.
- Meijers, J.A. : Taal en leven. Amsterdam 1949.
- Morgan, C.T. : Physiological psychology. New York 1943.
- Morris, Charles : Signs, language and behaviour. New York 1946.
- Nesbit, Frank S. : Language, meaning and reality, a study in symbolism.
 New York 1955.
- _____, The Method of the descriptive analysis of words.

- Nienaber, C.J. : Die taal as tolk. Pietermaritzburg 1956.
- Nienaber, G.S. : Oor die Afrikaanse taal. Amsterdam 1934.
- _____ : Oor Afrikaans I en II. Johannesburg 1949.
- Nienaber, P.J. : Taalkundige Opstelle, versamel deur. Kaapstad 1965.
- Noreen-Pollak : Wissenschaftliche Betrachtung der Sprache. Halle 1923.
- Odendal, F.F. : Die struktuur van die Afrikaanse wortelmorfem. Pretoria 1962.
- Ogden, C.K. and Richards, I.A. : The meaning of meaning. London 1946.
- Öhmann, Suzanne : Wortinhalt und Weltbild. Stockholm 1951.
- Oostrum, O. van : Hollandse Spraakkunst. Pretoria 1917.
- _____ en Kritzing, M.S.B. : Afrikaanse Spraakkunst. Pretoria 1929.
- Otto, Ernst : Sprachwissenschaft und Philosophie. Berlin 1949.
- Overdiep, G.S. : Stilistiese grammatika van het moderne Nederlandsch. (2^e druk verzorgd door G.A. van Es) Zwolle 1949.
- _____ : Methode van het stilistiesch-syntactisch onderzoek. Antwerpen ? .
- _____ : Inleiding tot de zeventiende eeuwse syntaxis. Groningen ? .
- _____ : Stilistiese Studiën I en II. Brill 1926, 1927.
- _____ : IV Syntaxis en Stilistiek. Antwerpen 1948.
- _____ en van Es, G.A. : Vormleer van het Middelnederlandsch der XIII eeuw. Antwerpen 1946.
- Paget, Richard : Human Speech. London 1930.
- Pätsch, Gertrud : Grundfragen der Sprachwissenschaft. Halle 1955.
- Paul, Hermann : Prinzipien der Sprachgeschichte. Halle a. S. 1920.
- Pei, Mario A. : The story of language. Philadelphia 1949.
- _____ : Invitation to linguistics: a basic introduction to the science of language. Garden City, N.Y. 1965.
- Penfield, Wilder & Roberts, Lamar : Speech and brain mechanisms. Princeton 1949.
- Piaget, H. : The language and thought of the child. London 1926.
- Pillsbury, W.B. and Meader, C.L. : The psychology of language. London 1948.
- Pollio, Howard R. : The structural basis of word association behavior. The Hague 1966.
- Porzezinski, V. : Einleitung in die Sprachwissenschaft. Leipzig 1910.
- Porzig, Walter : Das Wunder der Sprache. Bern 1950.
- Pos, H.J. : Zur Logik der Sprachwissenschaft. Heidelberg 1922.
- _____ : Inleiding tot de taalwetenschap. Haarlem 1926.
- Posthumus, H.J. : Die vry pre-adjunk in Afrikaans. Kaapstad 1957.
- Regula, Moritz : Grundlegung und Grundprobleme der Syntax. Heidelberg 1951.
- Reichling, A.B.N. : Het Woord, een studie omtrent de grondslag van taal en taalgebruik. Nijmegen 1935.
- _____ : Verzamelde Studies. Zwolle 1965.
- _____ en andere : Taalonderzoek in onze tijd. Den Haag 1962.
- Révész, G. : Ursprung und Vorgeschichte der Sprache. Bern 1946.
- Robins, R.H. : Ancient and mediaeval grammatical theory in Europe. London 1951.
- _____ : General Linguistics. An introductory survey. London 1964.

- Roorda, T. : Over de deelen der rede, ens.. Leeuwarden 1855.
- Rosetti, A. : Le mot, esquisse d'une théorie générale. Copenhague 1947.
- _____ : Linguistica. The Hague 1965.
- Roux, J.J. 1e : Oor die Afrikaanse sintaksis. Amsterdam 1923.
- Roux, T.H. 1e : Afrikaanse Taalstudies. Pretoria 1954.
- Roux, T.H. 1e en Roux, J.J. 1e : Middel-nederlandse Grammatika. Pretoria 1935.
- Royen, Gerlach : Grammatiese kategorieën bij het naamwoord. Amsterdam 1936.
- Rijn, C.J. van : Praktiese Hollandse spraakkunst. Kaapstad 1913.
- Rijpma, E. en Schuringa, F.G. : Taalverschijnselen. Groningen 1925.
- Sandiford, P. : The mental and physical life of school children.
New York 1924.
- Sapir, Edward : Language. New York 1921.
- Saporta, Sol : Psycholinguistics, a book of readings. New York 1961.
- Saussure, Ferdinand : Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft,
übersetzt von Hermann Lommel. Leipzig 1931.
- _____ : Cours de linguistique générale . Paris 1949.
- _____ : Kursus in algemene taalkunde.
(Uit die Frans vertaal deur Alwyn Lee) Pretoria 1966.
- Sayce : Grammar : in Enc. Britannica, IIth edition.
- Schlauch, Margaret : The gift of tongues. London 1943.
- Scholtz, H. van der M. (Sr) : Taal en taalverskynsels. Bloemfontein 1943.
- Scholtz, H. van der M. (Jr) : Sistematiese verslag van 'n stilistiese analise.
Amsterdam 1950.
- Schönfeld, M. : Historiese grammatika van het Nederlands. Zutphen 1932.
- Schwartz, Ernst : Goten, Nordgermanen, Angelsachsen. Bern 1951.
- Seth, Geo. and Guthrie, D. : Speech in childhood. London 1935.
- Siertsema, B. : A study of glossematics. The Hague 1955.
- _____ : Taalverwering en taalontwikkeling. 's Gravenhage 1960.
- Sievers, Eduard : Angelsächsisch Grammatik. Halle a. S. 1921.
- Smith, J.J. : Op ons taalakker. Pretoria 1962.
- Snell, Bruno : Der Aufbau der Sprache. Hamburg 1952.
- Sommer, Hans : Von Sprachwandel und Sprachpflege. Bern 1945.
- Steinthal, H. : Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern. Berlin 1890 - 1891.
- Stenzel, Julius : Philosophie der Sprache. ? ? .
- Stern, Clara und Wilhelm : Die Kindersprache. Leipzig 1928.
(Engels: The psychology of early childhood. London 1930.)
- Stoett, F.A. : Middel-nederlandse spraakkunst : syntaxis. 's Gravenhage 1923.
- Streitberg, W. : Urgermanische Grammatik. Heidelberg 1896.
- _____ und Michels : Indogermanische Sprachwissenschaft, II. 2. Germanisch.
Berlin 1936.
- Stucki, M.J. : Hollandse spraakkunst voor Zuid-Afrika. Kaapstad 1897.
- Sturtevant, E.H. : An introduction to linguistic science. New Haven 1947.
- Stutterheim, C.F.P. : Inleiding tot de taalphilosophie. Nijmegen 1949.

- Stutterheim, C.F.P. : Stijllee. Den Haag 1947.
- Terwey, T. : Nederlandsche spraakkunst. Den Haag 1919.
- Thieme, Paul : Die Heimat der indogermanischen Gemeinsprache. Wiesbaden 1954.
- Thomsen, V. : Geschichte der Sprachwissenschaft. Halle a. S. 1927.
- Tylor, Edw. B. : Primitive Culture, Vol I. London 1929.
- Travaux du cercle linguistique de Copenhague, vol. V, Recherches structurales.
Copenhague 1949.
- Ullmann, Stephen : Semantics. An introduction to the science of meaning.
Oxford 1962.
- Urban, Wilbur M. : Language and reality. London 1951.
- Valkhoff, Marius : De expansie van het Nederlands. Den Haag 1945.
- Verburg, P.A. : Taal en functionaliteit. Wageningen 1951.
- Verdam, J. - Stoett, F.A. : Uit de geschiedenis der Nederlandsche taal.
Zutphen 1923.
- Verhage, J.A. : 'n Sintakties-stilistiese studie van die Dagregister van
Jan van Riebeeck. Kaapstad 1952.
- Vooy's, C.G.N. de : Verzamelde taalkundige opstellen, I, II, III. Groningen 1924.
- _____ : Inleiding tot de studie van de woordbetekenis.
Groningen 1943.
- _____ : Geschiedenis van de Nederlandse taal. Groningen 1952.
- _____ : Nederlandse spraakkunst. Groningen 1947.
- Vossler, Karl : The spirit of language in civilization. London 1932.
- Waddell : An introduction to child psychology. London 1918.
- Wadler, Arnold : Der Turm von Babel. Basel 1935.
- Walshe E.M.R. : Diseases of the nervous system. Edinburgh 1946.
- Wartburg, W. von : Einführung in Problematik und methodik der Sprachwissen-
schaft. Halle (Saale) 1943.
- Weisgerber, Leo : Die Sprache unter den Kräften des menschlichen Daseins.
Dusseldorf 1949.
- _____ : Das Gesetz der Sprache. Heidelberg 1951.
- Wilson, R.A. : The miraculous birth of language. London 1942.
- Witte, A.J.J. de & Wijngaards, N.C.H. : De structuur van het Nederlands.
's Hertogenbosch 1961.
- Wrede, Ferdinand : Ulfilas. Paderborn 1920.
- Wright, Joseph : Grammar of the Gothic language. Oxford 1930.
- _____ : Old English grammar. Oxford 1934.
- Zipf, Geo. K. : The psychobiology of language. Boston 1935.
- Zwaan, J.L. : Uit de geschiedenis der Nederlandsche spraakkunst.
Groningen 1939.

B. TYDSKRIFTE

Talle artikels en resensies uit die volgende:

- Archivum Linguisticum. Jackson, Glasgow.
- De nieuwe Taalgids. Wolters, Groningen.
- Die neueren Sprachen. Diesterweg, Frankfurt a. M.
- Language, Journal of the Linguistic Society of America.

Lingua. North-Holland Publishing Co., Amsterdam.

Methodos. Feltrinelli, Milano.

Neuphilologische Zeitschrift. Pädagogischen Verlag B. Schultz.

Studia Linguistica. Gleerup, Lund.

Tijdschrift voor Nederlandsche Taal en Letterkunde. Brill, Leiden.

Tydskrif vir Geesteswetenskappe. S.A. Akademie vir Wetenskap en Kuns, Pretoria.

Tydskrif vir Volkstaal en Volkskunde. Genootskap vir Afrikaanse Volkskunde,
Johannesburg.

Tydskrif vir Wetenskap en Kuns. S.A. Akademie vir Wetenskap en Kuns, Pretoria.

Word. Journal of the Linguistic Circle of New York. New York.